

Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Προστασία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος

Πρακτικά Διημερίδας

Χορηγός: ΙΔΡΥΜΑ ΣΑΜΟΥΡΚΑ

Αθήνα 2004

Συμβούλιο Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Πρακτικά Διημερίδας

ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Ίδρυμα Γουλιανδρή Χορν
Αθήνα 28-29 Μαρτίου 2003

ΧΟΡΗΓΟΣ: ΙΔΡΥΜΑ ΣΑΜΟΥΡΚΑ

Αθήνα 2004

Χορηγός Συνεδρίου & Έκδοσης: ΙΔΡΥΜΑ ΣΑΜΟΥΡΚΑ

Συντονισμός-Επιμέλεια έκδοσης: **Ειρήνη Γρασία**

Καλλιτεχνική επιμέλεια: **Θεοδοσία Ανδριώτη-ΟΕΥ**

Παραγωγή: **Εκδόσεις ΟΕΥ**

Καλλιού 12-14 Αθήνα, τηλ. 210 5200099

Απομαρτυρώμενη: **ACTION**

ISBN: 960-88435-0-2

© ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 2004
Τριποδων 26 Αθήνα, τηλ. 210 3225245

Διημερίδα

ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Οργανωτική Επιτροπή:

Χάρις Καλλιγά ☺

Αρχιτέκτων PhD

Πρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Διευθύντρια Γενναδείου Βιβλιοθήκης

Αλέκος Κολλάρος ☺

Αρχιτέκτων-Πολιοδόμος

Μέλος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Ανδρέας Συμεών ☺

Αρχιτέκτων-Πολιοδόμος

Ομότιμος Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας

Μέλος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Ιωάννα Σωτηρίου-Δωραβίνη ☺

Δρ. Ιστορίας Αρχιτεκτονικής

Αντιπρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

Ειρήνη Γρατσιά ☺

MSc Αρχαιολόγος

Επιστημονική Γραμματέας Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς

■ ■ ■ Περιεχόμενα

Εισαγωγικό σημείωμα	7
Χαιρετισμοί	9
Νίκας Σπυριδάκης	
Ροδούλα Ζήση	
Κώστας Κορράς	
Εισηγήσεις	15
Ιωάννα Σωτηρίου-Δωροβίνη	17
Νησιά του Αιγαίου. Προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Προλογικά.	
Μαρία Παπαθεοδώρου	21
Παρουσίαση του έργου του Υπουργείου Αιγαίου στον τομέα της προστασίας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος	
Γιάννης Καρανίκας	24
Ο νησιωτικός χώρος, η ανάπτυξή του και η θεσμική του προστασία	
Ιωσήφ Στεφάνου	43
Η πολεοδομική αντιμετώπιση ιστορικών πόλεων. Η περίπτωση της Ερμούπολης.	
Γιάννης Μιχαήλ	47
Ο Συνήγορος του Πολίτη στα νησιά του Αιγαίου.	
Αριστείδης Ρωμανός	51
Εισαγωγή στο πρόβλημα προστασίας των νησιών	
Κλειτώ Γεράρδη	56
Ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο	
Δημήτρης Φιλιππίδης	62
Νόξος: ένα αναπτυξιακό πρόβλημα	
Ράνια Κλουτσινιώτη	67
Οι ... αποτελεσματικές προσπάθειες για την προστασία της κληρονομιάς. Η περίπτωση της Κέας.	
Γρηγόρης Διαμαντόπουλος	70
Μπορεί να υπάρξει τουρισμός που να συμβαδίζει με την αειφορική ανάπτυξη; (Στηριγμένοι και στην εμπειρία από την προσπάθεια στον οικισμό Λιβάδια της Τήλου).	
Δημήτρης Οικονόμου	77
Τα εμπόδια στον σχεδιασμό των τουριστικών νησιών στην Ελλάδα και τα περιθώρια υπέρβασής τους. Μερικές σκέψεις με αφορμή τις ΕΧΜ Λέσβου, Θήρας και Τού.	

Ελένη Κρητικού	81
Περιβάλλον και ενεργός πολίτης: Η περίπτωση της λιμνοδεξαμενής στη Σύμη	
Χάρης Κοκκώσης	85
Βιώσιμη ανάπτυξη για τα μικρά νησιά	
Αναστάσιος Κάρτας	89
Χωροταξικές ασκήσεις επί χάρτου στις Κυκλάδες	
Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας	92
Η αρχιτεκτονική της Σαντορίνης πριν και μετά τους σεισμούς	
Βούλα Μποζινέκη-Διδώνη	97
Παραδοσιακοί οικισμοί-Προστασία και ανάπτυξη. Το παράδειγμα της Οίας Σαντορίνης.	
Γιώργος Χάλαρης	102
Προβλήματα της Οίας	
Αλέξανδρος Γ. Καλλιγός	104
Από το ένα άκρο στο άλλο, κυριολεκτικά και μεταφορικά	
Αναστασία Παπαϊωάννου	108
Σύμη: Αρχιτεκτονική σύνθεση και αποσύνθεση	
Μιχάλης Σκούλλος	110
Τα προβλήματα του φυσικού περιβάλλοντος στα ελληνικά νησιά	
Γιάννης Παλαιοκρασάς	117
Η οικονομική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης στα νησιά	
Βασίλης Δωροβίνης	122
Ερωτηματικά και προβληματισμός από τη θεσμική προστασία των νησιών του Αιγαίου	
Ανακεφαλαίωση εισηγήσεων - Συζήτηση στρογγυλής τράπεζας	125
Βιογραφικά σημειώματα εισηγητών	155
Πρόγραμμα εργασιών διημερίδας	161
Παρόρτημα εικόνων	163

Όρισμένα κείμενα αποτελούν μετάφραση των απομαγνητοφωνήσεων και σημειώνονται με αστερίσκο.
Αγγλικές περιλήψεις δημοσιεύονται σε όλα κείμενα εστέλλησαν.

Εισαγωγικό σημείωμα

Στους σκοπούς του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς περιλαμβάνεται η προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος των νησιών του Αιγαίου. Πολλές από τις εβδομαδιαίες συνεδριάσεις του Συμβουλίου αφιερώνονται στην αντιμετώπιση του προβλήματος της αλλοίωσης των νησιών από την αλόγιστη ανάπτυξή τους. Από τις συζητήσεις προέκυψε η ανάγκη να οργανωθεί ένα μικρό συνέδριο στο οποίο να εκτεθούν τα προβλήματα και να γίνει ευρύτερη συζήτηση γι' αυτά. Η διημερίδα "Νησιά του Αιγαίου, Προστασία φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος" πραγματοποιήθηκε τον Μάρτιο 2003 στο Ίδρυμα Γουλανδρή Χορν.

Οι εισηγήσεις χωρίστηκαν σε τρεις θεματικές ενότητες. Η πρώτη είναι αφιερωμένη στην κατάσταση των νησιών και στο θεσμικό πλαίσιο που τα προστατεύει, στη δεύτερη παρουσιάζονται συγκεκριμένα παραδείγματα προβλημάτων και εφαρμογών και στην τρίτη έγιναν προτάσεις για βιώσιμη ανάπτυξη και προστασία των νησιών. Η συζήτηση στρογγυλής τράπεζας που ακολούθησε και παρουσιάζεται αυτούσια ήταν μακριά και περιείχε πολλές διαπιστώσεις και προτάσεις.

Η οργάνωση της διημερίδας και η έκδοση των πρακτικών της οφείλονται στην ευγενική χορηγία του Ιδρύματος ΣΑΜΟΥΡΚΑ, το οποίο και ευχαριστούμε θερμά. Επίσης, θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στην Yalos Design Consultants για την προσφορά του καλλιτεχνικού σχεδιασμού του εντύπου του προγράμματος του συνεδρίου. Τέλος, ευχαριστούμε της εκδόσεις ΔΕΥ για τη συνεργασία τους στην έκδοση των πρακτικών.

Οργανωτική Επιτροπή

■ ■ ■ **Χαιρετισμός Υπουργού Αιγαίου**
κ. Νίκου Σηφουνάκη

Θα ήθελα ξεκινώντας να συγχαρώ την Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς για την πρωτοβουλία της διοργάνωσης της διημερίδας, γιατί καταπιάστηκαν με ένα επίκαιρο θέμα, αυτό της προστασίας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών του Αιγαίου.

Όλοι αναγνωρίζουμε ότι το δομημένο περιβάλλον των οικισμών του Αιγαίου συγκαταλέγεται ανάμεσα στα πιο υψηλά δείγματα του νεότερου ελληνικού πολιτισμού. Με απλά μέσα και υλικά οι κάτοικοι των νησιών, έχοντας βασικά κανόνα την ανθρώπινη κλίμακα και την ηπιότητα του φυσικού περιβάλλοντος, κατάφεραν να δημιουργήσουν μια κτιστή κληρονομιά μεγάλης αισθητικής πληρότητας. Η προστασία και διατήρηση αυτής της κληρονομιάς αποτελεί πολιτιστικό χρέος και αναπτυξιακή αναγκαιότητα για την οικονομία των νησιών.

Όλοι όσοι ασχολούμαστε με τη διαδικασία σχεδιασμού και διαχείρισης του δομημένου χώρου, η κεντρική διοίκηση, η τοπική αυτοδιοίκηση, οι επιστημονικοί φορείς και οι πολίτες αναγνωρίζουμε ότι σήμερα βρισκόμαστε σε ένα στάδιο που πρέπει να πάρουμε σημαντικές αποφάσεις για την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος και της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς. Σε αυτή την προσπάθεια είναι αναγκαίο να κρατάμε ανοιχτό το διάλογο και να ανταλλάσσουμε πληροφορίες και εμπειρίες σχετικά με τις πρωτοβουλίες και τις δράσεις που έχουμε αναλάβει.

Με τη βεβαιότητα ότι θέματα αιχμής τόσο επίκαιρα θα φωτιστούν κατά τη διάρκεια της διημερίδας αυτής και ότι τα πορίσματα θα συμβάλουν στο διάλογο για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν σήμερα τα νησιά μας, εύχομαι κάθε επιτυχία στις εργασίες της.

■ ■ ■ Χαιρετισμός Υφυπουργού ΠΕΧΩΔΕ κ. Ροδούλας Ζήση

Αγαπητοί σύνεδροι, η διημερίδα που διοργανώνει η Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς συνιστά μια σημαντική πρωτοβουλία. Τόσο οι έγκριτοι εισηγητές, όσο και οι εξαιρετικού ενδιαφέροντος θεματικές ενότητες, καθιστούν βέβαιη την επιτυχή έκβασή της και τη διεξαγωγή μιας γόνιμης και δημιουργικής συζήτησης. Τα θέματα που πρόκειται ν' αποτελέσουν αντικείμενο του προβληματισμού σας θίγουν καίριες πτυχές του τρόπου αντιμετώπισης της προστασίας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με την οικονομική ανάπτυξη που θα επιτρέψει την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής των κατοίκων και των ευαίσθητων νησιών του Αιγαίου.

Σήμερα το φάσμα των επεμβάσεων στο φυσικό και στο δομημένο περιβάλλον έχει διευρυνθεί κατά πολύ, ακολουθώντας την πίεση τόσο απ' την τεχνολογική ανάπτυξη, τη μεγάλη ζήτηση, όσο κι απ' τις απαιτήσεις για μια βελτιωμένη ποιότητα ζωής. Επομένως είναι φανερό ότι οι ειδικοί καλούνται να προτείνουν τρόπους δράσης που θα αφορούν την επανόρθωση όσων ζημιών προκλήθηκαν λόγω του ξέφρενου και αλόγιστου ίσως ρυθμού ανάπτυξης, να συμμετάσχουν ενεργά στο σχεδιασμό, την εκτέλεση αλλά και την αποτίμηση των σύγχρονων τεχνολογικών εφαρμογών και να ξεφύγουν απ' το στενά όρια εκπόνησης του τεχνικού μόνο τμήματος μιας μελέτης. Τέλος, λόγω της πολυπλοκότητας του θέματος, οι ειδικοί καλούνται να προτείνουν ένα παλυεπίπεδο σχήμα δράσεων που θα χαράσσει στόχους και πολιτική και θα φτάνει μέχρι και το στάδιο λήψης αποφάσεων, οι οποίες θα στηρίζονται στη διαβούλευση με τους εμπλεκόμενους στο σχεδιασμό φορείς και τις τοπικές κοινωνίες.

Σε ό,τι αφορά τις δράσεις του ΥΠΕΧΩΔΕ, γενικότερο στόχο έχει θέσει την τελευταία εικοσιπενταετία την προώθηση του σχεδιασμού τόσο του αστικού όσο και του εξωαστικού χώρου. Στα πλαίσια αυτά, απ' τις πρώτες προτεραιότητές μας ήταν η αντιμετώπιση των προβλημάτων των περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών με την εκπόνηση ειδικών χωροταξικών μελετών, οι οποίες έθεταν όρους και περιορισμούς σε αυτές τις εκτός σχεδίου περιοχές, με στόχο την προστασία των οικιστημάτων απ' την ανεξέλεγκτη δόμηση. Οι ειδικές χωροταξικές μελέτες κάλυψαν έναν μεγάλο αριθμό νησιών του Αιγαίου όπου η ανεξέλεγκτη ανθρώπινη επέμβαση έχει δημιουργήσει προβλήματα υποβάθμισης του περιβάλλοντος με αποτέλεσμα τον ορατό κίνδυνο της απώλειας του φυσικού περιβάλλοντος και των παραδοσιακών οικισμών. Δηλαδή του μόνου πόρου που εξασφαλίζει την αναπτυξιακή τους πορεία και τη συγκρότηση του πληθυσμού στον τόπο του.

Με βάση τις μελέτες αυτές, έχει θεσμοθετηθεί μια σειρά Προεδρικών Διαταγμάτων Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου. Θα ήθελα να επισημάνω ότι τον τελευταίο χρόνο επιταχύνθηκε η θεσμοθέτηση των Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου που αφορούν τα νησιά του Αιγαίου, γεγονός που αποδεικνύει το αμέριστο ενδιαφέρον μας για την προστασία τους. Σ' ένα διεθνοποιημένο ή αν προτιμάτε παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον και μέσω της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με την πορεία προς τη συνταγματικοποίηση, την προοπτική της διεύρυνσης και την προώθηση της στρατηγικής και την αειφόρο ανάπτυξη να διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στις ευρωπαϊκές ενοποιητικές διαδικασίες. Ο προβληματισμός που άρχισε απ' τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μπορεί να παράσχει το απαραίτητο υλικό τεκμηρίωσης για την περαιτέρω σπουδή κι ανάπτυξη εκείνων των προσεγγίσεων που σηματοδοτούν την αξιοποίηση ενός σημαντικού κομμάτιού της επιστημονικής κοινότητας στο νέο αλλά και διαρκώς μεταβαλλόμενο διεθνές και ευρωπαϊκό περιβάλλον.

Με τις σύντομες αυτές σκέψεις, χαιρετίζω την έναρξη των εργασιών της διημερίδας σας και σας διαβεβαιώνω ότι αναμένουμε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τόσο τις εισηγήσεις όσο και τη συζήτηση που θα επακολουθήσει, προσβλέποντας στην πρακτική αξιοποίηση των γνώσεων που μας μεταφέρατε. Σας εύχομαι λοιπόν καλές εργασίες.

■ ■ ■ **Χαιρετισμός προέδρου Ελληνικής Εταιρείας
κ. Κώστα Καρρά**

Αγαπητοί μας σύνεδροι,

Σας καλωσορίζουμε στη διημερίδα για την προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών του Αιγαίου, που οργανώνει η Ελληνική Εταιρεία για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η διημερίδα αυτή δεν θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί χωρίς τη μεγάλη δραστηριότητα του Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς (ΣΑΚ) της Ελληνικής Εταιρείας και τη γενναιοδωρία του ιδρύματος «ΣΑΜΟΥΡΚΑ».

Θα ήθελα να πω λίγα λόγια και για τους δύο αυτούς βασικούς παράγοντες της παρουσίας μας εδώ σήμερα.

Το ίδρυμα «ΣΑΜΟΥΡΚΑ» είναι από εκείνες τις ευεργετικές δυνάμεις, των οποίων η ύπαρξη φωτίζει το γενικά συννεφιασμένο τοπίο του περιβαλλοντικού προβληματισμού του τόπου μας. Το δίλημμα που υπάρχει είναι έμφυτο σε μία Δημοκρατία όπου η άσκηση της πολιτικής και σε μεγάλο βαθμό της οικονομικής εξουσίας βρίσκεται στα χέρια εκλεγμένων αρχών που αντικατοπτρίζουν την αντίληψη του μέσου Έλληνα όσον αφορά τα περιβαλλοντικά και πολιτιστικά θέματα. Πώς λοιπόν θα μπορέσει η χώρα να φτάσει τον πολύ πιο προηγμένο μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε θέματα όπου σπάνια εκδηλώνεται από το πλατύ κοινό μια έμπρακτη επιθυμία βελτίωσης ή έστω μία αντίδραση στα κακώς κείμενα.

Εδώ είναι που αναλαμβάνουν έναν εποικοδομητικό και μάλιστα απαραίτητο ρόλο οι μη κυβερνητικές και μη κερδοσκοπικές περιβαλλοντικές οργανώσεις, αλλά επίσης και εκείνα τα πρόσωπα και τα ιδρύματα που είναι διατεθειμένα να τους χορηγήσουν τη δυνατότητα της ελεύθερης και εμπειριστατωμένης έκθεσης των απόψεών τους, με την ελπίδα ότι ο σπόρος που ρίχνεται έτσι στη γη θα αποδώσει εν καιρώ καρπό πλούσια.

Το ίδρυμα «ΣΑΜΟΥΡΚΑ» έχει και στο παρελθόν βοηθήσει την Ελληνική Εταιρεία, αλλά η βοήθειά του στην προκειμένη περίπτωση αποτελεί πολυτιμότερη στήριξη σε ένα από τα πιο σημαντικά και πιο ακανθώδη περιβαλλοντικά ζητήματα του τόπου στην εποχή μας. Δεν είναι η πρώτη φορά που η ίδια η όψη της χώρας αναδεικνύει τον περιβαλλοντικά επιζήμιό τρόπο με τον οποίον έχει προχωρήσει η οικονομική μας ανάπτυξη. Ο πρώτος είναι η καταστροφή των περισσότερων πόλεων στις δεκαετίες μετά το 1955, με μόχλο το σύστημα της αντιπαροχής και την επιθυμία του άμεσου κέρδους. «Si monumentum requirit circumspice», έγραψε ο φημισμένος άγγλος αρχιτέκτων Sir Christopher Wren, για μία πιο αξιόποινη περίπτωση, του καθεδρικού ναού του Αγίου Παύλου στο Λονδίνο. Ένας περίπατος αρκεί για να εξακριβώσει κανείς την έκταση της κοντάφθαλμα ωφελιμιστικής και αντισοφιστικής, αλλά επίσης αντισυνανθρωπιστικής αντίληψης, που οδήγησε στην επαναστατική αλλαγή της όψεως των ελληνικών πόλεων.

Με τον ίδιο τρόπο οι σωροί των σκουπιδιών και οι ανεξέλεγκτες χωματερές αναδεικνύουν ένα άλλο στοιχείο του μειονεκτικού μοντέλου ανάπτυξης της χώρας μας, σε αντίθεση όμως με το πρώτο μας παράδειγμα το πρόβλημα των αποβλήτων αφορά και τις υποχρεώσεις της χώρας μας ως μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ευτυχώς που συμβαίνει τούτο, διότι μ' αυτό τον τρόπο υπάρχει τουλάχιστον η ελπίδα είτε να λειτουργήσουν αποτελεσματικά κάποιες περιοριστικές προθεσμίες για την αντιμετώπιση του προβλήματος είτε να υπάρξει μια αρκετά σοβαρή ποινή για τη μη έγκυρη αντιμετώπισή του ώστε να προβληματίσει σοβαρά όλους μας.

Η διημερίδα που αρχίζει σήμερα αφορά ένα τρίτο παράδειγμα του ιδίου φαινομένου.

Τα νησιά του Αιγαίου αποτελούν μοναδική περίπτωση κατά την οποία η σπάνια φυσική ομορφιά είναι συνυφασμένη με ένα πράγματι μοναδικό παραδοσιακό πολιτισμό. Τα νησιά αυτά προκαλούν τον θαυμασμό του επισκέπτη, διότι ενσαρκώνουν μια αρμονική και καλαίσθητη συνύπαρξη των στοιχείων της φύσης και της αρχιτεκτονικής. Για πολλούς αιώνες, και ακόμα κατά τις δεκαετίες του 1950 και 1960 οι κάτοικοί τους, είτε ζούσαν απλά από τους πόρους που τους προσέφεραν οι πατρίδες τους είτε ισχυροποιούντο οικονομικά από την ενασχόλησή τους με τη ναυτιλία, τη βιοτεχνία ή το εμπόριο. Μόνο στις τελευταίες τρεις δεκαετίες αντιλήφθηκαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν οικονομική ευμάρεια από την τουριστική εκμετάλλευση των νησιών.

Τα αποτελέσματα είναι εμφανή, θετικά μεν από οικονομικής απόψεως, όπως φαίνεται άλλωστε από τα στοιχεία που αναδεικνύουν το Νότιο Αιγαίο, μαζί με την Αττική και την Κρήτη, ως τα διαμερίσματα της χώρας με εθνικό κατά

κεφαλὴν εισόδημα πλησιέστερο στον κοινοτικό μέσο όρο, αρνητικά δε όσον αφορά τα περιβαλλοντικά στοιχεία με τον αυξανόμενο εκχυδαισμό κάποιων νησιών όπου τα στοιχεία της φύσης και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής εξαφανίζονται, για να αντικατασταθούν από μία απέραντη έρημο νεοπλουτιστικών βιλών και απρόσωπων ξενοδοχείων ψευδοιστοριογραφικής αισθητικής. Έτσι διαμορφώνεται ένα τραγικό μνημείο καταστρεπτικής ανάπτυξης που αποτελεί καταδίκη για την ελληνική κοινωνία.

Ευτυχώς η εξέλιξη αυτή δεν έχει ακόμα γενικευτεί. Σε όλα τα νησιά γίνονται και προσεγγμένες αναστηλώσεις και σε πολλά σημεία αυτές οι αναστηλώσεις κυριαρχούν, προσδίδοντας έναν υγιέστερο τόνο στην εξέλιξή τους. Παντού όμως είναι φανερή η παρουσία εκείνων των δυνάμεων που δίνουν προτεραιότητα όχι στην απaráμιλλη εμπειρία ζωής που προσφέρει η φυσιογνωμία κάθε νησιού αλλά στο ισοπεδωτικό οικονομικό αποτέλεσμα της κοντόφθαλμης ανάπτυξης. Σ' αυτό το πλαίσιο πρέπει όλοι να χαιρετίσουμε τις πρωτοβουλίες του σημερινού υπουργού Αιγαίου, κ. Νίκου Σηφουνάκη, ο οποίος έδειξε με τον πιο πειστικό τρόπο, αναλαμβάνοντας και τον πολιτικό κίνδυνο της θωρακίσας του στάσης, ότι σ' αυτή την περίπτωση τουλάχιστον ένα τμήμα της πολιτείας αντιλήφθηκε τον κίνδυνο, αν όχι έγκαιρα στην περίπτωση κάποιων νησιών, έγκαιρα τουλάχιστον για την ηλαιοψηφία αυτών.

Χαιρετίζουμε τη στάση του και καιρόμαστε που θα είναι κοντά μας σε κάποιο στάδιο των εργασιών μας σήμερα ή αύριο. Ελπίζω να είναι πλέον σαφές για ποιον λόγο η προσφορά των κορηγών τέτοιων συνεδρίων αναλαμβάνει έναν πολυτιμότερο ρόλο στην κοινωνία μας, και έτσι για την προσφορά του είμαστε βαθιά ευγνώμονες στο ίδρυμα «ΣΑΜΟΥΡΚΑ».

Θα ήταν επίσης αδιανόητο να μπορεί να δίνεται ο αγώνας αυτός, αγώνας θεμελιώδης για την ποιότητα της ζωής όλων μας, εάν δεν υπήρχαν αρκετοί εθελοντές συνεπείς και αφοσιωμένοι, πρόθυμοι ν' αναλάβουν την ευθύνη έγκαιρης και θεμελιωμένης δράσης. Ευτυχώς υπάρχουν τέτοιοι εθελοντές στο ΣΑΚ της Ελληνικής Εταιρείας που από το 1995, υπό την προεδρία τότε του κ. Ανδρέα Συμεών, όπως από το 2002 υπό την προεδρία της κ. Χάρης Καλλιγιά, δραστηριοποιούνται με συνέπεια και ενθουσιασμό στην προστασία της αρχιτεκτονικής παράδοσης του τόπου μας επιφυκτώντας επίσης τα υπόλοιπα ειδικά συμβούλια της Ελληνικής Εταιρείας.

Παραδειγμα εντυπωσιακό αποτελεί η σειρά των μαθημάτων για τους αρχαιολογικούς χώρους των Αθηνών, που άρχισε τον Ιανουάριο και τελειώνει τον Μάιο, συγκεντρώνοντας κάθε βδομάδα 120-200 ακροατές, κυρίως νέους. Παραδείγματα επίσης εντυπωσιακά, οι αναστηλώσεις που το ΣΑΚ έφερε σε πέρας. Παραδειγματικές επίσης είναι οι επεμβάσεις του ΣΑΚ σε καίρια θέματα όπως είναι τα κτίρια του Πρώην 401 Στρατιωτικού Νοσοκομείου της οδού Δεινακράτους και ο λόφος του Φιλοπάππου. Στη μία περίπτωση κινδυνεύουν αξιόλογα στρατιωτικά κτίρια του 19ου αιώνα με κατέδαφιση. Στην άλλη περίπτωση, ήδη εγκαθίστανται βαριές και μόνιμες ταιμεντένιες κατασκευές για έκθεση γλυπτών ενώ επίσης διαπλατύνονται μονοπάτια με αποτέλεσμα να περνούν αυτοκίνητα από καίρια σημεία ενός από τους πιο πολύτιμους χώρους πρασίνου στην Αθήνα, εκεί όπου δεν περνούσαν προηγουμένως.

Το ενδιαφέρον του ΣΑΚ για τα νησιά του Αιγαίου είναι διαρκές από τη δημιουργία του. Την οργανωτική επιτροπή για την παρούσα διημερίδα αποτέλεσαν η ίδια η κ. Χάρης Καλλιγιά, πρόεδρος του ΣΑΚ, η κ. Ιωάννα Σωτηρίου-Δωροβίνη η οποία θα κάνει και την εναρκτήριο παρουσίαση, ο κ. Αλέκος Κολλάρος, ο κ. Ανδρέας Συμεών και η κ. Ειρήνη Γραταία, χωρίς την οποία θα ήταν αδιανόητο να είχε οργανωθεί έγκαιρα και με επιτυχία το συνέδριο.

Σε όλους θα ήθελα να εκφράσω τις θερμότερες ευχαριστίες της Ελληνικής Εταιρείας. Εύχομαι οι πρωτοβουλίες του κ. Νίκου Σηφουνάκη, η γενναιοδωρία του ιδρύματος «ΣΑΜΟΥΡΚΑ» και η αφοσίωση των μελών της οργανωτικής επιτροπής όπως και των μελών του ΣΑΚ γενικότερα να τύχουν της μόνιμης ανταμοιβής που τους αξίζει, της αποτελεσματικότερης δηλαδή προστασίας του απaráμιλλου φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος των νησιών του Αιγαίου.

Σας καλωσορίζω και σας ευχαριστώ.

Εισαγήσεις ■ ■ ■

Νησιά του Αιγαίου. Προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Προλογικά

Ιωάννα Σωτηρίου-Δωροβίνη
Δρ. Ιστορίας Αρχιτεκτονικής

Το θέμα της προστασίας της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του νησιωτικού χώρου του Αιγαίου είχε έντονα προβληματίσει την κοινή γνώμη, ειδικούς επιστήμονες, οργανώσεις πολιτών αλλά και την Πολιτεία, ήδη από τη δεκαετία του 1950, εποχή που καθιερώνονται τα πρώτα νησιά, Ύδρα, Σπέτσες και Μύκονος, ως τουριστικοί πόλοι ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Τις τελευταίες όμως δεκαετίες, με την εξάπλωση του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, που συνεπάγεται σε γενικές γραμμές την ευκολία πρόσβασης και εγκατάστασης στο χώρο αυτό μιας ολοένα και μεγαλύτερης τάξης τουριστών και εποχιακών κατοίκων, τα φαινόμενα που σχετίζονται με την υποβάθμισή του έχουν διογκωθεί ανησυχητικά.

Έτσι, τις τελευταίες δεκαετίες γινόμαστε μάρτυρες μιας διαγκοιμμένης εξάπλωσης των οικισμών, που απειλεί είτε την οριογραμμή τους, συχνά από φυσικούς σχηματισμούς και άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτούς ως ζώνη προστασίας και ανάδειξής τους, είτε απειλεί τη ζώνη προστασίας των μνημείων (κάστρων, φρουριών, λιμανιών κ.λπ.), ενώ ανεγείρονται αμφίβολης αισθητικής κτίρια εντός και εκτός των οικισμών. Κυρίως όμως απειλείται η ίδια η παραδοσιακή αρχιτεκτονική και η παλαιοδομία των οικισμών που προέρχεται απ' την ανέγερση αμφίβολης αισθητικής κτιρίων αλλά και την σφικτική πλέον οικοδόμηση των ελεύθερων χώρων τους, είτε κήπων και αυλών των κτιρίων είτε μικρών οικопέδων ή πλατωμάτων του παλαιοδομικού ιστού, πολύτιμων στοιχείων θέας και στάσης των διερχομένων.

Ο νησιωτικός χώρος του Αιγαίου διαμόρφωσε τη μνημειακή και αρχιτεκτονική του φυσιογνωμία μέσα από μια μακρά ιστορική διαδρομή με αφετηρία την αρχαιότητα και με κατάληξη το τέλος της προβιομηχανικής εποχής, κατά τις πρώτες δεκαετίες περίπου του 20ού αιώνα. Οι πόλεις-κράτη της αρχαιότητας και κυρίως οι Αθηναίοι δημιούργησαν εμπορικούς σταθμούς στον αιγαίο χώρο, στην υπερπόντια εξάπλωσή τους προς την Ανατολή, που συνέχισαν να λειτουργούν και κατά τη διάρκεια της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ περίπου 2.000 χρόνια αργότερα, οι πόλεις-κράτη της αναγεννησιακής Ιταλίας επαναχρησιμοποίησαν και πύκνωσαν το προϋπάρχον δίκτυο. Λείψανα αρχαίων πόλεων και αγορών, κάστρων και λιμανιών με λιμενικές εγκαταστάσεις είναι ο κύριος μνημειακός πλούτος της ελληνικής αρχαιότητας, αριστουργηματικά ψηφιδωτά δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων, θέατρα, υδραγωγεία της ρωμαϊκής αρχαιότητας, αμυντικά κάστρα, καστροπολιτείες με υπέροχα δείγματα αστικής αρχιτεκτονικής, μοναστηριακά συγκροτήματα, παρεκκλήσια, βίλες εξοχής, δημόσια και βιομηχανικά κτίρια (λότζιες, ελαιοτριβεία, νερόμυλοι κ.λπ.) είναι η κληρονομιά της ενετικής και γενοσηνικής κατάκτησης του αιγαίου χώρου, όλα μαζί πολύτιμα τεκμήρια της μακρόχρονης πολιτιστικής εξέλιξης του χώρου.

Αλλά και η υποτιμημένη, στην κοινή γνώμη, περίοδος της Τουρκοκρατίας που ακολούθησε δεν ήταν λιγότερο σημαντική από άποψη δημιουργίας συνόλων ή μνημειακής αρχιτεκτονικής. Η στροφή είναι πλέον στην ενδοχώρα, όπου δημιουργούνται ή επανενοικίζονται ορεινοί κυρίως οικισμοί που αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της παραδοσιακής μας αρχιτεκτονικής, ανάμεσά τους μερικοί οι οποίοι ξεχωρίζουν ως αριστουργήματα μεσαιωνικής αρχιτεκτονικής, όπως ο Ανάβας της Χίου. Και τέλος οι νεότερες περίοδοι της ιταλικής κατάκτησης νησιών της Δωδεκανήσου και του νεοκλασικισμού που υιοθετείται ευρύτατα και εκφράζεται και στον πιο μικρό οικισμό, με απλουστευμένες όσο και πρωτότυπες δημιουργικές εκδοχές, στο ελεύθερο πλέον ελληνικό κράτος, ως σύμβολο της στροφής του ελληνισμού απ' την Ανατολή προς τη Δύση.

Η παραπάνω ιστορική διαδρομή του αιγαίου χώρου στοχεύει στο να καταδείξει την πολυμορφία της αρχιτεκτονικής δημιουργίας και κληρονομιάς, που δεν διαφοροποιείται μόνο ως προς τις ιστορικές περιόδους, αλλά και τις επιρροές από τους εκάστοτε κατακτητές, με αποτέλεσμα ένα αμάλγαμα δυτικότροπων ή ανατολίτικων προτύπων αποδοσμένων μέσα από τη μακρά τοπική αρχιτεκτονική παράδοση και κατασκευαστική τεχνική. Η προστασία, επομένως, ενός τόσο πολύμορφου αρχιτεκτονικού πλούτου είναι όχι μόνο δύσκολη εξαιτίας των εξειδικευμένων γνώσεων

που απαιτεί, αλλά χρήζει και της συνεργασίας και της ολιστικής αντιμετώπισης από πολλούς φορείς, ανάμεσα στους οποίους είναι διασπαρμένη σήμερα η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Τα εργαλεία που διαθέτουμε σήμερα για τη διαχείριση του χώρου είναι ο πολεοδομικός και ο χωροταξικός σχεδιασμός. Παρ' όλο που πολεοδομική νομοθεσία υπήρχε ήδη από τη βυζαντινή περίοδο, έστω σε πρωτόλεια μορφή, η οποία φαίνεται ότι συνέχισε να εφαρμόζεται και κατά τη διάρκεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, ο πολεοδομικός σχεδιασμός και οι παρεμβάσεις ως πολιτική πράξη ανάγονται στην εποχή του Διαφωτισμού, τον 18^ο αιώνα. Τον αιώνα του Διαφωτισμού, η έμφαση είναι προς τη δημιουργία νέων τύπων κτιρίων που προάγουν την κοινωνία των πολιτών, σε ανταπόκριση με τους ρυθμούς και τα στυλ μεμονωμένων μνημειακών συγκροτημάτων προηγούμενων εποχών. Επιπλέον ήταν οι αιώνας, όπως αναφέρει ο John Summerson, «της δημιουργίας νέων τάσεων με την αποδοχή και τη διαχέυση των ιδεών των φιλοσόφων στις πρακτικές πλευρές της ζωής... Η κοινωνία μπορούσε να ιδωθεί μέσα από ένα διαφωτιστικό προοπτικό, στο οποίο η τεχνολογία, οι τέχνες, η νομοθεσία και οι ποινές, οι τέχνες της διοίκησης άρχισαν να αναθεωρούνται μέσα από νέο πρίσμα, με ένα νέο ουμανισμό (και για να χρησιμοποιήσω τον όρο της εποχής), ένα είδος *bienfaisance*, μία ευεργετική κοινή λογική σε μια περίοδο κατά την οποία η καινή λογική δεν ήταν καθόλου κοινή¹».

Δημόσια θέατρα, βιβλιοθήκες, μουσεία, νοσοκομεία, φυλακές, χρηματιστήρια και κέντρα εμπορίου, είναι οι νέοι τύποι κτιρίων που εισάγονται, σε συνδυασμό δε με πολεοδομικές παρεμβάσεις, τοπικής ή μεγάλης κλίμακας για τον καλλωπισμό και τη λειτουργικότητα των πόλεων, κατά τα πρότυπα του μπαρόκ ή του νεοκλασικισμού, διαμορφώνουν το αστικό τοπίο μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα.

Η πλατεία είναι το κύριο εργαλείο διαμόρφωσης του νέου αστικού τοπίου στη Ρώμη, στο Παρίσι, στο Λονδίνο. Πλατείες περιστοιχισμένες με μεγαλοπρεπή κτίρια, αξονικά τοποθετημένες σε μνημεία (παλάτια ή εκκλησίες) ή σε φυσικά στοιχεία των πόλεων (δρόσος, ποτάμι, οπτικές φυγές προς ενδιαφέροντα τοπία του φυσικού περιβάλλοντος), οι γνωστές πλατείες σε σχήμα κύκλου ή μισοφέγγαρου, τα γνωστά *crescents* ή *lours* που καθιερώνονται σε ιστορικές πόλεις της Αγγλίας ή δίκτυα μικρών πλατειών, οι *Places Royales* του Παρισιού, γίνονται τα στοιχεία παρέμβασης και αναβάθμισης της αισθητικής και του αστικού τοπίου πολλών ευρωπαϊκών πόλεων τον 18^ο αιώνα. Τον επόμενο 19^ο αιώνα οι παρεμβάσεις δεν είναι πλέον σημειακές, γίνονται σε επίπεδο πόλης, με βάση ολοκληρωμένο πολεοδομικό σχεδιασμό, με πιο γνωστό και λαμπρό παράδειγμα το Παρίσι, το πρότυπο των ευρωπαϊκών πόλεων του 19^{ου} αιώνα.

Βεβαίως το ερώτημα που προκύπτει είναι τι σχέση έχει ο ελλαδικός και δη ο αιγαιακός χώρος με τις πολεοδομικές εξελίξεις των ευρωπαϊκών πόλεων, όταν η προσέγγιση ήταν ακόμα, χωρικά και χρονικά, πολύ μακριά.

Ο πολεοδομικός σχεδιασμός εισάγεται στον ελλαδικό χώρο τον 19^ο αιώνα, από δυο μεριές, είτε απ' ευθείας απ' τη Δύση (όπως σχέδια επεκτάσεων νεοελληνικών πόλεων από μηχανικούς της γαλλικής αποστολής στο Μοριά επί Καποδίστρια, αλλά και της Αθήνας κατ' εντολή του βασιλιά Λουίτζι της Βαυαρίας) είτε από την Ανατολή, την Κωνσταντινούπολη, όπου θεσπίζεται πολεοδομική νομοθεσία με το Τανζιμάτ και αφορά και το νησιωτικό χώρο του υπόδουλου τότε ελληνισμού. Ο τρόπος που γίνονται όλες αυτές οι πολεοδομικές παρεμβάσεις από τις θεσμοθετημένες και ισχυρές πλέον ελληνικές κοινότητες δεν έχει πλήρως ερευνηθεί και τεκμηριωθεί. Στη Μυτιλήνη, για παράδειγμα, ο δημόσιος χώρος της πόλης που ήταν στον άξονα της Αγοράς (τζαμί, χαμάμ, σπίτι του Καδή, ιεροδιδασκαλείο) μετατίθεται από τον τουρκικό τομέα στον ελληνικό με την ανέγερση του μεγαλοπρεπούς Α Γυμνασίου και του Δημαρχείου και τη δημιουργία του Δημοτικού Κήπου, ενώ το υποβαθμισμένο μέχρι τότε παραθαλάσσιο μέτωπο, μετά τα έργα του λιμανιού, αναδιαμορφώνεται με κτίρια υψηλής ποιότητας και αισθητικής, που προάγουν την κοινωνία των πολιτών (θέατρο, καφενείο «Πανελλήνιον», Ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», ναός του Αγίου Θεράποντα κ.λπ.).

Στη Σύρο, το δημαρχείο της Ερμούπολης αποτελεί πράξη πολεοδομικής παρέμβασης. Ο δημόσιος χώρος της πόλης δεν διαμορφώνεται πλέον με κέντρα την εκκλησία, αλλά με το μνημειώδες μεγέθους και αρχιτεκτονικής κτίριο του δημαρχείου με την ανοικτή πλατεία μπροστά και το παρακείμενο θέατρο «Απόλλων», κατά τα πρότυπα ευρωπαϊκών πόλεων, υποδηλώνοντας την ύπαρξη μιας εύρωστης και δυναμικής κοινωνίας αστών-εμπόρων.

Αλλά και οι δημόσιοι χώροι των μικρών μεσαιωνικών οικισμών, (πλατεία, αγορά κ.λπ.) αποτελούν μικρά αριστουργήματα ανώνυμης πολεοδομικής παρέμβασης. Το πιο πιθανό είναι οι χώροι αυτοί να ανέπτυξαν την τελική διαμόρφωσή τους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, πολλοί όμως από αυτούς επαναδιατυπώνονται με νέου τύπου και ύψους κτίρια, κατά τα πρότυπα ενός ολοκληρωμένου και μεταφρασμένου σε μικροκλίμακα νεοκλασικού ιδιώματος, μετά τις σαρωτικές αλλαγές που επέρχονται με το πέρασμα από την οθωμανική στην ελληνική πόλη. Επιπλέον, μετά τη θεαματική αύξηση του πληθυσμού που παρατηρείται στα μέσα του 19^{ου} αιώνα αλλά και τις απαρχές της εκμηχάνισης, οι επεκτάσεις των οικισμών προς φυσικά στοιχεία (ποτάμια, βραχώδεις εξόρσεις, γκρεμούς κ.λπ.) πολλές φορές τόσο τέλεια επεξεργασμένες που σου κόβουν την ανάσα, αποτελούν την τελευταία φάση της οικιστικής τους εξάπλωσης κατά τον 19^ο αιώνα, αλλά και πολεοδομικές παρεμβάσεις υψηλής πολιτιστικής αξίας.

Σήμερα διερχόμαστε νέα φάση οικιστικής εξάπλωσης με δραματικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, αφού απειλείται

1. John Summerson, *The Architecture of the Eighteenth Century*, Thames and Hudson, p. 105.

η ίδια η υπόσταση των νησιών, αυτή η «φέρουσα ικανότητά τους» όπως πολύ σωστά διατυπώθηκε απ' το Ε' Τμήμα του ΣΤΕ, και που καθορίζεται από νέα και πολύ πιο σύνθετα δεδομένα, για τα οποία οι δοκιμασμένες παλιές, καλές συνταγές του παρελθόντος φαίνεται να είναι αποτελεσματικές. Η λαϊκή κριτική ρήση «οπίτι όσο χωρείς και χωράφι όσο μπορείς» φαίνεται ότι έπαιξε τον καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτών των ανεπανάληπτων αστικών τοπίων των οικισμών, ως κοινωνική αξία όμως έχει παρέλθει οριστικά, τουλάχιστον για την εποχή που διανύουμε.

Ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι το πολεοδομικό εργαλείο του 20^{ου} αιώνα που έχουν στα χέρια τους οι ιθύνοντες για να εναρμονίζουν τις οικονομικές-αναπτυξιακές δραστηριότητες με αυτές της προστασίας του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ένα πλέγμα νόμων που ξεκινά απ' το 1923 και πυκνώνει τις τελευταίες δύο δεκαετίες, με πιο εξειδικευμένα νομοθετήματα για τον πολεοδομικό και χωροταξικό σχεδιασμό και το περιβάλλον, συνθέτουν ένα ικανοποιητικό θεσμικό πλαίσιο.

Η εφαρμογή όμως αυτού του θεσμικού πλαισίου φαίνεται να γίνεται επιλεκτικά και ορισπασματικά. Μελέτες πολεοδομικές και χωροταξικές εκπονήθηκαν, αλλά είτε δεν προχώρησε η θεσμοθέτησή τους είτε θεσμοθετήθηκαν μερικά. Πολλές μελέτες που συντάχθηκαν ως χωροταξικές υποβαθμίστηκαν με τη θεσμοθέτησή τους σε Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου. Επιπλέον το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας δεν φαίνεται να συμμετέχει με το ΥΠΕΧΩΔΕ, μέσω του αναπτυξιακού νόμου, στον ολοκληρωμένο χωροταξικό σχεδιασμό. Αλλά πάνω απ' όλα θα πρέπει να θυμόμαστε ότι πολεοδομικός και κατ' επέκταση χωροταξικός σχεδιασμός σημαίνει «... αρχές δομής στη μεγάλη κλίμακα ή διορθωτικές παρεμβάσεις στο κτισμένο περιβάλλον, με σκοπό το δημόσιο όφελος και την κάλυψη όχι ιδιωτικών αλλά κοινωνικών αναγκών. Αυτά σημαίνουν ότι προϋπόθεση του πολεοδομικού σχεδιασμού είναι η ύπαρξη εξουσίας που διαχειρίζεται το κτισμένο περιβάλλον και η οποία μπορεί να κινήσει μηχανισμούς παρεμβάσεων, αφού προηγουμένως καθορίσει και ιεραρχήσει τις ανάγκες του κοινωνικού συνόλου»².

Τα αίτια λοιπόν που η πολιτεία αλλά και η σύγχρονη κοινωνία καθυστερούν ή δυσχεραίνονται να εφαρμόσουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο προστασίας και βιώσιμης ανάπτυξης για τον ευαίσθητο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, είναι το αντικείμενο αυτής της διημερίδας και αυτά που θα αναπτυχθούν από τους ομιλητές.

Summary

The islands of the Aegean Sea The protection of their natural and built environment

Ioanna Sotiriou-Dorovini, Dr. in History of Architecture

The protection of the discrete character of the Aegean islands had always being a subject among scientists, local authorities and societies, organizations etc. since the 1950's, when the first islands, Spetses Ydra, Mykonos become the magnets of tourist attractions.

Today, especially in the last decays, we are witnessing the overexpansion of these settlements into the natural environment that surrounds and enhances them, threatening sometimes important archaeological sites, while they are crowded with new buildings of inferior architecture.

The insular world of Aegean formed its monumental and secular architecture through a long historical passage, starting with antiquity and ending, roughly, with the pre-industrial age, first decades of 20th century.

The city states of ancient Greece, mainly the Athenians, established commercial stations in Aegean region on their expansion to the East, that continued to be used during the Byzantine Empire, while 2000 years later, the city states of renaissance Italy reestablished and multiplied the preexisting network. Relics of ancient cities, castles, theatres, aqua ducts, public buildings with mosaic decoration etc. are the main monumental heritage of antiquity, city castles with superb samples of civic architecture, monasteries, villas, mills etc. the heritage of Venetian and Genoan rule: all precious remains of a long lasting evolution of civilization.

But also the period of Ottoman rule that followed is also important in architectural creation. The settlements that come to the proscenium are now in the mountains, well hidden and hard to approach, some of them excellent examples of medieval, traditional architecture. And finally the more recent period of neoclassicism

2. Χαράλαμπος Μπουράς, Πολεοδομία των Μεσοβυζαντινών και Υπερβυζαντινών πόλεων, ΔΧΑΕ, περίοδος Δ, τ. Κ', 1998.

which was largely adopted and creatively expressed in every small village with simplified and refreshing forms and symbols, denoting the turn towards the West.

The above short historical evolution of the Aegean settlements is showing the diversity of the architectural heritage, which is not only differentiated by the historical periods, but also by the many conquerors, resulting in a cultural fusion of east and west, and testified in local architectural and structural tradition.

The protection therefore of such a diverse monumental and architectural heritage is very difficult, needing qualified expertise and cooperation among public sectors.

Today the tools available for sustainable development are city and regional planning, scientific tools largely exemplified and applied in European countries during the 18th century. The ideas of city planning were introduced in Greece, during 19th century, by two channels, either directly from the West (i.e. city plans of Neogreek cities performed by French Officers from the Mission in Morea during Kapodistria's time, but also of Athens by kings Ludwig and Otto), or from the East, Constantinople, where planning policy was established through the Tanzimat Reforms, affecting a large part of modern Greece till then under Ottoman rule. The way planning policy was exercised in these times by the Christian communities has not yet being researched and clarified, we can only guess by its applications. In the island of Lesbos i.e. the main public space that was till then along the market street, on the Ottoman section, (mosque, hamam, the Kadi's-Judge's-House, the Holy School etc.), loses its importance, while the new civil center of a society of citizens is emerging on the Greek section, with the erection of the Town Hall, the monumental A' Gymnasium (school for boys), the formation of the City Garden. At the same time the coastal front of the city, till then underdeveloped, is being transformed into the busy center, with buildings of high-quality and style that promote the society of citizens (theatre, cafés, the historic hotel of "Grand Bretagne", the remarkable church of "Saint Therapon" etc.). In Ermoupoli, the capital of Syros island, the erection of the new Town Hall constitutes an act of planning intervention. The public space of the new city is no longer centered around the Cathedral, but around the new monumental building of the Town Hall, with the vast esplanade in front and the neighboring "Apollon Theatre" suggesting the existence of a rich and dynamic society of merchant-citizens.

But also the public spaces of small medieval settlements (square, market street etc.) constitute small masterpieces of anonymous planning intervention. Most probably these places acquired their final layout during Ottoman rule, a lot of them, though, will be redefined with new buildings, miniature and simplified examples of the neoclassical language, following the overwhelming changes of the passage from the Ottoman to the Greek city. Furthermore, the tremendous increase in population during the mid 19th century, in combination with an economic revival of the first attempts of industrialization, will push the settlements towards their natural limits (rivers, rocks, hills etc.), producing some of the finest examples of traditional architecture with planning interventions.

Today we are faced with more complex problems regarding the new expansion phase of the settlements, that, in contrary to the past, is having dramatic effects to the environment, and where the old recipes are ineffective. The essence of the old proverb "house as big as you fit in" and "field as big as you can handle" seems that has played an important role in the formation of these rural landscapes-settlements, as a value though is definitely surpassed.

Regional planning is the tool in the hands of the state to harmonize the economic activities with sustainable development. Regional plans for the Aegean islands have been ordered by the state and prepared a decade ago but their application is delayed or partially enforced.

Therefore the reasons behind the delay of the Greek State and the Greek Society to undertake and enforce legal measures regarding sustainable development in the fragile region of the Aegean is the subject of this conference.

Παρουσίαση του έργου του Υπουργείου Αιγαίου στον τομέα της προστασίας του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος

Μαρία Παπαθεοδώρου

Αρχιτέκτων Υπουργείου Αιγαίου

Είναι πλέον κοινά αποδεκτό ότι η διατήρηση του φυσικού πλούτου και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του Αιγαίου δεν αποτελεί μόνο πολιτιστικό χρέος αλλά και αναπτυξιακή αναγκαιότητα για την οικονομία των νησιών. Η βελτίωση των οικονομικών δεδομένων των νησιών μας είναι συνυφασμένη με την προστασία της φύσης και της αρχιτεκτονικής τους.

Σήμερα τα σημαντικότερα προβλήματα που αφορούν στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον εντοπίζονται:

1. Στις μεγάλες οικοδομικές πιέσεις που δέχονται τα νησιά

Ενδεικτικό είναι ότι τα δεκατρία Πολεοδομικά Γραφεία του Αιγαίου εκδίδουν ετησίως περίπου επτά χιλιάδες οικοδομικές άδειες, που αντιστοιχούν στην ανέγερση περίπου δέκα νέων οικιστικών συνόλων κάθε χρόνο.

2. Στην έλλειψη εξειδικευμένου θεσμικού πλαισίου προστασίας

Η διερεύνηση του θεσμικού πλαισίου που ίσχυε μέχρι πρόσφατα κατέδειξε ότι από το σύνολο των 1.215 οικισμών του Αιγαίου, μόνον οι 263 έχουν κηρυχθεί παραδοσιακοί βάσει Προεδρικών Διαταγμάτων (Π.Δ.) γενικού χαρακτήρα, ενώ μόνον 39 απ' αυτούς έχουν σαφείς όρους κατασκευής μέσα από ειδικά διατάγματα. Είναι προφανές, ότι δεν είναι δυνατόν να προστατευθεί μέσα σε ένα γενικό πλαίσιο η ιδιαιτερότητα και η πολυμορφία που χαρακτηρίζουν τους νησιωτικούς οικισμούς.

3. Στην προβληματική εποπτεία της εφαρμογής του θεσμικού αυτού πλαισίου

Μέσα από τα ανησυχητικά στοιχεία που προαναφέρθηκαν γίνεται κατανοητό ότι απαιτούνται δραστικά μέτρα για να προστατευθεί το Αιγαίο. Για το σκοπό αυτό ιδιαίτερα σημαντικό κομμάτι στο συνολικό έργο του Υπουργείου Αιγαίου (ΥΠ.Αι.) καταλαμβάνει η πολιτική του στο θέμα της προστασίας του φυσικού και πολιτισμικού πλούτου των νησιών.

Στον τομέα αυτό το ΥΠ.Αι. έχει την αρμοδιότητα

α. να χαρακτηρίζει:

- οικισμούς ή οικιστικά σύνολα ως παραδοσιακούς
- τοπία ως ιδιαίτερου φυσικού κάλλους
- αξιόλογα κτίρια ως διατηρητέα

β. να θεσπίζει ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης στις παραπάνω περιπτώσεις, καθώς και σε τόπους που έχουν χαρακτηριστεί ιστορικοί

γ. να εποπτεύει όλες τις φάσεις της οικοδομικής δραστηριότητας στις περιοχές αρμοδιότητάς του, είτε προκύπτουν από έργα ιδιωτών είτε από έργα φορέων δημόσιου χαρακτήρα, και

δ. να αναστέλλει οικοδομικές εργασίες και εργασίες υποδομών σε οικισμούς ή τμήματα αυτών όταν πρόκειται να συνταχθεί οριστική πολεοδομική μελέτη ή και ειδικός κανονισμός δόμησης.

Για την εξυπηρέτηση των παραπάνω, το έργο του Υπουργείου αναπτύσσεται κατά κύριο λόγο σε δύο άξονες. Ο πρώτος αφορά τη διαμόρφωση κατάλληλου θεσμικού πλαισίου προστασίας και ο δεύτερος τη συγκρότηση αποκεντρωμένων υπηρεσιών.

■ Α. Διαμόρφωση κατάλληλου θεσμικού πλαισίου προστασίας

Μέσα από την επεξεργασία και σύνταξη των νέων Π.Δ. γίνεται προσπάθεια μιας εκ των έσω προσέγγισης του φυσικού και πολιτισμικού πλούτου των νησιών, με απόλυτο σεβασμό και ευαισθησία στις ιδιαιτερότητές τους. Στη βάση αυτή, προηγήθηκαν μελέτες αναγνώρισης της φυσιογνωμίας των οικισμών ή των φυσικών τοπίων από ερευνητικά προγράμματα που εκπονήθηκαν από τα Αρχιτεκτονικά Τμήματα των Πανεπιστημίων.

Στον σχεδιασμό των Π.Δ., που αφορούν την προστασία του τοπίου, πλην των οικοδομικών κανόνων, λαμβάνεται

ιδιαίτερη μέριμνα για τις ευαίσθητες περιοχές και τις περιοχές που δέχονται έντονες τουριστικές πιέσεις, όπως είναι οι ακτές κολύμβησης και οι ορεινοί όγκοι.

Συγκεκριμένα, κατά το διάστημα 2000-2003, έχουν εκδοθεί Π.Δ. που θέτουν όρους για την εκτός σχεδίου δόμηση σε 27 νησιά μικρού και μεσαίου μεγέθους. Οι βασικές διατάξεις των παραπάνω διαταγμάτων είναι:

- Η κατάργηση των παρεκκλίσεων.
- Ο καθορισμός ως μέγιστης επιτρεπόμενης δόμησης τα 150 τ.μ., η οποία δύναται να φτάσει τα 180 τ.μ. εάν η εξωτερική κατασκευή γίνει από λιθοδομή, συνυπολογιζομένων στη δόμηση στεγασμένων χώρων στάθμευσης ή αποθηκών.
- Η κατασκευή μονόροφων κτιρίων για κατοικία, με μέγιστο ύψος 4.50μ. και με εσωτερική πρόσβαση προς τους υπόγειους χώρους.
- Ο καθορισμός, ως αφετηρία μέτρησης υψών, της φυσικής και όχι της τεχνικώς διαμορφωμένης στάθμης του εδάφους.
- Η τοποθέτηση των κτιρίων σε απόσταση τουλάχιστον 20μ. από τον άξονα του δρόμου.
- Η διατήρηση και αποκατάσταση των παλαιών λιθοκτιστών κτισμάτων, των οποίων η επιφάνεια έως 50 τ.μ. δε συνυπολογίζεται στο συντελεστή δόμησης.
- Η υποχρεωτική κατασκευή υπόγειας δεξαμενής για τη συλλογή των ομβρίων.
- Η απαγόρευση της οργανωμένης δόμησης (Οικοδομικοί Συνεταιρισμοί).
- Η απαγόρευση της δόμησης σε κορυφογραμμές και σε περιοχές με κλίση πέραν του 35%.
- Η απαγόρευση κατασκευής πισίνας, πλην των τουριστικών μονάδων.

Επιπλέον, συντάχθηκαν και δημοσιεύθηκαν Υπουργικές Αποφάσεις για το χαρακτηρισμό 206 νησιών και νησιδών του Αιγαίου ως τοπίων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

Σε ό,τι αφορά την προστασία των αξιόλογων οικισμών, από το 2000 μέχρι σήμερα, έχει εκδοθεί σειρά Π.Δ. με τα οποία 41 νησιώτικοι οικισμοί χαρακτηρίζονται παραδοσιακοί, και θεσπίζονται ειδικοί όροι και περιορισμοί για την προστασία τους.

Οι βασικοί άξονες που τέθηκαν και πάνω στους οποίους δομήθηκε η έκδοση των Π.Δ. είναι:

1. Η εξειδίκευση των όρων δόμησης ανά νησί ή ομάδα οικισμών, με γνώμονα τα ιδιαίτερα μορφολογικά στοιχεία που συνθέτουν την τοπική αρχιτεκτονική τους φυσιογνωμία και εξασφαλίζουν την αναγνωρισιμότητά τους.
2. Η ένταξη των νέων κατασκευών στην κλίμακα και το ανάγλυφο του φυσικού τοπίου του οικισμού, με στόχο τη μέγιστη προσαρμογή τους και την ελάχιστη αναστάτωση σ' αυτό.
3. Η αποκατάσταση και ανάδειξη όσων στοιχείων έχουν διατηρηθεί (παλαιά εργοστάσια, καλντερίμια, αναβαθμοί, μάντρες, κτίρια), συντηρούν τη μνήμη και συνθέτουν την εικόνα του οικιστικού συνόλου ή του φυσικού τοπίου.
4. Η ελεγχόμενη και περιορισμένη παρέμβαση στις φυσικές διαμορφώσεις (π.χ. ακταγραμμή, κορυφογραμμή, χείμαρροι, κ.ά.) από την κατασκευή έργων υποδομής (π.χ. διάνοιξη οδών, κατασκευή λιμενικών έργων), λατομείων, κ.λπ.
5. Η οριοθέτηση, ανάπλαση και ανάδειξη τμημάτων των οικισμών που διασώζουν αρχιτεκτονική ή λειτουργική ιδιαιτερότητα (π.χ. βιομηχανικές περιοχές, καρνάγια, πλατείες).
6. Η συστηματική χρήση τεχνικών και μορφών που πηγάζουν από το ίδιο το φυσικό ή δομημένο περιβάλλον και η ορθή χρήση νέων υλικών.

■ Β. Συγκρότηση και στελέχωση ειδικών αποκεντρωμένων υπηρεσιών

ώστε να κατοστεί δυνατή η επίβλεψη και ο έλεγχος της δόμησης στις ευαίσθητες περιοχές του Αιγαίου.

Σύμφωνα με το νέο Οργανισμό του Υπουργείου Αιγαίου (ΦΕΚ 101/Α/2002) ανασυγκροτήθηκε ο διοικητικός του μηχανισμός και συστήθηκε με πρωτεύοντα ρόλο η Διεύθυνση Περιβάλλοντος.

Στη Διεύθυνση αυτή υπάγονται τα νέα Τμήματα και Γραφεία Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς που συστάθηκαν στις έδρες των πέντε νομών και των οκτώ Επαρχιών του Αιγαίου (συνολικά 13 αποκεντρωμένες υπηρεσίες), και συγκεκριμένα στη Ρόδο, Χίο, Σάμο, Μυτιλήνη, Σύρο, Λήμνο, Κάλυμνο, Κω, Νάξο, Θήρα, Μήλο, Κάρπαθο και Ικάρια.

Ήδη προσλήφθηκαν μέσω ΑΣΕΠ αρχιτέκτονες, περιβαντολόγοι και τεχνολόγοι, οι οποίοι στελέχωσαν τις νέες αποκεντρωμένες υπηρεσίες οι οποίες άρχισαν να λειτουργούν.

Τα γραφεία και τα τμήματα είναι επιφορτισμένα με:

- τον έλεγχο και την έγκριση των αρχιτεκτονικών μελετών των προς έκδοση οικοδομικών αδειών, που αφορούν ανεγέρσεις νέων οικοδομών ή προσθήκες ή επισκευές σε υπάρχοντα κτίσματα καθώς και οποιεσδήποτε εργασίες γίνονται από ΟΤΑ ή Οργανισμούς του Δημοσίου στους παραδοσιακούς οικισμούς, κηρυγμένα τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, καθώς και χαρακτηρισμένα διατηρητέα κτίρια από το ΥΠ.ΑΙ.
- την πιστοποίηση εφαρμογής των όρων της εκδοθείσας οικοδομικής άδειας.

Και επιπλέον με:

- τη διενέργεια αυτοψιών, κατά τις φάσεις εκτέλεσης των οικοδομικών εργασιών στις πιο πάνω περιοχές,
- την καταγραφή των κηρυγμένων ή αξιολογών κτιρίων προκειμένου να προωθηθεί η διαδικασία προστασίας τους,
- την παραπομπή στο αρμόδιο όργανο του ΥΠ.ΑΙ. υποθέσεων εξειδικευμένου χαρακτήρα ή μείζονος ενδιαφέροντος, όπως κατασκευών από Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης ή του ευρύτερου Δημόσιου Τομέα.

Για το διάστημα που μεσολαβεί έως την πλήρη λειτουργία των περιφερειακών Τμημάτων και Γραφείων Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, συγκροτήθηκαν από τον Απρίλιο 2001, σύμφωνα με τα Π. Δ. 47/2001 και 326/2000, δέκα τετραμελή και τριμελή Συμβούλια Χωροταξίας Οικισμού και Περιβάλλοντος (Σ.Χ.Ο.Π. Αιγαίου) σε κάθε πρωτεύουσα Νομού και στα Επαρχεία του Αιγαίου, για τον έλεγχο της οικοδομικής δράσης στα νησιά του Αιγαίου.

Το συνεχιζόμενο έργο του Υπουργείου, με την περαιτέρω επεξεργασία εξειδικευμένου θεσμικού πλαισίου, στηρίζεται στην πεποίθηση ότι η διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του φυσικού πλούτου του Αιγαίου αποτελεί πολιτιστικό χρέος αλλά και αναπτυξιακή αναγκαιότητα για τα νησιά μας.

Summary

The work of the Ministry of the Aegean for the preservation of natural resources and architectural heritage

Maria Papatheodorou, Architect in the Ministry of the Aegean

The preservation of the Aegean's natural resources and architectural heritage constitutes a cultural obligation and a developmental necessity for the island's economy.

The most important issues are found in the:

1. Presence of strong building pressures exercised on the islands.
2. Lack of a specialized institutional protection framework.
3. Problematic supervision in implementing the institutional framework.

The Ministry's task is now divided into two main axes:

■ A. Development of an appropriate institutional protection framework

• During the Period of 2000-2003:

- Ministerial decisions concerning the characterization of 206 islands and isles in the Aegean as locations of special natural beauty were drawn up and promulgated.
- Presidential Decrees that set conditions regarding building in zones not scheduled for development in 27 islands of small and medium size were promulgated.
- Following the promulgation of a series of Presidential Decrees, 41 island settlements are now characterized as "traditional" and new special conditions and restrictions are now set in order to ensure their protection.

■ B. Establishment and staffing of special decentralized services

By means of the new Organization of the Ministry of the Aegean (Gazette 101/A/2002) the Directorate for the Environment was established assuming a primary role, including the new Departments and Offices for the Protection of the Environment & Architectural Heritage. These new Departments have been set up in the head offices of 5 Prefectures and 8 Districts of the Aegean (a total of 13 decentralized services) and in particular in Rhodes, Chios, Samos, Mitilini, Syros, Limnos, Kalimnos, Kos, Naxos, Thira, Milos, Karpathos and Andros.

Ο νησιωτικός χώρος, η ανάπτυξη του και η θεσμική του προστασία

Γιάννης Καρανίκας
Παλεοδόμος-Χωροτάκτης

1. • Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΓΙΑ ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

1.1. • Η διάσταση της στρατηγικής

Η στρατηγική είναι έννοια που έχει την αρχική της προέλευση από τον οργανωμένο πόλεμο και συνεπάγεται μεγάλες κινητοποιήσεις ανθρώπινων και υλικών πόρων στο χώρο. Η διαμόρφωση στρατηγικής από τους εκτελεστές της, «τους στρατηγούς», προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ευκρινούς, κατασταλαγμένης και σταθερής εθνικής πολιτικής που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την οποιαδήποτε συνολική ή μερική σταδιακή επιτυχία της στρατηγικής.

Σημαντικό γνώρισμα της στρατηγικής αποτελεί ο επισταμένος χρονικός ορίζοντας που δεν μπορεί βέβαια να οριστεί ποσοτικά παρά μόνο σε σχέση με το μέγεθος και τη σημασία του αντικειμενικού σκοπού και της χρονικής διαβάθμισης των στόχων ή των επιδιώξεων.

1.2. • Στρατηγική και τακτική

Η διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών, στρατηγική-τακτική, αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την επίτευξη του όλου εγχειρήματος. Ένα σφάλμα τακτικής μπορεί να διορθωθεί σύντομα με λίγες απώλειες ποιοτικά και ποσοτικά, ενώ ένα σφάλμα στρατηγικής επιδρά πολλαπλά σ' όλα τα σημεία του εγχειρήματος και σε βάθος χρόνου.

Παράλληλα η στρατηγική χαρακτηρίζεται από δυσκινησία και έλλειψη προσαρμοστικότητας, ενώ οι τακτικές είναι περισσότερο ευέλικτες και προσαρμόσιμες σε νέες συνθήκες.

1.3. • Η αναγκαιότητα σχεδιασμού στρατηγικής για τον νησιωτικό χώρο στην Ε.Ε.

Σύμφωνα με τον ορισμό της EUROSTAT, «ως νησί μπορεί να οριστεί ένα κομμάτι γης που περιβάλλεται από θάλασσα, έχει μόνιμο πληθυσμό, δεν έχει σταθερή σύνδεση με την ξηρά και δεν περιλαμβάνει πρωτεύουσα κράτους» (EUROSTAT, 1994).

Στην Ε.Ε. καταγράφονται, σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, 440 νησιά που καλύπτουν το 5% του εδάφους της και στα οποία κατοικεί μόνιμα το 3,5% του πληθυσμού της. Τα μεγέθη αυτά αναλογικά δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικά, αν συγκριθούν με τα αντίστοιχα του ελληνικού χώρου. Στην Ελλάδα καταμετρώνται συνολικά 219 νησιά, από τα οποία κατοικούνται τα 107, ενώ τα υπόλοιπα ήσαν κατοικημένα σε παλαιότερους χρόνους. Σε αυτά τα 107 νησιά κατοικεί το 13% του πληθυσμού της χώρας, ενώ η συνολική έκτασή τους αντιστοιχεί στο 19% του εδάφους της χώρας.

Η διαφορετική σημασία που έχουν τα νησιά σε επίπεδο Ε.Ε. και σε επίπεδο Ελλάδας εξηγεί ίσως το γεγονός ότι ως σήμερα δεν έχει υιοθετηθεί από την Ε.Ε. μια ιδιαίτερη στρατηγική για το νησιωτικό χώρο. Οι όποιες παρεμβάσεις περιορίζονται ως σήμερα σε αυτές των Διαρθρωτικών Ταμείων (περιοχές του στόχου 1 και 5β).

Αρκετές χώρες (Ισπανία, Πορτογαλία, Γαλλία) προέβλεψαν ειδικές ρυθμίσεις για τις νησιωτικές περιοχές τους όταν προσχώρησαν σε αυτήν. Η Ελλάδα διεκδίκησε στο Συμβούλιο Κορυφής της Ρόδου (1988) την ιδιαίτερη μεταχείριση των νησιών, η πρωτοβουλία όμως αυτή δεν συνοδεύτηκε από άλλες ενέργειες. Ως αποτέλεσμα, η όλη προσπάθεια κατέληξε απλώς στην εκπόνηση μιας μελέτης η οποία επισήμαινε τη δυσόλινη προοπτική των νησιών στο πλαίσιο της Ενιαίας Αγοράς και υπογράμμιζε την ανάγκη για την υιοθέτηση μιας ιδιαίτερης πολιτικής για τις υπερ-περιφερειακές περιοχές της Ε.Ε. (αυτές που δεν έχουν εσωτερικά σύνορα με την Ε.Ε. και μάλιστα απέχουν αρκετά από αυτήν), δεν συνοδεύτηκε όμως από τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων.

Βασικό επιχείρημα των νησιών για την υιοθέτηση μιας ειδικής νησιωτικής πολιτικής αποτελεί η εξαιρετικά δύσκολη επίτευξη από μέρους τους των όρων οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης, στο πλαίσιο της Ενιαίας Αγοράς

και της προοπτικής της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης.

Στο πλαίσιο της αρχής της «ίσης μεταχείρισης των περιφερειών της Ε.Ε.», η «διαφορά» των νησιωτικών περιοχών απαιτεί την υιοθέτηση και μιας «διαφορετικής» αντιμετώπισης και πολιτικής. Οι ιδιαιτερότητες του νησιωτικού χώρου (γεωγραφικός κατακερματισμός, απομόνωση χωροταξική, διοικητική, λειτουργική και οικονομική, μικρή παραγωγική κλίμακα, πολιτιστικές ιδιαιτερότητες, αζιόλογο αλλά και εύθραυστο φυσικό περιβάλλον κ.λπ.) θέτουν και τις βασικές αρχές για το σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης και συνεκτικής στρατηγικής από την πλευρά της Ε.Ε.

2 • ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΥΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΗΣΙΩΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

Παρακάτω αναφέρονται συνοπτικά οι αναφορές που γίνονται από κοινοτικές εκθέσεις και άλλες μελέτες στα νησιά του ευρωπαϊκού χώρου, ιδιαίτερα στο επίπεδο της χωρικής ανάπτυξης.

2.1 • ΕΥΡΩΠΗ 2000 - Προοπτικές Ανάπτυξης του Κοινοτικού Εδάφους - Ε.Ε./ Γεν. Δ/ση XVI, 1991

Η έκθεση αυτή αναγνωρίζει τα προβλήματα ενσωμάτωσης των νησιών και την ιδιαιτερότητά τους. Τα ελληνικά νησιά προβάλλονται ως πρώτα, σε συνολική έκταση (19%

της χώρας) και σε πληθυσμό (14% του πληθυσμού της χώρας). Γίνεται η διάκριση μεταξύ μεγάλων και μικρών νησιών, με επιλογή το πληθυσμιακό μέγεθος των 50.000 κατοίκων. Στα μεγάλα νησιά κατατάσσονται η Κρήτη, η Κέρκυρα, η Λέσβος και η Χίος. Αναγνωρίζεται η φθίνουσα πληθυσμιακή τάση των μικρών νησιών και, για όλα τα νησιά, η μεταναστευτική τάση.

Η ανάπτυξη του τουρισμού και η πολύ συχνή αλματώδης αύξηση των εισοδημάτων όσων εισέρχονται στον τομέα επισημαίνονται ως αρνητική εξέλιξη, εφόσον γίνονται απρογραμμάτιστα, τόσο για την κοινωνική συνοχή όσο και για το περιβάλλον.

2.2 • EUROPE 2000+ - Cooperation for European territorial development - EU/DG XVI, 1994

Στην έκθεση, που αποτελεί συνέχεια της Έκθεσης ΕΥΡΩΠΗ 2000, ενσωματώνονται περισσότερο επεξεργασμένες απόψεις για την άσκηση πολιτικής του χώρου, οι οποίες εμπλουτίστηκαν από τις διαπεριφερειακές μελέτες, στις οποίες οι περιφέρειες της Ελλάδας και της Νότιας Ιταλίας (Mezzogiorno πλην Σαρδηνίας) αντιμετωπίστηκαν ως μία ενότητα. Η έκθεση δεν εστιάζεται ειδικά στους νησιωτικούς χώρους αλλά δίνει έμφαση στις συνοριακές περιοχές και ιδιαίτερα στα εσωτερικά σύνορα. Για τις εξωτερικές συνοριακές περιοχές, όπως αυτές της Ελλάδας, επισημαίνονται προβλήματα και προοπτικές που δημιουργούνται από:

- το μεγάλο χάσμα στα εισοδηματικά επίπεδα μεταξύ των δύο συνοριακών πλευρών, το οποίο απειλεί τις υπάρχουσες ισορροπίες (μετανάστευση, μετεγκατάσταση επιχειρήσεων)

- τις πολιτιστικές και θεσμικές διαφορές, που αποτελούν εμπόδιο όσον αφορά την ανάπτυξη συνεργασίας
- τις διαφορές στα επίπεδα των υποδομών που αναλαμβάνουν να υποστηρίξουν τον αυξημένο ρόλο της χώρας στα διευρωπαϊκά δίκτυα.

Οι περισσότερες από αυτές τις διαπιστώσεις, ως προς τις θετικές προοπτικές τους, αφορούν κυρίως χερσαίες περιφέρειες (Ηπειρο, Μακεδονία, Θράκη) παρά το νησιωτικό χώρο.

Τόσο στην προηγούμενη μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσο και στην παρούσα, δίνεται προτεραιότητα στα δίκτυα μεταφορών κα μάλιστα των χερσαίων. Ωστόσο, οι βελτιώσεις στις υποδομές αεροδρομίων και λιμανιών, σε ό,τι αφορά τα νησιά, και μάλιστα αυτά που βρίσκονται στα εξωτερικά σύνορα της Ε.Ε. ή πολύ μακριά από αυτήν, δεν αρκούν για την ένταξή τους στην αναπτυξιακή διαδικασία. Απαιτούνται επίσης σημαντικές επενδύσεις σε υποδομές και εφαρμογές τηλεπικοινωνιών, αντίστοιχων με αυτές των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών κέντρων.

2.3 • Development Prospects of the Central Mediterranean Regions (Mezzogiorno - Greece)

Μελλοντική Εξέλιξη των Περιφερειών της Κεντρικής Μεσογείου - Νότιας Ιταλίας (Mezzogiorno) - Ελλάδα, 1995

Η μελέτη διερευνά τις δυνατότητες ολοκλήρωσης των συνδέσεων και συνεργασιών μέσω της ανάπτυξης του δυτικού άξονα της Ελλάδας με την πλευρά της Αδριατικής. Αναγνωρίζει ότι οι κύριοι άξονες των δύο χωρών στρέφουν το νότο τους αμοιβαία. Έτσι ακόμη και αν η αδύναμη σχέση Δυτικής Ελλάδας και Ηπείρου με τις περιφέρειες της Ιταλίας βελτιωνόταν, μικρή επίπτωση θα είχε στις τρεις Περιφέρειες του Αιγαίου.

Η μελέτη αναφέρεται με ιδιαίτερη έμφαση στον ενιαίο νησιωτικό χώρο του Αιγαίου, τα προβλήματα του νησιωτικού χώρου και των συνοριακών περιοχών, τις δυνατότητες του μεσαίου μεγέθους νησιών να αποκτήσουν μια σύνθετη αναπτυξιακή φυσιογνωμία.

2.4 • Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου

2.4.1. • Πρώτο Επίσημο Σχέδιο Έκθεσης

Ως κατευθυντήριες γραμμές για την πολιτική δράσης στον Κοινοτικό χώρο προσδιορίζονται:

- η δημιουργία ισόρροπων και πολυκεντρικών συστημάτων πόλεων και η ανάπτυξη νέων σχέσεων πόλεων-υπαίθρου
- η ισότητα στην πρόσβαση υποδομών και γνώσεων
- η συνετή διαχείριση και ανάπτυξη της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς

Στην Έκθεση, αυτές οι κατευθύνσεις εξειδικεύονται σε επιμέρους στόχους για την εξυπηρέτηση των οποίων προκρίνονται συγκεκριμένες επιλογές πολιτικής. Παρακάτω, αναφέρονται επιγραμματικά οι πολιτικές που μπορούν να ενδιαφέρουν τον νησιωτικό χώρο, αμμοδοποιημένες θεματικά, με βάση τα επίπεδα αναφοράς και τις ιδιαιτερότητες του χώρου αυτού:

■ Αστικός χώρος

Πολιτικές που αφορούν τις πόλεις και τις μεταξύ τους σχέσεις, την οικονομική ζωή τους, τη λειτουργική βελτίωση των πόλεων και το αστικό περιβάλλον.

■ Σχέσεις πόλης και ενδοχώρου

Φαινόμενα και προβλήματα που αφορούν ημιαγροτικές περιοχές, πόλεις μικρού και μεσαίου μεγέθους και αγροτικές περιοχές υπό πίεση.

■ Ανάπτυξη ενδοχώρου

Φαινόμενα και προβλήματα που αφορούν γεωργικές περιοχές με ασθενείς διαρθρώσεις παραγωγής, ιδιαίτερα παραγωγικές γεωργικές περιοχές και θέματα ενέργειας, περιβάλλοντος και πολιτισμού.

■ Βελτίωση προσπελασιμότητας σε επίπεδο Περιφερειών και νησιών

Φαινόμενα και προβλήματα που αφορούν περιφερειακές, απομονωμένες και άλλες απομακρυσμένες περιοχές, περιοχές που δεν έχουν άμεση πρόσβαση στα μεγάλα δίκτυα διαμέσου αποτελεσματικών περιφερειακών δημοσίων μεταφορών, αραιοκατοικημένες περιοχές και περιοχές με οικονομική καθυστέρηση στο νησιωτικό χώρο.

■ Διάδοση των καινοτομιών και της γνώσης

Φαινόμενα και προβλήματα που αφορούν περιοχές με αναπτυξιακή καθυστέρηση.

■ Διατήρηση και ανάπτυξη φυσικής κληρονομιάς

■ Συντήρηση και δημιουργική διαχείριση πολιτιστικής αστικής κληρονομιάς

Φαινόμενα και προβλήματα που αφορούν τουριστικές περιοχές με αστική πολιτιστική κληρονομιά.

2.4.2 • Τελική Έκθεση

Το κείμενο που υιοθετήθηκε τελικά από την άτυπη συνάντηση των αρμοδίων για τη χωροταξία υπουργών της Ε.Ε. (Μάιος 1999) δίνει έμφαση στη «χωρική» διάσταση των ευρωπαϊκών πολιτικών, από την άποψη τόσο των επιπτώσεων των τελευταίων στο χώρο της Ε.Ε., όσο και των στόχων και των επιλογών για τον χώρο αυτό.

Κοινοτικές πολιτικές με χωρικές επιπτώσεις είναι η πολιτική ανταγωνισμού της Κοινότητας, τα διευρωπαϊκά δι-

κυα, τα διαρθρωτικά ταμεία, η κοινή αγροτική πολιτική, η πολιτική περιβάλλοντος, η έρευνα, τεχνολογία και ανάπτυξη και οι δανειοδοτικές δραστηριότητες της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων.

Οι βασικοί στόχοι πολιτικής είναι οι ακόλουθοι:

- πολυκεντρική χωρική ανάπτυξη και διασφάλιση μιας νέας σχέσης πόλης-υπαίθρου
- ισότητα πρόσβασης σε υποδομές και γνώση
- συνετή διαχείριση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς

κάθε ένας από τους οποίους αναλύεται σε υπο-στόχους και εξειδικεύεται σε μια σειρά επιλογών πολιτικής.

Από τους άξονες αυτούς, μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τον νησιωτικό χώρο παρουσιάζουν ο δεύτερος και ο τρίτος. Συγκεκριμένα:

- Για την ανάδειξη ενός χωρικού προτύπου πολυκεντρικής ανάπτυξης, το οποίο θα συμπληρώσει τα διευρωπαϊκά δίκτυα, βασική προϋπόθεση αποτελεί η βελτίωση της προσπελασιμότητας, επισημαίνεται, επομένως, η ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε περιφέρειες με γεωγραφικά εμπόδια πρόσβασης, νησιά και απομακρυσμένες περιοχές.
- Στο πλαίσιο της συνετής διαχείρισης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, ιδιαίτερη αναφορά στα νησιά γίνεται, στον τομέα της διατήρησης και της ανάπτυξης της φυσικής κληρονομιάς, για τους άλλους, πέραν των προστατευόμενων περιοχών, τύπους περιβαλλοντικά ευαίσθητων περιοχών που χαρακτηρίζονται από μεγάλη βιοποικιλότητα. Οι χώροι αυτοί θα πρέπει να τεθούν υπό προστασία, ενώ τα λιγότερο ευαίσθητα τμήματά τους θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο οικονομικής αξιοποίησης, με προοπτικές ανάπτυξης «ήπιου» τουρισμού.

Γενικότερα, δύο από τους στόχους του συγκεκριμένου άξονα, η «δημιουργική διαχείριση των πολιτιστικών τοπίων» και η «δημιουργική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς», αφορούν ιδιαίτερα τον χώρο των νησιών της Μεσογείου.

Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι τα νησιά δεν αντιμετωπίζονται στο συγκεκριμένο κείμενο ως ένας χώρος της Ε.Ε. με ιδιαίτερα προβλήματα, για τον οποίο θα μπορούσε να ισχύσει μια εξειδικευμένη και ολοκληρωμένη προσέγγιση.

2.5 • Συγκριτική μελέτη των ελληνικών και γαλλικών μικρο-νησιωτικών συστημάτων, στην προοπτική μιας ολοκληρωμένης διαχείρισης των ανθρωπίνων, οικονομικών και περιβαλλοντικών πόρων

Πρόκειται για πρόγραμμα επιστημονικής συνεργασίας ανάμεσα στο Πανεπιστήμιο της Δυτικής Βρετανίας και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Ός προς τα κριτήρια βάσει των οποίων θα μπορούσε να εκπονηθεί μια τυπολογία, σε ενδιάμεση έκθεση που υποβλήθηκε τον Αύγουστο του 1996 αναφέρονται ως προκαταρκτικά συμπεράσματα τα ακόλουθα: Δείκτες που αναφέρονται στο μέγεθος, τον πληθυσμό, την πυκνότητα και την απόσταση δεν αρκούν για να ερμηνεύσουν την εξέλιξη των νησιών και τις παρατηρούμενες ανάμεσά τους διαφορές. Π.χ. η πυκνότητα, μολονότι δίνει χρήσιμες πληροφορίες για την εξέλιξη των χρήσεων γης, δεν αποτελεί απόλυτο κριτήριο, δεδομένου ότι το ανάγλυφο του εδάφους (όπως ο ορεινός χαρακτήρας) μπορεί να αποτελεί εξίσου σημαντικό παράγοντα. Οι χρήσεις γης επίσης επηρεάζονται και από άλλους, κοινωνικο-οικονομικούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα από τη διαθεσιμότητα και αξιοποίηση των τοπικών πόρων, καθώς και από ιστορικούς παράγοντες.

Από την άποψη της σημασίας που μπορεί να έχει η ιστορική και δημογραφική εξέλιξη στις χρήσεις γης του νησιωτικού χώρου, γίνεται ενδεικτικά μια διάκριση της ιστορικής εξέλιξης των ελληνικών νησιών σε τρεις φάσεις: κοινωνικο-οικονομική ακμή (αρχαίοι χρόνοι έως και 19^{ος} αιώνας), περιθωριοποίηση (από το 1920 έως και την πρώτη μεταπολεμική περίοδο), σύγχρονη, όπου τα φαινόμενα περιθωριοποίησης επιτείνονται λόγω της δημογραφικής παρακμής και της συρρίκνωσης του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα, η ανάπτυξη όμως του τουρισμού από τη δεκαετία του 1960 και μετά τείνει να αναστρέψει αυτές τις δημογραφικές εξελίξεις.

Στην έκθεση προτείνεται καταληκτικά η ακόλουθη τυπολογία:

- Νησιά στα οποία έχει εγκαταλειφθεί ο παραδοσιακός αγροτικός τομέας
- Αγροτικά νησιά
- Νησιά με υπερβόσκηση
- Νησιά που διατηρούν παραδοσιακές αγροτικές δραστηριότητες
- Νησιά που δέχονται συνεχώς αυξανόμενες τουριστικές επισκέψεις
- Νησιά που έχουν μετατραπεί σε περιοχές τουριστικής και δεύτερης κατοικίας

Κάθε προτεινόμενος τύπος συνοδεύεται από την περιγραφή μιας ομάδας παραγόντων καθώς και των πιθανών συνεπειών τους στο κοινωνικό, περιβαλλοντικό και οικονομικό επίπεδο. Οι παράγοντες αυτοί θα μπορούσαν να θεωρηθούν και ως ποιοτικοί δείκτες για την ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης.

2.6 • Δίκτυο EURISLES (European Islands System of Links and Exchanges)

Πρωτοβουλία της Επιτροπής Νησιών της Διάσκεψης Περιφερειακών Παράκτιων Περιοχών της Ε.Ε. με τη συγχρηματοδότηση της Ε.Ε. (Γενική Διεύθυνση XVII) στο πλαίσιο του Προγράμματος RECITE.

Στο πλαίσιο του παραπάνω δικτύου έχει δημιουργηθεί βάση στατιστικών δεδομένων. Οι διαφορές ανάμεσα στους συγκεκριμένους νησιωτικούς χώρους εμφανίζονται να σχετίζονται περισσότερο με τη διχοτομία Βορράς / Νότος και λιγότερο με την παρουσία ή όχι έντονης τουριστικής δραστηριότητας. Κατά συνέπεια, από τα διαθέσιμα στοιχεία αναδεικνύεται περισσότερο η σημασία των κοινωνικο-οικονομικών διαφορών ανάμεσα στους εθνικούς χώρους στους οποίους ανήκουν τα θεωρούμενα συμπλέγματα, ενώ γίνεται φανερό ότι οι διαπεριφερειακές συγκρίσεις μπορούν να οδηγήσουν σε αναξιόπιστα συμπεράσματα αν δεν συνυπολογισθούν αυτές οι διαφορές των εθνικών πλαισίων.

Εάν περιοριστούμε στα ελληνικά νησιωτικά συμπλέγματα του δικτύου (βόνια, Κρήτη, νησιά Νοτίου και Βορείου Αιγαίου), διαπιστώνουμε ότι:

- το Β. Αιγαίο παρουσιάζει τη χαμηλότερη αναλογία οικονομικά ενεργού πληθυσμού στο σύνολο του πληθυσμού, το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, το χαμηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το χαμηλότερο περιφερειακό ΑΕΠ σε σύγκριση με το Εθνικό
- το Ν. Αιγαίο παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής του τριτογενούς τομέα στη συνολική απασχόληση, το μικρότερο ποσοστό συμμετοχής ανέργων μακράς διάρκειας στη συνολική ανεργία, το υψηλότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ, το υψηλότερο περιφερειακό κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε σύγκριση με το Εθνικό και υψηλότερη αναλογία κατοίκων ξένης εθνικότητας στο σύνολο του πληθυσμού.
- στο Ν. Αιγαίο οι άνεργοι μακράς διάρκειας αντιπροσωπεύουν μικρότερο ποσοστό της συνολικής ανεργίας σε σύγκριση με τις υπόλοιπες νησιωτικές περιφέρειες της χώρας.
- όλα τα ελληνικά νησιωτικά συμπλέγματα παρουσιάζουν εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, ενώ σε όλα επίσης ο βαθμός μεταποίησης της αγροτικής παραγωγής παραμένει χαμηλός.

2.7 • Ιδιαιτερότητες και αναπτυξιακές δυνατότητες του ελληνικού νησιωτικού χώρου, Γιάννης Σπιλάνης, Τμήμα Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου, Μυτιλήνη, Ιανουάριος 1998

Στη μελέτη προσεγγίζονται διεξοδικά:

- τα θέματα που αφορούν τις ιδιαιτερότητες του ευρωπαϊκού, και ειδικότερα του ελληνικού, νησιωτικού χώρου, στο πλαίσιο των κοινωνικο-οικονομικών εξελίξεων που χαρακτηρίζουν τις περιφέρειες της Ε.Ε.
- οι προοπτικές ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου, μέσα από την οπτική της αναγκαιότητας χάραξης μιας στρατηγικής που θα στοχεύει σε μια «ποιοτική» αειφορική ανάπτυξη, υποστηριζόμενη κατάλληλα από πολιτικές της Ε.Ε. σχεδιασμένες ειδικά για τον νησιωτικό χώρο.

Τα τυπικά χαρακτηριστικά της νησιωτικότητας ταξινομούνται ως ακολούθως:

Α. Μικρό μέγεθος ως προς την έκταση και τον πληθυσμό, που συνεπάγεται:

- Περιορισμένη ποικιλία και ποσότητα φυσικών (παραγωγικών) πόρων, λόγω του ανάγλυφου (ορεινό, ημιορεινό) του εδάφους, της περιορισμένης γεωργικής, και μάλιστα αρδευόμενης, γης και των συνακόλουθων συγκρούσεων γης (τουρισμός, διαχείριση απορριμμάτων, οικιστική ανάπτυξη κ.λπ.), της ανεπάρκειας των υδάτινων πόρων
- Μικρή αγορά, διάσπαρτη σε πολλές μικρές κοινότητες και οικισμούς
- Περιορισμένη φέρουσα ικανότητα από φυσικής, οικονομικής και κοινωνικής πλευράς

Β. Περιφερειακότητα και απομόνωση, που συνεπάγεται:

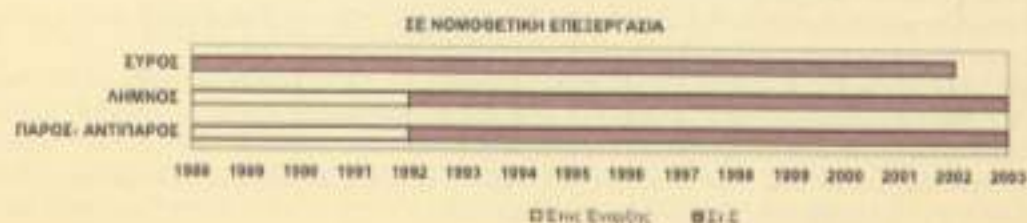
- Κόστος σε χρόνο
- Κόστος χρηματικό, σε ό,τι αφορά τη λειτουργία των επιχειρήσεων και τη διαβίωση των κατοίκων
- Κόστος για την απόκτηση υποδομών και τη λειτουργία βασικών δημοσίων υπηρεσιών
- Κόστος από την έλλειψη επιλογών, λόγω της ανυπαρξίας υποδομών και υπηρεσιών για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη
- Κόστος ενημέρωσης

Γ. Ιδιώτερη βιωματική ταυτότητα, το «κλίμα» μέσα στο οποίο διαπλάθεται η ταυτότητα του νησιώτη και η τάση του για «φυγή» και «απόδραση» από τον περιορισμένο χώρο του νησιού.

Δ. Ιδιόμορφο, πλούσιο αλλά και εύθραυστο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Το πλαίσιο των εξελίξεων στο ευρύτερο κοινωνικό-οικονομικό σύστημα, οι οποίες βαραίνουν αποφασιστικά στις προοπτικές του νησιωτικού χώρου, σκιαγραφείται από:

- Τη συρρίκνωση του πρωτογενούς τομέα
- Τη μαζικοποίηση της παραγωγής, την ανάπτυξη των μεταφορών και τις τεχνολογικές αλλαγές, που επηρεάζουν τη χωροθέτηση των δραστηριοτήτων.
- Τη μετατόπιση των κλασικών, μη εξειδικευμένων, δραστηριοτήτων προς τις λιγότερο αναπτυγμένες ζώνες
- Την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και την περιφερειοποίηση των παρεμβάσεων.

Στη μελέτη αναλύεται ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ειδικότερα τα αποτελέσματα της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, της περιφερειακής ή διαρθρωτικής πολιτικής και των κοινοτικών πρωτοβουλιών στον νησιωτικό χώρο και γίνονται εκτιμήσεις για το μέλλον των νησιών της λειτουργίας της Ενιαίας Αγοράς και της ΟΝΕ, καθώς και της διεύρυνσης της Ε.Ε. προς τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Όσον αφορά τις προοπτικές ανάπτυξης του νησιωτικού χώρου, επισημαίνεται ότι μια σειρά εξελίξεων μπορούν να συμβάλουν στη μείωση της βαρύτητας των φυσικών χαρακτηριστικών της «νησιωτικότητας». Αυτές είναι:

- Οι τεχνολογικές αλλαγές που περιορίζουν τη σημασία αρχών όπως οι «οικονομίες κλίμακας» και οι «οικονομίες συγκεντρώσης» όσον αφορά την οργάνωση του χώρου και της παραγωγικής διαδικασίας.
- Άλλες τεχνολογικές αλλαγές (νέες μορφές ενέργειας, τεχνολογίες μερικής υποκατάστασης των πόρων, μεταφορές) που περιορίζουν τις επιπτώσεις του μικρού μεγέθους και της απομόνωσης.
- Η σημασία των υπηρεσιών στο σχηματισμό πλούτου.
- Η μεταστροφή του κοινού υπέρ ποιοτικών στόχων (ποιότητα περιβάλλοντος, υγιεινά προϊόντα, προσέγγιση τοπικών πολιτισμών, στροφή προς τη μικρή κλίμακα).
- Η αυξανόμενη ζήτηση για εγκατάσταση σε χώρους (φυσικό και δομημένο περιβάλλον) υψηλής ποιότητας.
- Η αύξηση της σημασίας του ελεύθερου χρόνου.
- Η ενίσχυση του περιφερειακού και τοπικού επιπέδου ως του κατάλληλου επιπέδου λήψης αποφάσεων.

Τα παραπάνω τείνουν να μετατρέψουν τα ως σήμερα «μειονεκτήματα» των νησιών σε πλεονεκτήματα ή, στη χειρότερη περίπτωση, να τα «ουδετεροποιήσουν».

3. • Ο ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΤΥΟ ARCHI-MED

Η ζώνη ARCHI-MED περιλαμβάνει στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο τη Νότιο Ιταλία (Σικελία και τρεις χερσαίες περιφέρειες), ολόκληρη την Ελλάδα, την Κύπρο και τη Μάλτα. Ο χώρος αυτός περιλαμβάνει, επομένως, «νησιωτικές πραγματικότητες» που ποικίλλουν σημαντικά από την άποψη της έκτασης, του μεγέθους του πληθυσμού, της εγγύτητας με την ηπειρωτική ενδοχώρα (Ιταλία, Ελλάδα) αλλά και της διοικητικής τους υπόστασης.

3.1 • Ο «νησιωτικός χώρος»: κοινά χαρακτηριστικά και διαφορές

Τα βασικά στοιχεία της αναπτυξιακής φυσιογνωμίας των νησιών, που τα αναδεικνύουν ως ιδιαίτερη κατηγορία χώρου, είναι:

- Ο γεωγραφικός κατακερματισμός τους, δηλαδή η ύπαρξή τους, μέσα σ' ένα πέλαγος ή ωκεανό, πάντοτε σε εξάρτηση –όποιας κι αν είναι ο βαθμός της– από τη γειτονιάζουσα ηπειρωτική ενδοχώρα, όσο μακριά και αν είναι αυτή.
- Η απομόνωση –χωροταξική, λειτουργική και οικονομική– από τα κύρια κέντρα και αναπτυξιακούς άξονες που αναπτύσσονται στην ηπειρωτική ενδοχώρα.
- Η οικονομική λειτουργία μικρών παραγωγικών κλιμάκων, συνοδευόμενη από την πολυαπασχόληση, που χαρακτηρίζει τη νησιωτική οικονομία, μέσα στο περιορισμένο χωρικό πλαίσιο του κάθε νησιού.
- Η ανάπτυξη πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων μέσα στα πλαίσια των αυστηρών ανθρωπογεωγραφικών ενοτήτων κάθε νησιού ή νησιωτικού συμπλέγματος, που δημιουργεί τον χαρακτήρα του νησιώτη.
- Το αξιόλογο αλλά και εύθραυστο φυσικό περιβάλλον, που αποτελεί εξαιρετικό πλαίσιο για την ανάπτυξη του τουρισμού και που ταυτόχρονα απειλείται, λόγω της μικρής κλίμακας και της ίδιας της ελκυστικότητάς του.
- Η διοικητική περιφερειακότητα, όπου ιστορικά και οι χερσαίες περιφέρειες ήταν τριτεύουσας προτεραιότητας όσον αφορά την κεντρική διοίκηση.

Αν τα παραπάνω κοινά χαρακτηριστικά των νησιών επιτρέπουν την αναγνώριση του «νησιωτικού χώρου» ως μιας ιδιαίτερης χωρικής κατηγορίας, παράλληλα, εμφανίζεται αναγκαίος ο προσδιορισμός μιας μεθοδολογίας για τον συστηματικό εντοπισμό των διαφορών τους, καθώς και για τον προσδιορισμό εκείνης της κλίμακας νησιού που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως «μέση», στο βαθμό που θα επέτρεπε ένα ελάχιστο αναπτυξιακής ολοκλήρωσης.

Για το σκοπό αυτό θα ήταν χρήσιμη η κατασκευή δεικτών που να αναφέρονται τόσο στα φυσικά χαρακτηριστικά των νησιών όσο και στην αναπτυξιακή (οικονομική-κοινωνική) και χωροταξική φυσιογνωμία τους. Ταυτόχρονα, άλλα χαρακτηριστικά (π.χ. διοικητικής φύσης, σχέσης με την ηπειρωτική ενδοχώρα και μεταξύ τους κ.λπ.) θα επέτρεπαν τον προσδιορισμό χωρικών ενοτήτων και υποσυνόλων στο εσωτερικό κάθε κατηγορίας.

Δυστυχώς, σε επίπεδο νησιού, ουσιαστικά μόνο στοιχεία έκτασης και πληθυσμού είναι διαθέσιμα, ενώ οι πληροφορίες κοινωνικο-οικονομικού περιεχομένου αναφέρονται συνήθως σε επίπεδο Περιφέρειας.

Εξάλλου, ο νησιωτικός χώρος της Μεσογείου παρουσιάζει μεν ορισμένες ομοιότητες στο επίπεδο της «νησιωτικότητας», ταυτόχρονα όμως παρουσιάζει τόσες διαφορές που κάθε απόπειρα τυπολόγησης και ταξινόμησης των νησιών του με γνώμονα κοινά κριτήρια και δείκτες εμφανίζεται προβληματική. Για τους λόγους αυτούς, κάθε απόπειρα τυπολόγησης θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ως περιορισμένης αξίας, με την έννοια ότι εξυπηρετεί τις ανάγκες της εκάστοτε συγκεκριμένης πολιτικής ή δράσης που ακολουθείται να αναπτυχθεί.

Σημαντική είναι και η σημασία του ιδιαίτερου ιστορικο-πολιτισμικού υποβάθρου κάθε νησιού, ίσως μάλιστα η σημασία

αυτής της συνιστώσας να εντείνεται από το στοιχείο της απομόνωσης από τη χερσαία ενδοχώρα. Ο ιστορικό-πολιτισμικός παράγοντας μπορεί μάλιστα ακραία να θεωρηθεί ότι «αποδιαρθρώνει» κατά κάποιον τρόπο τις όποιες τυπολογίες και συμπεριφορές δεικτών.

3.2 • Τυπολογία του νησιωτικού χώρου στη Μεσόγειο

Ο νησιωτικός χώρος της Μεσογείου παρουσιάζει μεν ορισμένες ομοιότητες στο επίπεδο της «νησιωτικότητας» αλλά ταυτόχρονα παρουσιάζονται τόσες διαφορές που δυσχεραίνουν την τυπολογία και ταξινόμησή τους με γνώμονα κοινά κριτήρια και δείκτες. Για τους λόγους αυτούς κάθε τυπολογία θα πρέπει να αναγνωριστεί σε συνάρτηση με την περιορισμένη της αξία ανάλογα με τη συγκεκριμένη πολιτική ή δράση που θα αναπτυχθεί.

Σημαντική είναι και η συνιστώσα του ιστορικό-πολιτισμικού υπόβαθρου του πληθυσμού κάθε νησιού – ίσως ισχυρότερο λόγω απομόνωσης από τις χερσαίες ενδοχώρες – που «αποδιαρθρώνει» τρόπον τινά τυπολογίες και συμπεριφορές δεικτών.

3.2.1 • Πληθυσμός, Μέγεθος, Πυκνότητα

3.2.1.1 • Μια θεώρηση βασικών δεικτών

Η σύγκριση δεικτών για τα νησιά της ζώνης Archi-med παρουσιάζει αρκετές δυσχέρειες μια και λίγοι δείκτες διατίθενται για κάθε νησί. Για τους σκοπούς της παρούσας έκθεσης συγκεντρώθηκαν στοιχεία για τα 243 νησιά της ζώνης που επιλέχθηκαν από μια ευρύτερη βάση δεδομένων νησιών της Μεσογείου. Για τα νησιά αυτά καταγράφηκε ο πληθυσμός τους, η έκτασή τους και προσδιορίστηκε η πυκνότητά τους (βλ. Sheet: Νησιά Ζώνης ARCHI-MED).

Για τα κατοικούμενα νησιά εξετάστηκε η κατάταξή τους σύμφωνα με τους παραπάνω βασικούς δείκτες.

Η κατάταξη κατά πληθυσμό παρουσιάζει μια γρήγορα φθίνουσα καμπύλη αναδεικνύοντας τα πρώτα δέκα σε πληθυσμό νησιά με πληθυσμό άνω των 50.000 κατ. Μεγάλη απόσταση χωρίζει τα πρώτα πέντε από τα υπόλοιπα αναδεικνύοντας για τη ζώνη αδιαμφισβήτητα τα εξής μεγάλα σε πληθυσμό νησιά (βλ. Sheet: Πληθυσμός ARCHI-MED):

1.	Σικελία	5.094.700 κατ.
2.	Κύπρος	709.000 κατ.
3.	Κρήτη	540.054 κατ.
4.	Μάλτα	386.000 κατ.
5.	Εύβοια	205.502 κατ.

Τα υπόλοιπα μεσαία σε πληθυσμό είναι διαδοχικά η Κέρκυρα, η Ρόδος, η Λέσβος, γύρω στους 100.000 κατ., η Χίος, η Σαλαμίνα, η Σάμος, η Ζάκυνθος, η Κεφαλληνία, η Κως, η Σύρος, η Λευκάδα με 50.000 – 20.000 κατ.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι η φθίνουσα καμπύλη παρουσιάζει μια κανονικότητα ευθυγενούς κατανομής από πληθυσμό 90 κατοίκων μέχρι 20.000 κατ. εάν εκφραστεί λογαριθμικά.

Η κατανομή κατά έκταση αναδεικνύει τα εξής μεγάλα σε έκταση νησιά (βλ. Sheet: Έκταση ARCHI-MED και έκταση ARCHI-MED κατοικούμενα):

1.	Σικελία	25708.000 Km ²
2.	Κύπρος	9251.000 Km ²
3.	Κρήτη	8335.000 Km ²
4.	Εύβοια	3661.637 Km ²
5.	Λέσβος	1635.998 Km ²
6.	Ρόδος	1401.459 Km ²

«Μεσαία» σε μέγεθος αναδεικνύονται 15 νησιά στην περιοχή με 800–200 Km², από τη Χίο με 842.796 Km² έως την Ικαρία με 255.320 Km² (βλ. Πίνακα). Και σ' αυτή την κατανομή παρουσιάζεται μια λογαριθμική κανονικότητα στα μικρά νησιά από 5 Km² έως 100 Km².

Ενώ σε γενικές γραμμές οι κατατάξεις κατά πληθυσμό και έκταση μοιάζουν, πλην της περίπτωσης της Μάλτας, η κατάταξη κατά πληθυσμιακή πυκνότητα αναστρέφει τη σειρά νησιών (βλ. Sheet: Πυκνότητα ARCHI-MED). Εδώ πρώτη σε πυκνότητα είναι η Μάλτα με δεύτερη τη Σαλαμίνα³. Μόνον τα δύο αυτά νησιά αναδεικνύονται ως προς την πυκνότητα.

Η σειρά έχει ως εξής:

1. Μάλτα	6. Σικελία
2. Σαλαμίνα	7. Κέρκυρα
3. Lipari	8. Σπέτσες
4. Σύρος	9. Πόρος
5. Lampedusa	10. Αίγινα

Είναι πρόδηλο ότι η κατάταξη αυτή συμπεριλαμβάνει μια νέα σειρά νησιών που για διάφορους λόγους παρουσιάζουν υψηλές πυκνότητες. Η εξέταση των μικρών ιταλικών νησιών οφείλεται στη γειννίαση τους με πληθυσμιακά ισχυρότερες Περιφέρειες από τα ελληνικά νησιά. Η Σαλαμίνα, η Αίγινα, ο Πόρος και οι Σπέτσες εμφανίζονται προφανώς λόγω των επιπτώσεων της πληθυσμιακής συγκέντρωσης στην Αττική.

Μια θεώρηση της σχέσης Πληθυσμός / Έκταση παρουσιάζεται και στους πίνακες για διαφορετικές περιοχές πληθυσμού και αντίστοιχες εκτάσεις. Ενώ για τα μεγάλα νησιά παρατηρείται μια κανονικότητα, με τη Σικελία σε ξεχωριστή θέση, καθώς εστιάζουμε σε μικρότερα νησιά και μικρότερες εκτάσεις οι κατανομές «αποδιαιρώνονται» παρουσιάζοντας μάλλον μια τυχαία εικόνα.

Πίνακας κατανομής κατά τάξη μεγέθους

α/α	Πληθυσμός	Έκταση	Πυκνότητα
1	Σικελία	Σικελία	Μάλτα
2	Κύπρος	Κύπρος	Βοσιλόδι
3	Κρήτη	Κρήτη	Σαλαμίνα
4	Μάλτα	Εύβοια	Lipari
5	Εύβοια	Λέσβος	Σύρος
6	Κέρκυρα	Ρόδος	Lampedusa
7	Ρόδος	Χίος	Σικελία
8	Λέσβος	Κεφαλληνία	Κέρκυρα
9	Χίος	Κέρκυρα	Σπέτσες
10	Σαλαμίνα	Σάμος	Πόρος
11	Σάμος	Λήμνος	Αίγινα
12	Ζάκυνθος	Ζάκυνθος	Λέρος
13	Κεφαλληνία	Νάξος	Κάλυμνος
14	Κως	Θάσος	di Ustica
15	Σύρος	Άνδρος	Θήρα
16	Λευκάδα	Μάλτα	Σκιάθος
17	Λήμνος	Λευκάδα	Pantelleria
18	Κάλυμνος	Κάρπαθος	Κως
19	Νάξος	Κως	Παξοί
20	Θάσος	Κύθηρα	Salina

Συμπερασματικά, η παραπάνω σύντομη ανάλυση δείχνει ότι ορισμένες κανονικότητες μπορούν αδρομερώς να ισχύουν για τα μεγάλα νησιά της ζώνης ενώ για τα μεσαία θα πρέπει να εξεταστούν σύνθετοι ή συμπληρωματικοί δείκτες όπως η σχέση με την ενδοχώρα (γεωγραφική, διοικητική κ.λπ.), αστικοποίηση και τουριστικός προσανατολισμός αλλά και δείκτες αναπτυξιακού περιεχομένου (ΑΕΠ, ανεργία) που για πολλά νησιά – πλην αυτών που είναι κράτη ή Περιφέρειες – δεν μας είναι γνωστοί.

Θα πρέπει επίσης να επισημανθούν οι ιδιαιτερότητες νησιών όπως η Σικελία, που θα μπορούσε θεωρητικά να είναι και κρατική οντότητα, ή η Μάλτα, που αποδεικνύει ότι είναι εφικτή η συγκράτηση αυτού του πληθυσμού σε μια έκταση αυτής της τάξης μεγέθους μέσα στη ζώνη Archi-med χωρίς βέβαια αυτό και να αποτελεί σειφορικό στόχο.

Ερωτήματα επίσης τίθενται ως προς τη σκοπιμότητα ένταξης στη στρατηγική αντιμετώπιση νησιών όπως η Σικελία που αποτελεί μεγάλη Περιφέρεια με χερσαίο χώρο αντίστοιχο οποιασδήποτε ιταλικής Περιφέρειας, ή της Εύβοιας που εξαρτάται απόλυτα από τον εγγύς χερσαίο χώρο της Στερεάς Ελλάδας ή της Σαλαμίνας που ό,τι προβλήματα και αν έχει χωροταξικά ανήκει στο Λεκανοπέδιο της Αττικής.

Δεδομένου ότι τα τρία αυτά παραδείγματα καταλαμβάνουν τις πρώτες θέσεις των κατατάξεων, η «αφαίρεσή» τους θα επηρέαζε την τελική κατανομή.

Μικρή αλλαγή στην εικόνα των κατανομών θα είχε και η αφαίρεση κατοικημένων νησιών (π.χ. με πληθυσμό από 50 κατ. και κάτω) ως μη έχοντα αναπτυξιακή σημασία παρ' ότι στη συνολική περιοχή αποτελούν τεκμήριο εθνικής κυριαρχίας.

3.2.2 • Οι ιδιαιτερότητες των νησιών του Αρχιπελάγους του Αιγαίου

Η στρατηγική για τα νησιά του Αιγαίου πρέπει να διαμορφωθεί αντλώντας στοιχεία του κοινωνικοοικονομικού υπόβαθρου και των χωροταξικών χαρακτηριστικών της ευρύτερης αυτής περιοχής που συγκροτείται από τρεις διοικητικές περιφέρειες:

- την Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου
- την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου
- την Περιφέρεια Κρήτης

Σε ένα ευρύτερο Ευρωπαϊκό και Μεσογειακό επίπεδο του χώρου της περιφέρειας αυτής αποτελούν μια γεωγραφική ενότητα που θα αποκαλούσαμε το αρχιπέλαγος του Αιγαίου. Μέσα όμως σ' αυτό το χώρο οι διαφορές στα χωροταξικά χαρακτηριστικά και οι αναπτυξιακές ανισότητες διαμορφώνουν διαφορετικά χωρικά σύνολα που δεν αντιστοιχούν στις διοικητικές διαιρέσεις Περιφερειών αλλά και Νομαρχιών.

Στην Περιφέρεια Β. Αιγαίου τα πέντε μεγάλα νησιά διέσπαρτα μέσα στο πέλαγος αποτελούν ενότητες που μαζί με τα εξαρτημένα μικρανήσια τους λειτουργούν απομονωμένα με τάσεις αυτονομίας.

Στην Περιφέρεια του Ν. Αιγαίου η «πολυνησία» αποτελείται από ένα πλήθος μικρών νησιών, ένα κέντρο, τη Σύρο, ένα σύνολο όπου οι ανισότητες έχουν φτάσει σε ακραίες διαφορές στα εισοδήματα και τις τιμές γης (Μύκονος) μέχρι ακραία εγκοτάλειψη σ' έναν αριθμό νησιών. Χαρακτηριστικό της Περιφέρειας αυτής είναι ο δυϊσμός μεταξύ των δύο νομών Κυκλάδων-Δωδεκανήσου με τα αντίστοιχα κέντρα (Σύρος-Ρόδος).

Η Περιφέρεια Κρήτης, δηλαδή η αποκαλούμενη «μεγαλόνησος» Κρήτη, διαφοροποιείται σημαντικά από το υπόλοιπο πλαίσιο του Αιγαίου τόσο ώστε μεθοδολογικά να πρέπει να εξαιρεθεί από την αναζήτηση ενιαίας στρατηγικής για πάρα πολλά θέματα.

Η Κρήτη, ένα από τα μεγάλα νησιά της Μεσογείου, συγκρίνεται με τα μεγαλύτερα βέβαια νησιά όπως η Σικελία, η Κύπρος, η Κορσική και η Σαρδηνία, πέρα του μεγέθους της έχει καταστεί στρατηγικό σημείο ιστορικά σε πολλές εποχές αλλά και σήμερα συγκεντρώνει μια σωρεία αναπτυξιακών πρωτοβουλιών σε σύγκριση με τον υπόλοιπο χώρο του Αιγαίου.

Για τους παραπάνω λόγους η στρατηγική για τα νησιά μπορεί να διασπασθεί σε δύο επίπεδα, το επίπεδο που αναφέρεται στο σύνολο του χώρου του Αιγαίου, το επίπεδο που αναφέρεται χωριστά στην Κρήτη και το σύμπλεγμα της πολυνησίας των Κυκλάδων, της Δωδεκανήσου και του Β. Αιγαίου.

4. • Η ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ Ο ΝΗΣΙΩΤΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ

4.1 • Το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Γενικό Πλαίσιο ΧΣΑΑ)

Το Γενικό Πλαίσιο αναφέρεται στον νησιωτικό χώρο (παρ. 3.8.2 Παράκτιες περιοχές και νησιά). Μαζί με το Ειδικό Πλαίσιο για τον παράκτιο χώρο ενσωματώνονται και σε Εθνικό επίπεδο οι παρακάτω στόχοι, αρχές και κατευθύνσεις χωροταξικής πολιτικής.

Οι στόχοι της ολοκληρωμένης διαχείρισης των νησιών περιλαμβάνουν:

- Τη συγκράτηση/σταθεροποίηση του νησιωτικού πληθυσμού, μέσω της άρσης της απομόνωσης, της βελτίωσης της προσπελασιμότητας και της εξασφάλισης υποδομής και παροχής υπηρεσιών.

- Την ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη, με διεύρυνση δυνατοτήτων απασχόλησης και διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των νησιών (συγκριτικά πλεονεκτήματα) και τη στήριξη εναλλακτικών ήπιων μορφών ανάπτυξης.
- Την προστασία φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με την αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων και της ποικιλότητας του τοπίου και με την ανάδειξη των ιστορικών πολιτιστικών μνημείων.

Η ολοκληρωμένη διαχείριση των νησιών θα πρέπει να ενσωματώνει τις ακόλουθες αρχές:

- Η προστασία της φυσικής και πολιτιστικής ιδιαιτερότητας κάθε νησιού πρέπει να αποτελεί τον πυρήνα ενός Ολοκληρωμένου Νησιωτικού Σχεδιασμού.
- Ο σχεδιασμός των δραστηριοτήτων και των αντίστοιχων έργων ή των έργων υποδομής θα πρέπει να σέβεται τη φέρουσα ικανότητα των φυσικών οικοσυστημάτων και πόρων.
- Η αειφόρος ανάπτυξη απαιτεί την κινητοποίηση του νησιωτικού πληθυσμού και την καλλιέργεια του αισθήματος κοινής ευθύνης.
- Ο σχεδιασμός για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης θα γίνεται σε επίπεδο νησιού και νησιωτικής ενότητας (Νομαρχία / Περιφέρεια).

4.2 • Το Ειδικό Πλαίσιο για τον παράκτιο χώρο

Το Ειδικό Πλαίσιο για τον παράκτιο χώρο που θεσμοθετείται σχεδόν ταυτόχρονα με το Γενικό αφιερώνει ειδικό κεφάλαιο για τα νησιά. Είναι προφανής η επιλογή να μην προβλεφθεί «Ειδικό Πλαίσιο» του νέου νόμου για τη χωροταξία που να διέπει πιο εξειδικευμένα τον νησιωτικό χώρο. Το κεφάλαιο για τα νησιά προβλέπει:

Νησιά (εκτός Κρήτης και Εύβοιας)

Κατευθύνσεις:

- βελτίωση της μεταφορικής σύνδεσης και της προσπελασιμότητας. Τα νησιά μπορούν να εξυπηρετηθούν από μικρότερα μέσα μοζικής μεταφοράς, με τακτικότερα δρομολόγια, βάσει του ακτινωτού συστήματος, από μεγαλύτερα γεγονικά νησιά.
- ενίσχυση της πολυδραστηριότητας, διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των νησιών και στήριξη εναλλακτικών μορφών ανάπτυξης (νησιωτική παράδοση, καινοτομία και την «Κοινωνία της Πληροφορίας»).
- διαφύλαξη της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας.
- προστασία της νησιωτικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και της ποικιλότητας του τοπίου, αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων, ανάδειξη των ιστορικών πολιτιστικών μνημείων και διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κάθε νησιού. Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δοθεί στη διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής αρμονίας των νησιωτικών οικισμών και κυρίως του θαλάσσιου μετώπου τους, μέσω ιδίως της θέσπισης ειδικών αρχιτεκτονικών και μορφολογικών περιορισμών συμβατών με το νησιωτικό τοπίο και την απομάκρυνση κατασκευών και έργων ξένων προς τη φυσιογνωμία του νησιού.
- συγκράτηση ή αύξηση του μόνιμου πληθυσμού, ο οποίος αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη των μικρών νησιών.
- απόλυτη, κατά το δυνατό, προστασία μικρών ακατοίκητων νησιών και βραχονησίδων, καθώς η φυσική τους απομόνωση τα καθιστά μοναδικά θησαυροφυλάκια της φυσικής κληρονομιάς.

4.3 • Τρέχων σχεδιασμός και διαδικασίες θεσμοθέτησης

Ο τρέχων σχεδιασμός και οι διαδικασίες θεσμοθέτησης όπως εξελίσσονται την τελευταία δεκαετία παρουσιάζουν μια σειρά από αδυναμίες που σχετίζονται με την έλλειψη συγκροτημένης πολιτικής ή στρατηγικής για την ανάπτυξη των νησιών στο πλαίσιο μιας αειφορικής κατεύθυνσης. Η αρχή της δεκαετίας χαρακτηρίστηκε από μια σημαντική δραστηριότητα παραγωγής μελετών κυρίως από το Κοινοτικό πρόγραμμα ENVIREG. Σύμφωνα με τις προδιαγραφές οι μελέτες αυτές καταλήγουν σε ένα σύνολο ρυθμίσεων Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου (Ζ.Ο.Ε.) (χρήσεις, όρια κατάτμησης, κ.λπ.) κυρίως για τον εκτός οικισμών χώρο. Στα νησιά οι Ζ.Ο.Ε. προβλέπεται να καλύψουν το σύνολο της εδαφικής τους έκτασης.

Σήμερα για ένα μόνο νησί του Αιγαίου ισχύει μια «συνολική» Ζ.Ο.Ε., το νησί της Σάμου (ΦΕΚ 100 Δ/95), τελικό αποτέλεσμα μελέτης της «προ ENVIREG» εποχής.

Κατά την ολοκλήρωση των διαδικασιών με επιλογή της Διοίκησης, οι περισσότερες, αν όχι όλες, οι Ζ.Ο.Ε. των νησιών διαμορφώθηκαν ώστε να καλύπτουν τμήματα των νησιών συνεκτιμώντας τα αποτελέσματα των μελετών, τις κατά καιρούς γνωμοδοτήσεις των ΟΤΑ και άλλους γνωστούς ή άγνωστους παράγοντες που τυπικά ή άτυπα παρεμβαίνουν συνήθως σε αυτές τις διαδικασίες.

Οι μεγάλοι χρόνοι που παρατηρούνται μεταξύ των σταδίων των μελετών και της τελικής θεσμοθέτησής τους (που ουσιαστικά επιτελείται με την τελική έγκριση του σχεδίου Π.Δ. της Ζ.Ο.Ε. από το ΣτΕ) εκτός όλων των άλλων συνεπειών προσφέρει και μεγαλύτερες ευκαιρίες στις παντός είδους παρεμβάσεις ενώ ταυτόχρονα επιτρέπει την ανάπτυξη του χώρου με το προ των ρυθμίσεων καθεστώς.

Είναι σύνηθες φαινόμενο η ανάγκη επικαιροποίησης κειμένων και επανάληψης των κατά το νόμο διαδικασιών, πρακτική που οδηγεί σε παραπέρα καθυστερήσεις.

4.4 • Οι Ζ.Ο.Ε. των νησιών του Αιγαίου

Σύμφωνα με στοιχεία του ΥΠΕΧΩΔΕ προωθήθηκαν 25 Ζ.Ο.Ε. νησιών ή τμημάτων νησιών, και για επτά μόνον από αυτές έχει επιτευχθεί το «πολυπόθητο» ΦΕΚ. Αυτές είναι:

Πίνακας Θεσμοθετημένων Ειδικών Χωροταξικών Μελετών / Ζ.Ο.Ε.

Α/Α	Νησί / Περιοχή	Έτος Έναρξης Πρόγραμμα / Φορέας	ΦΕΚ
1	ΓΑΥΡΙΟ ΑΝΔΡΟΥ		ΦΕΚ 179 Δ/97
2	ΑΔΥΚΗ ΚΩ		ΦΕΚ 1024 Δ/97
3	ΣΑΜΟΣ	ΜΟΠ	ΦΕΚ 100 Δ/95
4	ΠΑΤΜΟΣ	1992 ΥΠΗΡΕΣΙΑ	ΦΕΚ 521 Δ/01
5	ΣΙΦΝΟΣ (χωρίς ΖΟΕ)	1992 ENVIREG	ΦΕΚ 668 Δ/02
6	ΧΙΟΣ (άρχισε το 1988)		ΦΕΚ 52 Δ/03 ΦΕΚ 130 Δ/03
7	ΤΗΝΟΣ		ΦΕΚ 160 Δ/03

Η διαχείριση των μελετών, των διαδικασιών δημοσιοποίησης, των εισηγήσεων στα διάφορα όργανα (ΝΣΧΟΠ, ΚΣΧΟΠ), τις τυπικές και υποχρεωτικές συνεννοήσεις με φορείς (ΥΠΠΟ, ΣτΕ) χαρακτηρίζεται από πολυπλοκότητα, έλλειψη σαφούς προγραμματισμού, αναμοιogenesis ως προς την τυποποίηση των κριτηρίων και προϋποθέσεων εγκρίσεων και μια σειρά από δυσχέρειες που σχετίζονται με τη δυσλειτουργία των φορέων της Διοίκησης που διαχειρίζονται την «ύλη» για τη θεσμική θωράκιση των νησιών του Αιγαίου.

4.5 • Πρόσφατη δραστηριότητα του Υπουργείου Αιγαίου

Πρόσφατα στο πλέγμα φορέων προστέθηκε και το Υπουργείο Αιγαίου στο οποίο αποκεντρώθηκε η αρμοδιότητα και η επιχειρησιακή ευθύνη για την προώθηση Π.Δ. κυρίως για τις «εκτός σχεδίου και εκτός οικισμών περιοχές» καθώς και τους παραδοσιακούς οικισμούς. Έτσι την περίοδο αυτή υπάρχει μια παράλληλη δραστηριότητα και των δύο φορέων, γεγονός που ασφαλώς αυξάνει την δυνατότητα «παραγωγής» ρυθμίσεων σε συντομότερους χρόνους, ενδεχομένως όμως θα παρουσιάζει επικαλύψεις ή και συγκρούσεις ενεργειών.

Από το Υπουργείο Αιγαίου προγραμματίζεται η έκδοση 29 Π.Δ. για διάφορα νησιά και παραδοσιακούς οικισμούς νησιών. Έχουν δε εκδοθεί 8 Π.Δ. εντός του 2002. Τα διατάγματα αυτά εστιάζουν στην κανονιστική ρύθμιση του κελύφους με μορφολογικούς περιορισμούς και επιταγές, όταν όμως πραγματεύονται εκτός σχεδίου περιοχές περιλαμβάνουν και όρους χωροταξικού περιεχομένου χωρίς να έχουν τη δομή των Ζ.Ο.Ε.

4.6 • Πιέσεις στον χώρο. Η κοινωνικο-οικονομική διάσταση

Η πολιτική και στρατηγική για τον χώρο προϋποθέτει την κατανόηση των διαδικασιών που οδηγούν στην ανάπτυξη του, σειφόρο ή μη. Στον εξωαστικό χώρο μικρών και απομακρυσμένων περιοχών όπως είναι τα νησιά, όπου γίνεται η μετάβαση από τον παραδοσιακό πρότυπο σ' ένα νέο, ζητούμενο πρότυπο, με την εισαγωγή του τουρισμού δημιουργείται η ανάγκη κατεύθυνσης της ανάπτυξης προς ένα συγκεκριμένο πρότυπο για το οποίο και να αποκτήσει και ευρεία, κατά το δυνατόν, συνείδηση.

Αναφερόμαστε στον όρο «ήπια τουριστική» ανάπτυξη, «οικοτουρισμός» και σε άλλους όρους, εν πολλοίς αόριστους.

Οι πιέσεις μπορούν να χαρακτηριστούν με δύο παραδείγματα κάπως απλουστευμένα για λόγους συντομίας:

Α. Οι μορφές που προτείνει η τοπική κοινωνία (small is not always beautiful)

Κατά το «παράδειγμα» αυτό η ιδιοκτησία της γης παραμένει στους αρχικούς ιδιοκτήτες οι οποίοι με οποιονδήποτε τρόπο δημιουργούν μικρές εγκαταστάσεις που μπορεί να εντοπίζονται και στα γνωστά «ενοικιαζόμενα» καθώς και άλλες εγκαταστάσεις αναψυχής χαμηλών προδιαγραφών και κατά κανόνα αρνητικών για το περιβάλλον. Η τάση αυτή εκφράζεται αρκετά εύγλωττα όταν προκύπτει η προφανής αντίθεση με επιχειρηματίες του τουρισμού και αναψυχής εκτός περιοχής με τη φράση «δεν θα γίνουν οι γυναίκες μας καμαριέρες στα ξενοδοχεία τους».

B. Οι μορφές που προτείνουν επενδυτές-επιχειρηματίες

Πρόκειται για εξειδικευμένο συνήθως επιχειρηματία που αποκτά γη στην περιοχή με συγκεκριμένο business plan και σαφείς στόχους ως προς τη λειτουργία της εγκατάστασης. Οι αναμενόμενες μορφές συνήθως έχουν καλύτερη ποιότητα και σε πολλές περιπτώσεις προσαρμογή στο περιβάλλον. Στις πιο «προχωρημένες» μορφές τα καταλύματα έχουν «προπωληθεί» πριν κατασκευαστούν.

Οι χωροταξικές ρυθμίσεις και γενικά η πολιτική για την «ήπια τουριστική» ανάπτυξη δεν δείχνει να τολμά να τοποθετηθεί με σαφήνεια στο ζήτημα της κατεύθυνσης της ανάπτυξης για κάθε περιοχή, προσανατολίζοντας το θεσμικό πλαίσιο όσο και τα κίνητρα με συνέπεια. Έτσι το θεσμικό πλαίσιο είναι πολλές φορές άχρωμο και απροσανατόλιστο, αφήνοντας τις διαφορετικές τάσεις να «συγκοιτούν», προσπαθώντας η κάθε μια να το προσανατολίσει προς όφελός της.

Τελικά ο χώρος συνεχίζει να διεκδικείται απ' όλους με κριτήρια οικονομικά, και ρυθμίσεις που είναι συνήθως πυρροβεστικές αρχίζουν να λειτουργούν μετά την αλλαίωση του χώρου που τελικά παράγεται χωρίς «προληπτικό σχεδιασμό».

Πίνακας νησιών ζώνης ARCHI-MED

Το μεγαλύτερο νησιά κατά τάξη και μέγεθος	Έκταση σε km ²	Πληθυσμός
Sicilia, Italy	25.708.000	5.094.700
Sardegna, Italy	2.409.000	1.654.470
Cyprus	9.251.000	709.000
La Corse, France	8.682.000	260.196
Crete, Greece	8.335.000	540.054
HELLAS. 226 islands	16.741.737	949.292
Psytalia	0,467	0
Vagia	0,751	0
Vassiladi	0,002	2
Kommta	0,028	0
Poros	0,006	0
Prokoponistos	0,669	1
Schinias	0,208	0
Tourlis	1,067	34
Erti	0,002	0
Agios Ioannis	0,036	0
Agios Nikolaos	0,016	0
Angistri	11,732	791
Egina	77,014	11.639
Antikythira	19,776	70
Velopoula	1,808	0
Dokos	13,537	8
Eleoussa	0,188	0
Kythira	277,746	3.021
Panagitsa	0,043	0
Pachaki	0,026	0
Platonissi	0,348	0
Poros	22,841	3.570
Salamis	91,503	34.272
Spetses	20,263	3.592
Spetsopoula	1,956	11
Stavronissi	0,346	0
Staktoroi	0,097	0
Trikeri	0,923	0
Hydra	49,596	2.379
Ipsili	0,528	0
Agias Trias	0,058	0
Evia	3.661,637	205.502
Kavalliani	1,961	0
Ktyponissi	0,260	0
Mandilou	0,474	0

Megalónissos Petalion	17.352	0
Manolia	0.403	0
Passas	0.046	0
Pontikonissi	0.363	0
Prasouda	0.063	0
Sarakinon	3.381	0
Skyropoula	3.851	0
Skyros	208.594	2.901
Strongyli	0.051	0
Tragonissi	0.269	1
Hersonissi	3.815	4
Agios Georgios	0.098	0
Agios Ioannis	0.098	0
Agios Konstantinos	0.006	0
Agios Nikolaos	0.004	0
Apsifla	0.015	0
Prasoudi	0.035	0
Trizonia	2.350	137
Koronida	0.235	11
Bourtzi	0.005	0
Psili	2.165	0
Kalkalida	0.020	0
Alkyonides	1.003	0
Elafonissos	17.859	725
Proti	3.107	0
Sapienza	9.018	4
Sfacteria	3.175	0
Schiza	12.130	0
Zakynthos	406.619	32.556
Stamfanion (Strofades)	1.180	1
Antipaxos	4.598	61
Erikoussa	4.381	334
Kerkyra	585.312	104.781
Mathraki	3.092	143
Othoni	10.444	98
Panagia	0.053	0
Paxi	24.648	2.175
Pontikonissi	0.009	0
Ptychia	0.560	0
Aekoudi	4.263	0
Asteria	0.005	0
Atekos	4.324	0
Vardiani	0.200	0
Vromonas	1.045	0
Draconera	2.421	0
Ithaki	95.821	3.082
Karlonissi	0.712	0
Kefallinia	734.014	29.392
Lazareto	0.007	0
Makri	0.983	0
Oxia	4.220	0
Petalas	5.454	0
Pontikos	0.732	0
Provation	1.211	0
Kalamos	25.122	465
Kastos	5.915	50
Lefkada	301.106	19.350
Madouri	0.127	0
Meganissi	20.100	1.245
Skorpios	0.878	1
Spartl	0.537	0

Panagia	0.018	0
Adelfi	1.032	0
Alatas	0.566	5
Alonissos	65.390	2 980
Argyronisso	0.356	4
Yura	11.181	1
Kyra Panagia	24.973	1
Paleo Trikeri	2.478	91
Peristera	14.513	3
Piperion	4.166	0
Repon	0.059	0
Skantzoura	6.324	0
Skiathos	47.212	5 094
Skopelos	95.684	4 658
Isoungria	1.158	2
Psathoura	0.771	0
Thassos	383.672	13 527
Kinyra	0.356	0
Ammoutiani	7.136	606
Samothraki	180.364	3 083
Agathonissi	13.417	112
Alimia	7.427	0
Arki	6.697	50
Armathia	2.567	0
Astypalea	96.420	1 073
Yali	4.558	16
Kalymnos	110.581	15 706
Kandelioussa	1.364	0
Karpathos	300.152	5 323
Kassos	66.419	1 088
Kinaros	4.577	2
Kounoupi	1.456	0
Kos	287.611	26 379
Levitha	9.121	0
Lipsi	15.842	606
Leros	54.052	8 059
Marathos	0.355	2
Megisti	9.113	275
Nimos	4.648	0
Nisyros	41.263	913
Ofidousa	1.912	0
Palmas	34.142	2 663
Rodos	1 401.459	98 181
Ro	1.476	0
Sania	20.429	0
Seskli	1.826	0
Strongyli	0.174	0
Symi	57.865	2 332
Syrna	7.868	0
Telendos	4.648	57
Tilos	61.487	279
Farmakonissi	3.866	0
Chalki	26.988	281
Pserimos	14.615	79
Agia Kali	0.013	0
Agios Georgios	0.105	0
Agios Georgios (Baos)	0.077	0
Agios Efstathios	0.099	0
Agios Spiridonas	0.006	0
Akrathion	0.001	0
Amorgos	121.464	1 630

Anafi	38.636	261
Andros	383.022	8.781
Antiparos	35.090	819
Gramvousa	0.831	0
Yaros	17.574	0
Despotiko	7.754	0
Dilos	3.536	9
Didymi	0.476	0
Donoussa	13.652	111
Dysvaton	0.017	0
Iraklia	18.078	115
Thira	76.194	9.360
Thirassia	9.246	233
Ios	108.713	1.654
Kato Antikeri	1.050	2
Kato Koufonissi	3.898	0
Kato Fira	0.493	0
Kea	131.693	1.787
Keros	15.042	0
Kimolos	37.426	728
Kitriani	0.951	0
Koufonissi	5.770	275
Kythnos	99.432	1.632
Makronissos	18.427	0
Milos	158.603	4.390
Mykonos	86.125	6.170
Naxos	389.434	14.838
Paros	196.755	9.591
Polyegos	18.146	0
Revmatonissi	0.002	0
Binia	13.904	0
Serifos	74.331	1.095
Serifopoula	1.864	0
Schinoussa	8.144	122
Sikinos	41.675	267
Sifnos	77.371	1.960
Syros	84.069	19.870
Tinos	197.044	7.767
Folegandros	32.384	558
Agios Georgios	0.052	0
Agios Efstratios	42.080	286
Kombio	0.084	0
Lesvos	1.635.998	87.151
Limnos	476.298	17.645
Megalonissi	0.953	0
Agios Nikolaos	0.119	0
Agios Minas	2.343	0
Thimena	10.071	147
Ikaria	255.320	7.546
Samiopoula	1.018	7
Samos	477.942	33.032
Fourni	30.500	1.233
Aghios Panteleimon	0.059	0
Antipsara	4.498	0
Inousses	14.382	681
Passas	2.448	5
Pontikonisso	0.103	0
Chios	842.796	51.060
Psara	40.467	438
Dias	11.909	0
Mikronissi	0.028	0

Agii Panties	0.351	0
Kalydon	0.103	0
Koufonissi	4.167	0
Mikronissi	0.041	0
Chryssi	4.743	1
Gaidos	33.025	115
Souda	0.101	0

TUERKIYE, 2 islands

Goekce Adasi, Imroz	279.200	
Bozcaada		

ALBANIA, 1 islands

Sazan	5.700	
-------	-------	--

HRVATSKA, 15 islands

Krk	405.720	16.404
Cres & Losinj	513.000	12.000
Brac	395.000	14.000
Hvar	69.000	4.000
Pag	285.000	
Korcula	276.000	19.700
Mljet	100.000	NP 1.237
Unije	16.770	
Brijuni	0.700	
Rab	115.620	9.504
Silba	15.000	-
Kornati	220.000	NP
Solta	52.000	1.500
Vis	90.300	5.000

ITALIA, 44 islands

I. Favignana, Egadi	19.000	3.521
I. Levanzo, Egadi	10.000	187
I. Marelimo, Egadi	12.000	790
I. Grande, Stagnone		
I. S. Pantaleo, Stagnone		
Pantelleria	83.000	7.914
I. Lampedusa, Pelagie	20.000	4.359
I. Linosa, Pelagie	5.500	431
I. Lipari, Lipari	38.000	10.547
I. Alicudi, Lipari	5.000	139
I. Filicudi, Lipari	9.500	229
I. Panarea, Lipari	3.000	27
I. Vulcano, Lipari	21.000	484
I. Stromboli, Lipari	13.000	382
I. Salina, Lipari	26.000	2.237
I. Basiluzzo, Lipari		
I. Lisca Bianca, Lipari		
I. di Ustica	8.000	1.150
I. Asinelli		
I. Formica		
I. Maraone		
Sicilia	25.708.000	5.094.700
I. La Maddalena	49.400	11.074
I. Asinara	50.900	-
I. di San Pietro	50.200	6.626

I. di Sant'Antioco		
Sartegna	24.090.000	1.654.470
Isola Pianosa, Tremiti		
Isola d'Ischia	47.000	18.000
Isole Zannone, Ponziante		
Isola die Ponza, Ponziante		
Isole Santo Stefano, Ponziante		
Isola die Palmarola, Ponziante		
Isole Ventotene, Ponziante		
Isola di Giannutri		
Formiche di Gresseto, Tuscany		
Isola di Giglia, Tuscany		
Isola di Montecristo, Tuscany		
Isole Pianosa, Tuscany		
Isola di Elba, Tuscany	223.000	35.000
Isola di Capraia, Tuscany		
Isola di Capri	10.400	7.500
Isola di Gorgona		
Isole Cheradi		

FRANCE, 6 islands

La Corse	4.682.000	260.196
Ile de Bagaud, Iles d'Hyères		Βραχονησίδες
Ile de Porquerolles, Iles d'Hyères		Βραχονησίδες
Ile de Levant, Iles d'Hyères		Εβλικό Πάριος
Ils de Lerins		Βραχονησίδες
Il de Riou		Βραχονησίδα

ESPANA, 5 islands

Mallorca, Baleares	3.627.000	634.158
Menorca, Baleares	695.000	68.999
Ibiza, Baleares	570.000	82.627
Formentera, Baleares	82.000	5.751
Alboran		

TUNUSIYAH, 5 islands

Jazirat Jarbah	510.000	93.000
Jazirat Jalitah		
Jazirat ash Sharqui		
Jazirat al Gharbi		
Kerkenna		

MALTA	316.000	386.000
-------	---------	---------

ΚΥΠΡΟΣ	9.251.000	709.000
--------	-----------	---------

Summary

Strategies for islands and island regions

Giannis Karanikas, City Planner-Regional Planner

The spatial development of islands has been identified often as a process with special characteristics that deviate from patterns of development observed in continental territories.

Several policy proposals of the last decade tend to establish island regions as regions that require strategies that recognize the characteristics of "island culture" or "island space". Some of these are:

- The limitations of small size (population, area, economy).
- The isolation and spatial fragmentation and the costs these conditions imply.
- The special cultural identity of island populations.
- The rich but fragile natural and cultural environment.

Several policy oriented EU documents such as Europe 2000, Europe 2000+, Development Prospects of the Central Mediterranean Regions, as well as the European Spatial Development Plan (ESDP) offer special focus for island regions and the issue of sustainability.

The evaluation of strategy proposals is linked to island typologies that spread between two ends of the spectrum: at one end islands with strong agricultural sector, retaining traditional patterns of production, environmental balance and at the other end of the spectrum islands that have been totally transformed to tourist and second home regions. In the middle of the spectrum a number of islands are undergoing conflicting processes and confusing at times trends between these two distinctive conditions.

In recent years some networks have emerged developing a dialog between island regions (EURILES - European Islands System of Links and Exchanges), ARCHI-MED Network.

Although EE policies focus on spatial issues for island regions, Objective 1 programmes have not yet developed specific integrated programs focusing on the specific needs of these regions.

The issue of the necessity for special interpretation of spatial development indexes is raised for the island regions since it has been pointed out by many experts that the methodology approaching continental regions cannot apply successfully to islands. Some examples are presented for simple indexes such as population, population density and size as a basis for sustainable development issues.

The presentation includes a review of policies and action taken by the Ministry of the Environment, Spatial Planning and Public Works and only recently by the Ministry of Aegean, adopting legislation for the protection of the islands in terms of sustainable development principles. An extensive program of studies supported by ENVIREG has not reached the final stage due mostly to administrative and legal difficulties leaving most islands defenseless to severe development pressures, recent action by the Ministry of Aegean has produced some positive results of rather limited scope in few but important smaller islands of the Aegean.

Η πολεοδομική αντιμετώπιση ιστορικών πόλεων. Η περίπτωση της Ερμούπολης

Ιωσήφ Στεφάνου
Καθηγητής ΕΜΠ

Το εργαστήριο πολεοδομικής σύνθεσης το οποίο διευθύνω στα Πολυτεχνεία ασχολείται τα τελευταία χρόνια πάρα πολύ με τα θέματα της φυσιογνωμίας της πόλης. Η τελευταία έρευνα την οποία επεξεργαζόμαστε ακόμα έχει να κάνει με την αντιμετώπιση ιστορικών πόλεων και αφορά «Πρότυπη Πολεοδομική Αντιμετώπιση Ιστορικών Πόλεων» με πιλοτική εφαρμογή την Ερμούπολη της Σύρου.

Μπορώ να πω λοιπόν ήδη ότι παρά την τεράστια πια εμπειρία μας πάνω σ' αυτά τα θέματα της προστασίας, εν τούτοις εντοπίζουμε ακόμα πολλά προβλήματα στη διασαφήνιση θέσεων, κι αυτά είναι πάρα πολύ σημαντικά γιατί τα πιο πολλά λάθη που γίνονται, γίνονται ακριβώς επειδή δεν έχουμε ξεκαθαρίσει ορισμένες θέσεις. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα: Οι οικολόγοι, ύστερα από τόσα χρόνια που έχει εμφανιστεί το περίφημο οικολογικό κίνημα κ.λπ., εξακολουθούν να αρέσκονται και να περιορίζονται στον όρο «πράσινος». Τι θα πει «πράσινος», γιατί ο οικολόγος πρέπει να είναι μόνο πράσινος; Δηλαδή μόνο κάποιοι φυσικοί πόροι και μάλιστα ένα μέρος εξ αυτών είναι αυτό που τους ενδιαφέρει. Γιατί αρέσκονται και περιορίζονται στον όρο «πράσινος». Όταν μιλάμε για οικολογία μιλάμε ακριβώς γι' αυτό το σύστημα, το οικοσύστημα δηλαδή που πρωταρχικό παράδειγμα έχει τον άνθρωπο γιατί οίκος είναι ο χώρος που αυτός κατοικεί. Η οικολογία λοιπόν έχει να κάνει με την κατοικία του ανθρώπου κατ' αρχήν και μετά με όλα τα άλλα στοιχεία που τον περιβάλλουν.

Το ίδιο συμβαίνει και με το θέμα της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και της φυσικής. Έχουμε έναν όρο που τον χρησιμοποιούμε πάρα πολύ και γύρω απ' αυτόν στρέφεται κάθε προσπάθεια προστασίας. Είναι ο όρος «παραδοσιακός οικισμός». Κάποια στιγμή το Σ.τ.Ε έδωσε έναν ορισμό, οριοθέτησε τον όρο και δέχτηκε ότι παραδοσιακός οικισμός είναι «το προϊόν της λαϊκής ανώνυμης αρχιτεκτονικής». Αρκεστήκαμε σ' αυτό και ικανοποιηθήκαμε και με βάση αυτό προσπαθούμε να λύσουμε τα προβλήματά μας. Έλα όμως που δε φτάνει. Η Ερμούπολη της Σύρου είχε ένα διάταγμα από το 1976, ειδικό διάταγμα για την Ερμούπολη, που καθόριζε τους όρους δόμησης και τον τρόπο πολεοδόμησής της και εν πάση περιπτώσει μ' αυτό δούλευε παρά τις στέλειές του, όταν το 1978, δυο χρόνια αργότερα χαρακτηρίστηκε «παραδοσιακός οικισμός», μαζί με τους άλλους οικισμούς των Κυκλάδων.

Δεν αντιδράσαμε διότι αυτό σήμαινε ότι θα είχαμε μία προστασία πιο εξασφαλισμένη, πιο θεσμοθετημένη αν θέλετε, εφ' όσον χαρακτηριζόταν παραδοσιακός οικισμός. Το 1983-1985 έγινε το Γενικό Πολεοδομικό της Ερμούπολης, καταγράφηκαν όλα τα αξιόλογα κτίρια κ.λπ. Το 1986 θεσμοθετήθηκε αυτό το Γ.Π.Σ., το 1989 και οι ΖΟΕ του ενώ το ίδιο έτος εγκρίθηκαν και το 1989 βγήκε ένα διάταγμα το οποίο όριζε τους όρους δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς. Δηλαδή, με βάση πια τη νέα θέση ότι παραδοσιακός οικισμός είναι όπως προανέφερα το προϊόν της λαϊκής ανώνυμης αρχιτεκτονικής, ερχόταν ν' αντιμετωπίσει και την Ερμούπολη απρόσωπα σαν έναν παραδοσιακό οικισμό τέτοιου τύπου. Ως επρόκειτο δηλαδή για τη Φολέγανδρα, την Ηρακλεία, ή ακόμα την Παρούκιά ή τη Σαντορίνη. Εδώ λοιπόν είναι το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε, διότι η Ερμούπολη δεν παύει να είναι παραδοσιακός οικισμός ούτε κανείς θέλει να την αποχαρακτηρίσει.

Η Ερμούπολη έχει μια παράδοση ισχυρότατη, αλλά η παράδοσή της είναι ειδικής μορφής, δεν είναι σαν τις άλλες. Δε στηρίζεται σε μια παραδοσιακή μορφή οικονομίας, σ' έναν παραδοσιακό τρόπο ζωής και επομένως εκφράζεται και στον χώρο με παραδοσιακούς αντίστοιχους τρόπους και με ανώνυμη λαϊκή αρχιτεκτονική. Η Ερμούπολη είναι το πρώτο ιστορικό αστικό κέντρο της νεότερης Ελλάδας. Η πόλη αυτή ανέπτυξε μία βιομηχανική και εμπορική παράδοση εκπληκτικά έντονη και ανέδειξε μέσα απ' αυτήν την παράδοση έναν εξαιρετικά ισχυρό πολιτισμό. Όλα αυτά είναι που συγκροτούν αυτό που θα ονομάσουμε φυσιογνωμία της πόλης και που θα έρθουμε να το εξετάσουμε. Δεν μπορούμε εμείς σήμερα εν ονόματι της προστασίας των παραδοσιακών οικισμών ν' αντιμετωπίσουμε την Ερμούπολη ως προϊόν

λαϊκής ανώνυμης αρχιτεκτονικής. Διότι εάν ακολουθήσουμε αυτό το θεσμικό πλαίσιο των παραδοσιακών οικισμών, η πόλη θα πρέπει να χτίζεται με συντελεστή 0.8 και θα πρέπει να απαγορεύονται οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις μέσα σ' αυτήν κι οποιαδήποτε βιομηχανική δραστηριότητα.

Πού είναι λοιπόν η προστασία της παραδοσιακής μορφής της πόλης, της παραδοσιακής της οικονομίας, της παραδοσιακής της δραστηριότητας, της παραδοσιακής της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομικής έκφρασης; Εάν πάμε να την κάνουμε να «μικονιάσει», να μοιάσει με τη Μύκονο για να έχει τουριστική απόδοση. Όπως σας είπα είναι πολύ μεγάλο το πρόβλημα κι ένας λόγος που ανέλαβε το Πολυτεχνείο, υπό μορφή έρευνας, να προχωρήσει στην επίλυση αυτού του προβλήματος ήταν το γεγονός ότι δεν θα ήταν πολύ εύκολο σε μια ιδιωτική μελέτη να αντιμετωπίσει ένα ΣτΕ το οποίο θα ερχόταν να πει δικαίως ότι εδώ υπάρχει ένα καθεστώς παραδοσιακών οικισμών που σας επιβάλλει 0.8 συντελεστή και ζητείται κάτι διαφορετικό που θα «επιβαρύνει» το περιβάλλον. Γιατί πράγματι θα πρέπει να δοθεί μεγαλύτερος συντελεστής και θα πρέπει να επιτρέψει δομήσεις που δεν αρμόζουν στους «παραδοσιακούς οικισμούς».

Όπως θα ξέρετε, η προστασία και η ανάπτυξη ήταν δυο έννοιες που πριν μερικά χρόνια όταν πρωταρχίσαμε ν' ασχολούμαστε με τα θέματα αυτά βρίσκονταν σε δύο στρατόπεδα τελείως αντίθετα και οι διαμάχες ανάμεσα στους οπαδούς της ανάπτυξης, τους προοδευτικούς και τους οπαδούς της προστασίας, τους συντηρητικούς ήταν τεράστιες. Σιγά σιγά σε μια επόμενη φάση οι αναπτυξιακοί άρχισαν ν' ανακαλύπτουν ότι το να διατηρήσουν ορισμένα παλιά κελύφη ήταν οικονομικότερο κι επομένως βοήθαγε στην ανάπτυξη. Αυτό βάλει κι εξυπηρετούσε και τους συντηρητικούς διότι διατηρούνται έτσι κτίρια και κάποια στιγμή βρεθήκαμε σ' ένα σημείο όπου οι δύο τάσεις αυτές συνέκλιναν και σήμερα μπορούμε να πούμε ότι δεν υπάρχουν πια δύο τάσεις, υπάρχει μία θέση κοινά παραδεκτή σ' όλο τον κόσμο και ιδιαίτερα στην Ε.Ε που μιλάει γι' αυτή τη λεγόμενη βιώσιμη ανάπτυξη. Ο όρος βιώσιμη ανάπτυξη σημαίνει προστασία κατ' αρχάς της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, των φυσικών και πολιτιστικών πόρων και στη συνέχεια αξιοποίηση όλης αυτής της κληρονομιάς και των πόρων για την ανάπτυξη του τόπου με τρόπο που να νέμονται και οι επόμενες γενιές.

Μέσα απ' αυτή την ανάπτυξη προστατεύεται η πολιτιστική και φυσική κληρονομιά. Πώς όμως αυτό θα μεταφραστεί στην πραγματικότητα όταν έρθουμε να πιάσουμε μία πόλη σαν την Ερμούπολη και να πάμε να την εξετάσουμε; Εμείς βρίσκουμε ότι αυτός ο όρος, «βιώσιμη ανάπτυξη», μπορεί ν' αποδώσει αν θέλουμε στην πραγματικότητα μόνον όταν οποιαδήποτε πολεοδομική προσέγγιση έχει σαν κύριο άξονα, σαν κύριο στόχο, αυτό που ονομάζουμε φυσιογνωμία. Τι είναι φυσιογνωμία πρώτα πρώτα, για να το ξεκαθαρίσουμε. Φυσιογνωμία σημαίνει, κυριολεκτικά, η γνώμη που σχηματίζουμε για τη φύση της πόλης αν αυτή την εκλάβουμε ως μία οντότητα. Δηλαδή είναι η γνώμη, και μάλιστα μας ενδιαφέρει η καλή γνώμη, που μπορούμε να σχηματίσουμε για τη φύση μιας πόλης, ως οντότητας.

Πότε λοιπόν η πόλη εκλαμβάνεται σαν οντότητα; Σαν ένας ζωντανός οργανισμός. Όταν πραγματικά τη θεωρήσουμε σαν μία χώρα. Τι σημαίνει χώρα; Είχαμε ξεκάσει ότι στους παραδοσιακούς μας οικισμούς ο όρος υπάρχει έντονος και λέμε η χώρα της Νάξου, η χώρα της Άνδρου, η χώρα της Σύρου κ.λπ., η Άνω Σύρος ακόμα χώρα λέγεται. Χώρα είναι κατά τον Πλάτωνα, και ήρθε να μας το θυμίσει ένας Ντερντιντά, η μήτρα κάθε δημιουργίας. Το χωρικό υπόβαθρο μέσα στο οποίο δημιουργείται κάθε δημιουργία. Όταν λοιπόν μιλάμε για χώρα, μιλάμε ακριβώς για την πόλη, σαν τόπο, όπου αβροίζεται σ' αυτό τον τόπο ο λόγος και ο μύθος του τόπου και επομένως δημιουργεί τις υποθέσεις δημιουργίας. Ποια είναι η δημιουργία που παράγει μια πόλη. Μα, μέσα στην πόλη αναπτύσσεται η ατομική και στη συνέχεια η συνολική συνείδηση των πολιτών και αυτό που βγαίνει προς τα έξω και εκφράζεται δεν είναι τίποτα άλλο απ' αυτό που ονομάζουμε πολιτισμός. Άρα το προϊόν που παράγεται, η δημιουργία που εκφράζεται και βγαίνει μέσα απ' την πολεοδομική πρακτική είναι ο πολιτισμός. Αυτό τον πολιτισμό πρέπει να διατηρήσουμε, αν μιλάμε για πραγματική προστασία δε μας ενδιαφέρει να διατηρήσουμε τα ακροκέραμα και τα φουρούσια τα οποία, στο κάτω κάτω, δεν διατηρούνται όταν τα χρησιμοποιούμε για πόδια τραπεζιού ούτε όταν εμφυντεύουμε τα ακροκέραμα στο πάτωμα για να το διακοσμήσουμε.

Τον πολιτισμό που έκανε και δημιούργησε τα ακροκέραμα και τα φουρούσια, αυτόν πρέπει να συνεχίσουμε για να δημιουργήσουμε τα δικά μας ακροκέραμα και φουρούσια μέσα σε μια εξέλιξη και να διατηρήσουμε και την κληρονομιά που μας άφησαν οι παλαιοί μας πρόγονοι σαν πολύτιμη κληρονομιά και για τους επόμενους. Όταν λοιπόν ερχόμαστε ν' αντιμετωπίσουμε μια πόλη σαν την Ερμούπολη, η φυσιογνωμία της Ερμούπολης είναι εκείνη που θα αποτελέσει τον βασικό, κυρίαρχο οδηγό μας για το πώς θα την πλησιάσουμε, κι αυτό ισχύει για όλους τους οικισμούς, για όλες τις πόλεις. Μιλάω για την Ερμούπολη γιατί ακριβώς εγώ υποστηρίζω ότι είναι παραδοσιακός οικισμός, με την έννοια του ότι έχει μια ισχυρότατη παράδοση, μια ισχυρή οικονομική παράδοση, μια ισχυρή βιομηχανική και εμπορική παράδοση, μια ισχυρότατη πολιτισμική παράδοση. Αυτό είναι που πρέπει να διατηρήσουμε, γι' αυτό και ήδη στην έρευνα αυτή καθορίσαμε και ζητάμε να βγει και στο διάταγμα ότι οι παραδοσιακοί οικισμοί, θα πρέπει τουλάχιστον να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες.

Σ' αυτούς που πράγματι είναι προϊόντα λαϊκής ανώνυμης αρχιτεκτονικής, σ' αυτούς που είναι ιστορικά αστικά κέντρα με επώνυμη αρχιτεκτονική όπως στην Ερμούπολη, όπου όλοι οι διάσημοι αρχιτέκτονες του 19^{ου} αιώνα έχουν αφήσει τη σφραγίδα τους εκεί και ακόμη σε μια τρίτη κατηγορία πιο ειδική που αφορά ειδικές περιπτώσεις όπως π.χ. θρησκευτικής ή στρατιωτικής ή άλλης τάξεως ως πούμε. Το Άγιο Όρος π.χ. θα έπρεπε να πούμε ότι είναι ένας παραδοσιακός χώρος, ως πούμε παραδοσιακός οικισμός μιας ειδικής μορφής. Για να μπορεί λοιπόν ο όρος παραδοσιακός

οικισμός να προστατεύει όλα αυτά τα σύνολα θα πρέπει να αναλυθεί και να κατηγοριοποιηθεί σ' αυτές τις κατηγορίες. Μια άλλη καινοτομία που δοκιμάζουμε σ' αυτό το πλαίσιο, σ' αυτή την αντιμετώπιση, είναι η αντιμετώπιση της έννοιας της μορφής χρήσης. Οι χρήσεις γης, εν γένει, προστατεύονται και προστατεύουν με τη σειρά τους τη φυσιογνωμία και τον χαρακτήρα των παραδοσιακών οικισμών.

Όμως με το να καθορίσουμε ότι στην παλιά αγορά της Σύρου, στην οδό Χίου, παραμένει εμπορική χρήση, δε λέει τίποτα. Διότι εμπόριο συνεχίζει να είναι αλλά, ήδη στην αρχή της οδού, μόλις πας να μπεις τώρα αντί για μονόβικο βλέπεις ένα χρυσοκοείο. Το επόμενο μαγαζί πουλάει γυναικεία είδη, το επόμενο τουριστικά είδη, το άλλο απέναντι πουλάει εξευγενισμένα, σε ζελατίνες πλέον, προϊόντα τοπικής παραγωγής, το μέλι και διάφορα τέτοια ουριανά προϊόντα πάλι για χρήση των τουριστών. Λίγο παρακάτω το ψαράδικο, με τα ωμά, φρέσκα ψάρια που μυρίζουν χαρακτηριστικά κι απέναντι ένα κασάπικο και μετά πάλι δίπλα ένα κατάστημα με γυναικεία εσώρουχα. Τι κάνουμε εδώ όταν το χρυσοκοείο αρχίζει να πιέζει ισχυριζόμενο ότι το ψαράδικο ενοχλεί και χαλάει την ατμόσφαιρα διότι μυρίζει άσχημα. Θα διώξουμε το ψαράδικο; Η αγορά όμως τότε της Σύρου δεν θα είναι η αγορά που ξέραμε. Θα είναι απλά ένας ακόμα δρόμος τουριστικού εμπορίου.

Κι όμως οι ιστορικές πόλεις που σέβονται τον εαυτό τους όπως η Βαρκελώνη, στον πιο χαρακτηριστικό, στον ωραιότερο θα λέγαμε πεζόδρομο της Ευρώπης, αν όχι της υπηλίου, στη Ramblas, έχει διατηρήσει την ιστορική αγορά του Αγίου Ιωσήφ με όλες τις οσμές και τα άλλα στοιχεία. Γιατί θα πρέπει να ξέρουμε ότι πραγματικά όταν μιλάμε για φυσιογνωμία, μιλάμε γι' αυτή την έκφραση όλων των εντυπώσεων που βγαίνουν προς τα έξω κι έχουμε ν' αντιμετωπίσουμε, και το αντιμετωπίζουμε στην έρευνα αυτή της Σύρου και στις προτάσεις, το ακουστικό τοπίο, το οσμικό τοπίο, το τοπίο των γεύσεων και της αφής, δηλαδή κάθε είδος τοπίου και όχι μόνο το εικαστικό. Έτσι λοιπόν η προστασία της μορφής χρήσης, όχι απλά του είδους της χρήσης, είναι επίσης κάτι το οποίο είναι απαραίτητο αν θέλουμε να διατηρήσουμε τη φυσιογνωμία ενός τόπου.

Μια άλλη καινοτομία που προσπαθήσαμε να εφαρμόσουμε εδώ είναι το θέμα των όψεων του οικισμού. Κατ' αρχάς αντιμετωπίζουμε την πόλη, ίσως και λόγω ιδιαίτερων χαρακτηρισμών της Ερμούπολης, που είναι σμφιθεατρικά κτισμένη και φαίνεται και ολόκληρη από το πλοίο κ.λπ., αντιμετωπίζουμε την προστασία των όψεων της πόλης, απ' όλες τις πλευρές. Σ' αυτό το σημείο γίνεται αντιληπτό ότι υπάρχει κι ένα πέμπτο επίπεδο όψης όχι μόνο για την πόλη ολόκληρη αλλά και για τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της. Δηλαδή εκτός από τις τέσσερις όψεις που είναι απαραίτητες να μελετηθούν για κάθε κτίριο, υπάρχει και η πέμπτη των δωματίων, γιατί με το ανάγλυφο που έχει αυτή η πόλη, και αυτό ισχύει για πάρα πολλές πόλεις και οικισμούς, έχουμε και τα δώματα, τις ταράτσες που είναι ορατές από πολλά σημεία και που αλίμονο αν δε λάβουμε πρόνοια να τα προστατεύσουμε. Μπορεί κανείς να δει από πάνω ένα σωρό ενοχλητικά στοιχεία, μόνωση σε χρώμα αλουμινίου, μόνωση σε χρώμα μαύρο, μόνωση σε χρώμα άσπρο κ.ο.κ όπως επίσης και εξοπλισμούς επάνω στις ταράτσες από κεραίες δορυφορικές, κεραίες διαφόρων ειδών, θερμοσίφωνες και οτιδήποτε άλλο σε βαθμό ώστε η όψη αυτή να είναι απεχτική ενώ είναι μια όψη που προσφέρεται για εκπληκτικές εντυπώσεις εάν πραγματικά προσεχθεί.

Στη συνέχεια, ένα άλλο πρόβλημα που έπρεπε ν' αντιμετωπίσουμε ήταν το θέμα των βαθμών προστασίας. Κατά καιρούς έχουμε μιλήσει για βαθμούς προστασίας, πρώτο, δεύτερο ή τρίτο βαθμό. Απόλυτη προστασία, σημαντική προστασία, περιορισμένη προστασία όπως είναι αποδεκτή διεθνώς, αλλά αυτοί οι βαθμοί δεν υπάρχουν θεσμοθετημένοι πουθενά. Δηλαδή αυτή τη στιγμή μπήκε στο διάταγμα της Ερμούπολης η καθιέρωση, η θεσμοθέτηση αν θέλετε, αυτών των βαθμών προστασίας. Ορίζουμε ορισμένες περιοχές ότι θα είναι πρώτου βαθμού προστασίας. Αυτό συνεπάγεται μια αυστηρότερη προστασία. Ο πρώτος βαθμός θα πλησιάζει τη μουσειακή προστασία, τόσο πολύ αυστηρός είναι. Ο δεύτερος βαθμός είναι πολύ πιο ελαστικός και ο τρίτος βέβαια ακόμη ελαστικότερος. Όμως αν αυτά δεν καθιερωθούν, αν δεν οριοθετηθούν, να ξέρουμε τι σημαίνει πρώτος βαθμός και τι επιπτώσεις έχει ποια χαρακτηρίζονται με τον βαθμό αυτό και τι επιπτώσεις θα έχει, ποια θα είναι η μορφή προστασίας του καθενός, δε θα μπορούσαμε να κάνουμε κάτι άλλο ως προς την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μας.

Έτσι λοιπόν, πιστεύουμε ότι μέσα απ' αυτές τις προσεγγίσεις για τη φυσιογνωμία της Ερμούπολης μαζί με την ενίσχυση των χρήσεων εκείνων που της δίνουν το χαρακτηριστικό ύψος της ζωής πόλης, της πόλης που έχει δευτερογενή και τριτογενή τομέα να επιδείξει, θα αποφυγούμε την τουριστικοποίηση, θα αποφυγούμε την ισοπέδωση, την ομογενοποίηση της Ερμούπολης με την τάση αυτή που έχουν σήμερα όλες οι πόλεις που θέλουν ν' αναπτύξουν τουρισμό, που πρέπει να μοιάσουν στη Μύκονο.

Τέλος, κλείνω με την πρόταση που κάνουμε για ένα Ειδικό Γραφείο Ερμούπολης όπως έχει γίνει στη Ρόδο ή στο Ρέθυμνο, όπως ανέφερα πριν. Εκεί θα βοηθήσει πολύ αυτό το γραφείο που προτείνει το υπουργείο. Πιστεύουμε ότι κάθε πόλη τελικά, κάθε δήμος όπως ανέφερε και η κ. Χ. Καλλιγιά, θα πρέπει να έχει το γραφείο της. Όσο μικρό κι αν είναι αυτό, θα πρέπει να έχει. Ήδη προχθές το Δ.Σ. της Ερμούπολης υιοθέτησε την αλλαγή του κανονισμού του, του λειτουργικού κανονισμού. Έτσι ώστε να μπει ένα τέτοιο γραφείο προστασίας και παρακολούθησης της Ερμούπολης το οποίο βέβαια δεν θα περιορίζεται μόνο στον έλεγχο αλλά θα έχει μία επιθετική αν θέλετε πολιτική απέναντι στα θέματα προστασίας με την έννοια του ότι πρώτα πρώτα θα ενημερώνει, θα βοηθά τον κόσμο, τους μηχανικούς κ.λπ., θα εκπαιδεύει, θα μετεκπαιδεύει ή και θα καταρτίζει ακόμη τεχνίτες κ.λπ.

Δηλαδή όταν μιλάμε για τέτοιου είδους πλησιάσματα πρέπει πραγματικά ν' ανοιχτούμε πάρα πολύ και να ενσωματώσουμε μέσα στη διαδικασία και στη στρατηγική της προστασίας, όλους όσοι εμπλέκονται στα θέματα αυτά. Αυτή τη στιγμή στη Σύρο, οι εργολάβοι έχουν μάθει να δουλεύουν μ' έναν τρόπο. Άντε να τους μάθεις πώς να κάνουν μια καμινάδα παραδοσιακή, δε γίνεται. Πρέπει να είσαι συνεχώς από πάνω. Όταν καθίσουν μια, δυο, τρεις, πέντε φορές και δουν πώς θα το φτιάξεις εσύ θα το μάθουν κι αυτοί. Έχουμε λοιπόν πολλά τέτοια θέματα που αντιμετωπίζουμε 30 χρόνια, όταν ξεκινούσαμε την ιστορία του αρχιτεκτονικού ελέγχου με την ίδρυση της πρώτης Επιτροπής Αρχιτεκτονικού Ελέγχου και πειραματικά δοκιμάσαμε να κάνουμε τότε τη Σύρο, να έχει έναν σταθερό πυρήνα, έναν άνθρωπο μόνιμο, μαζί με τους υπαλλήλους του σχεδίου πόλεως, τον εκπρόσωπο του Επιμελητηρίου, του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων κ.λπ. για να μπορέσουμε πραγματικά να δώσουμε τον τύπο ενός τέτοιου γραφείου παρακολούθησης. Η Ελληνική Εταιρεία, προς τιμήν της, προσέλαβε τότε έναν άνθρωπο, άνοιξε ένα γραφείο στη Σύρο και βοηθούσε τον κόσμο με το να υποδεικνύει λύσεις σε μια εποχή που τα θέματα προστασίας ήταν κόκκινο πανί. Σε μια εποχή που με απειλούσαν να μην κατέβω στο νησί γιατί θα με έριχναν στη θάλασσα και τα εργατικά σωματεία με περίμεναν με οξίνες, φτυάρια και στείλιάρια. Τότε εκείνη τη στιγμή εγκαταστάθηκε ένας άνθρωπος που είναι εδώ παρών, ο αγαπητός συνάδελφος Τάσος Κάρτας, ο οποίος πολιτογραφήθηκε πλέον Συριανός αφού έμαθε πάρα πολύ καλά την αρχιτεκτονική της Σύρου κι αφού απ' ό,τι ξέρω βραβεύτηκε κιόλας σε μια αρχιτεκτονική προσπάθεια που έκανε για ήπιες μορφές ενέργειας.

Ευχαριστώ πάρα πολύ για όλα αυτά και ελπίζω ότι το πείραμα της Ερμούπολης θα πετύχει.

Ο Συνήγορος του Πολίτη στα νησιά του Αιγαίου

Γιάννης Μιχαήλ

Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη

Εφέτος συμπληρώνονται 25 χρόνια από την αρχή της επέμβασης στην Πλάκα, που την εμπνεύστηκε και εγκαινίασε ο Υφυπουργός το 1978 Δημοσίων Έργων Στέφανος Μάνος. Βέβαια το θέμα αυτής της ημερίδας της Ελληνικής Εταιρείας δεν αναφέρεται στην Πλάκα, αλλά στα Νησιά του Αιγαίου. Πλην όμως οι εμπειρίες από τη μακροχρόνια επέμβαση στην ιστορική αυτή περιοχή της Αθήνας στους πρόποδες του Ιερού Βράχου μπορούν να χρησιμεύσουν και στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του αιγαιοπελαγίτικου χώρου. Εξάλλου, η Ελληνική Εταιρεία έχει αδιάλειπτα ασχοληθεί με την Πλάκα και στηρίζει παντοτρόπως την επέμβαση του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Η επέμβαση στην Πλάκα έχει τύχει διεθνούς αναγνώρισης (Βραβείο EUROPA NOSTRA) και έχει συμβάλει αποφασιστικά στην προστασία και στην ανάδειξη του χαρακτήρα της. Θα πρέπει πάντως να τονιστεί ότι η επέμβαση στην Πλάκα κατέχει το βλιβερό προνόμιο να παραμένει η πρώτη και μοναδική ολοκληρωμένη αντιμετώπιση ενός ιστορικού συνόλου στον ελληνικό χώρο.

Σχετικά με την παραλληλία της Πλάκας και των Νησιών του Αιγαίου, χρήσιμη είναι η εξαγωγή δύο κεντρικών εμπειριών από την επέμβαση κάτω από την Ακρόπολη, οι οποίες θα έπρεπε να αποτελέσουν γνώμονα και για την αντιμετώπιση των, δυστυχώς συνεχώς αξινομένων, προβλημάτων στο Αιγαίο.

Πρώτον: Η σοβαρότητα και η αποτελεσματικότητα της διαχείρισης του χωροταξικού και πολεοδομικού γίνεσθαι πρέπει απαραίτητα να ερείδεται στη συνέπεια και στη συνέχεια, ασφαλώς σε δύο επιταγές όχι προσηφιλείς στην Ελλάδα.

Δεύτερον: Η συνειδητοποίηση των τοπικών ιδιομορφιών, οι οποίες στην προκειμένη περίπτωση είναι οι πολύ μικρές και ευαίσθητες κλίμακες. Επομένως, δεν αρκούν οι γενικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι οποίες ισχύουν σε όλο τον ελληνικό χώρο. Αντίθετα, απαιτούνται ειδικές ρυθμίσεις, οι οποίες πρέπει να εξικονομούνται σε ιδιαίτερες λεπτομέρειες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι το Π.Δ. χρήσεων γης στην Πλάκα προσδιορίζει τις επιτρεπόμενες ή απαγορευόμενες χρήσεις κατά οικόπεδο ή ακόμα και όροφο.

Αλλά πόσο σημαντική πρέπει να είναι μια επέμβαση στα Νησιά του Αιγαίου;

Έχει περάσει 1 % αιώνας από την αυστηρή προειδοποίηση του συντάκτη του αναμορφωμένου πολεοδομικού σχεδίου της νεαρής ελληνικής πρωτεύουσας, Leo Von Klenze: μια επέμβαση στην Αθήνα αποτελεί μια υπόθεση τέχνης για την οποία κανείς είναι υπόλογος απέναντι σε όλη την Ευρώπη.

Το ίδιο δεν μπορούσε να ισχυριστεί κανείς και σήμερα για τα Νησιά του Αιγαίου, όταν η Ευρώπη και όλος ο κόσμος τίμησε με το βραβείο Νόμπελ τις απaráμιλλες απεικονίσεις του αιγαιοπελαγίτικου μικρόκοσμου από τον Οδυσσέα Ελύτη.

Δεν μας καθιστά υπόλογους στη διεθνή κοινότητα η κακοποίηση και η κάθε επέμβαση στα νησιά, και μάλιστα σήμερα όταν αυτά τα νησιά αποτελούν μαγνήτη έλξης για τους τουρίστες από τα πέρατα του κόσμου. Στη Μύκονο κάθε χρόνο οι 5.000 Μυκονιάτες έχουν να εξυπηρετήσουν αλλά και να προσφέρουν το φυσικό τους περιβάλλον σε 50.000 τουρίστες.

Οι ευαίσθητες κλίμακες των νησιών απασχολούν ιδιαίτερα και το Συμβούλιο της Επικρατείας. Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις, όπως πρόσφατα στην περίπτωση της επεξεργασίας του σχεδίου Π.Δ. για τη Νάξο, καθόρισε ότι δεν νοείται παράβαση ορισμένων ορίων, και συγκεκριμένα της φέρουσας ικανότητας των νησιών.

Πολλές είναι οι σχετικές αναφορές που έχει δεχθεί ο Συνήγορος του Πολίτη κατά τη διάρκεια της πρώτης πενταετίας της λειτουργίας του. Επισκοπώντας το σύνολο των 45.000 αναφορών, εντύπωση προκαλεί η κατά περιοχή αναλογία μεταξύ του ποσοστού των αναφορών και του ποσοστού της συμμετοχής του πληθυσμού στο σύνολο του πληθυσμού της χώρας. Στην Κέρκυρα και στα νησιά του Αιγαίου η αναλογία είναι τριπλάσια. Σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα ανέρχονται η ένταση των χρήσεων γης, οι νυκτερινές διασκέδασεις, και γενικά ό,τι επιδρά σε επικίνδυνο βαθμό στο

φυσικό και στο ανθρωπογενές περιβάλλον στην εν λόγω περιοχή. Και δυστυχώς, η αρνητική χωρική και λειτουργική εξέλιξη αυτών των περιοχών υπερέρχει κατά πολύ της συνειδητοποίησης των κινδύνων, τόσο από τους άμεσα πληττομένους κατοίκους αυτών των περιοχών όσο και από όλους, με πρώτους βραδυπορούντες τους κρατικούς υπεύθυνους.

Πλούσιες, δυστυχώς, είναι και οι σχετικές εμπειρίες της Ανεξάρτητης Αρχής «Συνήγορος του Πολίτη» (ΣτΠ).

Κατ' αρχάς μια διευκρινιστική παρατήρηση:

Ο ΣτΠ, αν και κρατική υπηρεσία, βρίσκεται, όσον αφορά τους πολίτες, στην αντίπερα όχθη ή για την ακρίβεια βρίσκεται μεταξύ των συμφερόντων αφενός του δημοσίου και αφετέρου των πολιτών.

Κατά κανόνα όσοι ασχολούνται με την πολεοδομία ή την προστασία του περιβάλλοντος ενεργούν από τη μεριά του δημοσίου προς άφελος κάποιου άγνωστου πολίτη. Προσπαθούν «για το καλό του». Προσβλέπουν σε υψηλούς στόχους. Θέλουν να ευεργετήσουν τον άγνωστο πολίτη με διάφορα γενικής εφαρμογής νομοθετικά ή διοικητικά μέτρα. Απέναντι στην απρόσωπη πάνοπλη και παντοδύναμη διοίκηση, ο πολίτης αισθάνεται μόνος, ανυπεράσπιστος, άοπλος.

Ενδιάμεσά τους τοποθετείται ο ΣτΠ. Δέχεται τα παράπονα και την πίκρα των μεμονωμένων πολιτών απέναντι σε εκείνη την απλησίαστη Διοίκηση. Έτσι, ο ΣτΠ πρέπει να αποστασιοποιηθεί από τη Διοίκηση και να βοηθήσει τον πολίτη, μεσολαβώντας στη Διοίκηση σε περιπτώσεις κακοδιοίκησης. Σπεύδω να τονίσω ότι οι πολίτες, οι οποίοι αναφέρονται στο ΣτΠ, δεν έχουν πάντοτε να παρουσιάσουν συγκεκριμένα στοιχεία κακοδιοίκησης. Με άλλα λόγια, όχι σπάνια το δίκαιο βρίσκεται στην πλευρά της Διοίκησης. Ο πολίτης, σε αυτές τις περιπτώσεις, είτε δεν έχει κατανοήσει τη στάση της Διοίκησης είτε την έχει παρεξηγήσει.

Από τις πολλές αναφορές στον ΣτΠ σχετικά με κακοποίηση στα νησιά του Αιγαίου, θα γίνει μνεία τριών χαρακτηριστικών:

Πρώτη περίπτωση. Στα μικρά Κυκλαδονήσια κατά κανόνα υπάρχει μια έξαρση του αναγλύφου του εδάφους προς το εσωτερικό. Από τα υψηλά σημεία ξεκινούν ελαφρές πτυχώσεις ή ρεματιές, οι οποίες κατευθύνονται προς τη θάλασσα. Εκεί το επίπεδο εδάφους διευρύνεται δίπλα στην ακρογιαλιά. Έτσι, το έδαφος «κύνεται» στη θάλασσα. Πρόκειται γι' αυτό που λέμε ανεπιρρέμενες παραλίες με μια μικρή, παρθένα ενδοχώρα, ένα ανέγγιχτο περιβάλλον. Το περιβάλλον όμως πληγώνεται σοβαρά, όταν κατασκευαστεί έστω και ένα κτίσμα. Είναι τα θλιβερά αποτελέσματα της «εκτός σχεδίου κατά παρέκκλιση επιτρεπόμενης δομήσεως».

Σε ένα τεράστιο αμφιθεατρικό τοπίο κάποιος είχε κάποιους τίτλους. Δεν χρειάζεται να αναφερθούμε στη συνήθη εγκυρότητα των πλείστων όσων τίτλων στις ελληνικές εξοχές, εκ κληρονομιάς του πατρός, εκ χρησικτησίας, βάσει μαρτυρικών καταθέσεων, κ.λπ. Ο ιδιοκτήτης αυτής της έκτασης των 4,5 στρ. (επιμένω, πάνω απ' το επιτρεπτό εμβαδόν των 4 στρ.) θέλησε να το πουλήσει. Ο αγοραστής, πονηρός ων, του ζήτησε να εκδώσει προηγουμένως οικοδομική άδεια, όχι για μια εξοχική κατοικία, αλλά, ούτε λίγο ούτε πολύ, μια σειρά από διώροφες μεζονέτες, όπως και έγινε. Ο αγοραστής «δεν πρόσεξε» ότι η έκταση των 4,5 στρ. είχε δηλωθεί στο τοπογραφικό της άδειας ως 10 στρ. Και όχι μόνο αυτό. Ο μηχανικός του νέου ιδιοκτήτη έδωσε μια καινοφανή ερμηνεία στον ορισμό της σφετηρίας του ύψους. Δεν έλαβε ως σφετηρία το έδαφος της γύρω επιπέδης έκτασης, αλλά το +3μ. πάνω από το έδαφος.

Όταν οι διώροφες κατοικίες άρχισαν να κτίζονται ως τριώροφες πλέον και οι περίοικοι κατήγγειλαν το συμβαίνον, ο ιδιοκτήτης προθυμοποιήθηκε να επικωματώσει (!) τη γύρω έκταση, ώστε να βαπτισθεί υπόγειο το ισόγειο.

Και εδώ αρχίζουν οι περιπέτειες των αναφερομένων πολιτών και του ΣτΠ. Το νησί είναι μικρό και δεν διαθέτει γραφείο πολεοδομίας. Το αρμόδιο γραφείο εδρεύει σε άλλο νησί και η νομαρχία σε άλλο, τρίτο νησί. Η διεκυστίνδα μεταξύ των νησιών αλλά και μεταξύ των νησιών και της κεντρικής διοίκησης στην Αθήνα δυσχεραίνεται από πληθώρα εμποδίων, όπως τρικυμίες, όχι συχνά θροναλγία της ακτοπλοΐας, έλλειψη προσωπικού, καθυστέρηση αυτοψιών κ.λπ.

Ο χρόνος κυλά και δημιουργούνται τετελεσμένες ή και μη αντιστρέψιμες καταστάσεις, γιατί σε εκείνο το ανέγγιχτο τοπίο έχουν κυβεί όγκοι οπλισμένου σκυροδέματος, οπότε η κατεδάφιση των αυθαιρέτων κτισμάτων παραπέμπεται στις ελληνικές καλένδες. Ποιος συγκινείται για το τραυματισμένο τοπίο; Γιατί να ταλαιπωρείται έτσι ο νομοταγής γείτονας και να περιμένει να του απαντήσει αόριστα «εντός δύο μηνών» η Πολεοδομία;

Δεύτερη περίπτωση. Σε ένα μεσαίου μεγέθους νησί υπάρχουν αξιόλογα αρχαία ερείπια. Ένας ιδιοκτήτης μιας γειτονικής έκτασης αποφάσισε να οικοδομήσει και ζήτησε, όπως προβλέπεται, τη σχετική άδεια της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Αυτή έκρινε ότι στην εν λόγω ιδιοκτησία δεν θα έπρεπε να επιτραπεί η δόμηση και θέσπισε την εν λόγω περιοχή γύρω από τα αρχαία (συμπεριλαμβανομένης και της ιδιοκτησίας) ως Αρχαιολογική Ζώνη Α, δηλαδή ζώνη απόλυτης προστασίας. Η σχετική εισήγηση χρονολογείται από το 1990, χωρίς να έχει τύχει της επίσημης έγκρισης. Ο ιδιοκτήτης έκτοτε προσπαθεί με συνεχείς αιτήσεις να διασαφηνίσει το δομικό καθεστώς, δηλαδή είτε την κήρυξη της ζώνης Α είτε τη χορήγηση οικοδομικής άδειας. Για 13 χρόνια οι αρμόδιες υπηρεσίες κατάφεραν να κερδίζουν συνεχώς χρόνο, επειδή, άγνωστο γιατί, το αίτημα του ιδιοκτήτη ούτε γινόταν δεκτό ούτε απορριπτόν. Πρόσφατα, ύστερα από αφόρητη πίεση 3 ετών από το ΣτΠ, θεσμοθετήθηκε επιτέλους η Ζώνη Α. Γιατί όμως έπρεπε να ταλαιπωρηθεί για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα ένας πολίτης αλλά και ο ΣτΠ; Ποιοι λόγοι δικαιολογούν αυτή την ηθελπημένη καθυστέρηση;

Τρίτη περίπτωση. Σε ένα μεγάλο νησί υπάρχουν δεξαμενές καυσίμων. Οι δεξαμενές αυτές ρύπωναν τη θάλασσα

μπροστά τους, ενώ τα στερεά κατάλοιπα θάβονταν μέσα στην έκταση των δεξαμενών. Πριν από δύο χρόνια ο ΣτΠ επιλήφθηκε του θέματός του και άρχισε την πιεστική μεσαλάβηση προς την Τοπική Αυτοδιοίκηση Α' και Β' βαθμού. Τότε, με σπουδή μεταφέρθηκε με φορτηγά αυτοκίνητα το μολυσμένο χώμα προς άγνωστη κατεύθυνση, αλλά η Τοπική Αυτοδιοίκηση επέμενε πεισματικά να μην επεμβαίνει με διάφορες προφάσεις, όπως η οδήγητη ανάγκη εφοδιασμού του νησιού με καύσιμα. Εντέλει, ο ΣτΠ παρέπεμψε το θέμα στην Εισαγγελική Αρχή και οι δεξαμενές σφραγίστηκαν, ενώ συνεχίζεται η ποινική δίωξη των υπευθύνων. Παρά τη διακοπή, ο εφοδιασμός του νησιού με καύσιμα συνεχίστηκε απρόσκοπτα με άλλους τρόπους χωρίς καμιά δυσκολία.

Ας μην τανιστεί όμως ότι ταλαιπωρείται μόνο ο πολίτης με τις διάφορες μορφές της κακοδιοίκησης. Ταλαιπωρείται, όσο κι αν αυτή είναι η αποστολή του, και ο ΣτΠ. Θα πρέπει σε τέτοιες περιπτώσεις, και είναι αυτές πολλές, να σκεφτείται σε ιώβειο υπομονή και να απευθύνει συνεχώς και νέα έγγραφα στις ράθυμες αρμόδιες υπηρεσίες, έως ότου αυτές αντιδράσουν θετικά. Το ρεκόρ κατέχει ένας νομάρχης, ο οποίος ηυδόκησε να συμμορφωθεί με το νόμο και να κορηγήσει μια άδεια σε έναν απολύτως νομοταγή πολίτη, ύστερα από 19 αλληπάλληλα έγγραφα του ΣτΠ.

Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί ότι κατά το κάποτε μακροχρόνιο διάστημα της μεσαλαβητικής δραστηριότητας του ΣτΠ, η ζωή συνεχίζεται και κατ' ακολουθία οι τυχόν παρανομίες αυξάνονται και πληθύνονται. Ειδικότερα, στις περιπτώσεις κατασκευής αυθαιρέτων κτισμάτων ο χρόνος τρέχει υπέρ του παρανομούμενου, εφόσον κατά κανόνα κύνεται στο εργοτάξιο οπλισμένο σκυρόδεμα και δημιουργούνται τετελεσμένα γεγονότα. Όταν κάποτε η καταγγελία εξεταστεί από την αρμόδια πολεοδομική αρχή, και μάλιστα υπό την πίεση του ΣτΠ, έχουν παρέλθει εβδομάδες ή και μήνες. Τότε προβάλλεται η για τους μη νομικούς ακατανόητη έννοια «δικαιώματα τρίτων» και ο καταγγέλων πολίτης πρέπει να καταφύγει στα δικαστήρια και να μπλεχθεί σε νέες χρονοβόρες και ευρωβόρες περιπέτειες. Απαιτείται λοιπόν η χάραξη μιας νέας απλής και αποτελεσματικής διαδικασίας, επειδή οι παρανομούμενοι αποβλέπουν στο βάλτωμα της οποιασδήποτε καταγγελίας μέσα στο τέλμα της γραφειοκρατίας. Το αυτό επιδιώκει και ο ΣτΠ, δηλαδή την άμεση εξέταση των περιπτώσεων όχι μόνο με την αποστολή εγγράφων, τα οποία θα απαντηθούν με μεγάλη καθυστέρηση, αλλά με τηλεφωνικές παρεμβάσεις, με αυτοψίες ή με επισκέψεις στις αρμόδιες υπηρεσίες.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και σε αυτές τις προσπάθειες δεν είναι άγνωστη η εκ του πονηρού διαφυγή μερικών δυστροπούντων υπαλλήλων. Έτσι έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο να λένε οι υπάλληλοι στους καταγγέλλοντες πολίτες ότι δεν έχουν χρόνο και προσωπικό για να εξετάσουν επιτόπου τα καταγγελλόμενα, και να τους συνιστούν να αποσταθούν στο ΣτΠ! Με αυτό τον τρόπο ο χρόνος κυλά, βέβαια σε βάρος των πολιτών.

Το 75% των υποθέσεων οι οποίες φτάνουν στον κύκλο «Ποιότητα Ζωής» του ΣτΠ αφορούν στην Τοπική Αυτοδιοίκηση Α' και Β' βαθμού. Δυστυχώς σε πληθώρα περιπτώσεων οι Οργανισμοί αυτοί αρέσκονται στην κακοδιοίκηση. Αναφέρθηκε παραπάνω η απροθυμία της Αυτοδιοίκησης να αναλάβει οποιαδήποτε πρωτοβουλία για να αντιμετωπιστεί η μόλυνση της θάλασσας από τα απόβλητα δεξαμενών καυσίμων σε ένα μεγάλο αιγαιοπελαγίτικο νησί.

Αλλά, σε μια συντεταγμένη πολιτεία κανένας δεν λειτουργεί ανεξέλεγκτα και αδοσίλογα. Η Τοπική Αυτοδιοίκηση και ιδιαίτερα του Β' βαθμού υπόκειται στον έλεγχο των Γενικών Γραμματέων Περιφέρειας, οι οποίοι είναι όργανα της Κυβέρνησης. Μετά τη συσσωρευτική αποκέντρωση αρμοδιοτήτων στην Τοπική Αυτοδιοίκηση, ο νόμος έχει εξοπλιστεί με δραστικά μέτρα κολασμού των στάκτων νομαρχικών και δημοτικών αρχόντων. Πάντα ταύτα στη θεωρία. Στην πράξη η εικόνα είναι είτε ζοφερή είτε παράλογη.

Ένιοι περιφερειάρχες, νομάρχες ή δήμαρχοι προβαίνουν σε καταπληκτικές δικαιολογίες όπως «εγώ δεν θέλω να διαταράξω τις ισορροπίες στην περιφέρειά μου» ή «εγώ δεν συμφωνώ με την τότε απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας» ή «εγώ είμαι αιρετός άρχων και επομένως υπόλογος μόνο απέναντι στο λαό που με εξέλεξε με την ψήφο του».

Βέβαια αυτό μπορεί να ηχούν ευτράπελα, αλλά δυστυχώς αποτελούν κάποτε την οδυσώπητη πραγματικότητα. Αλλά πάντα υπάρχει και η ελπίδα για κάτι καλύτερο. Σιγά-σιγά συνειδητοποιείται από τους κακοδιοικούντες ότι μπορεί να εμπλακούν σε ταλαιπωρίες με τον ΣτΠ, ο οποίος κάποτε θα διαβιβάσει το σχετικό φάκελο με τεκμηριωμένα τα στοιχεία της κακοδιοίκησης και επομένως της παρανομίας στην εισαγγελική αρχή, όπως προβλέπει ο νόμος του ΣτΠ. Οι περιπτώσεις οι οποίες έχουν διαβιβαστεί από τον ΣτΠ στη δικαιοσύνη ανέρχονται σήμερα σε 45 και παίρνουν τον δρόμο τους κατά την κρίση της εισαγγελικής αρχής είτε προς το αρχείο είτε προς το ακροατήριο. Έτσι, πρόσφατα ένας αιρετός άρχων εισέπραξε από το δικαστήριο ποινή επτά μηνών. Ας ελπίσουμε ότι και άλλοι έπονται.

Ένα τελευταίο λόγο σχετικά με την πολυθρόλητη διαφθορά, η οποία, ασφαλώς φαίνεται, ανθεί στον τόπο μας.

Η καθωστή διαφθορά δεν συμπεριλαμβάνεται στις αρμοδιότητες του ΣτΠ, ο οποίος ασχολείται με τα απτά παραδείγματα της κακοδιοίκησης. Όποιος μετέρχεται τρόπους διαφθοράς και επιτυγχάνει τον σκοπό του προφανώς σιωπά και δεν αναφέρεται στον ΣτΠ. Για την πάταξη της διαφθοράς έχουν συσταθεί άλλα διοικητικά όργανα. Πλην όμως είναι ηλίθιο φαινότατο ότι η κακοδιοίκηση αποτελεί το φυτώριο από το οποίο βλαστάνει και ανθεί το σπυρόφυτο της διαφθοράς, το οποίο προσπαθούν τα αρμόδια όργανα να κορφολογίσουν.

Summary

The Ombudsman for the Aegean Islands

Ioannis Michail, Assistant Ombudsman

This year marks the 25th anniversary of the rehabilitation intervention of the Ministry of Planning, Environment and Public Works at the historic district of Plaka. This action – consistently supported all along by the “Elliniki Etaireia” – has gained international acknowledgement (including the Europa Nostra Award) and has produced a rich crop of experiences, which have further helped develop useful evaluation tools for urban and architectural developments on the Aegean islands: namely:

- Continuity and consistency in dealing with such issues.
- Understanding local parameters especially in small and fragile urban environments.

The Greek Ombudsman has received a large number of complaints submitted by Aegean island inhabitants. Statistics show –and this comes as a surprise– that the ratio of complaints submitted from this district in relation to those submitted by the rest of the country is three times larger to the respective population geographical distribution figures. This figure may well owe its cause of existence to the fact that land use factors are very intensive and, as a result, economic stakes of conflicting interests are very high.

Nevertheless, statistics show that the intervention of the Greek Ombudsman has resulted in a positive settlement for the majority of the cases investigated.

Εισαγωγή στο πρόβλημα προστασίας των νησιών

Αριστείδης Ρωμανός
Αρχιτέκτων-Πολιτοδόμος

«Τα νησιά του Αιγαίου και η προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος». Ξεκινώ με μία διαπίστωση που θα την έχετε κάνει όλοι, ότι το φυσικό και δομημένο περιβάλλον, ιδιαίτερα στα νησιά του Αιγαίου, πρέπει να το βλέπουμε σαν ένα σύνολο, δύσκολα μπορεί κανείς, όταν βλέπει μια πλαγιά με ξερολιθιές να φτάνει μέχρι κάτω τον βράχο που τον υγραίνει η θάλασσα, να ξεχωρίσει τι είναι φύση, τι είναι φυσικό περιβάλλον και τι είναι ανθρωπογενές.

Η εισαγωγική αυτή ομιλία έχει δύο μέρη, εξετάζει πρώτα ποια είναι τα νησιά του Αιγαίου για τα οποία συνεδριάζουμε. Θα σας διαβάσω μερικά στοιχεία από μια μελέτη που έχει γίνει το 1997 και λέγεται «Πρόγραμμα για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών ακτών και νησιών». Είναι του ΥΠΕΧΩΔΕ, με την επιστημονική υποστήριξη του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Τμήμα Περιβάλλοντος. Ύστερα βάζει μια σειρά από ερωτήσεις και ζητήματα, τα οποία νομίζω ότι μπορεί να αποτελέσουν, μεταξύ πολλών άλλων που θ' ακούσουμε βεβαίως από τους άλλους ομιλητές σήμερα, θέματα προβληματισμού και συζήτησης.

Α. Η μελέτη που ανέφερα δέχθηκε πρώτα απ' όλα μία τυπολογία των νησιών. Αφορά τα νησιά του ελληνικού χώρου γενικά, του Αιγαίου και του Ιονίου, αλλά εν πάση περιπτώσει αυτά τα οποία θα σας διαβάσω ισχύουν νομίζω και για τις δύο αυτές ομάδες.

Γίνεται λοιπόν μια προσπάθεια ταξινόμησης πρώτα απ' όλα με βάση το μέγεθος. Έχουμε μεγάλα νησιά που είναι πάνω από 1.000 τ.χλμ. και σ' αυτά συγκαταλέγονται η Κρήτη, η Εύβοια που δεν τη θεωρούμε και πολύ νησί βέβαια, η Λέσβος και η Ρόδος, νησιά μεσαίου μεγέθους με έκταση μεγαλύτερη από 100 τ.χλμ. και μικρότερη από 1.000 χλμ., όπου περιλαμβάνονται η Χίος, η Σάμος, η Λήμνος, η Νάξος, η Θάσος, η Άνδρος, η Κάρπαθος, η Κως (μετράω μόνο του Αιγαίου, δε μιλάω για τα υπόλοιπα), η Ικαρία, η Σκύρος, η Τήνος, η Πάρος, η Σαμοθράκη, η Μήλος, η Κέα, η Αμοργός, η Κάλυμνος, η Ίος. Και τέλος μικρά νησιά με έκταση μικρότερη από 100 τ.χλμ., όπως είναι η Μύκονος, η Σύρος, η Σίφνος, η Θήρα, η Σέριφος, η Κάσος, η Αλόνησος, η Τήλος, η Σύμη και η Λέρος. Και πολύ μικρά νησιά με έκταση μικρότερη από 10 τ.χλμ., τα οποία είναι ως επί το πλείστον ακατοίχτητα. Υπάρχει μια άλλη ταξινόμηση με βάση τον πληθυσμό τους το 1991: νησιά που είναι πολυπληθή, με πληθυσμό μεγαλύτερο απ' το μέσο όρο του νησιωτικού πληθυσμού (ο μέσος όρος είναι 13.662 κάτοικοι), κατηγορία στην οποία εντάσσονται 16 νησιά, μεταξύ αυτών Κρήτη, Εύβοια, Κέρκυρα, Ρόδος, Λέσβος, Χίος κ.λπ. Νησιά ολιγοπληθή και νησιά ακατοίχτητα. Στον τύπο ακατοίχτητα διακρίνονται δύο περιπτώσεις, νησιά που ήταν πάντα ακατοίχτητα ή νησιά που έγιναν ακατοίχτητα από εγκατάλειψη.

Με βάση την πληθυσμιακή τους εξέλιξη, δηλαδή τον ρυθμό ανάπτυξης μεταξύ 1981-1991 υπάρχει η κατηγορία των νησιών με πληθυσμιακή αύξηση δυναμική, όπου ανήκουν Κρήτη, Εύβοια, Ρόδος, καθώς και άλλα μεσαίου μεγέθους νησιά και άλλα πολύ μικρά. Σαράντα συνολικά νησιά ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία. Δεύτερη κατηγορία είναι τα νησιά με πληθυσμιακή σταθερότητα κατά την περίοδο 1981-1991. Δεδομένου ότι οι διαφορές ανάμεσα στις προηγούμενες ομάδες δεν είναι ιδιαίτερα σημαντικές, μπορούμε να αναχθούμε σε γενικότερες κατηγορίες ομαδοποιώντας τα νησιά σε μεγάλα πολυπληθή νησιά με πληθυσμιακή σταθερότητα ή θετική πληθυσμιακή μεταβολή και σε μεσαία και μικρά νησιά με πληθυσμιακή σταθερότητα ή θετική πληθυσμιακή μεταβολή. Η διαφορά τους είναι κυρίως ότι τα πρώτα έχουν πολλαπλές οικονομικές δραστηριότητες με όλα τα επακόλουθα, είναι τις περισσότερες φορές διοικητικά κέντρα και έχουν καλύτερες τεχνικές και κοινωνικές υποδομές και συνήθως περισσότερους φυσικούς πόρους.

Τέλος υπάρχει και η κατηγορία των νησιών με πληθυσμιακή κάμψη. Σαράντα τέτοια νησιά έχει μετρήσει η ομάδα εργασίας. Μεταξύ αυτών που φθίνουν και είναι μεσαίου μεγέθους αναφέρονται η Άνδρος, τα Κύθηρα και η Μήλος και μεταξύ αυτών που είναι μικρά ή πολύ μικρά (και έχουν πληθυσμιακή κάμψη) είναι τα Ψαρά, η Χάλκη, η Θηρασία.

Με βάση τη θέση τους, η ομάδα έρευνας διακρίνει μια κατηγορία, τα νησιά-δορυφόρους, και μια άλλη κατηγορία, τα απομονωμένα νησιά. Έχουμε λοιπόν ταξινομήσεις με βάση το μέγεθος και με βάση τον πληθυσμό, όπως σας είπα, και την πληθυσμιακή ανάπτυξη, που καλύψαμε.

Άλλες σημαντικές ταξινόμησεις είναι ως προς τις οικονομικές δραστηριότητες και τη διοικητική αυτονομία. Επίσης σημαντικό είναι ότι το 1997 τουλάχιστον 35 νησιά είχαν προταθεί να ενταχθούν στο ευρωπαϊκό δίκτυο NATURA.

Β. Τώρα, τα κοινά προβλήματα του νησιωτικού χώρου ξεκινούν θα έλεγα από τρία βασικά προβλήματα που είναι: (α) η γεωγραφική απομόνωση. Αυτή από τη μια μεριά σημαίνει βιολογική απομόνωση, δηλαδή σημαντική ποικιλία οικοσυστημάτων και βιοτόπων και μεγάλο αριθμό ξεχωριστών ειδών πανίδας και χλωρίδας. Από την άλλη πλευρά όμως η γεωγραφική απομόνωση σε συνδυασμό με (β) το μικρό μέγεθος καθιστά ορισμένα νησιά σχεδόν αυτά που θα λέγαμε ακριτικές περιοχές, παρόλο που μπορεί ν' απέχουν μικρή απόσταση από αστικά κέντρα ή και από άλλα νησιά. Και τρίτον, αν προσθέσει κανείς γεωγραφική απομόνωση συν μικρό μέγεθος συν (γ) περιορισμένους φυσικούς πόρους έχει νομίζω τις βασικές αιτίες των προβλημάτων, τα οποία αντιμετωπίζουν τα νησιά μας. Η αλληλεπίδραση αυτών των τριών χαρακτηριστικών οδηγεί σε ιδιαίτερα μικρή βάση οικονομικής δραστηριότητας και άρα σε μικρά πληθυσμιακά μεγέθη.

Έτσι ενώ η παραγωγική δύναμη των νησιών είναι ελαττωμένη, οι ανάγκες για κοινωνικές παροχές και εξυπηρέτησεις παραμένουν αναλλοίωτες, ίσως άκι σε αριθμό, αλλά στις κατηγορίες. Δεν είναι δυνατόν ακόμα και ένα νησί με 30, 50, 100 κατοίκους να μην έχει όλες τις κοινωνικές εξυπηρετήσεις που περιμένουν να έχουν οι κάτοικοι των αστικών κέντρων. Δηλαδή θέλω να πω ότι παρόλο που αυτό δεν είναι επιτρεπτό, συμβαίνει κατά κανόνα στις περισσότερες περιπτώσεις. Και η τεχνική υποδομή (συγκοινωνίες, τηλεπικοινωνίες, δόμηση, σύνδεση με άλλα νησιά και αστικά κέντρα) και η κοινωνική υποδομή (παιδεία, περίθαλψη, φροντίδα υπερηλίκων κ.λπ.), αλλά και η αναψυχή και οι πολιτιστικές δραστηριότητες παραμένουν ως ανάγκες και φυσικά η ικανοποίηση όλων αυτών των αναγκών, η παροχή των εξυπηρετήσεων, γίνεται όλο και πιο δαπανηρή όσο ελαττώνεται η πληθυσμιακή βάση. Ιδιαίτερα, μεταξύ των προβλημάτων της οικονομικής ανάπτυξης, που αναγνωρίζονται στον νησιωτικό χώρο, θα μπορούσαν να αναφερθούν τα εξής:

(α) Η οικονομική μονοκαλλιέργεια, δηλαδή το φαινόμενο πολλών νησιών να έχουν μία κυρίαρχη, θα έλεγα, οικονομική δραστηριότητα η οποία έχει πάψει πια να είναι η γεωργία και είναι κυρίως ο τουρισμός και σε ορισμένες περιπτώσεις η εξόρυξη ορυκτών, (β) οι περιορισμένες ευκαιρίες απασχόλησης, (γ) οι συγκρούσεις που απορρέουν από τη διεκδίκηση περιορισμένων πόρων, (δ) η υπερεκμετάλλευση των πόρων και (ε) σε ορισμένες περιπτώσεις εξορυκτικών δραστηριοτήτων η υποεκμετάλλευση των πόρων. Όσον αφορά τις αρνητικές επιπτώσεις από το μέχρι σήμερα κυρίαρχο μοντέλο της τουριστικής ανάπτυξης στη χώρα μας, αυτές είναι ιδιαίτερα ισχυρές στα νησιά κυρίως του Αιγαίου εξαιτίας της μοναδικά ευαίσθητης κλίμακας του περιβάλλοντος των νησιών, καθώς και του άρρηκτου δεσμού περιεχομένου και μορφής μεταξύ των παραδοσιακών οικονομικών δραστηριοτήτων των νησιών αυτών και των ανθρώπινων δημιουργημάτων, δηλαδή των οικισμών, των αγροτικών κτισμάτων και των εγκαταστάσεων. Στις εγκαταστάσεις συγκαταλέγονται και οι ξερολιθιές και οι πεζούλες, όπως είπα στην αρχή.

Η άσκηση της τουριστικής δραστηριότητας έχει μέχρι τώρα αρνητικές επιπτώσεις στο νησιωτικό περιβάλλον: εκεί όπου σημειώθηκε υπερευγκέντρωση της τουριστικής δραστηριότητας (Ρόδος, Μύκονος, Σαντορίνη κ.λπ.) και τείνει να έχει αρνητικές επιπτώσεις ακόμη και εκεί που δεν υπήρξε υπερευγκέντρωση. Θα πρότεινα μάλιστα ότι θα έπρεπε να αναθεωρήσουμε μια παλιότερη ταξινόμηση (νησιά που κινδυνεύουν από υπερευγκέντρωση τουριστικών δραστηριοτήτων και νησιά που κινδυνεύουν από εγκατάλειψη) και να υιοθετήσουμε μία πιο ρεαλιστική ταξινόμηση: νησιά που κινδυνεύουν από τουριστική υπερεκμετάλλευση και αυτά που θα κινδυνεύσουν από υπερεκμετάλλευση σε λίγα χρόνια. Γιατί πιστεύω ότι αν δεν αλλάξουν ριζικά ορισμένες αντιλήψεις, στάσεις και μέτρα απέναντι στο θέμα, όλα τα νησιά θ' ακολουθήσουν αργά ή γρήγορα το ίδιο μοντέλο, εκεί όπου υπάρχει πληθυσμός, αλλά και εκεί όπου δεν υπάρχει πληθυσμός, κάποιοι θ' αγοράσουν και θα εφαρμόσουν πάλι το ίδιο μοντέλο.

Κινδυνολογώ ίσως λίγο, αλλά δεν είναι άσκοπο να κινδυνολογήσουμε πράγματα που να κινητοποιήσουμε τους ενδιαφερόμενους ή αυτούς που έπρεπε να ενδιαφέρονται για ένα τόσο ευπαθές και παλιό σύστημα όπως είναι το νησιωτικό σύστημα του Αιγαίου και κατ' επέκταση όλης της χώρας. Ποιες είναι λοιπόν αυτές οι επιπτώσεις; Είναι γνωστές, θα αναφέρω μερικές. Η εγκατάλειψη των αγροτικών δραστηριοτήτων, οι τάσεις προς μονοκαλλιέργεια του τουρισμού, οι ανεξέλεγκτες εκροές εισοδήματος λόγω ενίσχυσης φαινομένων παραοικονομίας, η αύξηση της εξάρτησης από εισροές προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες κατανάλωσης, η ανισοκατανομή των ωφελειών απ' τις τουριστικές δραστηριότητες μεταξύ του ντόπιου πληθυσμού και των πόσης φύσεως ξένων επενδυτών. Οι επιπτώσεις στους φυσικούς πόρους προέρχονται από την υπερεκμετάλλευση του κεφαλαίου γη και των υδάτινων πόρων, την επιδείνωση του ενεργειακού ελλείμματος, την αυξανόμενη ζήτηση για επέκταση των υποδομών (το ανέφερα προηγουμένως), και τη μεγάλη δαπάνη της παροχής των υποδομών. Οι δε επιπτώσεις στο φυσικό και στο δομημένο περιβάλλον είναι η στρεσσοειδής ρύπανση εξαιτίας της αυξημένης κυκλοφορίας οχημάτων (σε νησιά σαν τη Ρόδο π.χ.), η θαλάσσια ρύπανση λόγω αποβολής λυμάτων, η θαλάσσια ρύπανση λόγω αποβλήτων από τουριστικά σκάφη, η ρύπανση λόγω ταφής αυξημένων ποσοτήτων στερεών αποβλήτων στη θάλασσα και στην ξηρά, ο κορεσμός των παράκτιων περιοχών λόγω υπερευγκέντρωσης κτισμάτων και δραστηριοτήτων, οι ακουστικές οχλήσεις, η υπερφόρτωση των δικτύων υποδομής και των αποδεκτών κατά τους θερινούς μήνες λόγω του εποχιακού χαρακτήρα του τουρισμού.

Ακόμα, η οπτική ρύπανση λόγω αλλοιώσεων του τοπίου από τουριστικές εγκαταστάσεις και έργα υποδομής, οι ριζικές μεταβολές στις χρήσεις γης, η αλλοίωση του δικτύου των οικισμών που επιφέρει παρακμή στους παλιούς οικισ-

σμούς, ιδιαίτερα στους παραδοσιακούς, η άμεση βλάβη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς λόγω του υπερβολικού αριθμού επισκεπτών, η διάβρωση των εδαφών λόγω εγκατάλειψης των παραδοσιακών ασχολιών. Είχαμε δυστυχώς πολλά εμφανή τέτοια δείγματα με τις τελευταίες βροχές. Βεβαίως οι βροχές αυτές ομολογουμένως ήταν κάτι που ξεπερνούσε τα συνήθη, αλλά όλοι πιστεύουν ότι οι καταστροφές ήταν μεγαλύτερες στα νησιά επειδή είχε εγκαταλειφθεί το σύστημα της κατασκευής των ταρατσών, των πεζουλών που ήταν συγχρόνως και σύστημα συγκράτησης του εδάφους.

Και οι επιπτώσεις τέλος στο κοινωνικό και πολιτιστικό πεδίο είναι η απώλεια της κοινωνικής και πολιτιστικής ταυτότητας, λόγω του ότι προσαρμόζονται οι κάτοικοι στον τρόπο ζωής των τουριστών, η δημιουργία έντονων κοινωνικών διαφοροποιήσεων μεταξύ αυτών που επωφελούνται και των υπολοίπων (από την τουριστική ανάπτυξη εννοώ), η σοβαρή συγκατοίκηση ομάδων πληθυσμού με πολύ διαφορετική πολιτιστική προέλευση χωρίς προηγούμενη προπαρασκευή της υποδοχής απ' τις τοπικές κοινωνίες και η αύξηση της εγκληματικότητας και της παραβατικότητας.

Έχοντας παρακολουθήσει την προσπάθεια της προστασίας γενικότερα (κίνημα προστασίας το λέγαμε, σε μια ομιλία του Ανδρέα Συμεών σε συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας το 1975 είχε χρησιμοποιηθεί αυτός ο όρος), θα τολμούσα να διατυπώσω μερικές απορίες και συγχρόνως σημεία πιθανού προβληματισμού. Άλλες απ' αυτές τις απορίες είναι λεπτομερειακές και άλλες είναι πιο γενικές. Μία πρώτη απορία είναι γιατί άραγε εξασκολούσαμε να εφαρμόζουμε το ατελέσφορο είδος των κανονισμών που ισχύουν (ακόμα και στα νέα διατάγματα που έχουν εκδοθεί τελευταία από το Υπουργείο Αιγαίου), δηλαδή να θεσπίζουμε μόνο γεωμετρικούς κανόνες, έστω και χρήσεις γης. Για να το κάνω πιο κατανοητό:

Γιατί να υπάρχει μόνον η κανονιστική πολιτική, που σημαίνει βάζω κανόνες για την αγορά και ελέγχω το αποτέλεσμα, τη στιγμή που η πολιτική αυτή αποδεδειγμένα δεν αποδίδει. Πρώτον, γιατί δεν γίνεται ο έλεγχος στην πράξη ή δεν γίνεται αποτελεσματικός έλεγχος, και δεύτερον, γιατί παράλληλα απαιτείται αυτό που πάλι στη δεκαετία του 1970 και στις αρχές του 1980 ίσως υπήρχε ως τάση μεταξύ των παλαιόδομων, όχι μόνο για την προστασία των νησιών, αλλά γενικότερα στις αναπτυξιακές και στις παλαιοδομικές θεωρίες, ότι δηλαδή επιβάλλεται να υπάρχει άσκηση παρεμβατικής πολιτικής, που σημαίνει παρεμβαίνω επιχειρησιακά, βλέπω ολιστικά και ενεργά, με συντονισμένες δράσεις, το πρόβλημα και δεν περιορίζομαι στο να βάζω κανονισμούς και να λέω ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία αρκεί να μην κάνει τούτο ή εκείνο και όλα θα πάνε καλά. Απλουστεύω λίγο, αλλά πάντως δεν υπάρχει αμφιβολία ότι μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και η παλαιοδομική νομοθεσία έχει κάνει μια σημαντική στροφή – και βέβαια η στροφή είναι πρώτα απ' όλα στροφή πολιτική. Από εκεί που θέλαμε να παρέμβουμε στα διάφορα κυκλώματα παραγωγής του οικιστικού περιβάλλοντος, τραβηχτήκαμε πίσω στη θέσπιση κανονισμών που ρυθμίζουν και ελέγχουν, δηλαδή, τη δραστηριότητα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, που ακολουθεί το πατροπαράδοτο πρότυπο της εκτός σχεδίου δόμησης.

Θυμάμαι πάντα όταν ασχολούμαστε μ' αυτά τα θέματα τον εξαιρετικό άνθρωπο Γιάννη Γούτα, τον κοινωνιολόγο, ο οποίος είχε ασχοληθεί με τις υπανάπτυκτες περιοχές και ιδιαίτερα με τα Ψαρά (ασφαλώς είχε ασχοληθεί και με άλλα θέματα) και ο οποίος είχε κινητοποιήσει και είχε καταφέρει στα Ψαρά να κάνει 4-5 πράγματα, τα οποία απέδωσαν πολλαπλάσια, θα πρέπει να ήταν μια από τις πρώτες περιπτώσεις ιδιωτικών πρωτοβουσιακών κοινωφελών δράσεων, που κινητοποιήσαν και τον κρατικό τομέα με πολύ θετικό αποτέλεσμα για τον τόπο. Θέλω να πω μ' αυτό ότι ο συνδυασμός δράσεων από κρατικές αρχές και από ιδιωτικές κοινωφελείς οργανώσεις θα ήταν ίσως πιο αποτελεσματική ενέργεια για την προστασία των νησιών, απ' ό,τι είναι αυτό που ονόμασα κανονιστική νομοθεσία και ελλιπής ή ανύπαρκτος έλεγχος της ιδιωτικής οικοδομικής δραστηριότητας.

Θέλω να πω ακόμα πως ενώ όλοι συμφωνούμε σχεδόν στις διαπιστώσεις των προβλημάτων των νησιών, δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε επί του πρακτέου.

Κι εδώ κάνω μια υπόθεση που νομίζω ότι έχει βάση, ότι δεν έχουμε όλοι τους ίδιους στόχους γι' αυτά τα θέματα. Άλλα επιθυμούν τα αρμόδια Υπουργεία τα έχοντα λόγο στα παλαιοδομικά, χωροταξικά και πολιτιστικά θέματα, άλλα ίσως διάφορες ομάδες, είτε είναι παραθεριστές (που είναι άτυπη ομάδα) είτε είναι σωματεία κοινωφελή, και άλλα οι τοπικές κοινότητες. Και συναφές μ' αυτό είναι το ερώτημα ποιος είναι οι τοπικές κοινότητες, ποιος εκπροσωπεί τις τοπικές κοινότητες. Ερευνητέα είναι π.χ. το κατά πόσο οι διαμαρτυρίες, που ακούμε συχνά, κατά της επιβολής αυστηρότερων όρων δόμησης, συγκεκριμένα για τις αρτιότητες, είναι διαμαρτυρίες κατοίκων ή φορέων των νησιών και κατά πόσο δεν είναι επιχειρηματιών ή ξένων αγοραστών που έχουν αποκτήσει ιδιοκτησία στα νησιά. Είναι εύκολο να ακούγεται και να γράφεται ότι οι τοπικές κοινότητες ξεσηκώθηκαν κατά της χωροταξικής μελέτης ας πούμε και υπάρχουν και πολλοί βουλευτές που υπεράσπισαν τέτοια συμφέροντα και κατήργησαν ή τροποποίησαν χωροταξικές μελέτες. Ασφαλώς θ' ακούσετε γι' αυτό το θέμα στη συνέχεια, αλλά θεωρώ ότι σε μεγάλο βαθμό οι διαμαρτυρόμενοι υπερασπίζονται συμφέροντα εργαλαβικών και άλλων επιχειρηματικών συμφερόντων και όχι των κατοίκων. Δεν μπορεί να το απαγορεύσει κανείς αυτό, αλλά είναι λάθος να μη διερευνούμε ποια θίγονται στην πραγματικότητα, όταν ακούμε τη γενική φράση «οι τοπικές κοινότητες διαμαρτύρονται».

Δεν διαμαρτύρονται πάντα οι τοπικές κοινότητες. Διαβάζω ας πούμε τη δήλωση του δημάρχου Χάλκης, που δημοσιεύθηκε στην Καθημερινή στις 7 Νοεμβρίου 2002, όταν εκδόθηκαν τα Προεδρικά Διατάγματα του Υπουργείου Αιγαίου που λέει: «Είμαστε και πρέπει να παραμείνουμε κομμάτι του τελευταίου παραδείσου. Όμως το μεγαλύτερο πρό-

βλημα είναι τόσο οι πολεοδομίες που εκδίδουν με εξαιρετική ευκολία άδειες, όσο και οι μηχανικοί που δεν παρακολουθούν την ολοκλήρωση μιας οικοδομής, αφήνοντας έτσι τους εργολάβους να κάνουν ό,τι τους υποδείξει ο ιδιοκτήτης. Θα ήταν προτιμότερο οι πολεοδομίες πριν εκδώσουν μια άδεια να έρχονται σ' επαφή με τη Δημαρχία προκειμένου να μαθαίνουν όλες τις δεσμευτικές διατάξεις που ισχύουν για κάθε περιοχή. Άλλωστε είναι καιρός να καταλάβουν όλοι όσοι ζουν από τον τουρισμό ότι εκείνα που μπορούν να «πουλήσουν», είναι η ομορφιά του τόπου».

Αυτή η δήλωση με φέρνει στο τελευταίο θέμα μου. Χρησιμοποιώντας λοιπόν τη διατύπωση του δημάρχου Χάλκης, είναι τα νησιά κομμάτι του τελευταίου παραδείσου. Αλλά στο θέμα αυτό παρεμβαίνει μια εποχιακή και ουσιαστική διαφορά στα δεδομένα. Όταν μιλάμε για τα νησιά σε τέτοιες περιστάσεις σαν τη σημερινή, έχουμε κατά νου, τουλάχιστον εγώ, τα νησιά το καλοκαίρι, όταν με το που μπαίνεις μέσα στο λιμάνι με το πλοίο, μυρίζεις ήδη το άρωμα από τα ξερά χόρτα που φέρνει το αεράκι απ' τις γύρω πλαγιές. Άλλο θέρος όμως και άλλο χειμώνας. Κάποτε ορισμένα νησιά ήταν τόποι εξορίας, σήμερα πρέπει να κάνουμε ό,τι μπορούμε ώστε να γίνουν μεν κομμάτι του τελευταίου παραδείσου, αλλά να μην καταντήσουν και τόποι εξορίας. Είναι λοιπόν τόποι εξορίας ή τόποι διαφυγής; Από τη μια πλευρά έχουμε εκατομμύρια ανθρώπους απ' όλο τον κόσμο που θέλουν να διαφύγουν στα νησιά (όχι από τα νησιά) και το πρόβλημα ανάγεται στο πώς θα γίνει η βέλτιστη διαχείριση της ζήτησης φιλοξενίας αυτού του κύματος. Κι απ' την άλλη πλευρά έχουμε και σήμερα κατά μία έννοια εκτοπισμένους στα νησιά μας, που περιμένουν το πλοίο ή περιμένουν το ελικόπτερο του ΕΚΑΒ.

Θα έλεγα λοιπόν, για να κλείσω, ότι αυτό που υποστηριζόταν πριν από 30 χρόνια και ίσως τότε ακουγόταν, σε κύκλους σαν αυτόν εδώ που είμαστε σήμερα, λίγο παράδοξα, νομίζω ότι εξακολουθεί να είναι έγκυρο και μάλιστα έχει αποκτήσει πιο ρεαλιστικές βάσεις. Ότι δηλαδή ένας απ' τους παράπλευρους στόχους της προστασίας της παράδοσης, κυρίαρχος μάλιστα, είναι ότι θα πρέπει να ενισχύει τη μέσω της οικονομικά-κοινωνικής ανάπτυξης ένταξη του πληθυσμού στη σύγχρονη ζωή. Σας ευχαριστώ.

Summary

The islands of the Aegean; Protection of natural and man-made environment

Aristidis G. Romanos, Dipl. Arch., M. Phil. TPI.

It is important at first to ascertain that in the Aegean islands the natural and the man-made environment are so closely knit that it may be hard to distinguish one from the other; this is proved by the extended mesh of drystone walls that cover the islands, blending with the rocks when they reach the seaside.

The first part of this talk is about a typology of the islands that we are discussing. There are many criteria according to which the islands are classified: large – small; high population – low population – no population; growing population – stabilized population – diminishing population; islands that act as poles – satellite islands – isolated islands. The most relevant classification is according to population size in combination with degree of variety in employment and with extent of technical and social services. These factors go usually hand-in-hand.

The common drawbacks of all islands are: the geographical isolation (the lack of hinterland), the relatively small size and the limited natural resources. The interaction of those three factors leads to a particularly small economic activity and population base, whereas, at the same time, the needs for social services remain invariably strong. As the population base diminishes, the provision of technical and social services becomes more costly.

In this framework the excessive development of tourism in some islands has led to various well documented phenomena, such as: the depletion of natural resources and the destruction of the traditional environment, the abandonment of all other, less remunerative, occupations, the dependence upon imports of goods and services in order to satisfy increased consumption, the pollution of land and sea, the dramatic seasonal fluctuations of demand for natural resources and energy, the increasing nuisance to the everyday life of local population from tourist activities and the resulting detriment to local culture and social customs and ethos.

Despite the general consent in establishing the problems of the islands, it seems to me that we do not all share the same goals for their evolution. The Ministry of Environment, the local authorities, primary and secondary, the interest groups, the tourist crowds, the local groups: they all aim at various goals, but these may be conflicting, e.g. when we so often read or hear that "the local community rebels against the Master Plan put forward by the Ministry" we do not know what the entity named "local community" really represents: the whole of the local community? a certain part of it? a geographically defined group? an occupational group such as the developers and constructors active on the island? the buyers of vacation homes or land? a local group instigated by enlightened and protection-sympathising environmental groups?

When we refer to the islands, our imagination usually retains their attractive summer image. But when local people refer to their island, their thoughts may get overshadowed by their experience of cancelled sea transport during winter or of waiting for a helicopter to carry a sick relative to the mainland hospital.

The islands of the Aegean are seen from two viewpoints: on one hand, millions of visitors view them as places of escape –or the remnants of a lost paradise. On the other hand locals –particularly in smaller islands- may see them as places of exile.

We have to think upon these two extreme pictures and thrive constantly to bridge the gap between them. We have to promote, through the aims of protection of the environment and the cultural heritage, appropriate measures for the socio-economic development of the local populations in order to achieve their integration into a modern way of life that we all aim to share.

Ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο

Κλειτώ Γεράρδη
Αρχιτέκτων-Πολυεξάμηνος

Σας ευχαριστώ πολύ και ευχαριστώ και για την πρόσκλησή σας που πραγματικά μου δίνει την ευκαιρία να παρουσιάσω το «Ειδικό Πλαίσιο για τον χωροταξικό σχεδιασμό και την αειφόρο ανάπτυξη του παράκτιου χώρου» που μόλις τώρα ολοκληρώθηκε και προωθείται για έγκριση, και ελπίζω ότι αυτό δίνει μια συνολικότερη εικόνα της αντιμετώπισης των νησιών από την καθαρά κανονιστική αντιμετώπιση στην οποία είχαμε συνηθίσει. Ίσως μερικά από αυτά που θα σας παρουσιάσω τα έχετε ήδη ακούσει, ειδικότερο απ' τον κ. Γ. Καρανίκα, που μίλησε για τη θεσμική προστασία των νησιών.

1. ΤΟ ΕΙΔΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΑΡΑΚΤΙΟ ΧΩΡΟ. ΣΚΟΠΟΣ

Τι είναι όμως αυτό το «Ειδικό Πλαίσιο»; Το Ειδικό πλαίσιο του παράκτιου χώρου εξειδικεύει τους στόχους και τις κατευθύνσεις που αναφέρονται στο «Γενικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης» της χώρας, που αφορούν τα νησιά και τον όλο παράκτιο χώρο, βασιζόμενο στις γενικότερες κατευθύνσεις, στόχους και στοιχεία που δίνει το Γενικό Πλαίσιο. Αυτά τα δύο κείμενα, δηλαδή το Γενικό Πλαίσιο και το Ειδικό Πλαίσιο, θα τα ονομάζουμε με την παλιότερη ορολογία που είχαμε συνηθίσει στην πολεοδομία και χωροταξία, που δεν ισχύει όμως με την ίδια έννοια, ως «χωροταξικό Ελλάδος» και «ειδικό τομεακό χωροταξικό για τον εθνικό παράκτιο χώρο». Ας θεωρήσουμε ότι υπάρχει κάποια τέτοια σχετική αναλογία με σημαντικές διαφορές όμως ως προς το περιεχόμενο.

Αναγκαστικά κατά την ανάπτυξη του Ειδικού Πλαισίου, θα περάσω και σε θέματα άλλων επιπέδων σχεδιασμού με τα οποία σχετίζεται, έτσι ώστε να δώσω μια συνολική εικόνα του πώς ο σχεδιασμός επηρεάζει τα νησιά.

Το «Ειδικό Πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης για τον παράκτιο χώρο» έχει διατυπωθεί με τη μορφή κειμένου και διαγραμμάτων.

Σκοπός του σε γενικές γραμμές είναι να καθορίσει προγραμματικές κατευθύνσεις για την ολοκληρωμένη και ισορροπημένη ανάπτυξη του παράκτιου χώρου και την ορθολογική διαχείριση των πόρων του, με σκοπό τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητάς του και την προστασία του περιβάλλοντος στο σύνολό του.

2. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Οι γενικοί στόχοι τους οποίους προωθεί για την επίτευξη του σκοπού αυτού είναι:

α) η προώθηση πολιτικών και δράσεων που απορρέουν μέσα από νομικές δεσμεύσεις και διακρατικές συνεργασίες σε ευρωπαϊκό ή άλλο επίπεδο,

β) η προώθηση των στόχων και επιδιώξεων των δημοσίων πολιτικών, δηλαδή η εναρμόνιση της χωροταξικής πολιτικής για τον παράκτιο χώρο με τους βασικούς στόχους και τις επιδιώξεις της οικιστικής και περιβαλλοντικής πολιτικής, όπως αυτές εκφράζονται από τον σχετικά πρόσφατο νόμο για τον πολεοδομικό σχεδιασμό, τον 2508/97, τον νόμο για την προστασία του περιβάλλοντος 1650/86, τον νόμο για τον Χωροταξικό Σχεδιασμό, 2742/99, τον νόμο για τον αιγιαλό και παραλία, 2971/01 και τον νόμο για την προστασία των αρχαιοτήτων, 3028/02.

γ) η εξειδίκευση των στόχων και αρχών του Γενικού Πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης της χώρας (αυτά που θα ονομάζαμε Χωροταξικό Ελλάδος).

Σε σχέση με τους παραπάνω γενικούς στόχους το περιεχόμενο του Ειδικού Πλαισίου αναφέρεται σε τρία αντικείμενα:

- 1) στο περιεχόμενο και στους στόχους της Εθνικής Χωροταξικής Στρατηγικής για τον Παράκτιο Χώρο
- 2) στις κατευθύνσεις για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση του Παράκτιου Χώρου και
- 3) στο πρόγραμμα δράσης για την εφαρμογή του.

Στα επόμενα αναλύονται συνοπτικά τα παραπάνω αντικείμενα:

Στο πρώτο αντικείμενο (1) που αφορά τους στόχους περιλαμβάνονται στρατηγικές που απασκοπούν στην προαγωγή ορισμένων κατευθύνσεων για τη διαχείριση του παράκτιου χώρου, στην προαγωγή μηχανισμών ελέγχου της αγοράς γης, στην προαγωγή συμφωνιών με χρήστες της γης, στη διατύπωση οικονομικών και φορολογικών κινήτρων, μηχανισμών περιφερειακής ανάπτυξης καθώς και αρχών και πρακτικών για τη βιώσιμη διαχείριση. Είναι δηλαδή πολύ ευρύτερο από ένα σχέδιο που δίνει ορισμένες χωρικού τύπου μόνο παρεμβάσεις. Επίσης η εθνική χωροταξική στρατηγική απασκοπεί στον επαναπροσδιορισμό του ρόλου των φορέων σχεδιασμού και διαχείρισης, στη δημιουργία συνθηκών για την προαγωγή πρωτοβουλιών από τη βάση προς τα πάνω (πρωτοβουλίες τις οποίες έχουμε δει τα τελευταία χρόνια να παίρνουν μία αρκετά συγκεκριμένη μορφή στον ελληνικό χώρο κι αυτό πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντικό), στην εξασφάλιση ικανοποιητικών πόρων για τη διαρκή χρηματοδότηση των αναγκαίων πρωτοβουλιών, στη δημιουργία συστημάτων για την παρακολούθηση και τη διάδοση των πληροφοριών στο κοινό, στην ανάπτυξη κατάλληλων προγραμμάτων κατάρτισης και εκπαίδευσης, στον σταδιακό περιορισμό της δόμησης του παράκτιου χώρου, στην προστασία και αποδοτική εκμετάλλευση της γεωργικής γης, στη δημιουργία βασικών προτύπων και κανόνων για τον πολεοδομικό σχεδιασμό και τέλος στην ενθάρρυνση της συνεργασίας και στην ενίσχυση της διαπραγματευτικής ικανότητας της χώρας σε διεθνές επίπεδο.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν τους στόχους σε εθνικό επίπεδο και αφορούν σε όλο τον παράκτιο χώρο. Ο παράκτιος όμος χώρος είναι ευρύτερος από τον νησιωτικό, υπάρχει ένα πολύ μεγάλο εύρος παρακτίου χώρου σε όλη τη χώρα, ο οποίος παρουσιάζει τα ίδια μερικές φορές ή παρόμοια χαρακτηριστικά με αυτά των νησιών. Επειδή όμως τα νησιά έχουν πιο εξειδικευμένες απαιτήσεις και επειδή αποτελούν γεωγραφικούς χώρους ειδικούς, που δεν συνδέονται με ευρύτερες ενότητες άμεσα, παρουσιάζουν μάλιστα ένα σχετικό απομονωτισμό, γι' αυτό στο Ειδικό Πλαίσιο έχουν διατυπωθεί και ορισμένοι ειδικοί στόχοι χωροταξικής στρατηγικής που αφορούν ειδικά στον νησιωτικό χώρο. Ένας από αυτούς είναι η συγκράτηση και η σταθεροποίηση του νησιωτικού πληθυσμού που σχετίζεται με όσα ανέπτυξε ο κ. Α. Ρωμανός και που πράγματι η σταθεροποίηση του πληθυσμού πρέπει να είναι ένας σημαντικός στόχος για τα νησιά και κυρίως για τα μικρά νησιά. Στόχοι είναι επίσης η ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη και όχι η μονομερής, όπως συμβαίνει στα νησιά παρά πολλές φορές, είναι ακόμα η προστασία της νησιωτικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, ο ολοκληρωμένος νησιωτικός σχεδιασμός, σχεδιασμός δηλαδή σε διάφορα επίπεδα του χώρου και μάλιστα σχεδιασμός που συνδέεται και με τη διαχείριση του χώρου, γεγονός το οποίο οδηγεί πέρα από το τι επιτρέπεται και δεν επιτρέπεται σαν χρήσεις γης. Οι στόχοι για τα νησιά επίσης δίνουν έμφαση στο να λαμβάνεται ιδιαίτερα υπόψη η φέρουσα ικανότητα των φυσικών οικοσυστημάτων και πόρων για το σχεδιασμό των δραστηριοτήτων και των έργων, στην κινητοποίηση του πληθυσμού και στην καλλιέργεια του αισθήματος της κοινής ευθύνης για την ανάπτυξη των νησιών, με όποιες μορφές αυτή η ανάπτυξη πάρει και που σύμφωνα με τα προηγούμενα πρέπει να ανταποκρίνεται σε μια ολοκληρωμένη ανάπτυξη καθώς και στον καθορισμό της γεωγραφικής ενότητας του νησιού ή της νησιωτικής ενότητας ως χωρικού επιπέδου για τον σχεδιασμό. Αυτό ας το κάνω λίγο πιο σαφές, θα μπορούσε κανείς να πει ότι το νησί είναι μία χωρική ενότητα η οποία αποτελεί ένα επίπεδο σχεδιασμού κι αυτό θα το λέγαμε με πάρα πολλή άνεση για τα μεσαία νησιά, αλλά θα μπορούσαμε για τα μεγάλα νησιά να θεωρήσουμε ότι σ' αυτά μπορεί να διαμορφώνονται, δύο ή τρεις τέτοιες γεωγραφικές ενότητες, ή ενδεχόμενα, αντίθετα, ορισμένα μικρά νησιά μπορούν ν' αποτελούν ένα σύνολο με άλλα αν είναι δίπλα σε κάποιο μεγαλύτερο, επί παραδείγματι η Νάξος μ' ένα σύμπλεγμα μικρών νησιών που βρίσκεται κοντά της μπορεί να αποτελεί μια γεωγραφική ενότητα, άρα οδηγούμαστε στην έννοια της γεωγραφικής ενότητας και όχι καθαρά του νησιού αυτού καθ' εαυτού, ως χωρική ενότητα.

Αυτοί λοιπόν είναι οι στόχοι οι γενικότεροι για τον παράκτιο χώρο και οι ειδικότεροι για τα νησιά, στους οποίους απασκοπεί η εθνική χωροταξική στρατηγική σύμφωνα με το Ειδικό αυτό Πλαίσιο. Για να πραγματοποιηθούν αυτοί οι στόχοι, διατυπώνονται ορισμένες κατευθύνσεις που παρουσιάζονται στα επόμενα (2).

Επίπεδα αναφοράς

Πρέπει να διευκρινίσω ότι τόσο το Γενικό Πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού για τη χώρα όσο και το Ειδικό πλαίσιο για τον παράκτιο χώρο, όπως και τα άλλα Ειδικά Πλαίσια που μπορεί να προωθηθούν για άλλους τομείς (μεταφορές, ορεινοί όγκοι) δεν εξειδικεύουν σ' ένα λεπτομερές επίπεδο τις κατευθύνσεις και προτάσεις τους, αλλά διατυπώνουν σε γενική μορφή στόχους, κατευθύνσεις και προτάσεις με βάση τις οποίες πρέπει να γίνει ο σχεδιασμός σε χαμηλότερο επίπεδο σχεδιασμού, σπ' ό,τι το εθνικό.

Ας έρθουμε λοιπόν να δούμε αυτά τα επίπεδα αναφοράς του σχεδιασμού (βλ. διάγραμμα ροής). Το Ειδικό Πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού του παράκτιου χώρου δίνει κατευθύνσεις σε χαμηλότερα επίπεδα σχεδιασμού, τα οποία θα εξειδικεύσουν σε συγκεκριμένο χώρο τις κατευθύνσεις αυτές. Πρόκειται για τα «Περιφερειακά Πλαίσια χωροταξικού σχεδιασμού και αειφόρου ανάπτυξης» τα οποία δεν αφορούν τον παράκτιο χώρο μόνο, αλλά το σύνολο της περιφέρειας και τα οποία θα εξειδικεύσουν τις κατευθύνσεις του Γενικού Πλαισίου για το σύνολο του χώρου τους και του Ει-

δικού Πλαισίου για τον παράκτιο χώρο τους. Επομένως οι κατευθύνσεις για τον παράκτιο χώρο μεταφέρονται και εξειδικεύονται στα περιφερειακά πλαίσια για να διαχειρισθούν ανάλογα τον παράκτιο χώρο τους. Όμως και το ίδιο το Ειδικό Πλαίσιο δεν διατυπώνεται αυτόνομα, λαβαίνει υπόψη του τις δεσμεύσεις από τις διακρατικές συνεργασίες, τους στόχους που διατυπώνει ο νόμος για τη χωροταξία, εξειδικεύει το Γενικό Πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού και λαβαίνει υπόψη του την οικιστική και περιβαλλοντική πολιτική.

Όταν αυτές οι κατευθύνσεις του Ειδικού Πλαισίου εξειδικευθούν στα περιφερειακά πλαίσια, θα πρέπει και αυτές με τη σειρά τους να προωθηθούν σε χαμηλότερα επίπεδα σχεδιασμού που είναι τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια ή τα σχέδια ΣΧΟΑΠ ή οι ΖΟΕ ή άλλοι τύποι σχεδιασμού, ώστε να διατυπωθούν πλέον στην κανονική τους μορφή.

Πρέπει να αναφέρω, και ίσως εδώ θα κάνω μια μικρή παρεμβολή για όσους δεν είναι πολύ εξοικειωμένοι με την πολεοδομική και χωροταξική νομοθεσία, ότι έχουν καθιερωθεί με τους δύο τελευταίους νόμους, αφενός τον 2508/97 για την οικιστική ανάπτυξη (την πολεοδομία) και αφετέρου τον 2742/99 για τον χωροταξικό σχεδιασμό, ιεραρχικά επίπεδα σχεδιασμού που το καθένα έχει ένα συγκεκριμένο ρόλο, διατυπώνει κατευθύνσεις, δίνει ορισμένες αρχές ή κανονίζει ορισμένους όρους, ανάλογα με το επίπεδό του.

Τα στοιχεία αυτά υποχρεούνται να λάβουν υπόψη τους τα κατώτερα επίπεδα σχεδιασμού.

Ειδικότερα ο νόμος για τη χωροταξία, 2742/99, καθορίζει ότι το «Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» (ΓΠΧΣΑΑ) της χώρας, το εθνικό χωροταξικό δηλαδή, πρέπει να λαβαίνει υπόψη του τον προγραμματισμό της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας, τα εθνικά πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων και τα σημαντικά αναπτυξιακά προγράμματα εθνικής κλίμακας και βάσει αυτών να διαμορφώνεται. Παράλληλα με το Γενικό Πλαίσιο γίνονται και τα «Ειδικά πλαίσια». Ένα τέτοιο Ειδικό Πλαίσιο είναι αυτό που αφορά τον παράκτιο χώρο και στο οποίο αναφερόμαστε σήμερα.

Το Γενικό και τα Ειδικά Πλαίσια είναι σχέδια αρχών και κατευθύνσεων, κακώς ίσως λέμε τη λέξη σχέδια στα ελληνικά, είναι κυρίως κείμενα αρχών και κατευθύνσεων, που συνοδεύονται από ορισμένα Σχέδια χωρικής οργάνωσης, οι οποίες αρχές και κατευθύνσεις εξειδικεύονται στον χώρο ανά περιφέρεια στα «Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης» (ΠΠΧΣΑΑ), δηλαδή στο χωρικό επίπεδο της περιφέρειας. Αντίστοιχα, οι κατευθύνσεις των ΠΠΧΣΑΑ μεταφέρονται στα κατώτερα επίπεδα σχεδιασμού, αυτά που πράγματι αφορούν τον κανονιστικό καθορισμό των χρήσεων γης και των όρων δόμησης, στο επίπεδο δηλαδή του Πολεοδομικού Σχεδιασμού, ο οποίος διέπεται από τον οικιστικό νόμο 2508/97. Ο νόμος αυτός προβλέπει επίσης δύο επίπεδα Πολεοδομικού Σχεδιασμού. Το πρώτο επίπεδο περιλαμβάνει αφ' ενός το «Ρυθμιστικό Σχέδιο» που αφορά βέβαια μόνο τα μεγάλα οικιστικά συγκροτήματα και αφ' ετέρου τα «Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια» (ΓΠΣ) τα οποία αφορούν το επίπεδο ενός ΟΤΑ καποδιστριακού μεγάλου δηλαδή Δήμου και ρυθμίζουν τόσο το χώρο των ιδίων των πόλεων, όσο και τον περιστατικό και τον εξωαστικό χώρο ολόκληρου του ΟΤΑ και τα οποία, καθορίζουν συγκεκριμένες χρήσεις γης. Στην περίπτωση που ο Δήμος δεν περιλαμβάνει αστικά κέντρα μεγαλύτερα των 2000 κατοίκων τότε τα ΓΠΣ αντικαθίστανται από τα «Σχέδια Χωρικής Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτής Πόλης», τα ΣΧΟΑΠ. Το δεύτερο επίπεδο του Πολεοδομικού Σχεδιασμού περιλαμβάνει τις «Πολεοδομικές Μελέτες» και τις «Πράξεις Εφαρμογής». Ήθελα να σας κάνω αυτή τη διευκρίνιση για να γίνει αντιληπτό ότι στα ανώτερα επίπεδα του χωροταξικού σχεδιασμού δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανονισμοί, δεν υπάρχουν κανονιστικές διατάξεις του τύπου που ανέφεραν προηγουμένοι ομιλητές.

3. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΑΚΤΙΟΥ ΧΩΡΟΥ

Το δεύτερο αντικείμενο του Ειδικού Πλαισίου διατυπώνει τις κατευθύνσεις για τη διαχείριση του παράκτιου χώρου όπου περιλαμβάνονται:

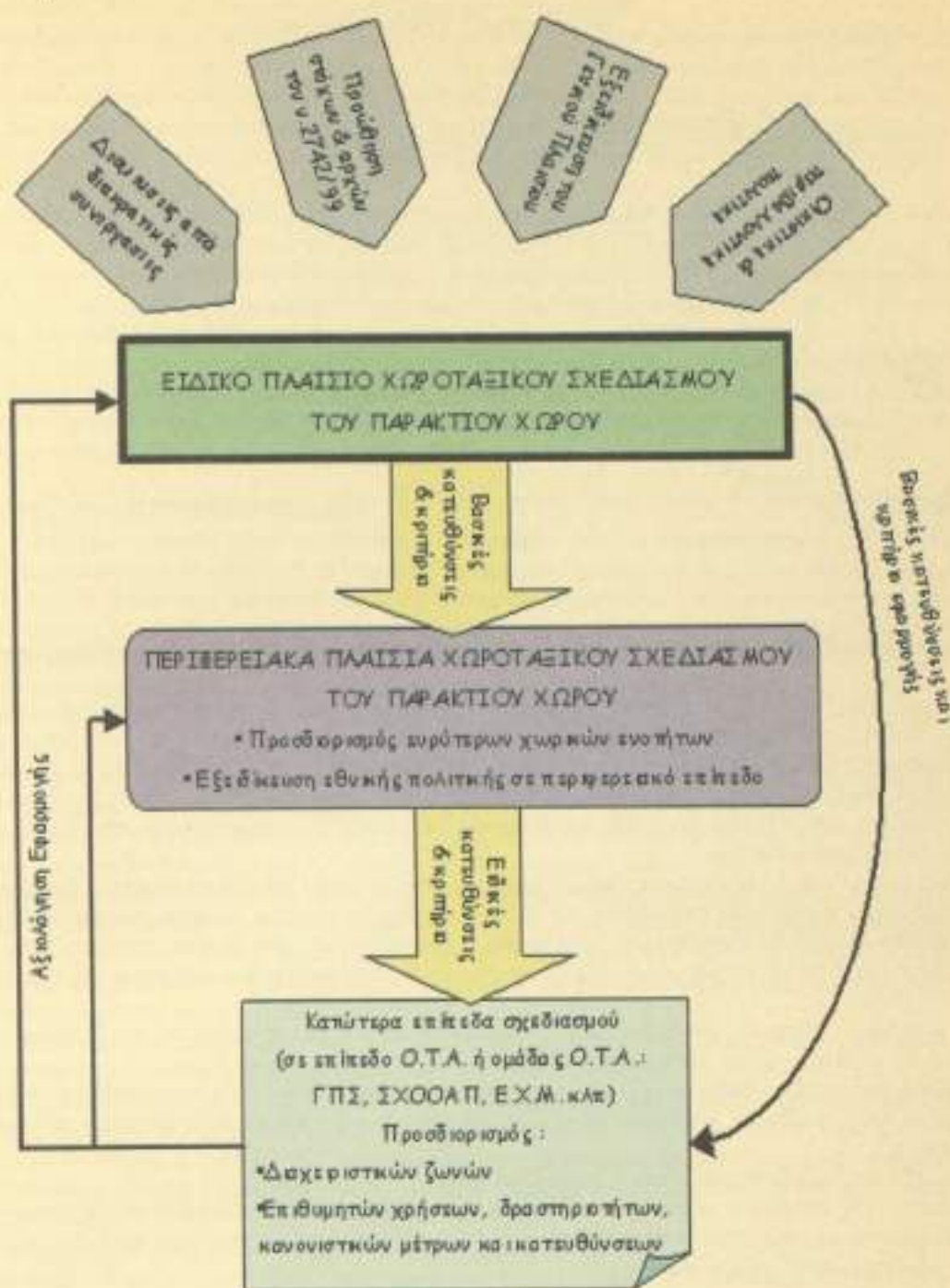
- α) Η έννοια και το περιεχόμενο της ολοκληρωμένης διαχείρισης του παράκτιου χώρου
- β) Κατευθύνσεις για την οριοθέτηση του παράκτιου χώρου
- γ) Κατευθύνσεις για την οριοθέτηση των ζωνών διαχείρισης του παράκτιου χώρου και
- δ) Κατευθύνσεις διαχείρισης για την Κρίσιμη και τη Δυναμική ζώνη, τα Νησιά και τις Οικιστικές περιοχές

Σχετικά με το (α), η ολοκληρωμένη διαχείριση του παράκτιου χώρου προσδιορίζεται ως μια αέναη, πολυεπίπεδη διαδικασία διοίκησης, που ξεκινά με τον σχεδιασμό του χώρου και συνεχίζεται με την παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής του η οποία αποτελεί και τη βάση για την τυχόν, περιοδική ανασθεώρησή του.

Σχετικά με το (β), ο παράκτιος χώρος ορίζεται ως μια μεταβατική ζώνη μεταξύ του ηπειρωτικού και του θαλάσσιου χώρου, η οποία χαρακτηρίζεται από την αλληλεπίδραση των τριών βασικών στοιχείων της φύσης: του εδάφους, του νερού και του αέρα. Η ζώνη αυτή περιλαμβάνει θαλάσσιο και χερσαίο τμήμα.

Ο παράκτιος χώρος λοιπόν περιλαμβάνει ένα τμήμα θάλασσας, απόστασης τουλάχιστον 200μ. από την ακτή, κι ένα τμήμα ξηράς μέσα στα όρια του ΟΤΑ ή των ΟΤΑ οι οποίοι έχουν παράκτιο χώρο. Τα τμήματα αυτά δεν ορίζονται φυσικά από το Ειδικό Πλαίσιο, αλλά μπορεί να οριστούν από τα Περιφερειακά Πλαίσια ή και από τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια, και τούτο γιατί δεν μπορεί κανείς να προσδιορίσει με γενικές κατευθύνσεις πόσος ακριβώς είναι ο παράκτιος χώρος.

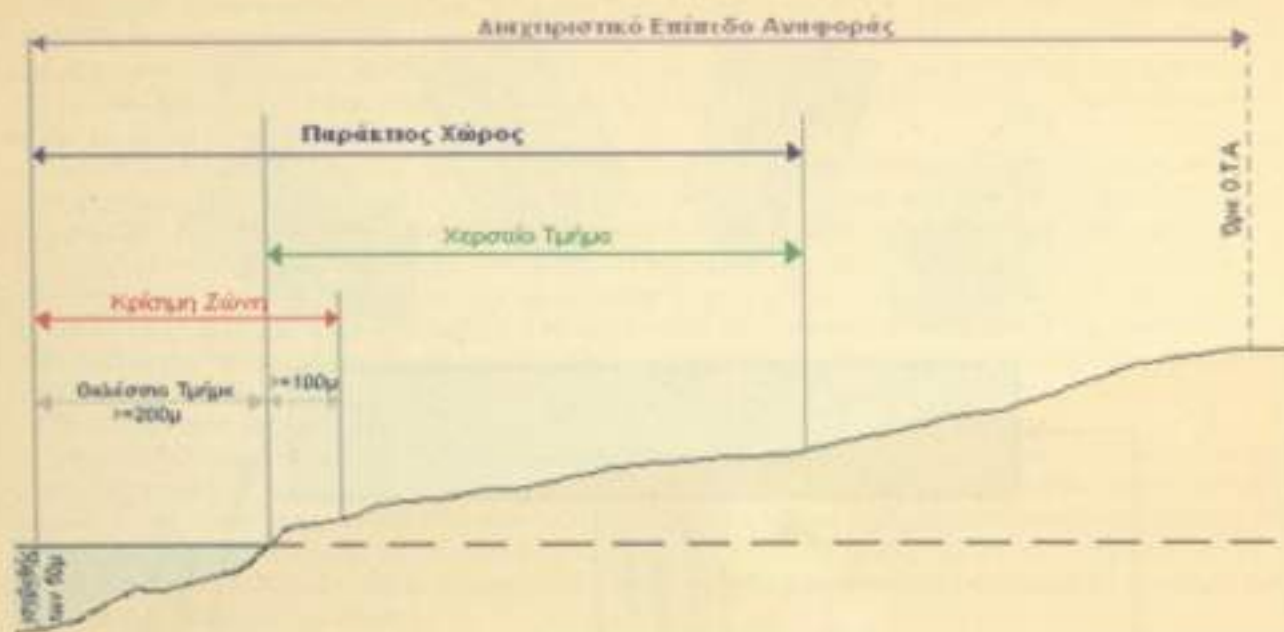
Ένα ενδεικτικό σχήμα για τον προσδιορισμό του παράκτιου χώρου και των επί μέρους διαχειριστικών ενοτήτων του ενσωματώνεται στο Ειδικό Πλαίσιο και παρουσιάζεται στο παρόν κείμενο (βλ. διάγραμμα).

Σχετικά με τις ζώνες διαχείρισης (γ) καθορίζονται δύο κατηγορίες ζωνών που χρειάζονται διαφορετικό βαθμό προστασίας, είναι η Κρίσιμη ζώνη και η Δυναμική ζώνη.

Η Κρίσιμη ζώνη είναι η ζώνη η οποία είναι πολύ κοντά στην παραλία, είναι κοντά στο σημείο της οριογραμμής και έχει μια απόσταση τουλάχιστον 100μ. από το όριο του αιγιαλού. (την ακριβή απόσταση ορίζουν τα κατώτερα επίπεδα σχεδιασμού). Το θαλάσσιο τμήμα της κρίσιμης ζώνης έχει απόσταση τουλάχιστον 200μ. από την ακτή και βάθος περίπου μέχρι 50μ.

Η Δυναμική Ζώνη ταυτίζεται με το τμήμα του παρακτίου χώρου που απομένει μετά την αφαίρεση της κρίσιμης ζώνης. Αποτελεί «ζώνη μετάβασης» από την Κρίσιμη Παρακτιακή Ζώνη στον αμιγώς ηπειρωτικό χώρο, χαρακτηρίζεται από

την παρουσία πλήθους ανθρωπίνων δραστηριοτήτων και κατ' επέκταση παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον κατά τον σχεδιασμό.

Σχετικά με το (δ), δηλαδή τις κατευθύνσεις διαχείρισης, στη μεν Κρίσιμη ζώνη επιδιώκεται ο περιορισμός στο μέτρο του δυνατού της δημιουργίας νέων έργων, εγκαταστάσεων και δομικών κατασκευών, σχεδόν απαγορεύονται όλες οι κατασκευές πλην ορισμένων κατασκευών που είναι απαραίτητες και συνδεδεμένες με τον θαλάσσιο χώρο, π.χ. λιμένα, υδατοκαλλιέργειες, λουτρικές εγκαταστάσεις ενώ η Δυναμική ζώνη, ως ζώνη μεταβατική, περνάει σ' έναν έλεγχο για τον οποίο δίδονται ορισμένες κατευθύνσεις οι οποίες είναι περισσότερο ελεγκτικές της έντασης των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων.

Ειδικότερα για τα νησιά, τόσο για την Κρίσιμη όσο και για τη Δυναμική ζώνη διαχείρισης, οι φυσικοί και οι κοινωνικό-οικονομικοί παράγοντες επιβάλλουν τον ολοκληρωμένο, σε επίπεδο γεωγραφικής ενότητας, σχεδιασμό, με την ανάπτυξη ορισμένων στρατηγικών. Δηλαδή στα νησιά πρέπει να είναι περισσότερο ολοκληρωμένοι ο σχεδιασμός και η διαχείριση του παράκτιου χώρου και να στοχεύουν στην ανάπτυξη στρατηγικών που ενισχύουν θέματα όπως:

- τη βελτίωση της μεταφορικής σύνδεσης και της προσπελασιμότητας με προτεραιότητα στη βελτίωση της λειτουργικότητας και στην αξιοποίηση υφιστάμενων υποδομών και όχι στη δημιουργία νέων,
- την ενίσχυση της πολυδραστηριότητας, τη διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης των νησιών και τη στήριξη εναλλακτικών μορφών ανάπτυξης, καθώς και την αξιοποίηση όλων των τεχνολογικών δυνατοτήτων της «Κοινωνίας της Πληροφορίας»,
- τη διαφύλαξη της γεωργικής γης υψηλής παραγωγικότητας,
- την προστασία της νησιωτικής φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς και της ποικιλότητας του τοπίου, την αειφόρο διαχείριση των φυσικών πόρων, την ανάδειξη των ιστορικών πολιτιστικών μνημείων και τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κάθε νησιού,
- τη συγκράτηση ή αύξηση του μόνιμου πληθυσμού, ο οποίος αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη των μικρών νησιών,
- την απόλυτη, κατά το δυνατό, προστασία μικρών ακατοίκητων νησιών και βραχονησίδων, καθώς η φυσική τους απομόνωση τα καθιστά μοναδικά θησαυροφυλάκια της φυσικής κληρονομιάς.

Βέβαια, μέσα στον παράκτιο χώρο υπάρχουν και οικιστικές περιοχές, γιατί οι περισσότερες πόλεις μας και πολλοί οικισμοί είναι ανεπτυγμένοι σε παραθαλάσσιους χώρους. Για τις οικιστικές αυτές περιοχές δίνονται ορισμένες κατευθύνσεις μεταξύ των οποίων θα ανέφερα, γιατί έχει αρκετή σημασία, την ανάπτυξη της συμπαγούς πόλης και όχι της πόλης η οποία επεκτείνεται αστάθως. Και μολονότι αυτό είναι γενική κατεύθυνση, στον παράκτιο χώρο παίρνει περισσότερο εξειδικευμένη μορφή, και αποτελεί ένα θέμα το οποίο πρέπει να το διαχειριζόμαστε με πολύ μεγάλη προσοχή.

4. ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΕΙΔΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ

Το Ειδικό Πλαίσιο τελειώνει με ένα πρόγραμμα δράσης σε δύο φάσεις, το οποίο βέβαια αφορά δράσεις σε εθνικό επίπεδο, που διατυπώνονται σε 12 ομάδες για την πρώτη φάση. Διατυπώνει επίσης δράσεις σε μια δεύτερη φάση του προγράμματος που περιλαμβάνουν τον έλεγχο, την αξιολόγηση και την εξειδίκευση των προγραμμάτων που έχουν γίνει για τον παράκτιο χώρο, την επανατροφοδότηση του συνολικού συστήματος, έτσι ώστε να επαναδιατυπωθεί το ίδιο το Ειδικό Πλαίσιο, αλλά και τα Περιφερειακά Πλαίσια τα οποία βάσει αυτού έχουν γίνει, σε έναν χρονικό ορίζοντα που μπορεί να είναι περί την 5ετία.

Τέλος, το Ειδικό Πλαίσιο αναφέρεται σε φορείς διαχείρισης και μηχανισμούς παρακολούθησης. Θα έλεγα με δύο λόγια ότι δεν προτείνει τη δημιουργία άγνωστων φορέων διαχείρισης νέας μορφής για τον παράκτιο χώρο, αλλά προτείνει την υλοποίηση και ενεργοποίηση των φορέων που προτείνονται από τους νόμους για τον Χωροταξικό και τον Πολεοδομικό Σχεδιασμό, καθώς επίσης και την ενεργοποίηση στο τοπικό επίπεδο των φορέων εκείνων που προβλέπονται για τα πολεοδομικά σχέδια και τις αναπλάσεις από τον οικιστικό νόμο.

Είναι προφανές ότι αν δημιουργηθούν και ενεργοποιηθούν αυτοί οι φορείς, μέσα στους οποίους φυσικά θέλω να θυμίσω ότι πάντοτε εμπλέκεται η Τοπική Αυτοδιοίκηση περισσότερο ή λιγότερα, ανάλογα και με τη δική της δυναμική, είναι βέβαιο ότι δεν χρειάζεται η δημιουργία πληθώρας νέων φορέων που στο τέλος θα συγκραούνται μεταξύ τους και θα είναι δυνατόν να δοθεί η αναγκαία ώθηση στον σχεδιασμό και στην εφαρμογή του.

5. ΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΑ ΝΗΣΙΑ

Όσα ως τώρα ανέφερα αφορούν το Ειδικό Πλαίσιο για τον παράκτιο χώρο και ειδικότερα αυτόν των νησιών. Σήμερα όμως έχουμε σαν θέμα τα νησιά, και τα νησιά δεν έχουν μόνο παράκτιο χώρο, έχουν και εσωτερικό χώρο, ο οποίος καλύπτεται με αναλόγου τύπου κατευθύνσεις, από το Γενικό Πλαίσιο, από αυτό δηλαδή που έχει γίνει για το σύνολο της χώρας. Απλώς θα αναφέρω ορισμένους τίτλους για να γίνουν αντιληπτά τα θέματα στα οποία ο νησιωτικός χώρος καλύπτεται από το Γενικό Πλαίσιο. Πρόκειται κατ' αρχάς για τους στόχους και τις κατευθύνσεις για τη χωροταξική πολιτική που αφορούν τους άξονες ανάπτυξης και τις πύλες συνεργασίας.

Εδώ θα ήθελα να επιμείνω στο βόρειο άξονα της Κρήτης και τους θαλάσσιους διαδρόμους που ενώνουν τις μεγάλες πόλεις και που ενδεχόμενα συνδέονται με νησιά. Πρόκειται επίσης για θέματα που αφορούν τη διαπεριφερειακή σύγκλιση και ισορροπία, για την επίτευξη των οποίων δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη κυρίως των πιο προβληματικών περιοχών, μεταξύ άλλων των περιφερειών Βορείου και Νοτίου Αιγαίου, την προώθηση σχηματισμού ορισμένων μεγάλων διαπεριφερειακών ενότητων χώρου, την παραγωγική εξειδίκευση των νησιών του Αιγαίου κ.λπ. Ακόμη πρόκειται για θέματα που αφορούν τη διοικητική ανασυγκρότηση, την πολυκεντρική οικιστική δομή, θέμα με ειδικό ενδιαφέρον για τους οικισμούς των νησιών που είναι δυνατόν να οργανωθούν σε συστήματα κέντρων, γειτονικών νησιών, έτσι ώστε να υπάρξει εξειδίκευση των νησιών και περισσότερο συντονισμένη τους ανάπτυξη. Τα θέματα που αφορούν την ισότητα πρόσβασης και τη χωρική συνοχή έχουν για τα νησιά μια ειδική σημασία, όπως ειδικότερα η ανάπτυξη των τηλεπικοινωνιών και των διαδικτύων και η σημασία της οργάνωσης του εθνικού δικτύου μεταφορών σε σχέση με τους διεθνείς διαδρόμους και τη θέση των νησιών σ' αυτά.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ακόμα και να δώσουμε έμφαση στα θέματα της προστασίας και της διαχείρισης της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, που αφορώντας το σύνολο του εθνικού χώρου έχουν για τα νησιά μια ιδιαίτερη σημασία, στα θέματα που αφορούν την υπαίθριο χώρα και την αναβάθμιση των κρίσιμων περιοχών, που ξέρουμε πόση σημασία έχει για τα νησιά ο αγροτικός τομέας και η διατήρηση κάποιων μορφών του που θα πρέπει να διατηρηθούν έστω και με θυσιές σε άλλους τομείς. Τέλος και όσα αναφέρονται στο Ειδικό Πλαίσιο για τους ορεινούς χώρους που βρίσκεται σε εξέλιξη ενδιαφέρουν και τα νησιά τα οποία έχουν πολλά από αυτά, περιοχές που χαρακτηρίζονται ως ορεινοί χώροι.

Όλα τα παραπάνω που ανέφερα συνοψίζουν στοιχεία στο εθνικό επίπεδο που διατυπώνονται στο Ειδικό Πλαίσιο για τον Παράκτιο χώρο και στο Γενικό Πλαίσιο της Χώρας που θα επηρεάσουν τον Σχεδιασμό των Νησιών και την πορεία ανάπτυξής τους στα επόμενα χρόνια. Ευχαριστώ πολύ.

Νάξος: ένα αναπτυξιακό πρόβλημα

Δημήτρης Φιλιππίδης
Αρχιτέκτων - Καθηγητής ΕΜΠ

Νάξος οδοποιία.

λάδιο ξενώνων της Νάξου (εικ. 1) που δείχνει τι είναι εκείνο ακριβώς που προβάλλει το νησί αυτή τη στιγμή, πάρα πολύ ρεαλιστικά και πολύ άμεσα, δηλαδή θάλασσα και μεγάλες παραλίες με άμμο. Σας δείχνω παράλληλα μία άλλη διαφήμιση από το Φιλάτι, πάλι τοπική αλλά από το κέντρο του νησιού (εικ. 2). Εκεί υπάρχουν σημαντικές και πολυπλη-

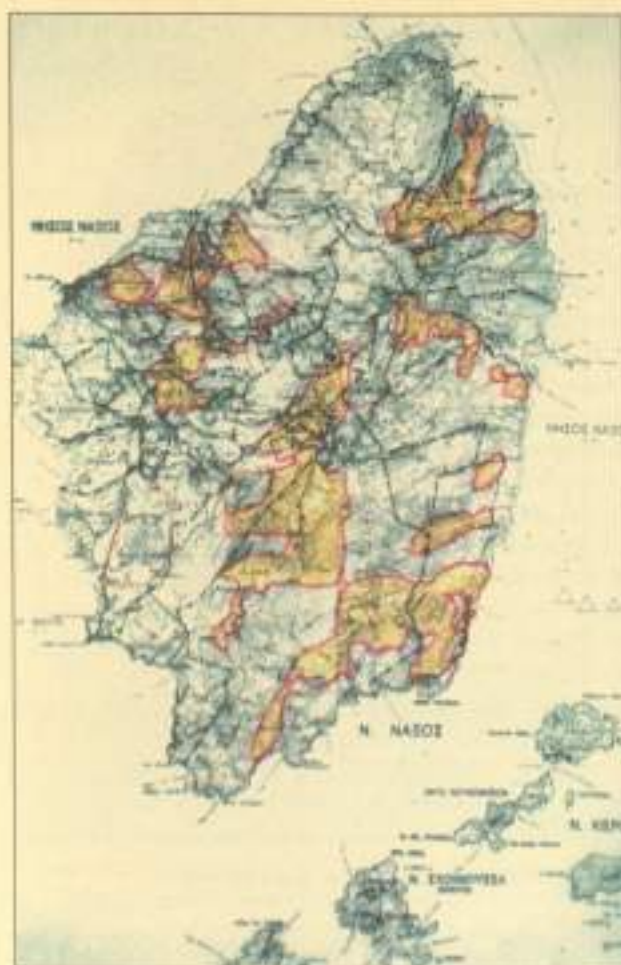
Μ' αρέσει η σειρά που έγιναν οι σημερινές, τουλάχιστον οι απαγευματινές, ομιλίες. Αυτά που είπε ο Αριστείδης Ρωμανός, που είναι ένας καλός και πάντα βοηθητικός φίλος, αποτελούν ένα πολύ χρήσιμο γενικό πλαίσιο. Όσα πρόκειται να πω έρχονται πιθανώς να κουμπώσουν πάνω σ' αυτά που είπε ο Αριστείδης. Εκείνα πάλι που είπε η συνάδελφος Κλειτώ Γεράρδη -υπηρετούμε μαζί στον Τομέα Παλεοδομίας και Χωροταξίας στην Αρχιτεκτονική Σχολή ΕΜΠ- νομίζω πως ήταν κι αυτά χρήσιμα γιατί πρόσφεραν ένα άλλου τύπου πλαίσιο, που κι αυτό χρειάζεται γιατί πάλι μας δείχνει με ποιο τρόπο, δηλαδή με ποιους όρους, παίζεται το παιχνίδι.

Παραμιλιπόντως ήθελα να πω ότι έτυχε τώρα το μεσημέρι να είμαι στο Υπουργείο Αιγαίου, έβλεπα την αγωνία του υπουργού Νίκου Σηφουνάκη, καθώς έλεγχε για άλλη μια φορά τα προσχέδια νομοσχεδίων που τώρα ετοιμάζονται αθρόα. Οι δυσκολίες που εμφανίζονται σε αυτή τη διαδικασία είναι ίσως άλλο ένα μικρό σχόλιο σ' αυτά που είπε πριν ο Αριστείδης Ρωμανός. Δεν πηγαίνω αντίθετα, απλά λέω ότι η πραγματικότητα έχει κάποιες πτυχές και εκεί είναι πάρα πολύ δύσκολο κανένας να γενικεύει. Είναι γνωστά αυτά.

Ας μπω όμως στο δικό μου θέμα. Θα σας μιλήσω για τη Νάξο και επειδή είναι μια μελέτη που έγινε πριν δέκα περίπου χρόνια, είναι σαν να κάνουμε σήμερα το μνημόσυνο. Αυτή ήταν μια Ειδική Χωροταξική Μελέτη, εκείνα τα αρχικά ΕΧΜ σε μια σελίδα που μας έδειξε η Κλειτώ Γεράρδη. Φυσικά εκπονήθηκε από μεγάλη ομάδα παλεοδόμων και άλλων ειδικοτήτων, μέσα στους οποίους περιλαμβάνονταν και οικονομολόγοι. Ήμουν απλά μέλος της ομάδας¹, οπότε όσα θα σας παρουσιάσω είναι θέματα στα οποία συνεργάστηκα αλλά δεν πρωτοστάτησα υποχρεωτικά.

Επίτηδες ξεκινώ με μια εικόνα από διαφημιστικό φυλλάδιο ξενώνων της Νάξου (εικ. 1) που δείχνει τι είναι εκείνο ακριβώς που προβάλλει το νησί αυτή τη στιγμή, πάρα πολύ ρεαλιστικά και πολύ άμεσα, δηλαδή θάλασσα και μεγάλες παραλίες με άμμο. Σας δείχνω παράλληλα μία άλλη διαφήμιση από το Φιλάτι, πάλι τοπική αλλά από το κέντρο του νησιού (εικ. 2). Εκεί υπάρχουν σημαντικές και πολυπλη-

1. Ως ειδικός σύμβουλος της εταιρείας «Αστική Διαχείριση Α.Ε.», συμμετείχα στην εκπόνηση της Ειδικής Χωροταξικής Μελέτης νησιού Νάξου το 1992.

➤ Νάξος, προτεινόμενες ζώνες προστασίας

➤ Νάξος, διαφοροποιημένοι τύποι ανάπτυξης

θείς κοινότητες που διεκδικούν δυναμικά τη δυνατότητα να μπορούν κι αυτές να λάβουν μέρος στο παγκίδι της αξιοποίησης-ανάπτυξης. Όμως έτσι όπως είναι σήμερα μοιρασμένη η πίττα, ο μηχανισμός της ανάπτυξης λειτουργεί αποκλειστικά για τα παράλια, και μάλιστα τα δυτικά παράλια του νησιού. Εκεί προσπαθούν οι εσωτερικές κοινότητες να συμμετάσχουν. Αυτό είναι το νησί, όπως μπορείτε να καταλάβετε και μόνο απ' το μέγεθός του είναι αρκετά μεγάλο ώστε να μπορούν μέσα στην έκτασή του να έχουν αναπτυχθεί διάφορων ειδών τόποι, να προσφέρονται διαφορετικών ειδών περιβάλλοντα και φυσικά να συνυπάρχουν διαφορετικών ειδών αναπτυξιακά συστήματα.

Δείχνω με συντομία μερικές ακόμα εικόνες, τις αμμοθίνες που υπάρχουν στις μεγάλες αμμουδιές της δυτικής πλευράς του νησιού, στις ακτές της Αγίας Άννας (εικ. 3). Μπορείτε να φανταστείτε τι συμβαίνει το καλοκαίρι, με τα αυτοκίνητα που έρχονται να παρκάρουν βαθιά μέσα στις αμμουδιές, μια τελείως ανεξέλεγκτη κατάσταση, καθώς καταστρέφουν όλα αυτά τα ευαίσθητα οικοσυστήματα, οπότε εννοείται ότι αυτά πάντα θα υποχωρούν όσο οι άνθρωποι συνεχώς κάνουν επέλαση. Ζούμε σήμερα σε μια περίοδο πολέμου οπότε μπορώ να χρησιμοποιώ τέτοιες μεταφορές (εικ. 4).

Στην ίδια αυτή ζώνη, λίγο πιο μέσα, υπάρχουν αγροτο-κτηνοτροφικοί οικισμοί, εδώ βγαίνει και η περίφημη πατάτα της Νάξου, και δεν είναι απίθανο να δει κανένας λουόμενους με αγελάδες να συνυπάρχουν πάνω στην ακρογιαλιά. Όπως καταλαβαίνετε, ένα σύστημα αρκετά καστικό, όπου αυτές οι διάφορες μορφές τοπικής οικονομίας και εξωτερικής εκμετάλλευσης, έστω περιστασιακά το καλοκαίρι, είναι η μια μπλεγμένη μέσα στην άλλη.

Όμως αν αυτά τα περίεργα φαινόμενα συμβαίνουν στην περίμετρο του νησιού -και καταλαβαίνετε πως εδώ έχω αφαιρέσει αρκετές λεπτομέρειες- αλλά κυρίως, όπως είπα, στη δυτική πλευρά, υπάρχει στο κέντρο του νησιού το οροπέδιο με τον εκπληκτικό τεράστιο ελαιώνα, σας δείχνω ένα χαρακτηριστικό τέτοιο τοπίο, με ένα εξωκλήσι μέσα στις ελιές στην Ποταμιά (εικ. 5). Αυτή η ενδοχώρα όμως είναι γενικά έρημη, δηλαδή εδώ ακόμα κι όταν έρχεται ο τουρισμός, λειτουργεί εντελώς περιφερειακά, δηλαδή δισχίζει αυτά τα μέρη ακολουθώντας τον κεντρικό οδικό άξονα ή το πολύ σταματά στα μικρά αναψυκτήρια που υπάρχουν πάνω στον δρόμο.

Όμως αυτή η κεντρική ζώνη έχει έναν απίστευτο πλούτο από μνημεία, σας δείχνω δύο από τα εξαιρετικά μνημεία που υπάρχουν μέσα σ' αυτή τη ζώνη, την Παναγιά Αρκουλού (εικ. 6) και την Παναγιά Δαμιώτισσα (εικ. 7). Φυσικά έχουν προ-

↑ Νόξος, υπάρχοντες τουριστικοί πόροι.

↑ Νόξος, προτεινόμενες ζώνες παρέμβασης.

↑ Νόξος, οικονομική οργάνωση και λειτουργία.

γηθεί οι Γερμανοί, μελετητές εννοώ όχι κατακτητές. Οι Γερμανοί λοιπόν έχουν συντάξει ειδικές μελέτες για τις αμμοθίνες που είδατε πριν και ειδικές μελέτες για όλη αυτή την άγνωστη, σε μεγάλο βαθμό, στους Έλληνες ενδοκώρυα κι έχουν μάλιστα τυπώσει και ειδικές εκδόσεις οι οποίες δείχνουν τα μονοπάτια όπου κανένας μπορεί να πάρει πεζή για να επισκεφθεί όλη αυτή τη σειρά των μνημείων. Για παράδειγμα, στον Γύρουλα κοντά στο Σαγρί υπάρχει ένα σπάνιο σύμπλεγμα μνημείων, αρχαϊκός ναός και πρωτοχριστιανική βασιλική, τώρα αναστηλωμένα (εικ. 8). Επίσης υπάρχει μεγάλη σειρά από διάσπαρτους φράγγικους πύργους στα χωράφια, γιατί συνήθως συνοδεύανε τις αγροτικές ιδιοκτησίες, όπως ο πύργος Δελαρόκκα (εικ. 9).

Στο νότιο και νοτιοανατολικό κομμάτι του νησιού, όπως στο ύψος της Καλορίτσας, υπάρχουν ακόμα ανέγγιχτα τοπία, χωρίς οικιστικά ίχνη (εικ. 10). Βέβαια υπάρχει μια εξήγηση γι' αυτό το φαινόμενο, που θα την ακούσετε σε λίγο.

Επιστρέφουμε τώρα στο νησί πιο μεθοδικά. Χωρίς να έχω πρόθεση να περιγράψω με κάθε λεπτομέρεια τα πράγματα, οι λίγοι χάρτες που θα σας δείξω χρειάζονται για να καταλάβετε την κατεύθυνση που πήρε η μελέτη. Γιατί αυτό για μένα έχει σημασία, ότι αυτή η χωροταξική μελέτη είχε ως βασική κατεύθυνση τις αναπτυξιακές δυνατότητες που παρείχε το νησί. Σε αυτόν τον χάρτη καταγράφονται οι υπάρχοντες τουριστικοί πόροι. Σε αυτόν, καταγράφεται το υπάρχον οδικό δίκτυο. Αν υπήρχε τρόπος να δούμε πιο καθαρά το νοτιοανατολικό τμήμα του νησιού, θα διακρίναμε ότι εκεί υπήρχαν μόνο χωματόδρομοι - δεν ξέρω σήμερα, μετά από δέκα χρόνια, τι ισχύει. Αυτό εξηγεί σε

μεγάλο βαθμό γιατί αυτή η περιοχή δεν είναι ανεπτυγμένη. Ενώ γύρω-γύρω στο νησί υπάρχει ο περιφερειακός δρόμος, που όλοι ξέρουμε πόσο κρίσιμος είναι για την ανάπτυξη των ακτών –όπως μας έδειξε πριν η κ. Γεράρδη– ειδικά αυτό το τμήμα του νησιού, με το να έχει αυτόν τον χωματόδρομο και να σαροβαλιάζονται εκεί πάνω τα νοικιασμένα αυτοκίνητα, αναγκαστικά έμενε αναξιοποίητο. Μάλιστα αν πήγαίνες να νοικιάσεις αυτοκίνητο στη Νάξο σου ξεκαθάρizan ότι το παίρνεις με την υπόσχεση ότι δεν θα το πας απ' αυτόν τον δρόμο. Μια μικρή παρένθεση εδώ, γιατί μπορεί μετά να το ξεχάσω, επειδή επιμένουμε στην πρότασή μας να παραμείνει αυτό το τμήμα χωματόδρομος και να μην κλείσει κύκλο ο περιφερειακός ασφαλιτόδρομος γύρω απ' το νησί, δεχθήκαμε αρκετά απειλητικά τηλεφωνήματα.

Ο επόμενος χάρτης δείχνει την οικονομική οργάνωση και λειτουργία, δηλαδή βαθμολογούνται με κάποια κριτήρια οι επιμέρους περιοχές του νησιού, έτσι ώστε να φαίνεται που έχει κανένας υποχρέωση να επένψει και πού θα έπρεπε ν' αφήσει τα πράγματα μόνα τους, πού είναι επικίνδυνα και πού δεν είναι. Με βάση αυτά τα στοιχεία, βγαίνει ο επόμενος χάρτης με τους διαφοροποιημένους τύπους ανάπτυξης – είπαμε: μεσολαβούν κι άλλα πράγματα που παραλείπω. Προσέξτε μόνο την κάτω μεγάλη ζώνη, είναι εκείνη που σας έλεγα πριν, η σχεδόν έρημη επειδή λείπει το οδικό δίκτυο. Επίσης δείτε το κεντρικό κομμάτι, το οροπέδιο που σας περιέγραφα πριν, η πάνω δεξιά ζώνη είναι αυτή με τους μεγάλους ορεινούς οικισμούς, το Φιλότι και την Αμείρανθο, που έχουν πάρα πολύ ζωντανή κτηνοτροφία και ενδιάμεσα βλέπετε πώς ξεχειλώνει η ανάπτυξη της χώρας που είναι στο πάνω μέρος, προς τα εσωτερικά, βέβαια συνεχώς αδυνατίζοντας.

Ο επόμενος χάρτης δείχνει τις προτεινόμενες ζώνες παρέμβασης, δηλαδή πού υπάρχουν οι μεγαλύτερες σχετικές δυνατότητες. Εδώ πάλι βλέπετε τον τρόπο που απομονώνεται όλο το νότιο, δυτικό και βόρειο κομμάτι, ότι αυτό είναι το «υποανάπτυκτο», και πώς διατηρείται μια κεντρική ζώνη, που διαθέτει εξαιρετικά πλούσιο, αν και τελείως αναξιοποίητο, δυναμικό. Και τέλος η δυτική ζώνη, όπου υπάρχει η ανεξέλεγκτη υπερεκμετάλλευση.

Ένας επόμενος χάρτης είναι αυτός που δείχνει τις προτεινόμενες ζώνες προστασίας, που δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα ξεκαθάρισμα από τον προηγούμενο χάρτη, με βάση πάλι κάποια κριτήρια, για το ποιες είναι οι πιο ευαίσθητες ζώνες, χωρίς να σημαίνει υποχρεωτικά ότι θα έπρεπε κανείς να επεμβαίνει οπουδήποτε αλλού ταυτόχρονα και με τους ίδιους όρους. Όμως δείχνει με κάποιο τρόπο το αν υπάρχει δυνατότητα για τέτοιου είδους πρωτοβουλίες και σε ποιες ζώνες θα πρέπει τότε να εντοπιστούν. Και αυτού του είδους οι λεπτομερείς χάρτες μεγάλης κλίμακας έγιναν για τις ΖΟΕ (Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου), όπου καταγράφηκαν οι υπάρχοντες αρχαιολογικοί χώροι. Όταν αρχικά αναφέρθηκαν στη δυτική ζώνη της υπερεκμετάλλευσης, μίλησα για αμμοθίνες και αγροτικές λειτουργίες, δεν είπα όμως τίποτα για αρχαιολογικούς τόπους. Τώρα χρειάζεται να συμπληρώσω το κενό.

Όλη αυτή η ζώνη της δυτικής ακτής είναι γεμάτη από τεράστιο αριθμό από διάσπαρτους αρχαιολογικούς χώρους, με προϊστορικά νεκροταφεία έως οικισμούς της αρχαιότητας. Λίγοι απ' αυτούς τους τόπους έχουν ανασκαφεί. Οι θέσεις τους είναι όμως γνωστές και η προστασία τους έως την εποχή εκπόνησης της μελέτης ήταν εντελώς υποτυπώδης. Όσοι έχετε ασχοληθεί με τέτοια θέματα ξέρετε τι θα πει προστασία κάτω από τέτοιες τοπικές συνθήκες, έτσι όπως εμφανίζονται εδώ. Σε συνεργασία με την αρμόδια Εφορεία Αρχαιοτήτων, αποκτήσαμε όλα τα σχετικά στοιχεία και τα αποδώσαμε για πρώτη φορά σε χάρτες, προτείνοντας και τις αντίστοιχες ζώνες προστασίας γύρω από τα όρια των αρχαιολογικών χώρων. Αυτή, όπως αποδείχτηκε, ήταν μια δουλειά εντελώς άχρηστη γιατί δεν αξιοποιήθηκε με κανένα τρόπο. Υπονομεύτηκε και ξεχάστηκε. Εδώ σταματώ την περιγραφή της δουλειάς που λίγο πολύ έγινε για τη μελέτη.

Η υπόθεση απ' την πρώτη στιγμή φάνηκε ότι είχε πολλά προβλήματα. Θα συνεχίσω κάνοντας χρήση του θέματος που πολύ σωστά έβριζε πριν ο Αριστέλης Ρωμανός, δηλαδή θα ξεχωρίσω τοπικές από εξωτερικές αντιδράσεις. Ας αρχίσουμε από τις τοπικές αντιδράσεις. Για να μπορέσει να στηθεί ένα οποιοδήποτε ολοκληρωμένο αναπτυξιακό μοντέλο, σαν κι αυτό που ακούσατε σε πολύ γενικές γραμμές εδώ (άλλωστε δεν είμαι οικονομολόγος), χρειάζεται τουλάχιστον μια συνεννόηση ανάμεσα στις τοπικές κοινότητες. Οι συγκεκριμένες τώρα κοινότητες της Νάξου είναι μαθημένες, σε καθαρά τοπικό επίπεδο, να συναγωνίζονται μεταξύ τους για το ποιος θα καταφέρει να αποκτήσει τους περισσότερους πόρους. Όταν οργανώσαμε μια από κοινού συνάντηση ανάμεσα στις ναξιώτικες κοινότητες και αφού τους παρουσιάσαμε τη μελέτη τους εξηγήσαμε ότι όλοι είχαν να ωφεληθούν με την εφαρμογή ενός γενικού αναπτυξιακού προγράμματος σαν αυτό που προτείναμε, αμέσως ξέσπασαν οι μεταξύ τους καυγάδες επί τόπου.

Εκείνοι για τους οποίους δεν προτείναμε τίποτα γιατί νομίζαμε ότι καλά πορεύονταν ήταν όλο παράπονα εναντίον μας ότι τους παραμελήσαμε. Εκείνοι που τους προσφέραμε κάτι είχαν παράπονα γιατί δεν είχαμε δώσει κάτι περισσότερα. Και υπήρχε μια τρίτη ομάδα που λέγανε γιατί κάνετε στους γείτονές μας, μόνο σ' εμάς να κάνετε. Αυτή η –ας το πω πολύ ευγενικά– γενικευμένη αντίδραση δεν έχει να κάνει τίποτα με την οποιαδήποτε ποιότητα, καλή ή κακή, της μελέτης που εκπονήθηκε. Εκείνο που πραγματικά έφταιγε ήταν ότι οι άνθρωποι αυτοί δεν είχαν ποτέ μάθει να συνεργάζονται μεταξύ τους. Κανένας δεν τους είχε διδάξει μια τέτοια συμπεριφορά, ούτε προϋπήρχε μέσα τους κάποια ανάλογη προδιάθεση ώστε να μπορέσουν να πεισθούν επάνω σ' αυτό το θέμα. Οπότε πητηθήκαμε κατά κράτος.

Ας συνεχίσω με τις εξωτερικές αντιδράσεις. Η επόμενη μας ελπίδα ήταν η ενίσχυση της προσπάθειάς μας να προέλθει από τα επάνω επίπεδα. Η κ. Κ. Γεράρδη πριν μίλησε για αρκετά απ' αυτά τα επίπεδα ιεραρχίας που συνιστούν αποφάσεις, δεσμεύσεις, και προϋποθέσεις. Όταν, αφού υποβάλαμε τη μελέτη, κάναμε τις πρώτες επαφές με τις σχετικές υπηρεσίες, διαπιστώσαμε πάρα πολύ γρήγορα ότι η μελέτη είχε κολλήσει.

Επαναλαμβάνω ότι η διακοπή της διαδικασίας εφαρμογής δεν είχε τίποτα να κάνει με το αν η μελέτη ήταν καλή ή

κακή. Άλλωστε ούτε χρησιμοποιήθηκε ποτέ τέτοιου είδους επιχειρηματολογία, πέρα από τις τυπικές διορθώσεις και διευκρινίσεις που σε τέτοιες περιπτώσεις εισπράττει κανείς ως «παρατηρήσεις» από τις υπηρεσίες που παραλαμβάνουν τη μελέτη. Αλλά δεν ήταν αυτό το ζητούμενο. Τολμώ να πω ότι η μεθοδολογία ήταν άψογη, όπως και τα κίνητρά μας ήταν άψογα. Κανένας από μας δεν είχε οικόπεδα στη Νάξο, κάποιοι άλλοι όμως είχαν, κι αυτοί οι άλλοι φρόντισαν να μάθουμε ότι ενοχλήθηκαν πάρα πολύ από τον τρόπο που ζητούσαμε τον έλεγχο της ανάπτυξης στη δυτική πλευρά του νησιού και από την προσπάθεια που κάναμε ν' αναπτυχθεί το κεντρικό οροπέδιο που ως εκείνη τη στιγμή, όπως σας είπα, ήταν σε ύπνωση. Αυτές οι αντιδράσεις δεν ήταν κάτι που εισπράξαμε «φιλολογικά» μέσα από επίσημα έγγραφα, αλλά εκφράστηκαν καθαρά με τον τρόπο που εξελίχθηκαν τα πράγματα, από κάποιες αποφάσεις που πάρθηκαν ερήμην μας βεβαίως. Δεν έχουν σημασία τα ονόματα των υψηλά ισταμένων -πιστεύω ότι τα ονόματα δεν έχουν ποτέ σημασία σ' αυτές τις περιπτώσεις- πάντως η επίσημη ετυμηγορία ήταν ότι η μελέτη δεν είχε ακόμα ωριμάσει, τελεία και παύλα. Αυτό πρακτικά σήμαινε πάγωμα. Όσοι κάνουν τέτοιες μελέτες ξέρουν καλά τι θα πει πάγωμα.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό των εξωτερικών αντιδράσεων ήταν οι επισκέψεις που μας έγιναν στο γραφείο, από υψηλόβαθμα στελέχη δημοσίων οργανισμών, που απαιτούσαν να δουν τους χάρτες που ετοιμάζαμε και να διαπιστώσουν τι κάνουμε στην τάδε ή στη δεινά περιοχή, επειδή ενδιαφέρονταν για κάποιον γνωστό τους. Αν σ' αυτά προσθέσετε και τις απειλές από το τηλέφωνο που σας είπα πιο νωρίς, καταλαβαίνετε τι ωραίο κλίμα είχε καλλιεργηθεί.

Στην προκειμένη περίπτωση κανένας δεν ενδιαφέρθηκε για την ανάπτυξη της Νάξου. Όλοι ενδιαφέρθηκαν για τα πολύ στενά, μα πάρα πολύ στενά, συμφέροντά τους. Έτσι δεν χρειάζεται κανείς ν' απορεί γιατί δεν έγινε τίποτα από τότε. Δεν νομίζω ότι η Νάξος αποτελεί ιδιαίτερη περίπτωση. Τουλάχιστον απ' όσο ξέρω, ανάλογες τέτοιες υποθέσεις έχουν εξελιχθεί και σ' άλλα νησιά με διάφορους τρόπους και γι' αυτό μίλησα στην αρχή για μνημόσυνο.

Τελειώνοντας ήθελα να συμφωνήσω με το φίλο μου Αριστείδη Ρωμανό, για εκείνο που είπε στο τέλος, ότι το 1980 είχαμε κάποια ιδανικά, όταν προσπαθούσαμε να ελέγξουμε αυτούς τους μηχανισμούς, αλλά αυτό το κλίμα δεν υπάρχει πια σήμερα, δεν έχει νόημα να υπάρχει. Ευχαριστώ πολύ.

Summary

Naxos, an island of puzzling development

Dimitris Philippidis, Architect-Professor of NTU

This paper concerns the adventures of a regional development project for the island of Naxos, part of the Cyclades in the Aegean Sea. As a member of the group of planners and other specialists, I participated in this project commissioned by the Greek Ministry of Environmental and Regional Planning and Public Works almost a decade ago.

The project identified the overexposure of the island's west coastal side as the major problem of its development. This zone, richly blessed by endless sand beaches with interspersed archeological sites, has been monopolizing tourism development although completely lacking any relevant substructure. As a result of this absence the impact on the natural and cultural environment is devastating. Conversely, the barren and unpopulated SE part of the island and its lush interior plateau with an extensive olive grove, also endowed with a host of magnificent monuments, remain completely out of bounds for development.

Therefore, the project proposed a balanced approach of measures, which would preserve such sensitive and threatened areas on Naxos, as the ones mentioned above, while rerouting funds to other parts of the island capable of supporting alternative means of development. Despite such clearly stated goals that would obviously benefit all concerned, the representatives of local communities reacted negatively against the project, because they had never learned to cooperate on similar projects. Planning officials, local and centrally located in Athens, and politicians also joined forces to help block the project from being implemented. As a result, the project's recommendations were never put to practice.

The unfortunate conclusion of this affair becomes more poignant once it is realized that the issue was never "scientific" (the quality of the project itself) but rather "political" (the way powerful private interests would be successfully served or hurt by its implementation). Once the clash between private vested interests and wider socio-economic development became obvious, there was no possible way to step back or establish a common ground between the two sides; they were simply incompatible.

Οι ... αποτελεσματικές προσπάθειες για την προστασία της κληρονομιάς. Η περίπτωση της Κέας.

Ράνια Κλουτσινιώτη
Αρχιτέκτων

Ευχαριστώ πάρα πολύ για την πρόσκληση. Είναι σωστό αυτό που είπε ο Δημήτρης Φιλιππίδης, πως τα προγράμματα των διημέρων, όπως τελικά οργανώνονται από τους φορείς, είναι πολύ σαφά. Επομένως κατά τη δική μου άποψη, επειδή άκουσα και άφη την πρωινή συνεδρία, πιστεύω ότι τοποθετούμαι σε καλή στιγμή, προκειμένου να θέσω κάποια προβλήματα που έχουν μεν χαρακτήρα διαδικαστικά, αλλά όμως αποκτούν μεγάλη βαρύτητα στις προσπάθειες για την προστασία της κληρονομιάς μας, που παραμένουν εν πολλοίς ατελείωτες.

Συνοψίζοντας αυτά που λίγο-πολύ όλοι καταλάβαμε, τον Νοέμβριο του 1992, στα πλαίσια της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας ENVIREG, ανατέθηκαν από το ΥΠΕΧΩΔΕ αρκετές Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες, που στόχο είχαν να καλύψουν με άμεσες, μεταβατικού χαρακτήρα διατάξεις, την άναρχη ανάπτυξη των κρίσιμων παρακτίων περιοχών της Χώρας. Το ότι τα αποτελέσματα των μελετών αυτών είχαν προγραμματικά πυροσβεστικές προθέσεις είναι πλέον από σαφές, αν αναλογιστεί κανείς τις χωρικές ομαδοποιήσεις τους, όπως π.χ. στην προκείμενη περίπτωση τα νησιά Κέα, Κύθνος, Σέριφος, Σίφνος, τέσσερα νησιά που, επειδή όλοι γνωρίζουμε τον νησιωτικό χώρο, θα έλεγα ότι ούτε οικιστική ούτε πολεοδομική ούτε καν και οικονομική κοινή βάση δεν έχουν, για να θεωρήσουμε ότι θα ήταν δυνατόν με ενιαία ζώνη οικιστικού ελέγχου να καλυφθούν έτσι εύκολα και γρήγορα τέσσερα τόσο διαφορετικά μεταξύ τους νησιά.

Δεν ήμουν εγώ ο μελετητής για τα νησιά Κέα - Κύθνο - Σέριφο - Σίφνο, ήταν ο Ηλίας Μπεριάτος, ο οποίος στις αρχές του 1995 ορίστηκε Γενικός Γραμματέας Δασών και Περιβάλλοντος του Υπουργείου Γεωργίας και κατόπιν αυτού παραιτήθηκε από τη Μελέτη. Εγώ, την ίδια περίοδο, ήμουν επικεφαλής της Ομάδας Μελέτης της Ειδικής Χωροταξικής Μελέτης των παρακτίων περιοχών του Κορινθιακού Κόλπου, βόρειου και νότιου. Είναι επίσης προφανές ότι δεν μπορεί να ήταν αναπτυξιακού χαρακτήρα αυτές οι μελέτες, δεν θα έκανα την ανάπτυξη όλης της Στερεάς Ελλάδας, όλης της βόρειας Πελοποννήσου κ.λπ. Προγραμματικά ανατέθηκαν από το ΥΠΕΧΩΔΕ ως πυροσβεστικού χαρακτήρα, έως ότου καταστεί δυνατό να δρομολογηθούν χωροταξικά σχέδια στρατηγικού-αναπτυξιακού χαρακτήρα. Μια ανάλογη εμπειρία, με αυτήν που θα σας διηγηθώ τώρα, μπορώ να σας αναπτύξω σε επόμενο διήμερο για τον Κορινθιακό.

Επομένως, μιας και ο Ηλίας έφυγε, εγώ πολίτης της Κέας, φυσικά δίκως καθόλου να πληρώνομαι για όλα αυτά που θα σας αναπτύξω στη συνέχεια, ήμουν υποχρεωμένη να συνδράμω στην προσπάθεια βλέποντας ότι ο Δήμος της Κέας αισθανόταν πως το νησί καταστρέφεται. Οι μελέτες αυτές ήρθαν έτσι κι αλλιώς πολύ αργά για την Κέα, όπου ήδη από το 1992 είναι εμφανέστατα τα σημάδια υποβάθμισης. Με τον τότε Δήμαρχο και τη Διεύθυνση Χωροταξίας του ΥΠΕΧΩΔΕ συνεννοηθήκαμε να κάνουμε Κοινή Επιτροπή, να προωθήσουμε την τρίτη φάση της Μελέτης ειδικά για την Κέα, απομονώνοντάς την από τα άλλα τρία νησιά, ώστε πολύ γρήγορα να βγει αυτό το Διάταγμα, τουλάχιστον να σωθούν μερικά πράγματα. Έτσι, εκείνη την χρονική περίοδο, τον Ιούλιο του 1996, οργανώσαμε με τη Διεύθυνση Χωροταξίας την τρίτη φάση της Μελέτης της Κέας, η οποία και διαβιβάστηκε, με την ένδειξη του κατεπείγοντος, στον Δήμο για γνωμοδότηση. Η Δημοτική Αρχή μου ζητάει να συστήσω μια ομάδα εμπειρογνομόνων προκειμένου να γνωμοδοτήσει.

Σκέφτομαι: «ποιοι είναι αυτοί που εφαρμόζουν τα Προεδρικά Διατάγματα στα νησιά.» Οι συνάδελφοί μου αρχιτέκτονες που χτίζουν στο νησί, εγώ γενικά αποφεύγω να χτίζω πολεοδομίας-χωροταξικής είμαι. Άρα συγκροτούμε μια άτυπη ομάδα με 7 - 8 αρχιτέκτονες και ενδιαφερόμενους δημοτικούς συμβούλους και κινήσαμε να επισκεφθούμε το νησί. Δυσήμις φάγαμε γι' αυτό, το καλοκαίρι του 1996. Πήραμε χάρτες 1:5000, περπατήσαμε όλο το νησί, βάλαμε τις κορυφογραμμές και όλα τα αναγκαία στοιχεία πεδίου. Παράλληλα, αρχίσαμε τη συζήτηση για το τι πρέπει να περιλαμβάνει ένα Προεδρικό Διάταγμα προστασίας για την Κέα, βρήκαμε κάποια επίπεδα συμφωνίας, είπαμε ότι θα έχει και χρήσεις γης, ότι θα έχει και καταρτήσεις και γενικές διατάξεις και μορφολογικούς όρους που θα σχετίζονται με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική στην εξοχή του νησιού.

Καταλαβαίνετε ότι αυτή η διαδικασία είχε και πολύ ενδιαφέροντα μαθησιακό χαρακτήρα. Ήταν πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθείς τους συναδέλφους, που ήταν νεότεροι σε σχέση με μένα, να αρχίζουν να κάνουν κριτική οι ίδιοι στις κατασκευές τους, που συναντούσαμε στην εξοχή της Κέας, λέγοντας: «ναι βέβαια αυτά τα κερατάκια, βέβαια τα κεραμίδια, βέβαια τα μεγάλα οριζόντια θυρώματα, κ.λπ., δεν πρέπει να επαναληφθούν», και τελικά ήταν αυτοί που επιμένανε να ενσωματώσουμε στο Διάταγμα ένα καλό πακέτο μορφολογικών όρων. Να σημειωθεί ότι επειδή ασκούσαν και ασκούν επάγγελμα σ' αυτό το νησί, αυτό του αρχιτέκτονα, είχαν εκ των πραγμάτων μια ανταγωνιστικότητα στις μεταξύ τους σχέσεις. Δεν θα έλεγα ότι γίνανε οι πρώτοι σύντροφοι, δεν θα το έλεγα αυτό, πάντως δημιουργήθηκαν κάποιες συνθήκες ανεκτικότητας και δυνατότητας ανταλλαγής απόψεων, που νομίζω ότι ήταν πάρα πολύ θετικές.

Κι έτσι έξι μήνες αργότερα, τον Ιανουάριο του 1997 ήμασταν έτοιμοι και πήραμε και ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, επί της τρίτης φάσης της Ειδικής Χωροταξικής Μελέτης της Κέας. Μάλιστα κατά τη συνεδρία προστέθηκαν και συμπληρωματικές συνοδευτικές παρατηρήσεις, πολύ καλού χαρακτήρα, με την έννοια της μεγαλύτερης προστασίας. Αυτή λοιπόν η ομόφωνη απόφαση, πλην όλων των άλλων είχε και όρια αρτιότητας και κατάτμηση, έξι στρέμματα, οκτώ στρέμματα, έχει σημασία, και ήταν ομόφωνη. Αυτό ήταν στις 31-1-1997, ας πούμε τέλος 1996. Από εκεί και πέρα τι έμενε; Τίποτα. Να περάσει κεντρικό ΣΧΟΠ, νομοπαρασκευαστικό ΥΠΕΧΩΔΕ και Συμβούλιο της Επικρατείας. Δηλαδή οι εναπομένουσες διαδικασίες από το τέλος του 1996 θα έπρεπε να ολοκληρωθούν το αργότερο την άνοιξη του 1998.

Σήμερα είμαστε στην άνοιξη του 2003 και δεν έχει γίνει απολύτως τίποτα γι' αυτό. Θα πούμε μάλιστα και χειρότερα. Έχουν δηλαδή παρέλθει 11 χρόνια! Πέραι, κατά τα λεγόμενα της απερχόμενης Δημάρχου -το αμφισβητώ κάπως, αλλά πάντως το νούμερο παραμένει τεράστιο- κατατέθηκαν για έκδοση 5.000 οικοδομικές άδειες στο νησί της Κέας. Εγώ λέω ότι υπερβάλλει, ότι είναι 2.500, απίστευτα πράγματα δηλαδή.

Από τη διαδικασία δεν έλειψε και το Υπουργείο Πολιτισμού, με τις δικές του προφανώς ιστορίες και τις αντίστοιχες αγκυλώσεις. Επί τη ευκαιρία της Ειδικής Χωροταξικής Μελέτης οριοθέτησε αρκετούς αρχαιολογικούς χώρους και κήρυξε ζώνες προστασίας Β1 και Β2 περί αυτούς, σε συνευθύνη με το ΥΠΕΧΩΔΕ για την επιβολή όρων και περιορισμών στη δόμηση! Έγινε τεράστια προσπάθεια (κοινή επιτροπή, συσκέψεις, κ.λπ.), με στόχο να κατανοήσουν και οι δύο φορείς (ΥΠΕΧΩΔΕ και ΥΠΠΟ) ότι η Κέα ολόκληρη πρέπει να τύχει προστασίας και ότι πρέπει να επιβληθούν δόκιμοι όροι και περιορισμοί σε όλη την εκτός σχεδίου περιοχή. Η προσπάθεια δεν απέδωσε. Και έτσι, στις ζώνες Β1 και Β2 θεσμοθετήθηκαν διαφορετικοί μεταξύ τους όροι και περιορισμοί, ειδικά μάλιστα ως προς τα επιτρεπόμενα m^2 ανά άρτιο οικόπεδο 4.000,0 m^2 , που κυμαίνονται από τα 150,0, τα 175,0 έως τα 200,0 m^2 . Και στο μεταξύ διάστημα όλοι κτίζουν 400,0 m^2 τουλάχιστον, σε δάθεν υπόγεια, αναλημματικούς τοίχους, που μετά την ηλεκτροδότηση αποκτούν πορτοπαράθυρα κ.ο.κ.

Τότε Γενικός Διευθυντής Αρχαιοτήτων ήταν ο Γιάννης Τζεδάκης και λόγω της γνωστής μου σχέσης με τους αρχαιολόγους, προσπάθησα να περάσουμε την άποψη ότι όλο το νησί χρήζει προστασίας, ας προωθήσουμε ένα ενιαίο Διάταγμα, αυτό που είχαμε έτοιμο δηλαδή, να προστατεύσουμε όλο το νησί. Τι νόημα έχει να προστατεύεις τρύπες, μάλιστα με ανίσχυρες Υπουργικές Αποφάσεις, και τα υπόλοιπα να μένουν στο καθεστώς του «μπάτε σκύλοι αλέστε»!

Και όχι ακριβώς πως δεν γινόταν τίποτα. Με όλες αυτές τις γραφειοκρατικές καθυστερήσεις, ξέρετε τι έγινε; Τα συνήθη, δηλαδή οι δημοτικές εκλογές του Νοεμβρίου του 1998, όπου εξελέγη άλλο ψηφοδέλτιο, το αντίπαλο, το οποίο είχε μεν ομοφωνήσει προηγουμένως στην Ειδική Χωροταξική Μελέτη, αλλά ο νεοεκλεγείσας Δήμαρχος δεν ήταν ενεργό μέλος του προηγούμενου Δ.Σ., διότι κατοικούσε στην Αθήνα και σιγά που θα είχε πάρει ένα πλοίο με 7 μοτοφόρ νοτιά για να έρθει στην Κέα για το περίφημο Δ.Σ., τον Ιανουάριο του 1997, που πήγαμε εμείς οι καζοί, δηλαδή ο Νίκος Αλεξάνδρου και εγώ και κοντέψαμε να πνιγούμε...

Δεν είχε προσέλθει λοιπόν και άρα άντε πάλι απ' την αρχή, σειρά συσκέψεων στον Δήμο, στο ΥΠΕΧΩΔΕ κ.λπ. Στο μεταξύ στο νησί, έχουν γραφτεί αυτά, τα έχουμε γράψει, τα συμφέροντα είναι μεγάλα, οι τιμές της γης εξακοντίζονται στα ύψη λόγω της εγγύτητας με την Αττική, οι ασκούμενες πιέσεις όσο πάει ο καιρός είναι εντονότερες. Επιπροσθέτως, άλλαζαν συνεχώς τα σχέδια Προεδρικού Διατάγματος και δεν άλλαζαν με πρωτοβουλία του Δήμου ή κάποιου άλλου, αλλά στο ΥΠΕΧΩΔΕ γιατί με την πάροδο του χρόνου οι Διευθύνσεις αποκτούσαν κάποιες άλλες αντιλήψεις, του τύπου: «δεν χρειάζονται τώρα (στο... δάθεν πυροσβεστικό Π.Δ.!) μορφολογικά χαρακτηριστικά, αυτά θα ενσωματωθούν στις επόμενες Μελέτες, με βάση τον καινούργιο νόμο, που θα είναι αναπτυξιακός».

Άρχισε λοιπόν από τον προωθούμενο ειδικό κανονισμό να αφαιρείται και να διαγράφεται οποιοδήποτε στοιχείο είχε σχέση με τον τρόπο που κατοικήθηκε μέχρι εδώ και 30 χρόνια η εξοχή της Κέας, με τον τρόπο που χτίζονταν οι κατοικίες. Τα στοιχεία αυτά δεν σχετίζονται μόνο με τα χρησιμοποιούμενα υλικά, αλλά και με τον τρόπο που τα κτίσματα τοποθετούνταν μέσα στο κτήμα σε σχέση με τις δεσίες και τις προσβάσεις, τις αποστάσεις από τα όρια των κτημάτων, που φυσικά δεν ήταν 15 μέτρα μπακλαβάδες γύρω-γύρω, ούτε και είχαν 7,5 μ. ύψος τα κτίσματα. Ειδικά με το θέμα του ύψους των οικοδομών έχει γίνει ο χαμός. Η ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου έλεγε 4,5 μ. μέγιστο ύψος, η Αρχαιολογική Υπηρεσία θεσμοθετούσε 7,5 μ. στις ειδικά προστατευόμενες περιοχές. Αφαιρέθηκαν και δια-

τάξεις που αφορούσαν τις προϋποθέσεις τοποθέτησης των πλιακών θερμοσιφώνων, τους τρόπους επέμβασης στο τοπίο με τις εκσκαφές και τις επικωματώσεις, τέλος πάντων δεν θα σας κουράσω τώρα με όλ' αυτά. Τέτοιου είδους διατάξεις έχουν περιληφθεί στα Διατάγματα για τα μικρά νησιά που έβγαλε τώρα ο Νίκος Σηφουνάκης με το Υπουργείο Αιγαίου, μέχρι και αρκετές θα έλεγα.

Τελικά τον Σεπτέμβριο 2001, ακριβώς δηλαδή μια δεκαετία αργότερα, εισήχθη αυτό το όποιο σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος στο Κεντρικό ΣΧΟΠ, ενεκρίθη, οδευσε προς τα νομοπαρασκευαστικά και τώρα είναι οκτώ μήνες που βρίσκεται στο ΣτΕ. Κάθε βδομάδα παίρνω ένα τηλέφωνο στη Διεύθυνση Χωροταξίας, παιδιά, τι έγινε, πήρε κανείς στο ΣτΕ να βγει επιτέλους αυτό το πράγμα γιατί δεν σώζεται τίποτα; Ε, ναι, θα πάμε, θα κάνουμε κ.λπ., εκεί έχουμε καλλήσει. Τελειώσαμε μ' αυτό, ας πούμε θα βγει μεθαύριο, θα δούμε τι θα σκεφτούμε γι' αυτό. Τώρα δεν φτάνανε όλα αυτά που μας συνέβησαν, εγώ θεωρώ ότι οι εξαγγελίες που έγιναν τα τελευταία δύο χρόνια απ' το επίσημο υπουργικά χείλη περί επιβολής γενικών διατάξεων για τις ευαίσθητες περιοχές που αφορούν κυρίως την αντιμετώπιση της εκτός σχεδίου δόμησης και της περαιτέρω υποβάθμισης του εξωαστικού χώρου είναι τρομακτικές, διότι δεν θεσμοθετούνται.

Δεν έχει ανάγκη εξαγγελιών αυτή η διαδικασία. Δηλαδή δεν είναι ανάγκη να δηλώνω ότι καταργώ τις παρεκκλίσεις της εκτός σχεδίου δόμησης δύο χρόνια νωρίτερα και δεν τις έχω καταργήσει δύο χρόνια αργότερα, ότι δε θα επιτρέψω να κτίζονται τα οικόπεδα με πάνω από 35% κλίση και δεν το έχω κάνει, ότι καταργώ τις οικοδομές σε απόσταση μικρότερη των 100 μ. από τον αιγιαλό, τα άθλια κουτάκια της δόθεν διάσπασης των όγκων και δεν έχω καταργήσει τίποτα από αυτά. Εγώ τουλάχιστον στην Τζιά αυτό που βιώνω είναι ότι δεν υπάρχει οικόπεδο κατά παρέκκλιση που να μη χτίστηκε αυτά τα δύο χρόνια. Δεν υπάρχει περιοχή που να έχει κλίσεις μεγαλύτερες του 35% που να μην αγοράστηκε και να μην έχουν βγει οικοδομικές άδειες. Δεν υπάρχει οικόπεδο εντός της ζώνης του αιγιαλού των 100 μ. που να μη χτίστηκε, μέσα στην άμμο, που πριν δεν χτιζόταν, τουλάχιστον δεν υπήρχε η εξαγγελία, και σου λέει ο άλλος, θα χτίσω κάποτε.

Εγώ η ίδια σήμερα αναρωτιέμαι. Ας πούμε ότι αύριο το πρωί θα βγει αυτό το περίφημο Π.Δ. ΖΟΕ της Κέας. Αντιστοιχεί σε κανένα πρόβλημα της Κέας σήμερα αυτό που άρχισε εδώ και 11 χρόνια και που συνεχώς αποστεωνόταν και αποστειρωνόταν; Δεν ξέρω τι να απαντήσω. Θεωρώ ότι εύλογα διατυπώνονται σοβαρές επιφυλάξεις κατά πόσο αντιστοιχεί σήμερα στα προβλήματα και στην κατάσταση της συγκεκριμένης περιοχής του ελληνικού χώρου, με γνωστή τη δραματική υποβάθμιση που έχει επέλθει την τελευταία δεκαετία.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να σας καταθέσω την απορία μου. Δεν είμαι καθόλου αίγουρη ότι για «επαγγελματικές μελέτες», με την έννοια των αμειβομένων, έχω διαθέσει τόσο χρόνο για τόσο πενιχρά αποτελέσματα.

Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Μπορεί να υπάρξει τουρισμός που να συμβαδίζει με αειφορική ανάπτυξη;

[στηριγμένοι και στην εμπειρία από την προσπάθεια στον οικισμό Λιβάδια της Τήλου]
(εκ. 11-17)

Γρηγόρης Διαμαντόπουλος
Αρχιτέκτων-Παλεοδόμος

1 • Το αμφιλεγόμενο περιεχόμενο της ανάπτυξης και η ποιότητα ζωής

- Και πρώτ' από όλα: τι ακριβώς σημαίνει «ανάπτυξη»;
Η λέξη «ανάπτυξη» είναι, ίσως, η πιο κακοποιημένη λέξη τα τελευταία χρόνια, στη χώρα μας. Γιατί (όπως και ο όρος «αξιοποίηση») έχει γίνει συνώνυμη με την αύξηση, το μεγάλωμα αδιάκριτα των στοιχείων της πόλης:
 - να επεκταθεί η πόλη όσο γίνεται, να μεγαλώσει το κτίσμα σε βάρος της φύσης, του περιβάλλοντος,
 - να αυξηθεί ο συντελεστής δόμησης και να πυκνώσουν τα κτίρια,
 - να κορυφωθεί ο αριθμός των ορόφων και να μεγαλώσει το ύψος των κτιρίων,
 - να αυξηθεί στο μέγιστο ο αριθμός των κατοίκων της πόλης,
 - να πολλαπλασιαστούν τα τροχοφόρα σε κίνηση και (το χειρότερο) σε στάση,
 - το τοιμέντο και η ασφάλτος να τα καλύψουν όλα...
- Και, αν για τους επιστήμονες, τους συναδέλφους που σχεδιάζουμε απ' τα γραφεία μας, αυτό είναι «παλιό-ξινό σταφύλιο», η σημερινή κοινωνία έχει πείσει την απόλυτη πλειοψηφία των απλών ανθρώπων πως αυτή η αύξηση -το μεγάλωμα των πάντων- συμβαδίζει με το (απόλυτα παρεξηγημένο) ατομικό «συμφέρον» του καθενός. Και πως η πιο εξυπνη και πετυχημένη ανάπτυξη σήμερα είναι η αποτελεσματική ληστρική-στυγνή εκμετάλλευση των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων σε βάρος του κοινωνικού συνόλου, με στόχο το γρήγορο χρηματικό κέρδος και, βασικό όπλο, την αδιαφορία για τη ζημιά που γίνεται στη γη που μας περιβάλλει και που οδηγεί, αργά ή γρήγορα, σε καταστροφικά αποτελέσματα.
Μάλλον θα έπρεπε, λοιπόν, να βρεθεί σύντομα μια άλλη λέξη, που να εκφράζει σωστά την έννοια αυτή. Ή να προσδιορίζουμε, να συνοδεύουμε τη λέξη «ανάπτυξη», πάντα, με το κατάλληλο επίθετο:
 - «ποσοτική» ή, αντίθετα, «ποιοτική»
 - «στρεβλή» ή, μήπως, «ορθή»
 - «οικονομική» ή ταυτόχρονα «οικονομική και κοινωνική» (γιατί η εντύπωση πως η κοινωνική ανάπτυξη είναι φυσικό επακόλουθο της οικονομικής είναι απόλυτα λαθεμένη)
 - «εγωκεντρική», «κοντόφθαλμη», «εκμεταλλευτική», «αδίστακτη» ή πραγματικά «αειφορική» («βιώσιμη» που λένε μερικοί)
- Πρέπει λοιπόν να υιοθετήσουμε κι εμείς το δύλημμα (που είναι διαδομένο σήμερα), για πλήρη αντίθεση ανάμεσα στην ανάπτυξη και στην ποιότητα ζωής. Και τις δύο αυτές λέξεις τις χρησιμοποιούμε όπως τις εννοεί ο καθένας μας: ως μην ξεχνάμε π.χ. το περιεχόμενο που έδινε η πολιτεία, εδώ και 25 χρόνια, στον όρο «κοινωνική ευημερία», δηλαδή «ποιότητα ζωής». Αποφασιστικά και αποκλειστικά κριτήρια, όπως βλέπετε στο παρακάτω επίσημο κείμενο του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, αναφέρονται:
 - τα χιλιόμετρα δρόμων καλής και μέτριας βατότητας - το ποσοστό τηλεφώνων ανά 100 κατοίκους - το πλήθος των Ι.Χ. αυτοκινήτων - η κατά κεφαλήν κατανάλωση ηλεκτρικής ενέργειας - και το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π.»

Πίνακας : Δείκτες κοινωνικής ευημερίας

ΔΕΙΚΤΕΣ	κλ. δρόμων καλής και μέτριας βατότητας κατά 100 κλμ.	Αυτόματα τηλέφωνα κατά 100 κατοίκους	Κλίνες θεραπευτηρίων κατά 1.000 κατοίκους	Αυτοκίνητα επιβατικά Ι.Χ. κατά 100 κατοίκους	Κατά κεφαλήν κατανάλ. Ηλεκτ. Ενέργ. Για οικ. Χρήση σε KWH	Κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές κλ. δρχ.
ΠΕΡΙΟΧΗ	1979	1981	1981	1982	1981	1979
ΝΟΜΟΣ	10,9	27,8	5,3	8,8	591,9	78,6
ΧΩΡΑ	23,5	30,2	6,1	9,4	606,1	130,8
Μ/Υ	1,74	0,82	0,87	0,94	0,98	0,60

- Μια λεπτομέρεια (χαρακτηριστική ίσως)· συνήθως, όταν μιλάμε για χωροταξικές-πολεοδομικές μελέτες, μιλάμε για «ανάπτυξη και προστασία περιβάλλοντος». Δηλαδή, Δεν θα αρκούσε μόνη της η λέξη «ανάπτυξη» για να περιέχεται και η έννοια «προστασία», αν δίνουμε στον όρο ανάπτυξη το σωστό περιεχόμενο.

Και βέβαια, μιλώντας για το περιβάλλον, οπωσδήποτε δεν αναφερόμαστε αποκλειστικά και μόνο στο «φυσικό» περιβάλλον. Δεν αρκεί να μιλάμε για τη φυσική ρύπανση σε σχέση με τα απόβλητα – τα λύματα – τα απορρίμματα στη γη, στον ατμοσφαιρικό αέρα και στο νερό. Αλλά να περιλαμβάνουμε και την προστασία του αστικού περιβάλλοντος, που αφορά όλες τις μορφές ρύπανσης, με την ευρύτερη έννοια: την ατμοσφαιρική ρύπανση, την οπτική ρύπανση, την αισθητική ή αρχιτεκτονική ρύπανση, την πολεοδομική ή λειτουργική ρύπανση, την ηχητική και την κυκλοφοριακή ρύπανση, την κοινωνικό-οικονομική ρύπανση, την πολιτιστική ρύπανση...

2 • Η έννοια της αειφορίας (ή μάλλον της αειφορικής ανάπτυξης) και το περιβάλλον

- Ο προσδιορισμός «αειφορική» δίνει πραγματικά πολύ βαθύτερο περιεχόμενο στην ανάπτυξη. Ο απόλυτα συγκεκριμένος ορισμός της λέξης «αειφορία» δεν είναι εύκολη υπόθεση. Θα μπορούσαμε να πούμε πως: «αειφορία» σημαίνει συνετή διαχείριση των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων πάνω στη γη, επί ωφελεία της ανθρωπότητας, χωρίς την υποβάθμιση ή την εξάντλησή τους, ώστε να συνεχίσουν να εξυπηρετούν και τις επερχόμενες γενιές. (ενώ ταυτόχρονα φυσικά βελτιώνεται η προσφορά στην ποιότητα ζωής του ανθρώπου).

- Αειφορική ανάπτυξη θα πει, πρωτ' από όλα, να παραδώσουμε στα εγγόνια μας τους φυσικούς μη ανανεώσιμους πόρους που κληρονόμησαν οι παππούδες μας από τους δικούς τους, όπως ήταν απ' αρχής, και όχι καλυμμένους με τόνους μπετόν, γορμηίλι και ασφαλτό!

Πρόκειται λοιπόν για μια έννοια πολύ ευρύτερη από την «προστασία του περιβάλλοντος», γιατί περιέχει και την οπτική γωνία της οικονομίας, με έντονες κοινωνικές προεκτάσεις. Στην πόλη μέσα, αλλά και στην ύπαιθρο χώρα, κύριοι πόροι είναι ο ίδιος ο χώρος, το φυσικό περιβάλλον, η ενέργεια, το νερό, ο αέρας, τα στοιχεία πολιτιστικής κληρονομιάς, τα οικοδομικά κελύφη, τα έργα υποδομής, καθώς και άυλοι πόροι, όπως η τεχνογνωσία και ο δυναμισμός των κατοίκων, η συσσώρευση κεφαλαιουχικών αγαθών, κ.ά.

Από τους πόρους αυτούς, ορισμένοι είναι ανανεώσιμοι (όπως π.χ. ο αέρας, η ηλιακή ενέργεια) ή τουλάχιστον μη αναλώσιμοι. Όμως, η ένταση, έκταση και αφροσύνη των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων οδηγεί συχνά σε τέτοιες έκτασης υποβάθμιση, ώστε και οι σταθεροί αυτοί πόροι να «καταναλώνονται», με συνέπειες μη αναστρέψιμες.

Χαρακτηριστικά είναι τα φαινόμενα βαριάς ατμοσφαιρικής ρύπανσης σε πολλά αστικά κέντρα, καθώς και η έρπουσα και άναρχη αστικοποίηση σε άλλα. Τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, στο μέτρο που ο άνθρωπος είναι βιολογικό όν και δεν μπορεί να ευημερήσει σε ένα αμιγώς τεχνητό περιβάλλον, αποτελούν ιδιαίτερα πολύτιμο πόρο, που δεν μπορεί να αναπαράχθει, κατ' αρχήν, από ανθρώπινες ενέργειες. Τα στοιχεία αυτά του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς, συνθέτουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της πόλης και αποτελούν κυρίαρχο συστατικό του πολιτισμού της, ενώ συμβάλλουν καθοριστικά στην ποιότητα της αστικής ζωής. Παράλληλα τα υλικά κατάλοιπα του πολιτισμού των προηγούμενων γενεών χρειάζονται ιδιαίτερα προσεκτική διαφύλαξη ως συμβολή στην ιστορική μνήμη, την πνευματική καλλιέργεια, την πολιτισμική συνέχεια. Ενώ, ταυτόχρονα, πρέπει να παράγονται μέσα στο αστικό περιβάλλον τα πολιτιστικά δημιουργήματα της σημερινής γενιάς.

Ορθή αειφορική ανάπτυξη θα ήταν εκείνη που, όχι μόνο διατηρεί τους φυσικούς πόρους, τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και τους επαυξάνει, αποκαθατώντας τις ζημιές που έχουν γίνει από τον άνθρωπο τόσους αιώνες, όπως π.χ. στο πράσινο, στο νερό, στη γη, στις ενεργειακές πηγές. Προγραμματίζει δηλαδή και πραγματοποιεί την αποκάλυψη και σωστή αξιοποίηση της φυσικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς...

- Τα τρία λοιπόν στοιχεία: «ανάπτυξη» + «σεισφορία» + «περιβάλλον» να τα βλέπουμε πια μαζί, κοστούμι (σαν τους τρεις σωματοφύλακες που ήταν τέσσερις, αλλά στην περίπτωση μας ο τέταρτος θα ήταν δυστυχώς, όχι ο Ντ' Αρτανιάν, αλλά το ατομικό οικονομικό συμφέρον). Είναι προφανές πως οι δυνάμεις της αγοράς αντιστρατεύονται πολλές από τις επιδιώξεις της σεισφορικής ανάπτυξης, άρα δεν μπορούν, από μόνες τους, να πετύχουν τη σύνθεση όλων αυτών των περιβαλλοντικών, κοινωνικών και οικονομικών απαιτήσεων.

3 • Αειφορική τουριστική ανάπτυξη – μπορεί να υπάρξει:

- Ίσως να φαίνεται παράδοξο που αναφερόμαστε ιδιαίτερα στην τουριστική ανάπτυξη, θέτοντας το ερώτημα «αν μπορεί η τουριστική ανάπτυξη να είναι ταυτόχρονα και αειφορική». Όμως αυτό δικαιολογείται απόλυτα, γιατί υπάρχουν ουσιαστικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης του τουρισμού τα οποία αντιστρατεύονται εγγενείς στόχους της αειφορίας, όπως π.χ.:
 - η ολοκληρωτική συγκέντρωση του τουριστικού φόρτου στους δύο μήνες της «σαιζόν», σε αντίθεση με τη νεκρή περίοδο των υπόλοιπων δέκα μηνών
 - τα εκατοντάδες ή χιλιάδες «ρούμια» (τα νησιώτικα τουριστικά καταλύματα στην... αηλοελληνική) που, συμπληρώνοντας τις ξενοδοχειακές ανάγκες των 60 ημερών, καταστρατηγούν συνήθως την πολεοδομική δεοντολογία (και είναι συχνά χαμηλής ποιότητας)
 - ο κίνδυνος να αλλοιώσει ο τουρισμός τον τρόπο ζωής των κατοίκων, οι οποίοι συνθιζούν να μιμούνται την ανέμελη και σπάταλη συμπεριφορά των τουριστών κατά τη σύντομη περίοδο των διακοπών τους
 - οι εντατικοί ρυθμοί εργασίας που απαιτούνται από τους εργαζόμενους κατά την τουριστική περίοδο δεν τους εμποδίζουν να υιοθετήσουν την αντιπαραγωγική ατμόσφαιρα άκρατου καταναλωτισμού, την οποία προσπαθούν να διατηρήσουν επαυξημένη κατά τους δέκα υπόλοιπους μήνες του χρόνου
 - ο τουρισμός, στη χώρα μας, χωρίς κανένα προγραμματισμό, έχει μοναδικό στόχο το «όσο περισσότεροι παραθεριστές τόσο καλύτερα...», και, παρ' όλες τις προσπάθειες για χειμερινό π.χ. και εναλλακτικό τουρισμό, στηρίζεται (αποκλειστικά ακόμα) στη θάλασσα και τον ήλιο (τα τρία s).
- Το ερώτημα που μπαίνει λοιπόν αυθόρμητα είναι: «προς τι τότε η προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης; Μήπως ο τουρισμός αποτελεί αναγκαίο κακό»;
- Είναι δυστυχώς και «κακό» και «αναγκαίο»! Γιατί (ιδιαίτερα στα μικρά νησιά του Αιγαίου) αποδείχτηκε πως είναι αδύνατο να στηριχθεί οικονομική ευεξία και βελτίωση της ποιότητας ζωής με βάση τον πρωταγενή και τον δευτερογενή τομέα παραγωγής (που μόνο συμπληρωματικά μπορούν να συμβάλουν, εάν και ειφ' όσον υπάρξει ανάπτυξη του τουρισμού). Το γεγονός της μείωσης του πληθυσμού στα Λιβάδια κατά 75% τα 30 χρόνια πριν την απογραφή του 1991 οδηγεί ευθέως στο συμπέρασμα ότι, στην εποχή μας, αυτό είναι κανόνας.

Πίνακας: Μόνιμος Πληθυσμός στην Τήλο της Δωδεκανήσου.

	1821 - 28	1900	1912	1936	1947	1951	1961	1971	1981	1991
Μεγ. Χωριό Μ. Αγ. Παν/νος*					436	445	362	175	198	162
Αγ. Αντώνιος					3					10
Λιβάδια					306	344	389	174	112	107
Μικρά Χωριό					319	263	38			
Ν. Τήλος	2000	1900	1300	1226	1085	1052	789	349	301	279

*Πράκεται για το Μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα και όχι για οικισμό.

- Είναι γεγονός ότι πληθώρα παραβαλάσσιων Δήμων στα νησιά του Αιγαίου στηρίζουν τον προϋπολογισμό τους αποκλειστικά και μόνο στην τουριστική κίνηση.
- Σε εθνική κλίμακα, η τουριστική ανάπτυξη (ιδίως των παραλιακών εκτάσεων στα νησιά) επιδρά θετικά στην ισορροπία του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών.
- «Αναγκαίο κακό» είναι και γιατί ο τουρισμός ανταποκρίνεται στους νέους τρόπους χρήσης του ελεύθερου χρόνου και αναζήτησης βελτίωσης της ποιότητας ζωής που επιζητούν οι μεγάλες μάζες όλων των ηλικιών στην εποχή μας, με ταξίδι – ανάπαυση – ανεμελιά – γιορτή...

- Οι συλλογισμοί αυτοί οδήγησαν τους αρχιτέκτονες και πολεοδόμους που ανέλαβαν από τον Δήμο της Τήλου να αντιμετωπίσουν το θέμα αυτό στον οικισμό Λιβάδια προς μια από τις πιο... «τρελές» πολεοδομικές – αρχιτεκτονικές προτάσεις (ιδίως για ένα τόσο μικρό νησάκι).
Άμεσος στόχος: να ολοκληρωθεί η γενική προσπάθεια σειφορικής ανάπτυξης στο νησί, ρίχνοντας ιδιαίτερο βάρος στον οικισμό Λιβάδια, ώστε να αντιμετωπιστεί έγκαιρα η τουριστική χιονοστιβάδα που τόσο ζημιά έχει κάνει σε αρκετά νησιά του Αιγαίου.
- Η τριχρόνη επιστημονική μελετητική αντιμετώπιση στηρίχτηκε, παράλληλα με την πολεοδομική και την αρχιτεκτονική οπτική γωνία, και σε άλλες έξι μελετητικές ομάδες για την κάλυψη όλου του φάσματος και των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η προσπάθεια πολύπλευρης – ολοκληρωμένης ανάπτυξης και από την κυκλοφοριακή – την περιβαλλοντική – τη χωροταξική – τη γεωλογική και τη στατική οπτική γωνία.
Έγινε ευτυχώς έγκαιρα φανερό ότι μόνον έτσι θα υπήρχε περίπτωση να ξεπεραστούν τα άπειρα εμπόδια και προβλήματα, ώστε να μπορούμε να μιλάμε όχι μόνο για διατήρηση του πολύτιμου φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και για την επανάκτησή του για τον άνθρωπο.
- Και το πιο ενδιαφέρον, σ' αυτήν τη μακρόχρονη επίπονη επιστημονική προσπάθεια, είναι ότι το έργο... ήδη πραγματοποιείται.

4 • Ένα νησάκι 500 κατοίκων σήμερα προσπαθεί να αναπτυχθεί τουριστικά πάνω σε σωστές βάσεις, η Τήλος στα Δωδεκάνησα

- Τα τελευταία χρόνια, στην Τήλο (το μικρό αυτό νησάκι της Δωδεκανήσου) δημιουργείται δυναμικά σε πολλούς τομείς κάτι καινούργιο, που έχει πιθανότητες να ξαναζωντανέψει πραγματικά το νησί. Παρουσιάζεται ήδη σημαντική ανάκαμψη, η απογραφή του 2001 έδειξε (σε σύγκριση με του 1991) μια άνοδο του πληθυσμού 245 κατοίκων στο νησί ολόκληρο, από τους οποίους οι 173 στον οικισμό Λιβάδια. Με αφετηρία την αξιοσημείωτη αύξηση των επισκεπτών, ο βασικός στόχος είναι να προλάβουμε τις εξελίξεις, ώστε να γίνει επιστημονικά οργανωμένη προσπάθεια η ανάπτυξη αυτή όχι μόνο να μην καταστρέψει το περιβάλλον – τους οικισμούς – την ενδοχώρα, αλλά ίσα – ίσα να αντισταθεί έργα να βελτιώσουν την τεχνική και κοινωνική υποδομή και να αναβαθμιστεί το φυσικό και το ανθρωπογενές περιβάλλον.
Η «σειφορική τουριστική ανάπτυξη», εκείνη δηλαδή η ανάπτυξη των εξυπηρετήσεων για τον τουρισμό που, αντί να εξαντλεί τους φυσικούς πόρους και τους ανθρωπογενείς πόρους, τους βελτιώνει και τους αναβαθμίζει, τους πολλαπλασιάζει, πετυχαίνοντας την εξυπηρέτηση των αναγκών των επισκεπτών και των κατοίκων σε αναψυχή – ψυχαγωγία – διασκέδαση – περιβάλλον – υγιεινή ζωή – ανέγερμα της ποιότητας ζωής (όχι μόνο για σήμερα, για μας, αλλά και για τα παιδιά μας και τα εγγόνια μας) αποτελεί το βασικό στόχο του Δήμου σε όλους τους τομείς. Τα εκτελούμενα και τα προγραμματισμένα έργα στην Τήλο για το ζωντάνεμα και την αναβάθμιση του νησιού αυτά τα τελευταία χρόνια πείθουν πως πραγματικά «η Τήλος ξαναγράφτηκε στον χάρτη» και η πορεία προς τον πληθυσμιακό μαρασμό μπορεί να αναστραφεί, αν ολοκληρωθούν οι προσπάθειες.
- Ένας συνοπτικός κατάλογος των ενεργειών και των επιτυχιών του Δήμου, στο δύσκολο αυτό δρόμο που χαράχθηκε, παρουσιάζει καλύτερα από κάθε άλλο το νόημα της σειφορικής ανάπτυξης.
- Το 1999 η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης (ΕΕΠΦ) ανένειμε στον Δήμο Τήλου και στον Δήμαρχο Τήλου, γιατρό Τάσο Αλιφέρη, το βραβείο Αντύπα για την προστασία του περιβάλλοντος:
 - για τις διαχρονικές συστηματικές ενέργειες του απαγόρευσης του κυνηγιού (από το 1997)
 - για την προστασία της πανίδας του νησιού
 - για την αποτελεσματική ανάδειξη των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος
- Ο Δήμος ανέθεσε την εκπόνηση Ειδικής Περιβαλλοντικής Μελέτης για τη «δημιουργία Φυσικού Πάρκου» στην Τήλο, για τη διατήρηση και τον εμπλουτισμό της πανίδας και χλωρίδας και τη διάσωση των αποδημητικών πτηνών.
- Η Τήλος έχει ήδη περιληφθεί στις «Σημαντικές Περιοχές για τα πουλιά της Ευρώπης» (IBA).
- Στο σπήλαιο Χαρκαδιό βρέθηκαν οστά νάνων ελεφάντων, εργαλεία νεολιθικής εποχής και άλλα ευρήματα, που χρονολογούνται από το 7.000 π.Χ. Τα οστά έχουν μεταφερθεί στα παλαιοντολογικά μουσεία Βιέννης και Αθηνών, αλλά και σε αίθουσα του Δημοτικού Τήλου στα Μεγάλα Χωριά, όπου λειτουργεί μικρό μουσείο με αναπαραστάσεις νάνων ελεφάντων και παρουσίαση του σπηλαίου με οπτικοακουστικό υλικό.
- Η απόκτηση από τον Δήμο του ταχύπλοου «Sea Star» (που καλύπτει την απόσταση από τη Ρόδο σε 55 λεπτά της ώρας) έχει στόχο (σε συνάρτηση με τη σημαντική αναβάθμιση του λιμένα) τη λειτουργική και ψυχολογική μείωση της απόστασης της Τήλου από τα μεγάλα τουριστικά κέντρα (Ρόδος, Κως...) (ημερήσια, στενότερη επαφή με τις κοινωνικές εξυπηρετήσεις στα αστικά κέντρα τον χειμώνα, κ.λπ.).

- Η ουσιαστική βελτίωση του δημοτικού συγκοινωνιακού δικτύου στο νησί, επιτεύχθηκε με την πλήρη ασφαλίτωση της βασικής οδικής αρτηρίας Λιβάδια-Μεγάλο Χωριό, (7 χλμ.), καθώς και των διαδρομών: Μεγάλο Χωριό – Άγιος Αντώνιος, Άγιος Αντώνιος-Μοναστήρι Αγίου Παντελεήμονα, Μεγάλο Χωριό-παραλία Ερίστου, Λιβάδια-Χαρκαδιό κ.λπ.
Αλλά και αρκετοί δευτερεύοντες δρόμοι έγιναν ήδη βατοί, όπως οι Άγιος Αντώνιος – παραλία Πλάκας, Μεγάλο Χωριό και Λιβάδια προς τοποθεσία ΧΥΤΑ...
- Η τακτική καθημερινή εξυπηρέτηση, κατά τη θερινή περίοδο, των παραπάνω διαδρομών με τα δημοτικά λεωφορεία συμπληρώνεται με μόνιμη δυνατότητα εξυπηρέτησης με ταξί και ενοικιαζόμενα αυτοκίνητα, αλλά και από την ύπαρξη του ελικοδρομίου.
- Η επάρκεια νερού και η διαχείριση των απορριμμάτων συνιστά απαραίτητο θετικό στοιχείο για την ποιότητα ζωής του μόνιμου πληθυσμού, καθώς και για την ανάπτυξη ορθού τουρισμού.
- Το ίδιο συμβαίνει με ορισμένες κοινωνικές εξυπηρέτησεις, που η έλλειψή τους αποτελούσε παλιότερα πληγή αγιάτρευτη, όπως η εκπαίδευση (για τα ελάχιστα παιδιά), η υγεία (ιατρεία, ιατρική στελέχωση και βοηθητικό προσωπικό), οι εξυπηρέτησεις (εστίαση, ψυχαγωγία, αναψυχής κ.λπ.).
- Ο ξενοδοχειακός εξοπλισμός, βασισμένος στην ιδιωτική πρωτοβουλία και επιβοηθούμενος από τη δημοτική-δημόσια συμβολή, στηρίζεται στα παραπάνω βασικά στοιχεία ενός υγιούς τουριστικού υποβάθρου και αρχίζει να κάνει αισθητή την παρουσία του, ενώ, όπως και οι άλλες σημαντικές βελτιώσεις στο νησάκι των 300 κατοίκων, σφραγίζουν όχι μόνο την καλοκαιρινή περίοδο, αλλά κατά πολύ τους μόνιμους κατοίκους ολοχρονικά.
- Και τώρα ήρθε η σειρά του οικισμού Λιβάδια να βάλει σοβαρές βάσεις για τα βαριά καθήκοντα που του προσκινίζονται.

5 • Ένα ζωντανό παράδειγμα (που χαρακτηρίζει όμως πολλά νησιά): προβλήματα και δυνατότητες αντιμετώπισής τους στον οικισμό Λιβάδια Τήλου

- Μέσα στη γενικότερη προσπάθεια έγκαιρης προετοιμασίας της Τήλου στις νέες εξελίξεις που της επιφυλάσσει η τουριστική πλημμύρα, πρωτεύοντα ρόλο παίζει ο οικισμός Λιβάδια, που αποτελεί το βαρόμετρο για την οικολογικά σωστή ανάπτυξη όλου του νησιού, γιατί αυτός κινδυνεύει περισσότερο. Κηρυγμένος παραδοσιακός, είναι ένας έντονα τώρα πιο αναπτυσσόμενος οικισμός, με ραγδαία αύξηση της τουριστικής κίνησης, της οικοδόμησης νέων κτισμάτων, καθώς και της κυκλοφοριακής επιβάρυνσης από τροχοφόρα. Η ακτή του κόλπου των Λιβαδιών αποτελεί την είσοδο στο νησί, αφού το μοναδικό λιμάνι με το οποίο συνδέεται η Τήλος με την υπόλοιπη Ελλάδα βρίσκεται εδώ, και αεροδρόμιο στο νησί δεν υπάρχει.
- Πιστεύουμε γενικά πως η πολυτιμότερη ζώνη μιας πόλης είναι εκεί όπου η γη συναντάει το νερό, και ιδιαίτερα τη θάλασσα. Οι παραλίες μας είναι το πιο κτυπητό παράδειγμα της απόλυτης ανάγκης σειφορικής αντιμετώπισης της στρεβλής «ανάπτυξης», που προκαλεί η παντοδύναμη τουριστική «αξιοποίηση», με βασικό έγκλημα την καταπάτηση σε σημαντικό βαθμό κάθε μ² δημοτικής γης από τις οικοδομές και τα τροχοφόρα, με ή χωρίς την πλήρη ανοχή δημόσιων υπηρεσιών που βρίσκονται μακριά αλλά, συχνά, από λαθεμένους σχεδιασμούς. Τα ανεξέλεγκτα όμορα οικονομικά συμφέροντα των κατοίκων και των επιχειρηματιών και ο φόβος της Τ.Α. για το πολιτικό κόστος αποτελούν μια στρόντακτη βάση για την επικράτηση της ασφάλτου και του μπετόν, για την καταδυνάστευση του πεζού, του φυσικού δηλαδή ανθρώπου, σε κίνηση ή σε στάση.
- Η παραλιακή περιοχή στα Λιβάδια φιλοξενεί την αναψυχή και εστίαση των κατοίκων και των παραθεριστών: θαλάσσιο μπάνιο, ηλιοθεραπεία, περίπατος κατά μήκος της ακτής, εστιατόρια, ταβέρνες, αναψυκτήρια-μπαρ, καφετέριες, μικρές ή μέτριες τουριστικές μονάδες, όλα εκεί μαζί με ταχύτητα αυξανόμενες παραθεριστικές κατοικίες σε δεύτερο όροφο.

Κατά μήκος, και σε επαφή με την αυθαίρετα διαμορφωμένη οικοδομική γραμμή, διέρχεται ο βασικός δρόμος του οικισμού, ο υφιστάμενος παραλιακός, ασφαλισμένος, διπλής κατεύθυνσης, χωρίς πεζοδρόμια. Ο δρόμος αυτός, αναγκαστικά, χρησιμοποιείται ταυτόχρονα από τα αυτοκίνητα (σε κίνηση ή σε στάση) και τους πεζούς, ενώ χωρίζεται από την πλαζ με χαμηλό μπετονένιο τοιχαλάκι. Ό,τι περισσεύει αποτελεί την πλαζ της παραλίας και καλύπτεται από βότσαλα.

- Οι παλιότερες προσπάθειες επαναφοράς του νησιού, και ειδικά του οικισμού Λιβάδια, στη ζωή οδήγησαν σε άστοχες παρεμβάσεις στην παραλιακή ζώνη, που αλλοίωσαν το τοπίο και υποβάθμισαν την παραλία, μειώνοντας τον πολύτιμο φυσικό πόρο της βοτσαλωτής αμμουδιάς στο μισό και καλύπτοντας το υπόλοιπο μισό με τσιμέντο και ασφάλτα. Από τη μεριά τους οι ιδιώτες οικοπεδούχοι προωθήθηκαν όσο μπορούσαν στην παραλία, ακόμα και στον αιγιαλά, ορίζοντας αυθαίρετα, de facto, τη ρυμοτομική και την οικοδομική γραμμή, μειώνοντας όσο μπορούσαν τις διαστάσεις του ελεύθερου κοινόχρηστου χώρου, ανοίγοντας δρομάκια όπου τους βόλευε και μπλοκάροντας με μαεστρία απαραίτητες διανοίξεις άλλων απαραίτητων δρόμων.

Επειδή υπάρχουν ακόμα πολλά άκτιστα οικόπεδα κατά μήκος της παραλίας των 2.000 μ. και επίκειται ραγδαία εξέλιξη καθώς οικοδομούνται με γοργό ρυθμό, είναι η τελευταία ευκαιρία για να παρθούν μέτρα, (οριοθέτηση του

οικισμού, νέοι όροι δομήσεως, απόλυτα συνεπείς και αυστηρότατοι έλεγχοι από τις αρμόδιες υπηρεσίες, πλήρες, οδικό δίκτυο κ.λπ.) ώστε να ελέγχεται μόνιμα η κατάσταση. Απαιτείται έγκαιρα δυναμική προσπάθεια επίλυσης των συσσωρευμένων προβλημάτων, πριν καταστούν δυσεπίλυτα και καταστρέψουν την ποιότητα και περιβαλλοντική αξία του νησιού (ιδιαίτερα της παραλίας και του οικισμού Λιβάδια).

- Η παραλία αποτελεί το βασικό δομικό στοιχείο, τη μεγάλη προίκα των Λιβαδιών. Τον χειμώνα βέβαια (όπως σε όλα τα μικρά τουριστικά νησιά) οι λιγαστοί κάτοικοι που παρομένουν μαζεύονται κατά κανόνα στο εσωτερικό του οικισμού, ενώ τους θερινούς μήνες η κατάσταση αλλάζει ριζικά. Προστίθενται, εκτός από τους 1.000 παραθεριστές (με βάση τις πάνω από 900 διαθέσιμες κλίνες), και οι ημερήσιοι επισκέπτες που έρχονται από τη Ρόδο και τα γύρω νησιά, με συνεχή αυξητική τάση. Η παραλία συγκεντρώνει, από νωρίς μέχρι αργά το βράδυ, ένα μεγάλο κομμάτι της ζωής των τουριστών, αλλά και των κατοίκων του οικισμού (τους λουόμενους – τους λιαζόμενους, τους επισκέπτες...) και το «φαγάδικα» κάθε είδους, γεμάτο μεσημέρι και βράδυ, αρχίζουν να διώχνουν αποφασιστικά την κατοικία από το ισόγειο των κτιρίων κατά μήκος της ακτής.

Η συνύπαρξη πεζών και τροχοφόρων (με διπλή μάλιστα κατεύθυνση), σε συνδυασμό με το μικρό πλάτος της ακτής, την ύπαρξη των καταστημάτων εστίασης και αναψυχής μετατρέπουν (με την κίνηση που προκαλούν, αλλά και τη συνεχή ανάπτυξη νέων μονάδων κατά μήκος της ακτής) την παραμονή στην παραλία, μέρα με τη μέρα, από ευχάριστη που είναι σε προβληματική.

Κρίθηκε έτσι απαραίτητος ο διαχωρισμός των πεζών από τους τροχούς (του «ποδάνθρωπου» από τον «τροχάνθρωπο» που έγραφε κάποτε ο Μανώλης Καραγάτσης), με τη μετάθεση του δρόμου σε βάθος ενός οικοπέδου και την απόδοση όλης της παραλίας στους πεζούς. Η πλήρης απελευθέρωση της ακτής από τα αυτοκίνητα δημιούργησε την ανάγκη ύπαρξης μιας νέας «παραλιακής» οδικής αρτηρίας, πίσω από την πρώτη σειρά κτιρίων του οικισμού που έχουν το μέτωπό τους πάνω στην ακτή και «βρέχονται από το κύμα».

Ο δρόμος αυτός θα εξυπηρετεί (σε συνεργασία με τα κάθετα προς την ακτή «συνδετικά» δρομάκια, αλλά και με την δημιουργούμενη παράλληλα περιμετρική αρτηρία του οικισμού) την παράλια ζώνη, ακόμα και με θέσεις παρκάρισματος.

Η διάνοξη του «νέο-παραλιακού» δρόμου απαιτούσε τη συνεργασία σειράς μελετητών άλλων ειδικοτήτων και σημαντικές επενδύσεις, ώστε να λυθούν ταυτόχρονα τα προβλήματα του οικισμού που αφορούν την αναγνώριση και νομιμοποίηση της πολεοδομικής δομής του καθώς και του «συνεκτικού τμήματός» του, το βασικό κυκλοφοριακό δίκτυο, την απρόσκοπτη κυκλοφοριακή σύνδεση με το υπόλοιπο νησί, τη γεφύρωση του βασικού ρέματος κ.λπ.

- Οι προτάσεις για την παραλιακή ζώνη των Λιβαδιών στην Τήλο.

Την εννοία περιοχή της παραλίας, που θα είναι αφιερωμένη πλήρως στον πεζό, θα αποτελούν ουσιαστικά τέσσερις επί μέρους «ζώνες»:

- α' - η πρώτη περιλαμβάνει τη μετωπική προς τη θάλασσα πλευρά των κτισμάτων (με τις πρασιές τους) ή των ακόμα άκτιστων οικοπέδων που βρίσκονται πάνω στην παραλία
- β' - η δεύτερη ζώνη περιλαμβάνει όχι μόνο τον παραλιακό πεζόδρομο, αλλά και κάθε ελεύθερο δημοτικό ή δημόσιο χώρο σε επαφή, κυρίως την υπό δημιουργία πολυεπίπεδη «κεντρική πλατεία» και την «πλατεία παραλίας»
- γ' - η βοτσαλωτή ακτή της πλάζ, από τον πεζόδρομο μέχρι τη γραμμή αιγιαλού, αποτελεί την τρίτη ζώνη, ενώ
- δ' - την τέταρτη ζώνη της παραλιακής ζώνης αποτελεί η θαλάσσια περιοχή σε επαφή με την πλάζ.

Τελικά, η οριστική δομή και λειτουργία του οικισμού Λιβάδια θα καθορίζεται κυρίως από τη φαρδιά «φορτωμένη από τα θεόρτα αρμυρίκια (που θα πολλαπλασιαστούν ακόμα παραπάνω)- παραλιακή ζώνη αποκλειστικά για τον άνθρωπο και όχι τον τροχοκένταυρο, τη ζώνη του λιμανιού (που βρίσκεται τώρα σε πλήρη επέκταση), την οργάνωση και εξοπλισμό του εσωτερικού του οικισμού (μέχρι την περιμετρική αρτηρία και το όριο του οικισμού), ενώ το συνολικό αυτό κυκλοφοριακό δίκτυο πεζών και τροχών θα αποτελεί έναν «καμβά» (ένα πλέγμα) πάνω στο οποίο θα δομείται οριστικά.

Summary

Is it possible for a touristic development to beat the same time sustainable?

(based on the example of the "Livadia" settlement at the island of Tilos in the Dodecanese.)

Grigoris Diamadopoulos, Architect-Town Planner

- a. The three elements: "development" - "sustainability" - "environment" should be seen in our days in unison.
 - The word "development" may be the most maltreated word in our country. Similarly to the word "exploitation", development has become synonymous to the increase, to the indiscriminant growth of the elements of the city. Modern society has convinced the absolute majority of people that this growth keeps pace with the personal "profit", a word absolutely misunderstood.
 - Speaking about "environment" we do not exclusively refer to natural environment. By using the term one does not refer only to natural pollution; one should also include the protection (interdependent to the development) of the urban environment which concerns all forms of pollution in a wider sense: atmospheric-visual-aesthetic-architectural-urban-sound-traffic-cultural ...
 - Sustainability refers to the wise management of natural and human resources for the benefit of mankind, preventing the downgrading or the exhaustion of them so they can continue to serve the next generations. In combination with the right and scientifically ballasting sustainable development, it makes it imperative for us to hand over to our grandchildren the natural resources and also the heritage of human civilization (cultural - architectural...), that can not be renewed (and that we inherited from our grandfathers and so on) as they were, intact and certainly not covered by tons of concrete and asphalt.
 - The ideal sustainable development would not only preserve these resources, it would also increase them, restoring the damages that have been caused by humankind during the centuries (to the vegetation, the water, the earth, the air, the energy sources the cultural heritage etc).
- b. Touristic development is unfortunately a "necessary evil" (namely necessary and evil). Especially in the small islands of the Aegean it is impossible for local society to support prosperity and improvement of the quality of life based only in the primary and secondary sector of production. It is characteristic that the decreasing of population in the settlement of Livadia in Tilos was 75% between 1961-1991!
- c. Tilos in the Dodecanese, having a population of 500 inhabitants, tries to develop touristically on a correct basis. However, in the past, unsuccessful interventions in the coastal zone (a common occurrence in the islands of the Aegean) have deteriorated and downgraded the landscape, decreasing the extend of the «Livadias» beach to half of its original size and covering the other half with concrete and asphalt (the main road!).
 - We generally believe that the most invaluable zone of a city is the place where the land meets the water, especially the sea. Our beaches are the most striking example of the absolute need for a sustainable confrontation of the wrong "development" that the omnipotent touristic "exploitation" provokes. The latter's basic crime is the land-grabbing of a significant size of public land by buildings or vehicles. In «Livadia» separating pedestrians from the vehicles, through translocating the road one site deep and then rendering the whole beach to the pedestrians, was deemed necessary. Naturally, the full releasing of the beach from vehicles demanded the creation of a new "beach" arterial road, set behind the settlement buildings that were facing the beach and mostly accommodated social services. Therefore, can one talk not only of conserving the environment, but also of recovering the environment, for the sake of human beings!
 - And what is most interesting about this long term, strenuous scientific endeavor, is that the work...is already happening.

Τα εμπόδια στον σχεδιασμό των τουριστικών νησιών στην Ελλάδα και τα περιθώρια υπέρβασής τους. Μερικές σκέψεις με αφορμή τις ΕΧΜ Λέσβου, Θήρας και Ίου*

Δημήτρης Οικονόμου

Πολυεσδόμος-Χωροτάκτης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Ευχαριστώ για την πρόσκληση, θα αναφερθώ στο θέμα το οποίο εισήγαγε η κ. πρόεδρος με αφετηρία δύο ειδικές χωροταξικές μελέτες, της Λέσβου και της Θήρας-Ίου της οποίας ήμουν και επιστημονικός υπεύθυνος αλλά και με βάση γενικότερη εμπειρία γύρω απ' τα ζητήματα. Η μεν Ειδική Χωροταξική Μελέτη (ΕΧΜ) της Λέσβου ξεκίνησε το 1988 και τελείωσε το 1994, δηλαδή υπεβλήθη η τέταρτη φάση, η τελευταία σύμφωνα με τις προδιαγραφές, η δε μελέτη της Θήρας και της Ίου, άρχισε το 1993 και τελείωσε το 1998. Και οι δύο έχουν περάσει από ΣΧΟΠ, αυτή της Θήρας-Ίου και από το κεντρικό ΣΧΟΠ, αλλά καμία από τις δύο δεν έχει θεσμοθετηθεί. Το γιατί είναι κάτι που θα προσπαθήσω να το εξηγήσω λίγο, όσο είναι δυνατόν, στη συνέχεια.

Κατ' αρχάς θα ήθελα ν' αναφερθώ πόρα πολύ σύντομα σε ορισμένα χαρακτηριστικά των νησιών και των μελετών αυτών, αλλά δεν θα μείνω σ' αυτά, θέλω να πώ σε κάποια γενικότερα συμπεράσματα, αλλά νομίζω είναι χρήσιμο να δούμε λίγο και κάποια δεδομένα συγκεκριμένα. Αυτά τα τρία νησιά έχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά και κάποιες διαφοροποιήσεις. Απ' την άποψη του τουρισμού, όταν ξεκίνησαν οι μελέτες η Θήρα ήταν ήδη σε διαδικασία ανάπτυξης έντονη, η Λέσβος ήταν σε αρκετά περιορισμένα επίπεδα τουριστικής ανάπτυξης και η Ίος ήταν κάπου ενδιάμεσα. Και η Θήρα και η Λέσβος παράλληλα με τον τουρισμό είχαν παράδοση, αλλά και πραγματικότητα ακόμα, σοβαρής γεωργικής δραστηριότητας, τα αμπέλια στη Σαντορίνη, η ελιά αλλά και άλλα πράγματα στη Λέσβο.

Από την άποψη του καθεστώτος δόμησης του εξωαστικού χώρου, θυμίζω ότι αυτές οι ΕΧΜ αφορούν τον εξωαστικό, έξω από τα όρια των οικισμών και της πόλης, μόνο την ύπαιθρο, δεν μπαίνουν μέσα στους οικισμούς. Από την άποψη του καθεστώτος δόμησης λοιπόν, η μεν Ίος και η Λέσβος διέπονται από το καθεστώς εκτός σχεδίου δόμησης, το κυρίαρχο στην ελληνική πραγματικότητα, η Θήρα όμως είχε την ιδιομορφία ότι όταν ξεκίνησε η μελέτη διέθετε ήδη ΖΟΕ η οποία κάλυπτε όλο το νησί. Θεωρητικά, ΖΟΕ απ' το 1990, αυτό είναι ασυνήθιστο για τα ελληνικά δεδομένα. Για να προτρέξω λίγο σε κάτι που θα μας είναι χρήσιμο κι αργότερα, θα θυμίσω ότι στην Ελλάδα μόνο το 5% περίπου του εξωαστικού και εξωοικιστικού χώρου διαθέτει σχέδια χρήσεων γης. Όλος ο υπόλοιπος χώρος, με εξαίρεση τις δασικές εκτάσεις που έχουν ειδικό καθεστώς και τους αρχαιολογικούς χώρους όσοι είναι οριοθετημένοι, διέπεται από το καθεστώς εκτός σχεδίου δόμησης με τα χαρακτηριστικά που τα γνωρίζουμε όλοι. Επιτρέπει εξαιρετικά υψηλές πυκνότητες σε πολύ χαμηλές αρτιότητες, ιδίως λόγω των παρεκκλίσεων, και επιτρέπει αυτά τα πράγματα να γίνονται ακόμα πιο έντονα εκεί που δεν θα έπρεπε να γίνονται. Δηλαδή στις περιστατικές ζώνες, στις περίφημες ζώνες των πόλεων όπου η αρτιότητα είναι εξ' ορισμού ακόμα μικρότερη από την υπόλοιπη χώρα και στις παράδιες ζώνες, εκεί δηλαδή που υπάρχει μεγάλη ζήτηση και που δημιουργεί και προβλήματα η δόμηση. Είναι ένα καθεστώς εξαιρετικά αρνητικό, διαπιστωμένο, δεν θα επεκταθώ περισσότερο σ' αυτό το θέμα.

Περίεργως στη Θήρα δεν υπάρχει αυτή η ιστορία, είναι γνωστό επίσης ότι από αυτή την άποψη η Ελλάδα είναι ιδιόμορφη σε σύγκριση με οποιοδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα και μη ευρωπαϊκή ακόμα, δηλαδή και το πολύ χαμηλό ποσοστό εξωαστικού χώρου με σχέδια χρήσεων γης και τα χαρακτηριστικά εκτός σχεδίου δόμησης είναι πρωτοφανή για τα υπόλοιπα 15 κράτη-μέλη, για ορισμένα απ' τα καινούργια, για τις ΗΠΑ, για τον Καναδά, για την Αυστραλία και για μια σειρά από άλλες χώρες, είναι πρωτοφανές καθεστώς αυτό.

Ας πάμε τώρα στις συγκεκριμένες δύο μελέτες, πολύ συνοπτικά να αναφερθώ στη φιλοσοφία των προτάσεων. Η φιλοσοφία αυτή είχε τρία στοιχεία, τρεις άξονες. Ο πρώτος ήταν η διατήρηση του φυσικού χαρακτήρα του υπαίθριου χώρου και του τοπίου, που δεν είναι το ίδιο με το φυσικό χαρακτήρα, ήδη αναφέρθηκε προηγουμένως ότι στα νησιά μεγάλο μέρος του τοπίου είναι ανθρωπογενές, δεν σημαίνει όμως ότι η έννοια αυτή δεν ταυτίζεται με τη δόμηση. Αυ-

τός λοιπόν είναι ένας πρώτος άξονας, να διατηρηθούν αυτά τα πράγματα σε σημαντικό τμήμα του εξωαστικού χώρου. Ο δεύτερος άξονας είναι να προστατευθεί η γεωργική γη από τη δόμηση και την οικοπεδοποίηση, δυο πράγματα που δεν ταυτίζονται επίσης, αν και έχουν συνάφεια. Ο τρίτος άξονας ήταν η αντιστροφή της παραδοσιακής λογικής της νομοθεσίας περί εκτός σχεδίου δόμησης, η οποία είναι όπως είπα η διευκόλυνση της δόμησης εκεί που ακριβώς δεν πρέπει να γίνεται, κατά μείζονα λόγο δεν πρέπει να γίνεται, δηλαδή στα περιστατικά και στα παρόδια.

Αν τους αξιολογήσει κανείς εκ των υστέρων, ή και τότε, θα μπορούσε να πει ότι έχουν τα εξής χαρακτηριστικά οι προτάσεις που αναπτύχθηκαν με βάση αυτούς τους τρεις άξονες. Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι ότι οδηγούν σε προστασία του εξωαστικού χώρου, αυτή είναι μια βασική θετική επιλογή, είναι σαφές. Η δεύτερη είναι ότι δεν υποστηρίζουν τη γενικότερη χωρική οργάνωση του εξωαστικού χώρου οι προτάσεις που βασίζονται στα τρία προηγούμενα που είπα. Φερ' ειπείν δεν αναφέρονται στη διόρθωση του οικιστικού δικτύου, δεν καλύπτουν ζητήματα υποδομών, μεταφορικών και άλλων. Το τρίτο είναι ότι μόνο μερικώς συνδέονται με ένα αναπτυξιακό μοντέλο, δηλαδή δεν μπορούν με συστηματικό τρόπο να υποστηρίξουν ένα διαφορετικό αναπτυξιακό μοντέλο, βέβαια οι χρήσεις γης σε μεγάλο βαθμό μπορούν να αντανακλούν αναπτυξιακές επιλογές και ως ένα βαθμό να τις υποστηρίζουν, αλλά αυτό δεν αρκεί για να υποστηριχθεί ένα νέο αναπτυξιακό μοντέλο, απαιτούνται κι άλλα πράγματα πέρα από τις χρήσεις γης. Το τέταρτο είναι ότι δεν οδηγούν αυτές οι προτάσεις σ' ένα συντονισμένο σχεδιασμό και του εκτός σχεδίου και του εντός σχεδίου, καλύπτουν μόνο το εκτός σχεδίου, δεν καλύπτουν το εντός. Στην πραγματικότητα αυτά είναι αλληλένδετα όμως. Μάλιστα στον διεθνή χώρο γίνεται ταυτόχρονα και για το εντός και για το εκτός κομμάτι των οικισμών, είναι σπάνιο το να σχεδιάζεται σε επίπεδο φυσικού σχεδιασμού μόνο το εκτός σχεδίου κομμάτι, ακριβώς διότι είναι αλληλένδετα αυτά. Αυτά είναι τα χαρακτηριστικά αυτών των προτάσεων λοιπόν, των δικών μας και κατά την άποψή μου και της μεγάλης πλειονότητας των υπολοίπων ειδικών χωροταξικών μελετών. Τι είναι αυτά; Είναι θετικά ή είναι αρνητικά;

Κατ' αρχάς μια πρώτη κατηγορηματική άποψή μου είναι ότι είτε πούμε ότι αυτά δικαιολογούνται, τα προηγούμενα στοιχεία και οι ελλείψεις που ανέφερα, είτε όχι, και θα αναφερθώ παρακάτω σ' αυτά, θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο να είχαν θεσμοθετηθεί αυτές οι μελέτες για τα τρία νησιά, αλλά και όλες οι άλλες χωροταξικές μελέτες οι οποίες δεν θεσμοθετήθηκαν.

Θα ήταν εξαιρετικά χρήσιμο για τον εξής λόγο, διότι αυτά που κάνουν, που είναι βασικά η θεσμοθέτηση χρήσεων γης και όρων δόμησης, βέβαια σπεύδω να διευκρινίσω ότι άμα δεν κάνεις προδιαγραφές, οι ειδικές αυτές χωροταξικές μελέτες είχαν προτάσεις και για άλλα ζητήματα, για δρόμους, για υποδομές, για οικιστικά δίκτυα και ό,τι θέλεις, δεν υπήρχε όμως διαδικασία θεσμοθέτησης όλων αυτών των πραγμάτων. Δηλαδή άμα κατέληγε κανείς στο δια ταύτα κι έβλεπε τι θα θεσμοθετηθεί απ' όλο αυτό το σύστημα προτάσεων που ήταν ολοκληρωμένο με μια έννοια, το μόνο που θα μπορούσε να θεσμοθετηθεί κανείς ήταν χρήσεις γης και όροι δόμησης και κάποια μορφολογικά πράγματα. Κι αυτό γιατί η θεσμοθέτηση των EXM γίνεται μέσω της ΔΟΕ, δεν γίνεται με κάποιον άλλον τρόπο, άρα ουσιαστικά αυτό είναι η EXM, ό,τι είναι έξω απ' αυτό είναι εξ' ορισμού άσκηση επί χάρτου. Είδα και κάποια αυριανή εισήγηση που λέει ασκήσεις επί χάρτου στα νησιά, κάτι τέτοιο, είναι άνω μ' αυτή την έννοια. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι άχρηστο κάτι τέτοιο, μια μελέτη είναι πάντα χρήσιμη για γενικότερους λόγους, αλλά όσον αφορά τη θεσμοθέτηση για το δια ταύτα, αυτό που θεσμοθετείται είναι οι χρήσεις γης, αυτό είναι αυτές οι μελέτες.

Είναι λίγο, δεν καλύπτει όλα αυτά που θα μπορούσε κανείς να σκεφτεί. Αυτό δεν σημαίνει, επαναλαμβάνω, ότι δεν θα έπρεπε να θεσμοθετηθούν, αντίθετα αυτό το λίγο με μία έννοια που κάνουν είναι εξαιρετικά σημαντικό για τον ελληνικό χώρο, ακριβώς επειδή ο ελληνικός χώρος έχει ιδιομορφίες οι οποίες δεν υπάρχουν ή δεν υπάρχουν στον ίδιο βαθμό σε άλλες χώρες. Σε μια απ' τις ιδιομορφίες αυτές αναφέρθηκα ήδη, την έλλειψη σχεδίων χρήσεων γης και την κυριαρχία αυτής της καταστροφικής νομοθεσίας εκτός σχεδίου δόμησης και των αυθαίρετων βέβαια. Επομένως μια πρώτη συνέπεια της εφαρμογής αυτών των EXM είναι ότι αντιμετωπίζουν αυτό το τεράστιο πρόβλημα. Από μόνο του αυτό για την ελληνική χωρική οργάνωση θα ήταν ένα τεράστιο βήμα προς τα εμπρός.

Και το ότι δεν έγινε ή δεν έγινε εγκαίρως, ξεκίνησε η πρώτη φάση απ' το 1988, η δεύτερη το 1992 και σήμερα αρχίζουν και θεσμοθετούνται κάποια πράγματα με εξαιρετικά αργούς ρυθμούς, με σαφή παραποίηση των προτάσεων και εκπτώχευση αλλά και με καταστάσεις οι οποίες πλέον είναι τελείως αναντίστοιχες μ' αυτές τις οποίες ξεκίνησε η μελέτη. Άρα αυτό που θεσμοθετείται σήμερα πολύ λίγα πράγματα μπορεί να κάνει σε σχέση μ' αυτά που θα συνέβαιναν, εννοώ από την άποψη της προστασίας, αν είχαν γίνει εγκαίρως. Σε μια εισήγηση παρόμοια παρουσιάζω την EXM της Σαντορίνης το 1995. Είχα παρουσιάσει δύο αεροφωτογραφίες από ένα αρκετά μεγάλο εκτός σχεδίου κομμάτι της Σαντορίνης, στην Περίσσα. Ήταν μια αεροφωτογραφία του 1985 και μια του 1994. Το 1985 είχε αυτή η έκταση γύρω στα 40 κτίσματα εκτός σχεδίου, όχι και λίγα, είχε αρχίσει κάποια ανάπτυξη, το 1995 είχε 400. Σε πρόσφατη αεροφωτογραφία δεν μετριούνται, δηλαδή έχεις την αίσθηση ότι βλέπεις μια εξαιρετικά πυκνοδομημένη περιοχή, τουλάχιστον άμα κοιτάς το εκτός σχεδίου. Αυτό το οποίο έχει τη μικρότερη πυκνότητα είναι το εντός σχεδίου, γιατί στην Ελλάδα μία από τις συνέπειες αυτών είναι ότι όταν κάτι μπαίνει στο σχέδιο εκεί μειώνεται η ζήτηση δόμησης και μετατοπίζεται στο εκτός.

Τέτοια λοιπόν φαινόμενα καταστροφικά, όσοι ξέρουν τη Σαντορίνη, φαντάζομαι όλοι την ξέρουν παλιότερα, δεν ξέρω αν όλοι την ξέρουν όπως έχει γίνει σήμερα, καταλαβαίνουν τι θα σήμαινε έστω κι αυτό το πράγμα κι αν μην υπήρχαν όλα τα άλλα για οικοδομές, χωροταξίες κ.λπ. Επομένως θα ήταν πάρα πολύ σημαντικό να είχαν θεσμοθετηθεί αυτές οι μελέ-

τες, έστω και αν δεν καλύπτουν όλο το φάσμα αυτών των πραγμάτων που μπορεί να σκεφτεί κανείς ότι κάνει ο χωρικός σχεδιασμός με την ευρύτερη έννοια του όρου. Τώρα γιατί δεν τα κάνει αυτά τα πράγματα. Ένας λόγος που οι μελέτες αυτές είναι μόνο αυτά που σας είπα, δηλαδή το φάσμα των επιχειρησιακών προτάσεων είναι τόσο περιορισμένο σε χρήσεις γης κ.λπ., είναι ότι από τη φύση τους δεν είναι χωροταξικές μελέτες. Κάποιος έβαλε τον τίτλο ΕΧΜ, αλλά ήταν ως πούμε εν μέρει μια παρανόηση, εν μέρει εξηγείται για λόγους εσωτερικούς της διοίκησης και των υπηρεσιών, ανταγωνισμού κ.λπ., που ο καθένας θέλει να κατοχυρώσει κάποιο κομμάτι, δεν είναι τόσο κακό αυτό πάντως.

Η ουσία είναι ότι δεν πρόκειται για χωροταξικές μελέτες, πρώτον διότι από τις προδιαγραφές τους και από τη διαδικασία θεσμοθέτησης δεν μπορούν να καλύψουν αυτά που καλύπτει αυτό που λέμε χωροταξία στον διεθνή χώρο. Δεύτερον και ακόμα πιο σημαντικό, και εδώ θέλω να επιμείνω γιατί καμιά φορά γίνεται ερμηνεία ότι είναι κακό που αυτές οι μελέτες δεν είναι χωροταξικές, και μερικοί λένε και αναπτυξιακές ακόμα, δεν θα μπορούσαν να ήταν χωροταξικές και κατά μείζονα λόγο αναπτυξιακές μελέτες διότι η περιοχή εφαρμογής είναι πάρα πολύ μικρή.

Για να μιλάμε για χωροταξία, στρατηγική χωροταξία και κατά μείζονα λόγο για αναπτυξιακό προγραμματισμό, απαιτούνται μεγάλης κλίμακας χωρικές ενότητες, κατ' αρχάς επιπέδου περιφέρειας. Από εκεί αρχίζει η χωροταξία. Σε όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες όταν μιλάνε για χωροταξία αρχίζει από την περιφέρεια και πάνω και η μέση ευρωπαϊκή περιφέρεια είναι πολύ μεγαλύτερη από τη μέση ελληνική. Η μέση ελληνική περιφέρεια είναι ένας μεγάλος νομός της Γαλλίας. Δεν μπορείς να έχεις χωροταξία λοιπόν σ' αυτό το επίπεδο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι η χωροταξία δεν χρειάζεται, αλλά χρειάζεται να γίνεται με τη σωστή διαδικασία, που είναι τα χωροταξικά σχέδια σε μεγάλες κλίμακες, τότε που γίνονταν αυτές οι μελέτες που είχαν ανατεθεί δεν υπήρχαν. Σήμερα για πρώτη φορά στην Ελλάδα έχει αρχίσει μια διαδικασία, η εφαρμογή του Ν. 2742, έχει θεσμοθετηθεί το Γενικό Πλαίσιο -στο Ειδικό Πλαίσιο των ακτών αναφέρθηκε η κ. Γεράρδη- και είναι στον προθάλαμο οι θεσμοθετήσεις και των 12 περιφερειακών πλαισίων. Επομένως, ότι είναι να κάνει η χωροταξία που πρέπει να γίνεται αλλά με τα κατάλληλα σχέδια, θα μπορούσε να γίνεται από αυτά τα σχέδια. Ένα άλλο ζήτημα βέβαια είναι αν τα συγκεκριμένα σχέδια είναι επαρκή, αυτό ευχαρίστως να το συζητήσω αλλά δεν θέλω να ανοίξω συζήτηση στο πλαίσιο αυτής της εισήγησης γιατί θα μας πήγαινε αλλού. Δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι είναι επαρκή βέβαια, αλλά αυτό είναι άλλο ζήτημα, αφορά εκείνα τα σχέδια. Ένα σχέδιο δεν είναι εξ ορισμού επαρκές πάντα και πρέπει να το έχουμε υπόψη μας.

Εδώ να κάνω μια μικρή παρένθεση και ν' αναφερθώ στη Σαντορίνη, που όπως είπα αποτελούσε τότε μια εξαιρεση, επειδή είχε ήδη ΖΟΕ, δηλαδή είχε ένα σχέδιο χρήσεων γης, ήταν απ' αυτό το λίγο, 5% που τότε δεν ήταν 5% στην Ελλάδα, ήταν 3%. Αυτή η ΖΟΕ της Σαντορίνης όμως θεωρητικά υπήρχε ένα σχέδιο χρήσεων γης, αλλά όμα κοίταζε κανείς τι έλεγε μέσα, θα έβλεπε ότι ήταν εξαιρετικά ανεπαρκές και δεν θα έπρεπε να θεωρήσει κανείς αυτομάτως ότι επειδή υπάρχει ΖΟΕ κάνει και τη δουλειά της. Να σας πω ένα παράδειγμα, η Καλντέρα που όλοι την ξέρετε υποθέτω, είναι ένα τοπίο σπάνιο σε παγκόσμια κλίμακα. Όταν έχεις ένα τοπίο σπάνιο σε παγκόσμια κλίμακα, προφανώς δεν το χτίζεις με διάσπαρτη δόμηση, καθόλου. Δηλαδή όμα δεν πεις ότι στην Καλντέρα δεν χτίζω τίποτα, έξω απ' τις πόλεις, τότε πού θα το πεις στην Ελλάδα; Η συγκεκριμένη ΖΟΕ επιτρέπει να χτίζονται κτίσματα 150 τ.μ. στην Καλντέρα. Θέλω να πω ότι κάθε άλλο παρά ήταν επαρκής η ΖΟΕ η υφιστάμενη για ν' αντιμετωπίσει ανάγκες. Επομένως αυτό το λέω σαν προειδοποίηση, να μη θεωρούμε πάντα ότι η ύπαρξη σχεδίων εξασφαλίζει. Απλώς είναι μια αναγκαία προϋπόθεση, αλλά είναι ικανή. Βέβαια όμα δεν έχεις ούτε αυτά τότε δεν έχεις τίποτα.

Επομένως για να ξαναγυρίσω από το σημείο που ξεκίνησα, αυτές οι μελέτες δεν είναι χωροταξικές. Αυτό όμως δεν πειράζει. Τι είναι; Κι εκεί ίσως αρχίζει το πρόβλημα και είναι μεγαλύτερο, είναι μελέτες φυσικού σχεδιασμού κατ' αρχάς της υπαίθρου. Αυτό θα έπρεπε να το κάνουν, είναι πολύ σημαντικό, δεν μπορεί να το κάνουν με επάρκεια όμως κι εκεί είναι ίσως ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των ειδικών χωροταξικών μελετών και των παρεμφερών μελετών, γιατί στην Ελλάδα υπάρχουν 5-6 κατηγορίες χρήσεων γης της υπαίθρου με μικρές διαφορές μεταξύ τους. Γιατί δεν μπορούν να το κάνουν. Και νομίζω εδώ αρχίζουμε και πλησιάζουμε στον πυρήνα ίσως του προβλήματος. Δεν μπορούν να το κάνουν για δύο λόγους, ο ένας είναι ότι η ΖΟΕ είναι ένα εργαλείο που δεν αξιοποιεί ούτε καν κάποια άλλα εργαλεία που υπάρχουν στο οπλοστάσιο της ελληνικής χωρικής πολιτικής, στο επίπεδο του φυσικού σχεδιασμού, αλλά που δεν μπορείς να τα χρησιμοποιήσεις μέσω της ΖΟΕ.

Ας πούμε, μπορείς να τα χρησιμοποιήσεις μέσω της ειδικής περιβαλλοντικής μελέτης, όμα κάνει κανείς ειδική περιβαλλοντική μελέτη φερ' ειπείν. Πέρα από τις χρήσεις γης και τους άρους δόμησης, μπορεί να επιβάλει και κάποιες διαδικασίες διαχείρισης του χώρου. Ξέρω τέτοιες περιπτώσεις, όπου η γεωργία απαγορεύεται να γίνεται μ' έναν τρόπο ο οποίος υποβαθμίζει παρακάτω ένα οικοσύστημα ή έναν υδροβιότοπο. Αυτά τα πράγματα που μπορείς να κάνεις με μια ειδική περιβαλλοντική μελέτη δεν μπορείς να τα κάνεις με τη ΖΟΕ. Άρα ένα πρώτο πρόβλημα είναι ότι η ΖΟΕ δεν είναι επαρκής, παρ' όλ' αυτά αυτό δεν είναι το σημαντικότερο. Το σημαντικότερο, και νομίζω ότι αυτό είναι το κλειδί του όλου ζητήματος, του γιατί δηλαδή δεν θεσμοθετούνται αυτές οι μελέτες, είναι ότι δεν έχουμε στο οπλοστάσιο της ελληνικής χωρικής πολιτικής μια σειρά από εργαλεία τα οποία θα ήταν απαραίτητα για τις ελληνικές συνθήκες για να εφαρμοστεί με αποτελεσματικότητα ή για να εφαρμοστεί απλώς ο φυσικός σχεδιασμός των χρήσεων γης στην υπαίθρο.

Για να γίνω σαφέστερος, θέλω ν' αναφερθώ λίγο σε κάποια γενικότερα χαρακτηριστικά του πλαισίου μέσα στο

οποίο κινείται ο σχεδιασμός των χρήσεων γης και επιχειρεί να θεσμοθετηθεί. Το πρώτο είναι το εξής: το μοντέλο με το οποίο μέχρι σήμερα έγινε η ανάπτυξη των νησιών, είναι με καθαρά αναπτυξιακά κριτήρια και εξαιρετικά αποτελεσματικό. Αν πάρει κανείς τις περιφέρειες νοτίου Αιγαίου και της Κρήτης, που είναι πιο ανεπτυγμένες τουριστικά στην Ελλάδα, και δει πώς εξελίχθηκε το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σ' αυτές τις δύο περιφέρειες, έχει εκτιναχθεί στα ύψη. Αυτή τη στιγμή και οι δύο αυτές περιφέρειες είναι πάνω απ' το 75% της Ε.Ε., δηλαδή έχουν ξεπεράσει το όριο του στόχου 1 και σημαίνει ότι έχουν ξεπεράσει το όριο ενίσχυσης και πρώτη είναι η Κρήτη αν θυμόμαστε καλά, και η τρίτη πρέπει να είναι το νότιο Αιγαίο. Η Αττική είναι η δεύτερη και πολύ πρόσφατα είχε φτάσει και τέταρτη. Πριν από λίγο ήταν η Στερεά Ελλάδα δεύτερη.

Τι σημαίνει λοιπόν αυτό; Πρώτα πρώτα ακολουθήθηκε ένα μοντέλο ανάπτυξης με βάση τον τουρισμό και την μονοκαλλιέργεια του τουρισμού, το οποίο μεσοβραχυπρόθεσμα αλλά και μεσοπρόθεσμα ήταν εξαιρετικά αποτελεσματικό, απέδωσε εισοδήματα. Αυτό αν δεν το συνειδητοποιούμε δεν θα μπορούμε να εξηγήσουμε μια σειρά από συμπεριφορές και καταστάσεις, το αν δεν μας αρέσει είναι μια άλλη ιστορία. Για να καταλάβουμε τι συμβαίνει όμως πρέπει να το συνειδητοποιούμε. Αυτό το μοντέλο βέβαια μακροπρόθεσμα είναι εξαιρετικά επιβλαβές, πρώτον γιατί βασίζεται σε μονοκαλλιέργεια, μόνο στον τουρισμό. Άρα όμα συμβεί κάτι στον τουρισμό καταρρέει όλη η οικονομική βάση της περιοχής και δεύτερον πέρα από συγκυριακά φαινόμενα που έχουν σχέση με τον τουρισμό, υπάρχει το γεγονός ότι βυθίζεται σε μια εντατική χρήση των τουριστικών πόρων που την καταστρέφει ταυτόχρονα αλλά μακροπρόθεσμα δεν είναι βιώσιμη, αυτό είναι προφανές επίσης.

Ο άλλος, αυτός ο οποίος εκείνη τη στιγμή έχει να επιλέξει μεταξύ μιας αξιοποίησης της γης του που θα του αποδώσει σήμερα χρήματα και κάτι που δεν θα του αποδώσει σήμερα τίποτα, με μόνο επιχειρήμα ότι αν δεν το κάνει αυτό θα έχουν τα παιδιά του κάτι περισσότερο να φάνε ας πούμε, δεν πειθεται με τέτοια μακροχρόνια επιχειρήματα, ιδιαιτέρως μέσα σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αξιών, συμπεριφορών, στάσεων των διπλανών κ.λπ. Επομένως να μην μακροχρόνια είναι ένα μοντέλο μη βιώσιμο οικονομικά, αυτό είναι σαφέστατο, αλλά μεσομακροπρόθεσμα είναι εξαιρετικά αποτελεσματικό κι αυτό για πάρα πολλούς ανθρώπους μετράει περισσότερο, αυτό είναι μια πραγματικότητα. Αυτό είναι ένα πρώτο σημείο λοιπόν. Ένα δεύτερο σημείο είναι το εξής, αυτό που το έχουμε πει κατά κόρον, αλλά δεν μπορείς να το αποφεύγεις γιατί ακριβώς είναι βασικό στοιχείο, συνδέεται με την τρομακτική διάδοση της μικροϊδιοκτησίας στην Ελλάδα.

Όταν το 80% των ελληνικών νοικοκυριών έχει αξιοποιήσει μια έγγεια ιδιοκτησία εκτός σχεδίου, η αμέσως επόμενη περίπτωση στην Ε.Ε. είναι 32%, δηλαδή μη συγκρίσιμο, σημαίνει ότι οποιαδήποτε απόπειρα να επέλθει στην αξιοποίηση της έγγειας ιδιοκτησίας, η οποία σήμερα προσδιορίζεται απ' αυτά που λέγαμε προηγουμένως, δηλαδή την κυριότητα στην εκτός σχεδίου δόμηση και την έλλειψη σχεδίων χρήσεων γης, προσκρούει σ' ένα κοινωνικό μέτωπο το οποίο με τις εκλογικές διαδικασίες μεταφράζεται σε πολιτική δύναμη. Οποιασδήποτε πάει να βάλει μ' αυτό το μέτωπο αντιμετωπίζει ένα προφανές πολιτικό κόστος. Αυτό εξηγεί γιατί φαινόμενα όπως αυτά που αναφέρθηκαν για Δημάργους, οι οποίοι κρατούν μια υγιή στάση ας πούμε με βάση αυτό που νομίζουμε εμείς καλά, είναι εξαιρετικά με την έννοια του κατ' εξαίρεση και συνήθως δεν είναι και βιώσιμα.

Στη Λέσβο, για παράδειγμα υπήρχαν, αν θυμάμαι καλά, δώδεκα ΟΤΑ, Ένας απ' αυτούς, ο Δήμαρχος του Μολυβίου, ένας Δούκας αν θυμάμαι καλά, ήταν ένας άνθρωπος φωτισμένος, ο οποίος ήθελε να διατηρήσει τον οικισμό, είχε καταφέρει μάλιστα να τον αναπτύξει. Παρ' όλα αυτά, οι υπόλοιποι 11 φυσικά ήθελαν να μας φάνε. Όταν πηγαίναμε και παρουσιάζαμε τη μελέτη, υπήρχαν μούρες σημαίες, μπότες που θηλάζανε τα παιδιά και γυρίζανε τα μάτια τους από την υστερία όταν βλέπανε τις μελέτες. Θέλω να πω ότι άλλοι οι υπόλοιποι ήταν εναντίον. Ο Δούκας, ο οποίος ήταν μια ειδική περίπτωση ανθρώπου που έβλεπε λίγο πιο μακριά, έχασε τις επόμενες εκλογές. Ή και στην Τζια που είχε η Ρόνα Κλουταινιώτη, στις επόμενες εκλογές βγήκε ο άλλος.

Ποιο είναι το συμπέρασμα λοιπόν που μπορεί να βγάλει κανείς;

Ένα συμπέρασμα θα ήταν ότι δεν μπορεί να γίνει τίποτα, ότι είναι τέτοιοι οι δομικοί προσδιορισμοί του φαινομένου της δόμησης της ελληνικής υπαίθρου που το τέλος είναι μόνο όταν σφάξουμε την κότα τελείως και δεν υπάρχει τίποτα άλλο. Ως ένα σημείο είναι έτσι, είναι προφανές. Όσοι είναι επί χρόνια μέσα σ' αυτή την ιστορία και επιδιώκουν να κάνουν κάτι και βλέπουν ότι δεν γίνεται τίποτα καταλήγουν σ' αυτό το συμπέρασμα.

Περιβάλλον και ενεργός πολίτης: Η περίπτωση της λιμνοδεξαμενής στη Σύμη

Ελένη Κρητικού

Χημικός Μηχανικός, Εκπρόσωπος Ένωσης Συμιακών Νέων «Ο Νιρέας»

Καλησπέρα σας, συγγνώμη για την καθυστέρηση, αλλά σήμερα οι επαγγελματικές υποχρεώσεις ήταν ανελαστικές κι έτσι ήρθα καθυστερημένα.

Θα σας μιλήσω λίγο για την εμπειρία μας από τον αγώνα μας ενάντια στη χωροθέτηση μιας λιμνοδεξαμενής στη Σύμη και θα μιλήσω ως ένα μέλος της ομάδας που συμμετείχε στον αγώνα αυτό. Όπως γνωρίζετε, ο οικισμός της Σύμης έχει κηρυχθεί με Προεδρικά Διατάγματα ως ιστορικός τόπος και διατηρητέο μνημείο με ιδιαίτερο ιστορικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον για την ιστορία της νεοελληνικής αρχιτεκτονικής (αυτό ακριβώς αναφέρει το ΦΕΚ).

Επίσης μπορεί να είναι γνωστό σε αρκετούς από εσάς ότι η Σύμη αντιμετωπίζει πρόβλημα ύδρευσης, μέρος του οποίου βέβαια φιλοδοξούσε να επιλύσει το συγκεκριμένο έργο. Η συγκεκριμένη λιμνοδεξαμενή ήταν ένα έργο πνοής για τη Σύμη, αφού κάθε χρόνο μεταφέρονται περίπου 300.000-400.000 κυβικά μέτρα νερού με υδροφόρα πλοία από τη Ρόδο και προφανώς θα βοηθούσε στη μερική λύση τουλάχιστον του προβλήματος.

Από κάθε άποψη λοιπόν το έργο αυτό ήταν μεγάλο και σημαντικό για τη Σύμη. Όμως, όπως είχε μελετηθεί, διαπιστώσαμε ότι παρενέβαινε κατά τρόπο παντελώς αρνητικό στο φυσικό περιβάλλον, υποβάθμιζε και επέβαλλε δυσμενείς επιπτώσεις σε ολόκληρο τον οικισμό και ήταν αντίθετο με το σύνολο των διατάξεων περί παραδοσιακών και διατηρητέων οικισμών. Ήταν επίσης προφανές ότι οι αρνητικές επιπτώσεις του στο περιβάλλον δεν άφηναν κανένα περιθώριο επαναφοράς των πραγμάτων στην προηγούμενη κατάσταση.

Οι δυσκολίες του αγώνα μας ήταν από τη μια η αντίδραση του μεγάλου μέρους των κατοίκων που πίστευαν ότι η λιμνοδεξαμενή ήταν η λύση του ζωτικού προβλήματος του νερού για τη Σύμη, και από την άλλη το γεγονός ότι θα καταγορεύμασταν για την σπώλεια 1,5 δις. δρχ. από το Β' ΚΠΣ για το νησί και την προοπτική βέβαια μερικής λύσης του προβλήματος και της ανεξαρτησίας μας από τη Ρόδο.

Θα σας αναφέρω τώρα μερικά από τα θέματα που προέκυπταν από τη μελέτη κατασκευής του έργου:

Πρώτο ήταν η ίδια η χωροθέτηση της λιμνοδεξαμενής. Η λιμνοδεξαμενή εφάπτετο σχεδόν του οικισμού. Σύμφωνα με την περιβαλλοντική μελέτη και την προέγκριση χωροθέτησης, η λιμνοδεξαμενή ετίθετο σε απόσταση 550 μ., ενώ η οριστική μελέτη τη χωροθετούσε τελικά σε απόσταση μόλις 150 μ. από τον οικισμό με το βόρειο άκρο της λιμνοδεξαμενής σε απόσταση μόλις 90 μ. από έναν πολυσύχναστο περιφερειακό δρόμο του νησιού. Αυτό θα σήμαινε ότι η λιμνοδεξαμενή θα ήταν σε διαρκή και άμεση θέα των κατοίκων και των επισκεπτών της Σύμης. Θέλω δε να τονίσω ότι παρόμοια έργα λιμνοδεξαμενών δεν είχαν μέχρι σήμερα υλοποιηθεί κοντά σε οικισμούς, πολύ δε περισσότερο σε απόσταση ανιστορίας από παραδοσιακό οικισμό.

Δεύτερο σημείο, η ανατολική πλευρά της λιμνοδεξαμενής βρισκόταν σε απόσταση 70 μ. από μια περιοχή χαρακτηρισμένη ως αρχαιολογική, την Οχύρωση του Δράκου.

Τρίτο, τα συνολικά έργα λόγω του ύψους των αναχωμάτων της λιμνοδεξαμενής που έφτανε τα 14 και 15 μ. και του πλάτους τους που έφταναν τα 40 μ., δεν προσαρμοζόταν στην οργανωτική μορφή των διατηρητέων κτιρίων και αλλοίωνε προφανώς τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά των κτιρίων.

Τέταρτο, καταστρεφόταν ο μοναδικός πνεύμονας πρασίνου κοντά στο νησί, αφού η λιμνοδεξαμενή θα καταλάμβανε 40 στρέμματα από την καιάδα του Πεδιού. 38 στρέμματα είχαν προκύψει από την πρώτη μελέτη, ενώ μετά με τροποποίηση και με άλλη απόφαση αποφάσισαν ότι χρειάζονται άλλα 38. Θα καταστρεφόταν λοιπόν ο μοναδικός πνεύμονας πρασίνου του νησιού με τις απαιτούμενες απαλλοτριώσεις που θα γίνονταν.

Πέμπτο θέμα ήταν η χρήση των εκρηκτικών. Οι εργολάβοι εκτιμούσαν ότι θα χρειαζόνταν 500 κιλά περίπου εκρηκτικών για την εκκαφή και την έναρξη της κατασκευής λιμνοδεξαμενής. Ήταν λοιπόν σίγουρο ότι θα έβλαπτε ανεπανόρθωτα νεοκλασικά κτίρια του νησιού δεδομένου και του τρόπου κατασκευής και της ηλικίας των κτιρίων αυτών.

Έκτο σημείο ήταν ότι σε περίπτωση που δεν γέμιζε η δεξαμενή και αυτό είναι πολύ φυσικό γιατί δεν έχουμε πολλές βροχές στη Σύμη, μη βλέπουμε χρονιές όπως η φετινή, η μάση πλαστική μεμβράνη που θα ήταν έκτασης 40 στρεμμάτων θα ήταν πολύ άσχημο θέαμα για ένα αρκετά μεγάλο διάστημα.

Και **έβδομο**, όπως τα είχαμε καταγράψει τουλάχιστον τότε, η τοποθέτηση της λιμνοδεξαμενής στον συγκεκριμένο χώρο και η πιθανή λειτουργία της θα ματαιώνει κάθε επέκταση του οικισμού προς αυτή την περιοχή, γεγονός που προέκυψε και από άλλες ειδικές μελέτες επεκτάσεως του οικισμού, αλλά και η πρακτική το έδειχνε ότι πολλά σπίτια χτίζονταν προς αυτή την κατεύθυνση.

Εκτός όμως από αυτά που ανέφερα, το κυριότερο σημείο είναι ότι το έργο δεν μπορούσε να λύσει συνολικά το πρόβλημα του νησιού, γιατί οι ανάγκες ξεπερνούν τα 300.000 κυβικά το χρόνο και το έργο εξασφάλιζε μόλις 120.000 κυβικά νερού (με την προϋπόθεση βέβαια ότι οι βροχοπτώσεις θα έφταναν στο ανώτερο μέσο επίπεδο αυτών των τελευταίων ετών). Επισημαίνω μάλιστα ότι τα βροχομετρικά δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για τη μελέτη δεν ήταν αυτά της Σύμης (παρόλο που είχαν αγοραστεί βροχομετρικοί σταθμοί οι οποίοι ποτέ δεν εγκαταστάθηκαν), αλλά τα βροχομετρικά δεδομένα της Ρόδου. Και να σας πω ότι στη Ρόδο μπορεί να βρέχει αλλά στη Σύμη δεν βλέπουμε σταγόνα.

Επιπλέον η λιμνοδεξαμενή σύμφωνα με τις υπάρχουσες μελέτες, δεν είχε σοβαρές πιθανότητες να γεμίσει, δεδομένου ότι εφοδιαζόταν από τέσσερις χειμάρρους από τους οποίους ο ένας που συνεισέφερε με 30% στη λιμνοδεξαμενή, πέρναγε από νεκροταφείο! Σύμφωνα δε με σχετικές υγειονομικές διατάξεις, απαγορεύεται αυτά τα ύδατα να μπαίνουν σε λιμνοδεξαμενή. Για να ξεπεραστεί το πρόβλημα αυτό έπρεπε ή να προβλεφθεί στη μελέτη ένα έργο παρεκτροπής αυτού του χειμάρρου ή να κλείσει το νεκροταφείο για 20 χρόνια και μετά να διοχετευθούν τα νερά στη λιμνοδεξαμενή.

Αλλά και οι επιπτώσεις στην οικονομική ζωή του τόπου μας δεν θα ήταν αμελητέες, κατά τη γνώμη μας και πάλι, διότι εβλάπτοντο άμεσα τόσο οι οικονομικές δραστηριότητες των κατοίκων, όπως τουριστικές επενδύσεις που ήταν στην περιοχή, αλλά και γεωργικές που αναπτύσσονται στην Κοιλιάδα του Πεδιού.

Αυτά λοιπόν όσον αφορά το έργο και την έκτασή του, θα ήθελα όμως στη συνέχεια να αναφερθώ στην εξέλιξη του αγώνα μας, πώς ξεκίνησε από μια απλή διαμαρτυρία των κατοίκων, πώς έγινε η επιστημονική προσέγγιση στην όλη προσπάθεια και πού οδηγηθήκαμε τελικά.

Η αντίδραση λοιπόν στο έργο ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1999 όταν δύο μπουλντόζες της αναδόχου εταιρείας επιχειρήσαν περνώντας μέσα από ιδιοκτησίες ιδιωτών, ενώ ακόμα η διαδικασία των απαλλοτριώσεων βρισκόταν σε εξέλιξη, να ξεκινήσουν την κατασκευή του έργου. Δεν είχαν ούτε καν έγκριση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Παράλληλα ο αγροφύλακας, αυθαίρετα κι αυτός, είχε ξεκινήσει το κόψιμο των δέντρων χωρίς καμία έγκριση.

Οι κάτοικοι λοιπόν, με επικεφαλής κατ' αρχάς έναν ξενοδόχο που τα τοιχώματα της λιμνοδεξαμενής έφταναν σε μικρή απόσταση απ' τις εγκαταστάσεις του κι έναν κτηνοτρόφο που οι απαλλοτριώσεις του έπαιρναν το στάβλο, άρχισαν ν' αντιδρούν. Κατάφεραν να παρεμποδίσουν κατ' αρχάς τις μπουλντόζες. Μετά αυτοί επικεφαλής, μαζί με τους γείτονες της περιοχής και όλους όσοι εθίγαντο, άρχισαν ν' αντιδρούν. Ο κύκλος των αντιδρώντων μεγάλωνε και σιγά-σιγά αυτή η απλή διαμαρτυρία μερικών ανθρώπων που είχαν συμφέροντα, και το ομολογούμε αυτά, άρχισε να οργανώνεται.

Συντάχθηκε ένα κείμενο διαμαρτυρίας, συγκεντρώθηκαν υπογραφές, συντάχθηκε μια καταγγελία προς την 4^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου και την ΚΒ^η Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, οι οποίες έχουν την ευθύνη επίβλεψης της Σύμης. Γίνεται λοιπόν αυτή η καταγγελία τον Νοέμβριο του 1999 και κοινοποιείται και στα υπουργεία ΠΕΧΩΔΕ, Γεωργίας (το οποίο θα χρηματοδοτούσε το έργο αυτό της λιμνοδεξαμενής) και Πολιτισμού.

Το Τοπικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, προς τιμήν του, γνωμοδότησε αρνητικά για την κατασκευή της λιμνοδεξαμενής, τον Δεκέμβριο του 1999. Παρέπεμψε όμως το θέμα για γνωμοδότηση στο ΚΑΣ και μπήκε στην Ημερήσια Διάταξη του ΚΑΣ τον Ιανουάριο του 2000.

Ας δούμε τώρα πώς σιγά-σιγά αυτή η απλή διαμαρτυρία άρχισε να οργανώνεται και πώς φθάσαμε στην επιστημονική προσέγγιση του θέματος. Η επιτροπή που συγκροτείται λοιπόν ενάντια στη συγκεκριμένη χωροθέτηση της λιμνοδεξαμενής, οι λίγοι δηλαδή άνθρωποι με τις λίγες γνώσεις που έχουν, εκτιμά ότι πρέπει ν' απευθυνθεί σε κάποιους ειδικούς. Συμιακούς και φίλους της Σύμης.

Προσεγγίζονται λοιπόν κατ' αρχάς μηχανικοί που δραστηριοποιούνται στο νησί ή έχουν καταγωγή απ' το νησί, ανάμεσά τους και η Αναστασία Παπαϊωάννου, η κ. Χάρης Καλλιγιά, εγώ και πολλοί άλλοι. Κατ' αρχάς έπρεπε να πάρουμε στα χέρια μας τη μελέτη με τα ακριβή στοιχεία του έργου. Ζητήσαμε επίσημα αυτό το αντίγραφο από τον Δήμο. Ο Δήμος δεν το είχε στα χέρια του, ούτε καν ήξερε πού ακριβώς θα εκχωροθετείτο η λιμνοδεξαμενή. Ήξερε απλά και στο περίπου ότι εκεί, στην πλαγιά εκείνη θα γίνει μια λιμνοδεξαμενή!

Πρώτη λοιπόν κίνηση ήταν να πάρουμε στα χέρια μας τη μελέτη. Θεωρώ περσιτό να σας διευκρινίσω ότι δεν έγινε προφανώς ούτε καμία διαβούλευση, όπως προβλέπει ο νόμος 1650, ούτε καμία συζήτηση και παρουσίαση της μελέτης αυτής στον κόσμο. Η μελέτη όμως βρισκόταν φυσικά στα χέρια του εργολάβου που είχε ήδη εγκατασταθεί στο νησί για άλλο έργο!

Έτσι λοιπόν κινητοποιηθήκαμε σε όλα τα επίπεδα. Πήραμε τη γνώμη και γεωλόγων και υδρογεωλόγων και νομικών και αρχιτεκτόνων και τους επιστρατεύσαμε όλους να μας συμβουλευθούν και να μελετήσουν εντελώς φιλικά αυτή τη μελέτη. Παράλληλα είχαμε επαφές και με τα ίδια τα στελέχη του υπουργείου Γεωργίας για να συζητήσουμε προβλήματα της μελέτης και πιθανές εναλλακτικές λύσεις τοποθέτησης της δεξαμενής σε άλλα σημεία.

Σ' όλη αυτή τη διεργασία θέλω να τονίσω τον ρόλο του Τύπου. Ο Τύπος της Ρόδου άρχισε να φιλοξενεί επιστολές-καταγγελίες της επιτροπής αγώνα, απαντούσε ο Δήμαρχος κ.λπ. Η δική μας εφημερίδα, «Ο ΣΥΜΙΑΚΟΣ», της Ένωσης Συμιακών Νέων «Ο ΝΙΠΕΑΣ» (της οποίας προεδρεύω), φιλοξένησε τις απόψεις της επιτροπής με εμπειριστωμένη ανάλυση και παρουσίαση του θέματος. Όμως η δημοσιοποίηση δεν έμεινε μόνο σε τοπικό επίπεδο, αλλά επεκτάθηκε και στον αθηναϊκό Τύπο. Δηλαδή έχουμε ολοσέλιδα αλόκληρα για τη Σύμη και απ' τις δυο μεριές, π.χ. στην εφημερίδα «Το Βήμα», αλλά και με μικρότερες στήλες σε άλλες εφημερίδες («Ελεύθερο Τύπο» κ.λπ.). Πήρε δηλαδή μια δημοσιότητα το θέμα και συνεπώς άλλες διαστάσεις.

Οι επιστήμονες τώρα που είχαν αναλάβει τα νήια, ας πούμε, της προσπάθειας αυτής ακύρωσης της συγκεκριμένης θέσης συγκράτησαν έναν φάκελο πολύ εμπειριστωμένο με όλα τα ιστορικά, τον χάρτη της Σύμης, τις φωτογραφίες της περιοχής που θα γινόταν η παρέμβαση, τις τεχνικές εκθέσεις εμπειρογνομόνων, τις διαμαρτυρίες των κατοίκων, δηλαδή έναν πλήρη φάκελο.

Μετά από δυο-τρεις αναβολές συζήτησης, το ΚΑΣ αποφάσισε να επισκεφθεί τη Σύμη και να κάνει αυτοψία. Το θέμα συζητήθηκε τελικά στις 15 Φεβρουαρίου στο ΚΑΣ με τελική αρνητική απόφαση για τη συγκεκριμένη χωροθέτηση, απαλλάσσοντας έτσι και την Επιτροπή από την ανάγκη επέμβασης του ΣτΕ.

Θα ήθελα τώρα να αναφερθώ στις εμπειρίες και τα οφέλη από αυτή την εμπειρία, αυτό τον αγώνα. Εμείς δηλώνουμε ότι δεν είμαστε ευχαριστημένοι από την απώλεια των πόρων για το νησί μας, ούτε από την απώλεια της ευκαιρίας για τη μερική έστω λύση του προβλήματος ύδρευσης του νησιού. Δεν είχαμε όμως τη δυνατότητα και δεν ήταν δουλειά μας να διατυπώσουμε εναλλακτικές προτάσεις για τη λύση του προβλήματος, χωρίς αρνητικές παρεμβάσεις στο περιβάλλον, τον οικισμό ή την οικονομική ζωή του νησιού. Θεωρούμε ότι είναι άλλων ευθύνη αυτή, δηλαδή η ανάληψη πρωτοβουλίας για την τροποποίηση μίας μελέτης η οποία έχει πάρα πολλά προβλήματα. Παρ' όλ' αυτά, εμείς με τις λίγες γνώσεις που είχαμε, προτείναμε κάποιες άλλες περιοχές, αλλά δεν ήταν δυνατόν να χειριστούμε το θέμα για την τροποποίηση και τη διαχείριση των όλων κονδυλίων. Για παράδειγμα, είχαμε προτείνει εναλλακτικές λύσεις, όπως μικρά φράγματα, αξιοποίηση υπάρχουσών πηγών, εμπλουτισμό άλλων πηγών, ασφαλώσεις κ.λπ.

Όμως η όλη αυτή ανάμειξη των επιστημόνων στο τοπικό πρόβλημα της εγκατάστασης και της λειτουργίας λιμνοδεξαμενής έγινε το έναυσμα για ν' αναζητήσουμε κι άλλες επιστημονικές μελέτες στο ΥΠΕΧΩΔΕ, που την ύπαρξή τους την αγνοούσε και την αγνοεί ίσως ακόμα ο Δήμος. Π.χ. υπήρχε απ' το 1987 Προεδρικό Διάταγμα για καθορισμό Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου, υπήρχε ένα σχέδιο ειδικής χωροταξικής μελέτης για τη Σύμη που έβαζε περίπου 20 ιχθυοκαλλιέργειες στο νησί, κάπου 10 χερσαίες και 9 ή 11 θαλάσσιες. Μ' αυτό τον τρόπο δηλαδή, η ευαισθητοποίηση αυτή των κατοίκων, αλλά και των επιστημόνων που έχουν μία σχέση με τη Σύμη, έφερε στο φως και άλλα προβλήματα που έχουν σχέση και με την προστασία του περιβάλλοντος του νησιού μας. Και βέβαια δημιουργήθηκε αυτός ο πυρήνας, μια τοπική επιτροπή της Ελληνικής Εταιρείας και φανταζόμαστε ότι θα έχουμε καλύτερο συντονισμό των ενεργειών μας.

Θα ήθελα τέλος να κάνω μερικές διαπιστώσεις:

Πρώτον διαπιστώνεται ότι οι μελέτες που γίνονται είναι πολύ πρόχειρες και οι επιστήμονες που τις συντάσσουν δεν αφιερώνουν καθόλου χρόνο ούτε για τη γνωριμία του τόπου. Δηλαδή το ότι ο χείμαρρος περνούσε από το νεκροταφείο θα μπορούσε να το διαπιστώσει ο μελετητής με ένα απλό περίπατο στην περιοχή. Ή σχετικά με τις εκτιμήσεις ότι πάμε αρχικά για απολλοτρίωση 40 στρεμμάτων και ξαφνικά βρισκόμαστε με μια απολλοτρίωση 80 στρεμμάτων. Ή η παραβίαση άλλων νομίμων διαδικασιών, όπως το γεγονός ότι η μελέτη δημοπρατήθηκε και υπογράφηκε η σύμβαση με τον ανάδοχο, χωρίς την έγκριση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, όταν να σκεφτείτε, στη Σύμη για την κατασκευή ενός οικίσκου ή μιας αποθήκης πολύ μικρής, 1x1 τ.μ., πρέπει να βγάλεις άδεια από την Αρχαιολογική Υπηρεσία!

Δεύτερον, οι πολύ μεγάλες εκπτώσεις στις εργολαβίες που έχουν τελικά σχέση και με την ποιότητα του έργου. Το έργο ξεκίνησε με 1,5 δις, προϋπολογισμό και είχε κατοχυρωθεί με μία έκπτωση 50%. Επισημαίνουμε δε την αυθαιρεσία του εργολάβου, που έφτασε σε σημείο να μπει με τις μπουλντόζες μέσα στην έκταση χωρίς να έχει έγκριση, πριν καν ολοκληρωθούν οι διαδικασίες απολλοτρίωσης.

Επισημαίνω επίσης το σημείο των χρονοβόρων διαδικασιών ακύρωσης, είτε μέσω του ΚΑΣ είτε μέσω του ΣτΕ, αλλά

κι έναν άλλον παράγοντα που μπορεί να μη σας φαίνεται σημαντικός, αλλά για όσους αγωνιζόμαστε για την προστασία του περιβάλλοντος νομίζω ότι είναι. Είναι ο οικονομικός, γιατί όλα αυτά τα πράγματα είχαν και έχουν ένα κόστος.

Κλείνοντας θα ήθελα να τονίσω ότι τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες των νησιών μας πρέπει να τις γνωρίζουμε και να τις σεβόμαστε. Έτσι για παράδειγμα η Σύμη δεν είχε ποτέ νερό, δε φαίνεται πουθενά στη βιβλιογραφία, πάντοτε είχε πρόβλημα νερού. Μπορεί οι ανάγκες μας να έχουν αυξηθεί, αλλά δεν είναι ανάγκη να έχουμε τη βρύση να τρέχει συνέχεια 24 ώρες το 24ωρο. Δηλαδή θέλω να πω ότι πρέπει να προσαρμοστούμε λίγο και με τη λογική και τους πόρους των νησιών μας.

Ευχαριστώ πολύ και ελπίζω να συνεισφέρα με την εμπειρία μου.

Βιώσιμη ανάπτυξη για τα μικρά νησιά

Χάρης Κοκκώσης

Αρχιτέκτων-Πολυεοδόμος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Ευχαριστώ πολύ, κύριε πρόεδρε, θα ήθελα ν' αναφερθώ στον τρόπο που πρέπει να προσεγγίσουμε τα νησιά ως αντικείμενα μιας ιδιαίτερης πολιτικής ανάπτυξης και προστασίας που εντάσσεται σε μια συνολική πολιτική ανάπτυξης. Αυτή η αναζήτηση μιας πολιτικής προστασίας στα πλαίσια μιας αναπτυξιακής πολιτικής έχει όλο και πιο πολύ μια ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα που διαθέτει μια πλούσια φυσική και πολιτισμική κληρονομιά. Στην αναζήτηση αυτή τα νησιά μπορούν να αποτελέσουν το πρώτο βήμα ως πεδίο πειραματισμού με νέες πολιτικές. Η ανάδειξη και προστασία της ταυτότητας ενός τόπου είναι ένα ουσιαστικό στοιχείο σε μια σύγχρονη στρατηγική ανάπτυξης για κάθε τόπο. Αυτό είναι λίγο πολύ το βασικό μήνυμα που θέλω να σας μεταφέρω.

Θα ήθελα λοιπόν να ξεκινήσω πρώτα από μια θεωρητική προσέγγιση, μια θεωρητική προσέγγιση της έννοιας της βιώσιμης ανάπτυξης. Η βιώσιμη ανάπτυξη είναι ένας σύγχρονος όρος που υιοθέτησαν οι σύγχρονες κοινωνίες μετά το 1990 για να δείξουν ακριβώς ότι θα πρέπει να βλέπουμε την προστασία του περιβάλλοντος σαν στόχο, άρρηκτα συνδεδεμένο και ισοτίμο με τους άλλους δύο βασικούς στόχους της κοινωνικής συνοχής και δικαιοσύνης και της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Η σχέση ανάπτυξης και περιβάλλοντος (συμπεριλαμβανομένης κατά μία έννοια και της πολιτιστικής κληρονομιάς) εθεωρείτο για πολλά χρόνια αντιθετική, δηλαδή ότι πολλές φορές η προστασία ήταν εμπόδιο για την ανάπτυξη. Σταδιακά, όμως συνειδητοποιήθηκε ότι θα πρέπει κανείς να δει την ανάπτυξη σε μακροχρόνια προοπτική και να σεβαστεί την κληρονομιά με μια λογική διατήρησης και ανάδειξης της εδράζοντας ίσως την ανάπτυξη σε αυτή την κληρονομιά.

Θα μπορούσε κανείς επίσης στην αναζήτηση αυτή να ανατρέξει και στη θεωρία της οικολογικής ισορροπίας που αναγνωρίζει ότι τέσσερις σημαντικοί παράγοντες σε έναν τόπο βρίσκονται πάντα σε μια δυναμική αλληλοσυσχέτιση: οι πόροι, οι άνθρωποι, η τεχνολογία και οι θεσμοί. Οποιαδήποτε αλλαγή σε έναν από αυτούς φέρνει μια αλλαγή στο σύστημα συνολικά. Με αυτή την προοπτική και τα νησιά είναι δυναμικά συστήματα που υπόκεινται σε διαρκείς μεταβολές. Τώρα μας ενοχλεί που χάνεται η πολιτιστική και φυσική μας κληρονομιά σε πολλά νησιά, αλλά θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι αυτή είναι μία από τις πτυχές ενός δυναμικού συστήματος, που είναι το νησί και το νησιωτικό σύμπλεγμα, και πολλά από τα προβλήματα οφείλονται στους γενικότερους μετασχηματισμούς της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας. Γι' αυτό θα πρέπει να βλέπουμε τα νησιά μέσα από μια τριπλή οπτική, της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος, που είναι η βάση προς την πολιτική για μια βιώσιμη ανάπτυξη.

Ο ελληνικός νησιωτικός χώρος έχει ιδιαιτερότητες καθώς είναι πολυδιασπασμένος σε πολλές μικρές ενότητες. Οι μικρές ενότητες έχουν πολλά στοιχεία μοναδικότητας, διότι διατηρούν μια ποικιλία και σύνθεση στα χαρακτηριστικά της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς που είναι μοναδική, άρα προστατευτέα. Επιπλέον έχουν και μια ιδιαίτερη ευαισθησία καθώς επηρεάζονται πάρα πολύ εύκολα από αλλαγές στους βασικούς παράγοντες. Πληθυσμιακές, οικονομικές, γεωπολιτικές, θεσμικές και τεχνολογικές αλλαγές επηρεάζουν εύκολα τις τοπικές οικονομίες που είναι μικρής κλίμακας με συχνά καταστρεπτικές συνέπειες για την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον.

Όσον αφορά την πληθυσμιακή τους εξέλιξη, τα νησιά έχουν έναν ιδιαίτερο δυναμισμό με περιόδους αύξησης και ύφεσης και έντονη μετανάστευση ή μετακινήσεις. Αυτές οι διακυμάνσεις είναι απόρροια οικονομικών και τεχνολογικών αλλαγών. Όπως π.χ. όταν άλλαξε η τεχνολογία στα πλοία (από τα ιστιοφόρα στα ατμόπλοια), δεν υπήρχε λόγος να υπάρχουν ενδιάμεσοι σταθμοί και νησιά. Μπορεί να έχουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον απ' την πλευρά της κληρονομιάς αλλά δεν παύουν να υπόκεινται στις μεταβολές που υπόκειται ο κάθε τόπος, έχουν έναν δυναμισμό και όσον αφορά την πληθυσμιακή τους εξέλιξη. Και πάντα άλλωστε τα νησιά, όπως η Σύμη, έπαψαν να έχουν μια ευρύτερη οικονομική σημασία. Αυτό είχε και άλλες συνέπειες με την έννοια ότι η μετανάστευση από τα νησιά είχε επίδραση και στην προστασία του περιβάλλοντος, είτε με τη θετική πλευρά διότι μπορεί να μειώθηκαν οι πιέσεις στους πόρους είτε με την αρνητική λόγω εγκατάλειψης. Η ενασχόληση των ανθρώπων με παραδοσιακές δραστηριότητες στον αγροτικό χώ-

ρο για παράδειγμα συνέβαλε στη διατήρηση των εδαφών σε μια κατάσταση που, αν και οριακά, ήταν ακόμη παραγωγικά. Η εγκατάλειψη οδήγησε σε σταδιακή κατάρρευση των αναβαθμιδών, διάβρωση του εδάφους, μείωση της συγκράτησης του νερού, απώλεια της χλωρίδας και της πανίδας και υποβάθμιση του οικοσυστήματος.

Όλα τα ελληνικά νησιά, με εξαίρεση την Κρήτη και την Εύβοια, θεωρούνται ότι είναι μικρά (με τον παγκόσμιο αποδεκτό ορισμό ότι μικρά είναι τα νησιά κάτω από 500 τ.χιλ. και κάτω από 100.000 κατοίκους). Χαρακτηριστικό των μικρών νησιών στη χώρα μας είναι οι περιορισμένοι φυσικοί πόροι (νερό, έδαφος κ.λπ.), πλούσια πολιτισμική κληρονομιά, ιδιαιτερότητες ως προς τα φυσικά και δομημένο περιβάλλον (τοπίο κ.λπ.). Αυτά όμως αποτελούν και τη βάση σε πολλά από τα νησιά για την ανάπτυξη του τουρισμού.

Γενικά τα ελληνικά νησιά παρουσιάζουν μακροχρόνιες τάσεις μείωσης του πληθυσμού (με ορισμένες εξαιρέσεις, όπως τα πολύ τουριστικά νησιά: Ρόδος, Κως και Μύκονος, που έδειξαν σταθεροποίηση), περιορισμένη οικονομική βάση και έντονη εποχικότητα, στην παρουσία ανθρώπων που επηρεάζει τη λειτουργία του συστήματος. Μπορεί οι πιέσεις που εμφανίζονται να είναι μικρές αλλά σε συνδυασμό με την εποχικότητα, τις σύντομες περιόδους αιχμής, οι φορτίσεις είναι ιδιαίτερα αυξημένες δημιουργώντας ιδιαίτερα προβλήματα σε σχέση με τα υγρά απόβλητα, τις ανάγκες για νερό και ενέργεια κ.λπ. Ανεξάρτητα όμως από τις δημογραφικές τάσεις και εξελίξεις δημιουργούνται σημαντικές πιέσεις για οικιστική ανάπτυξη και ανάπτυξη του τουρισμού.

Πολλά από τα μικρά ελληνικά νησιά λόγω της πλούσιας φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς τους προσελκύουν τουρισμό που έχει δώσει μια ανόσθη ζωή σε πολλές απ' αυτές τις μικρές κοινωνίες, συχνά όμως με όλα τα κακά παρεπόμενα με τον τρόπο που έχει αναπτυχθεί. Εκείνο που έχει ενδιαφέρον είναι οι δυναμικές αλληλοσχετίσεις. Από τη μια πλευρά υπάρχουν περιορισμένες δυνατότητες για οικονομική ανάπτυξη, που διευρύνονται λόγω τουρισμού, ενώ από την άλλη υπάρχει η απειλή της μονοκαλλιέργειας. Αν δεν συνδυαστεί με την ευπάθεια του συστήματος τότε υπάρχουν μεγάλοι κίνδυνοι για διάβρωση της κύριας δραστηριότητας είτε είναι ο τουρισμός είτε η αγροτική ανάπτυξη. Είναι δε σ' αυτούς τους τομείς που επέρχονται και οι σημαντικότερες αναδιαρθρωτικές αλλαγές στη Ευρώπη και αναμένεται να επηρεάσουν ακόμη περισσότερο περιοχές όπως τα νησιά. Οι μεταβολές στη σύνθεση του τοπικού πληθυσμού λόγω τουρισμού και παραθερισμού μπορεί να είναι θετικές, καθώς αλλάζει δραστικά και ο τρόπος διαχείρισης του χώρου, η χρήση του και οι σχετικές πρακτικές. Από μια πλευρά η εγκατάλειψη του πρωτογενή τομέα μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στη διατήρηση των φυσικών πόρων αλλά συγχρόνως η εισροή νέων «χρηστών» (τουρίστες, παραθεριστές) οδηγεί συχνά και σε μια αλλαγή στη στάση της τοπικής κοινωνίας ως προς την προστασία του περιβάλλοντος. Σε πολλά νησιά αυξάνεται η συνειδητοποίηση ότι ο χώρος είναι βασικό στοιχείο της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς, ιδιαίτερα δε το τοπίο που υποβαθμίζεται με την εγκατάλειψη ή τη μετατροπή από αγροτική γη σε οικιστική. Συχνά τα μέσα τα οποία διαθέτουμε για την προστασία δεν είναι επαρκή και όποιος έχει αμφιβολία δεν έχει παρά να δει τα αποτελέσματα από τις ρυθμίσεις για την επέκταση του ελαχίστου ορίου κατόπησης (π.χ. στη Μύκονο), όπου αντί να αποθαρρύνουν, έδωσαν μια νέα ώθηση στην παραθεριστική κατοικία γιατί λειτουργήσαν αντίστροφο από το αναμενόμενο.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι υπάρχουν σημαντικές τεχνολογικές, θεσμικές και γεωπολιτικές αλλαγές (Ευρωπαϊκή Ένωση, σχέσεις με την Τουρκία) που ενδεχομένως επηρεάζουν τον τουρισμό και την κινητικότητα των ανθρώπων. Επιπλέον τα τελευταία χρόνια ανεξάρτητα από τις κρατικές πολιτικές, καθώς απελευθερώνονται οι αγορές, εκσυγχρονίζονται οι συγκοινωνίες και βελτιώνονται οι θαλάσσιες μεταφορές και η πρόσβαση (πηγαίνει κανείς σε έξι ώρες στην Κρήτη και σε 2,5 ώρες στη Μύκονο), με αποτέλεσμα τα νησιά να έρχονται πιο κοντά στα μεγάλα αστικά κέντρα και αυξάνονται οι πιέσεις. Με τον τρόπο αυτό, πολλά νησιά ενσωματώνονται ως τόποι παραθεριστικής κατοικίας, σε περιοχές σε μια λογική Σαββατοκύριακου, και αποκτούν βεβαίως ζωή αλλά και ένα σωρό άλλα προβλήματα που θα έπρεπε να τα διαχειριστούν.

Εκεί όμως είναι που εμφανίζονται και οι ευρύτερες αδυναμίες διότι μπορεί αυτές οι εξελίξεις να είναι θετικές, να έδωσαν ζωή σε τόπους ξεχασμένους αλλά ενέχουν κινδύνους που είναι πολύ πιο σοβαροί από ό,τι φαίνεται.

Πρώτα από όλα λείπουν βασικές προϋποθέσεις για να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα των νησιών και να οργανωθεί μια ορθολογική διαχείριση της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο, γιατί σε αυτό το επίπεδο διοίκησης φαίνεται αν εφαρμόζονται οι βασικοί κανόνες, εκεί δοκιμάζεται η οποιαδήποτε πολιτική πολεοδομίας, χωροταξίας και προστασίας του περιβάλλοντος. Μια περιορισμένη διαχειριστική οπτική δεν αποδίδει πλέον. Οι κανονιστικές ρυθμίσεις από μόνες τους είναι περιορισμένης εμβέλειας διότι αγνοούν ότι υπάρχει μια κοινωνία με ανάγκες - αλλά και περιορισμούς ως προς τις δυνατότητές της να κινητοποιηθεί προς μια στρατηγική κατεύθυνση, να υιοθετήσει συγκεκριμένες δράσεις και κανόνες και να τους εφαρμόσει. Εδώ έγκειται και το μεγαλύτερο πρόβλημα των μικρών νησιών.

Δεύτερον η έννοια της τοπικής κοινωνίας είναι σχετική γιατί σε πολλά νησιά η έννοια της τοπικής κοινωνίας είναι σχετική. Πολλοί από αυτούς που διαμένουν εκεί δεν είναι και τα δυναμικότερα στοιχεία, καθώς είναι κυρίως μεγαλύτερης ηλικίας, δεν ενδιαφέρονται ή δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με το μέλλον και μια μακροχρόνια στρατηγική. Παράλληλα το νησί ζει μια εποχικότητα με μια διαφορετική κοινωνία που έρχεται για κάποια διαστήματα το Πάσχα, στις διακοπές το καλοκαίρι ή τα Σαββατοκύριακα. Με τις ραές αυτές είναι δύσκολο να οργανωθούν δομές και μηχανισμοί σε τοπικό επίπεδο ώστε να βρεθεί μια βάση αναζήτησης, αναγνώρισης και επίλυσης των προβλημάτων. Αυτό αποτελεί μεγάλη αδυναμία.

Τρίτον σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο υπάρχει αδυναμία διασύνδεσης της χωροταξικής πολιτικής και προστασίας του περιβάλλοντος με την αναπτυξιακή πολιτική. Λείπουν βασικοί μηχανισμοί που να αναδεικνύουν μια μακροχρόνια προοπτική, μέσα από έναν διάλογο, αναζητώντας μια στρατηγική για τα νησιά με συμμετοχή των βασικών εταίρων σε μια σύγχρονη αντίληψη για το πώς αναπτύσσονται οι στρατηγικές ανάπτυξης στη λογική μιας διακυβέρνησης. Αυτό έχει πάρα πολλές φορές δημιουργήσει σημαντικές αρνητικές συνέπειες. Η ανάπτυξη αλλά και η προστασία δεν είναι υπόθεση του κράτους, ούτε της τοπικής κοινωνίας μόνο, αλλά θα πρέπει να προκύψουν από την εμπλοκή πολλών φορέων όπως π.χ. μη κυβερνητικές οργανώσεις και ιδιωτικοί φορείς, σε ένα διάλογο που θα αναδείξει μια στρατηγική, δηλαδή στόχους προτεραιοτήτων, κανόνες αλλά και δράσεις.

Για τα νησιά οι βασικοί κανόνες θα πρέπει να είναι η προστασία και η ανάδειξη της τοπικής ταυτότητας ως κεντρικό στοιχείο της στρατηγικής ανάπτυξης. Στο σύγχρονο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και ανταγωνιστικότητας, ο κάθε τόπος θα πρέπει να επιβάλλεται να «χτίσει» την αναπτυξιακή προοπτική του στις ιδιαιτερότητές του διαφυλάσσοντας τις. Γι' αυτό ακριβώς η προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς αποκτά έναν κεντρικό ρόλο. Επιπλέον θα πρέπει να υπάρχει σεβασμός στην ικανότητα του τοπικού συστήματος να αναπτυχθεί, δηλαδή θα πρέπει να υπάρχει αναγνώριση ότι υπάρχουν και κάποια όρια, αυτά που ονομάζονται συχνά «φύρασμα ικανότητας» του συστήματος για ανάπτυξη. Όμως εδώ έγκειται η πρόκληση καθώς σε τοπικό επίπεδο δεν υπάρχουν συγκροτημένοι φορείς παρά μεμονωμένες μικρές επιχειρήσεις. Στον τουρισμό για παράδειγμα πολλοί μικροί επιχειρηματίες ενδεχομένως δεν είναι και αποκλειστικά προσανατολισμένοι στον τουρισμό. Μπορεί να είναι μεταξύ άλλων και στον τουρισμό το οποίο από την άποψη μιας πολιτικής πολυαπασχόλησης μπορεί να αποτελεί στόχο, αλλά δεν μπορούν να διαμορφώσουν μια συγκροτημένη άποψη, που απαιτείται για να αναπτυχθεί ο διάλογος για τις προοπτικές του τουρισμού στον τόπο.

Τα μικρά νησιά προσφέρουν μια ιδιαίτερη πρόκληση για να δοκιμαστούν νέες πολιτικές προς μια στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης η οποία θα είναι ολοκληρωμένη και θα μπορέσει να έχει μια κοινωνική, οικονομική και περιβαλλοντική διάσταση σε ισότιμη βάση. Ο ελληνικός νησιωτικός χώρος προσφέρεται ως εργαστήριο πειραματισμού και αναζήτησης νέων στρατηγικών για ανάπτυξη που θα είναι εδρασημένες σε μια πιο υγιή βάση προς τη βιώσιμη ανάπτυξη. Γι' αυτό πιστεύω ότι τα νησιά είναι το κατ' εξοχήν πεδίο πρόκλησης της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας για καινοτόμες πολιτικές με νέους όρους. Ευχαριστώ πολύ.

Summary

Aegean islands

Charis Kokkosis, Architect-Town Planner, Professor of University of Thessaly

The environment – development relationship was for long considered as contradictory, protection being a constraint for development. Recently, development has been perceived under a long term perspective where any kind of heritage should be respected, preserved and promoted. For a specific locality, resources, local population, technology and the institutional setting have reached a dynamic equilibrium. Even slight changes in any of the aforementioned parameters will definitely affect the overall system. In this respect, islands can be perceived as dynamic systems witnessing continuous change. Greek insular space shows many particularities such as geographical fragmentation in many limited-size entities, a high degree of uniqueness and a low degree of resilience to change. Demographical, economic, geopolitical as well as institutional and technological change can easily affect local, small-scale economies, often with disastrous effects for economy, society and the environment.

Greek islands have witnessed distinct population dynamics – due to economic and technological changes – having various impacts on the environment, either positive due to decreased pressures on scarce resources or negative due to the abandonment of traditional practices. The limited size for the majority of the Greek islands, their limited resource and economic base as well as their intense seasonality in human presence affects their operation as a system contributing to environmental pressures such as waste production, increased water and energy consumption.

Tourism has been a significant economic activity for many small islands providing promising prospects

for economic development under the threat of "monoculture". Taking into account islands' low resilience, the threat for corroding their primary economic activity is high. Changes in the composition of local population, due to tourism and recreation, can be positive due to respective changes in spatial management and land use. On the other hand, abandonment of the primary sector can have negative impacts on resource preservation and environmental protection. For many islands, there is an increased consciousness that space is a vital element of cultural and natural heritage. Of particular interest are recent technological, institutional and geopolitical changes affecting tourism such as the modernization of transport contributing to easier access to islands and increased pressures. However, recent developments can lead to threats which often are underestimated, due to:

- The absence of basic prerequisites for confronting islands' problems and organizing a rational management strategy for local development (i.e. spatial and environmental policy, city planning regulations, specific actions).
- Weak social fabric of the local society due to seasonality and ageing local population.
- Inadequate connection between spatial and environmental policy with development policy at the national, regional and local level as well as the lack of necessary mechanisms to promote a long term perspective seeking a specific strategy for islands.

For islands, a governing rule should be the protection and promotion of their local identity as an element to support any development strategy. Under the recent framework of globalization and competitiveness, each locality should form its development prospect upon its particularities thus the protection of the natural and cultural heritage now acquires a central role. Furthermore, the recognition of certain limits (carrying capacity) to the development of a given locality is critical. Greek insular space, and particularly small islands, offers a unique challenge for formulating and testing new and innovative policies towards a strategy for sustainable development, evenly incorporating the social, economic and environmental dimensions.

Χωροταξικές ασκήσεις επί χάρτου στις Κυκλάδες

Αναστάσιος Κάρτας
Αρχιτέκτων

Καλημέρα σας, όσο κι αν φαίνεται το θέμα πάρα πολύ γενικό, πήρα σαν παράδειγμα τη Σύρο γιατί πιστεύω -και το έχω δει- ότι το ίδιο πρότυπο, το ίδιο υπόδειγμα ακολουθείται λίγο πολύ σε όλα τα νησιά των Κυκλάδων.

Γνωρίζετε ότι εδώ και μια δεκαετία εκκρεμεί η νομοθετική κύρωση των Ειδικών Χωροταξικών Μελετών ανάπτυξης προστασίας περιβάλλοντος και χρήσεων γης των Κυκλάδων Νήσων, που καταρτίστηκαν σε επίπεδο νομού από εξειδικευμένες μελετητικές ομάδες στα πλαίσια του κοινοτικού προγράμματος ENVIRIC (1η φάση 1987, 2η φάση 1990, 3η φάση 1991, 4η φάση 1993).

Τα καταρτισμένα Ειδικά Χωροταξικά Σχέδια των μικρών νησιών είναι η αποτελεσματικότερη μορφή για την προστασία τους, διότι προλαμβάνουν τόσο την καταστροφική άγρια ανάπτυξη τους στην οποία ευχερώς διαολισθαίνουν κάτω από την πίεση κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων, όσο και τις καταστροφικές συγκρούσεις χρήσεων γης από την άστοχη ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Τα μικρά νησιά έχουν τα δικά τους όρια και τη συγκεκριμένη χωρητικότητά τους και είναι σαφές ότι δεν αντέχουν άλλο την ανεξέλεγκτη δόμηση και τους νέους οικισμούς. Πρέπει λοιπόν να προστατευθεί κύρια ο εξωαστικός χώρος από την άναρχη δόμηση. Σήμερα η κατάσταση βρίσκεται σε σημείο χωρίς επιστροφή, αύριο θα γίνει εφιαλτική. Τα νέα σύγχρονα εκσκαπτικά μηχανήματα έχουν άπειρες δυνατότητες. Κατά την ανέγερση των οικοδομών μεταβάλλεται η φυσική στάθμη του εδάφους με εκβραχισμούς, εκτεταμένες εκχωματώσεις αλλά και ακόμα εκτεταμένες επιχωματώσεις. Οι κορυφογραμμές των βουνών αλλοιώνονται με βάνουσες και συχνά αυθαίρετες κατασκευές. Άλλες πάλι χτίζονται μέσα στα όρια των ΖΟΕ τα οποία αντί να φαρδύνουν ελαχιστοποιούνται, τα οποία δεν έχουν αποσαφηνιστεί και συνήθως ελαστικοποιούνται, γίνονται σαν λάστιχο. Αυτό ήταν άλλωστε το μεγάλο πρόβλημα με τη χάραξη των ΖΟΕ, τη νοτιή γραμμή όριο ανάμεσα σε δύο σημεία, ή άλλες φορές την παράλληλη γραμμή όρια σε απόσταση 250 ή 500 μ. από την ακτή που ορίζει και τη ζώνη.

Οικισμοί ξεφυτρώνουν γραμμικά κατά μήκος των παραλιών και οικοδομούνται ολόένα κι ενώ το καλοκαίρι αφύζουν από ζωή, το χειμώνα νεκρώνονται, μεταβάλλονται σε κοιμητήρια. Αντιγραφή ενός προτύπου που έχουμε συνηθίσει πλέον να βλέπουμε στην Ανατολική Αττική. Πρέπει πλέον σταθερά για δέκα τουλάχιστον χρόνια ν' αποφευχθούν οι μελέτες επέκτασης των οικισμών και να δοθεί πειστική έμφαση στις μικροπολεοδομήσεις, στις μικροεπεμβάσεις μέσα σ' αυτούς, ώστε ν' αποκτήσουν ένα στοιχειώδες πολεοδομικό κέντρο ανάλογα με την κλίμακά τους.

Στο σημείο αυτό σας παρουσιάζω ορισμένες εικόνες:

Εικόνα 18: παρουσιάζονται δύο-τρεις «τράφοι», οι παραδοσιακές λωρίδες γης, ζωνάρια, ενοποιούνται με επιχωματώσεις για να γίνει ένας επίπεδος χώρος, μία και μόνη πλατφόρμα που θα στηθεί το οικοδόμημα ή για να μετατραπεί σε αλάνα απόθεσης οικοδομικών υλικών. Ο αναλημματικός τοίχος είναι από πέτρα μεν αλλά το ύψος είναι εκτός κλίμακος.

Εικόνα 19: Αλλού το βουνό με συστηματικούς επιβραχισμούς κόβεται σαν κέικ για να δημιουργηθεί επαρκής χώρος όπου θα τοποθετηθεί το κτίσμα που στα αρχικά σχέδια φαίνεται να εδράζεται σε επίπεδο έδαφος. Αυτή η μέθοδος είναι πολύ προσφιλής, στις περιπτώσεις των οικοδομών που κτίζονται σε μεγάλες κλίσεις γιατί έτσι εκμεταλλεύεται κανείς τα δόθεν υπόγεια που προκύπτουν.

Εικόνα 20: Αλλού πάλι τα πράγματα απλοποιούνται, καθόλου τοίχοι, μόνο επιχωματώσεις. Γιατί η πλαγιά είναι μια «σκληρή» όπως λένε οι ντόπιοι και κάθε προσπάθεια μεγάλης εκσκαφής υπέρμετρα αντιοικονομική, έτσι ο χώρος μπαζώνεται συστηματικά τα τελευταία 5 χρόνια.

Εικόνα 21: Συστηματικές επιχωματώσεις στην κορυφή του Όρους, είναι ένα μικρό βουνό που λέγεται Όρος, με τη

δημιουργία νέων αναλημματικών τοίχων όλα εκτός κλίμακος, για τη δημιουργία ευρύχωρων επιπέδων και μεγάλης πλατφόρμας στην κορυφή του βουνού, ώστε το νέο οικοδόμημα ν' αποκτήσει θέα και στη βορινή πλευρά του βουνού, ενώ το επίπεδο σαφώς είναι προσανατολισμένο νότια.

Εικόνα 22: Εδώ παρουσιάζονται προβλήματα από τον ΓΟΚ τον τελευταίο, όλα αυτά που βρίσκονται κάτω από τον δρόμο.

Εικόνα 23: Νόμιμες όλες αυτές οι άδειες, κι αυτό επίσης. Με τον καινούργιο ΓΟΚ του 1999 επιτρέπεται αυτή η συστηματική μπάζωση της έκτασης η οποία βρίσκεται ανάμεσα στον δημόσιο δρόμο και στο κτίριο.

Εικόνα 24: Οικοδομές στην κορυφή του βουνού.

Εικόνα 25: Για να τη χορτάσετε καλύτερα. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Μυκονιάτες εδώ και μια δεκαετία προειδοποιούσαν γι' αυτό, αυτή η εφημερίδα η Μυκονιάτικη είναι απ' το 1994.

Εικόνα 26: Βλέπετε δίπλα το μικρό εξωκλήσι, έχει χτιστεί πλέον νόμιμα.

Εικόνα 27: Αρχή της κατασκευής σε άλλη περιοχή του νησιού.

Εικόνα 28: Πιο τελειωμένο το ίδιο, ακόμα ένας όροφος περισσότερος.

Τα μικρά νησιά δεν αντέχουν τη συνεχή επέκταση του οδικού τους δικτύου, πόσα αυτοκίνητα είναι δυνατόν να κινηθούν σε τόσο μικρά σε έκταση νησιά. Πόσοι δρόμοι μπορούν να διανοιγούν. Πού; Και με τι πλάτος; Η Σύρος είναι ένα απ' τα μικρά νησιά του αρχιπελάγους που έχει έκταση 88 τετραγωνικά χιλιόμετρα, πληθυσμό γύρω στους 25.000 κατοίκους και οδικό δίκτυο 80 χιλιομέτρων, ενώ στους δρόμους κυκλοφορούν πάνω από 10.000 οχήματα. Είναι το νησί με το πυκνότερο οδικό δίκτυο στις Κυκλάδες. Σήμερα διανοίγονται δρόμοι ακόμα και μέσα σε ΖΟΕ, χωρίς άδειες από τις υπηρεσίες, χωρίς μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όπως προβλέπεται από το διάταγμα των ΖΟΕ και τις σχετικές αποφάσεις του ΣτΕ (εικ. 29).

Το διάταγμα των ΖΟΕ προβλέπει τη σύμφωνη γνώμη του Δημοτικού Συμβουλίου της περιοχής. Πιστεύαμε ότι μια σοβαρή Τοπική Αυτοδιοίκηση θα μπορούσε να ελέγξει τις ανεξέλεγκτες διανοίξεις. Αλλά πολλές φορές η ίδια η Τ.Α. είναι υπεύθυνη γι' αυτές.

Στο όνομα μιας ανάπτυξης χωρίς αρχή και με φρικτό περιβαλλοντικό αντίτιμο, δρόμοι διανοίγονται σε περιοχές που υπόκεινται σε διεθνείς συμβάσεις, βιότοπους, υδρότοπους, οικοσυστήματα σε ευαίσθητες περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και περιοχές NATURA 2002. Όλες αυτές οι περιοχές έχουν καταγραφεί από τους εκάστοτε ερευνητές-μελετητές των Ειδικών Χωροταξικών Μελετών. Ακόμη και για τις περιοχές NATURA υπάρχει ειδική εγκύκλιος οδηγία στις αρμόδιες υπηρεσίες του ΥΠΕΧΩΔΕ.

Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία της Σύρου ίσως είναι σήμερα τα καλύτερα προστατευμένα, γιατί η Αρχαιολογική Υπηρεσία έδωσε ένα καλό παράδειγμα διευρύνοντας τον κύκλο ελέγχου και προστασίας αυτών των αρχαιολογικών τόπων.

Η γεωργική γη όμως σιγά-σιγά περιορίζεται. Ο γεωργός της παλιάς γενιάς -όσο τα καταφέρνει- διατηρεί την πατρογονική γη, οι νέοι αγρότες όμως μόλις βρουν τις πρώτες δυσκολίες την πουλούν σαν οικοπέδο. Η δασική υπηρεσία δίνει μάχη για τις χορταλινοδικές και βραχώδεις εκτάσεις -αυτές με την ελάχιστη βλάστηση, τις αρεφτιές, τα βράκια, τα θυμάρια και τα μάροθα, το χαρακτηριστικό τοπίο των Κυκλάδων- που συστηματικά τεμαχίζονται και οικοπεδοποιούνται.

Η Σύρος διαθέτει αεροδρόμιο. Τα νεότευκτα πλοία που έχουν δρομολογηθεί τα τελευταία χρόνια μείωσαν την απόσταση από τον Πειραιά σε 2,5 ώρες και ο αριθμός των επισκεπτών του νησιού κατά τους θερινούς μήνες είναι ήδη υπερβολικός: 274.000 επισκέπτες διανυκτέρευσαν μόνο κατά το έτος 1998. Σημειώνεται ότι πολλοί επισκέπτες αποβιβάζονται με τα αυτοκίνητά τους και η Ερμούπολη ασφυκτιά από τα τροχαφόρα.

Το αεροδρόμιο της Σύρου έχει διάδρομο 1.080 μ. μήκος. Η Ολυμπιακή Αεροπορία βεβαιώνει ότι μια πτήση την ημέρα με τα υπάρχοντα αεροπλάνα των 50 θέσεων είναι αρκετή γιατί δεν υπάρχει πληρότητα και η γραμμή δεν σηκώνει παραπάνω πτήσεις. Τα αεροπλάνα έχουν πληρότητα μόνο τις μέρες που λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών απαγορεύεται ο απόπλους των πλοίων. Ακόμη και σε περίπτωση περιστασιακής αύξησης των επιβατών μπορούν να πυκνώσουν τα δρομολόγια (εικ. 30).

Τα τελευταία όμως χρόνια γίνεται συστηματική προσπάθεια -με μελέτες και σχέδια- για την επέκταση του αεροδιαδρόμου κατά 280 μ. ώστε ο διάδρομος να γίνει 1.360 μ. στον οποίο θα προσγειώνονται charter για να μπορούν να έρχονται τα «τουριστικά πακέτα». Μόνο η επέκταση του αεροδρομίου σε πρώτη φάση κατά 280 μ. θα στοιχίσει 4-5 δις, θα απαλλοτριωθούν και θα κατεδαφιστούν πάνω από 30 σπίτια και θα κατασκευασθεί ένα τεράστιο επίκωμο μήκους 300 μ. πλάτους 30 μ. και ύψους 35 μ. σε έκταση 93 στρεμμάτων που θα κόβει στη μέση τον οικισμό του Μάννα. Έτσι βλέπουμε αεροδρόμιο και αεροδιαδρόμος να επεκτείνονται εις βάρος των οικισμών και των ΖΟΕ χωρίς να διατυπώνονται τα κριτήρια για την επέκτασή τους ή τη χωροθέτησή τους.

Το νερό αποτελεί βασική προϋπόθεση της επιβίωσης και ευημερίας σε έναν τόπο, και χρόνο με το χρόνο βιώνουμε την αυξανόμενη κατανάλωση νερού χωρίς την ταυτόχρονη επίλυση προβλήματος. Τα περισσότερα νησιά των Κυκλάδων υποφέρουν από λειψυδρία, ενώ απουσιάζουν οι σύγχρονες και βιώσιμες μελέτες για τη διαχείριση των υδάτινων

αποθεμάτων. Η πίεση για κάλυψη των αναγκών σε νερό αντιμετωπίζεται αποσπασματικά και ευκαιριακά.

Η Σύρος αποτελεί ένα μικρό ευπαθές κλειστό οικοσύστημα με μικρές παραλίες και ελάχιστα αποθέματα νερού και με δύο εργαστάσια αφαλάτωσης προσπαθεί να καλύψει τις ανάγκες της σε νερό. Οι γεωτρήσεις πάλι που υπάρχουν λειτουργούν χωρίς ουσιαστικό έλεγχο, τα δεδομένα για το υδάτινο δυναμικό των νησιών, όπως χάρτες υδροφόρου υπόγειου ορίζοντα, είναι ελάχιστα και οι εναλλακτικές μορφές διαχείρισης και εξοικονόμησης νερού, όπως μικροταμειυτήρες, ανασχετικά μικροφράγματα, φυτεύσεις κ.ά. είναι ελάχιστες.

Η Σύρος και τα λοιπά ελληνικά νησιά με μικρότερο πληθυσμό πνίγονται στα σκουπίδια, το ίδιο και οι θάλασσές μας και η χώρα οδηγείται διαρκώς στα ευρωπαϊκά δικαστήρια γιατί δεν εφαρμόζει τις οδηγίες της Ε.Ε. για τη διαχείριση των απορριμμάτων.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα ήταν και θα είναι η χωροθέτηση των ΧΥΤΑ. Στα νησιά που η έκτασή τους είναι περιορισμένη και η τιμή της γης διαρκώς ανεβαίνει, οι χώροι των ΧΥΤΑ ήταν πάντα και είναι το σημείο τριβής ανάμεσα σε διάφορους δήμους του Καποδίστρια, ανάμεσα στους ιδιώτες και τον Δήμο.

Επιπλέον είναι γνωστό ότι η ανεξέλεγκτη καύση των απορριμμάτων είναι ζημιογόνα για τη δημόσια υγεία και το περιβάλλον. Και όμως στα Κυκλαδονήσια γίνεται καύση, γιατί στις χωματερές δεν υπάρχει χώμα, ούτε υπάρχουν προγράμματα για την ανακύκλωση και την ελαχιστοποίηση του όγκου των απορριμμάτων κι ούτε θεσπίζονται συγκεκριμένα αντικίνητρα ώστε να περιοριστούν οι συσκευασίες της μιας χρήσης και της πλαστικής σακούλας.

Τα υγρά απόβλητα πάλι είναι ένας από τους συντελεστές της αυξανόμενης υποβάθμισης της θάλασσας του Αιγαίου. Μία αποσπασματική προσπάθεια διαχείρισης των αποβλήτων μέσω βιολογικών καθαρισμών δεν λύνει το πρόβλημα. Ακόμη εξακολουθεί να είναι πρόβλημα η χωροθέτησή τους. Ένα μεγάλο μέρος από τα αστικά απόβλητα προέρχεται από τα επικίνδυνα προϊόντα καθημερινής χρήσης (απορρυπαντικά, καθαριστικά κ.λπ.) και ένα άλλο μέρος από τις οικοδομικές δραστηριότητες, τα ελαιότριβεία, τα απόβλητα ορυχείων, όπως στη Μήλο, αλλά και από τις βιομηχανίες στα νησιά, όπως π.χ. η Ναυπηγοεπισκευαστική στη Σύρο που δημιουργεί συνεχώς απόβλητα της αμμοβολής, τα οποία στο παρελθόν «φεύγανε» στη θάλασσα, ενώ σήμερα γίνεται προσπάθεια να ενταφιασθούν μέσα στη γη, σε παλιά ανενεργά λατομεία.

Η χωροθέτηση των Ζωνών παραγωγικών δραστηριοτήτων που είχαν καθοριστεί στις υπάρχουσες Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες σε λίγα χρόνια θα είναι ανεφάρμοστη. Παρά τις οδηγίες και τις εγκυκλίους που εκδόθηκαν από το ΥΠΕΧΩΔΕ -εφόσον δεν θεσμοθετούνται οι ΕΧΜ- διαρκώς θα γίνονται προσπάθειες να παραβιαστούν οι περιοχές αυτές.

Στη Σύρο βλέπουμε να χωροθετούνται Βιοτεχνικές Ζώνες σε περιοχές που δεν προβλέπονται καν στις ΕΧΜ, και τους ιδιώτες επιχειρηματίες να εγκαθίστανται οπουδήποτε. Για παράδειγμα, υπάρχουν στο νησί πάνω από 13 ιδιωτικοί χώροι απόθεσης αποσυρμένων ιδιωτικών αυτοκινήτων και ΣΚΡΑΠ οπουδήποτε (μεταλλικά σκουπίδια και μικροεξαρτήματα μηχανών) (εικ. 31).

Στα Μανδρόνια, περιοχή που δεν σημειώνεται καν στην υπάρχουσα ΕΧΜ, έχουν συγκεντρωθεί τρεις εταιρείες αναγώμωσης ψαλών γκαζιού, δύο εταιρείες ετοιμού σκυροδέματος, τρεις εταιρείες οικοδομικών υλικών, τέσσερις εταιρείες τροφίμων, μία εταιρεία άντλησης και διανομής νερού, μία εταιρεία φορτηγών αυτοκινήτων, μία εταιρεία αμμοβολής, ένα ξυλουργείο και ένα στιλβωτήριο επίπλων.

Τα μικρά νησιά επιπλέον δεν αντέχουν νέα λατομεία αδρανών υλικών ενώ τα παλιά εξαντλούνται. Μισό βουνό έχει εξασφινίσει το λατομείο πάνω από το Κίτι και η Τοπική Αυτοδιοίκηση παρέτεινε την άδεια λειτουργίας του. Πώς θα εξαγεμίσει αυτή η τρύπα;

Για όλα αυτά χρειάζεται (μετά από ενημέρωση, εκσυγχρονισμό και μικροδιορθώσεις) επείγοντως να γίνει νομοθετική κύρωση των ετοιμών, εδώ και καιρό, ΕΧΜ των Κυκλάδων, για να τεθούν επιτέλους κανόνες και όρια, επειδή μόνον οι ΕΧΜ καθορίζουν τις χρήσεις γης και τη διαχείριση του χώρου και επειδή μόνον οι ΕΧΜ μπορούν να καθορίσουν με κριτήρια δημοσίου συμφέροντος πού και πώς θα γίνουν ή θα γίνονται μελλοντικά οι επεμβάσεις με παράλληλο σεβασμό της φύσης και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος.

Θα ήθελα τέλος, επί της διαδικασίας, να τονίσω τη μεγάλη ανάγκη χρήσης του εργαλείου της αναστολής έκδοσης οικοδομικών αδειών στις περιοχές που μελετώνται. Αναφέρομαι στην τήρηση της διαδικασίας κατά την οποία οι προτάσεις των μελετητών αποστέλλονται στους τοπικούς φορείς για να εκφέρουν αρμοδίως άποψη. Οι χρήσεις γης, οι αρτιότητες, οι όροι και οι περιορισμοί δόμησης γενικά μέσα σ' αυτές τις περιοχές αναλύονται διεξοδικά στις συγκεντρώσεις αυτές Δημοτικών και Νομαρχιακών Συμβουλίων και την επόμενη μέρα όλοι τρέχουν σε μηχανικούς και συμβολαιογράφους για κατατμήσεις και έκδοση οικοδομικών αδειών για να προλάβουν τα Διατάγματα, γιατί κανένας υπουργός δεν τολμά να κηρύξει μια αναστολή.

Αυτό συνέβη και στο παρελθόν στις διάφορες μελέτες Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων και Πολεοδομικών Μελετών Επέκτασης της ΕΠΑ που εγκρίθηκαν και στο τέλος διαπιστώθηκε σε μεγάλο ποσοστό ότι είναι ανεφάρμοστες γιατί η εικόνα που παρουσιάστηκε αμέσως μετά την έγκριση ήταν τελείως διαφορετική με αυτήν προ της μελέτης και οι μελέτες από ένα δραστικό εργαλείο χάραξης χωροταξικής πολιτικής είναι ανενεργές και άχρηστες χωρίς να προστατεύονται-καλύπτονται από την σσπίδα της αναστολής.

Γι' αυτό και ο τίτλος που έδωσα στην αναφορά μου αυτή προς εσάς είναι: «Χωροταξικές ασκήσεις επί χάρτου».

Τελειώσαμε, σας ευχαριστώ πολύ που με ακούσατε.

Η αρχιτεκτονική της Σαντορίνης πριν και μετά τους σεισμούς

Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας

Αρχιτέκτων-Πολυεξάμηνος, Ομότιμος καθηγητής ΕΜΠ

Αγαπητοί φίλοι, μέλη της Ελληνικής Εταιρείας, όσοι είχατε την καλοσύνη να έρθετε να μας παρακολουθήσετε. Κατ' αρχάς ευχαριστώ την Ελληνική Εταιρεία που μου έδωσε την ευκαιρία να πω ορισμένα πράγματα τα οποία τα έχω πολύ στην καρδιά μου γιατί είμαι Κυκλαδίτης, απ' τη Σύκινα, γι' αυτό και η Σαντορίνη έχει ιδιαίτερη σημασία για μένα, είναι το μεγάλο νησί πλάι στη μικρή Σύκινα. Θα ξεκινήσω από το εξής. Το 1956, βρισκόμουν στο Λονδίνο το φθινόπωρο όταν έλαβα ένα τηλεγράφημα του Προκόπη Βασιλειάδη, που ήταν τμηματάρχης στη Διεύθυνση Ε2 με Διευθυντή τον Αχιλλέα Σπανό, κι οι δυο αξιόλογοι πολυεξάμηνος-αρχιτέκτονες, όπου μου ζητούσε να γυρίσω πίσω και ν' αναλάβω υπεύθυνα τις μελέτες τις πολυεξάμηνες και τις αρχιτεκτονικές για τη μετασεισμική στέγασση της Σαντορίνης.

Ο λόγος που απευθύνθηκε σ' εμένα ο Προκόπης Βασιλειάδης είναι ότι ήξερε μια δημοσίευση που είχα κάνει το 1953 στην Αμερική για την ανοικοδόμηση ενός ελληνικού νησιού μετά τον πόλεμο (*Interiors* 12 /1953 - "Climate and Interior Design") και είχε την εντύπωση ότι εφόσον ασχολιόμουν μ' αυτό το θέμα θα είχα το ενδιαφέρον να πάω. Την ίδια εποχή μου ζητούσαν κι απ' το γραφείο «Δοξιάδη» να ενταχθώ στην πολύ αξιόλογη ομάδα την οποία είχε συγκροτήσει και ασχολείτο με οικισμούς εκτός Ελλάδος. Εγώ θεώρησα μεταξύ των δύο, τη Σαντορίνη, που ήταν ο τόπος μου, κατά κάποιον τρόπο, πιο σημαντική κι έτσι επανήλθα στην Ελλάδα, πήγα στη Σαντορίνη, κάθισα τέσσερα χρόνια και ασχολήθηκα μ' αυτό το έργο το οποίο σήμερα ουσιαστικά δεν υπάρχει.

Η Σαντορίνη είναι ένα νησί στις νοτιότερες Κυκλάδες, με έκταση 75 τ. χλμ. Κάποτε λεγόταν Στρογγύλη, ήταν αλοστρόγγυλη. Ένα ηφαιστειογενές νησί το οποίο υπέστη καθίζηση και σήμερα αποτελείται από τρία κυρίως νησιά, τη Σαντορίνη, τη Θηρασιά και τη Λασηρηνή. Αργότερα ξεφύτρωσαν στη μέση του θαλάσσιου χώρου που προέκυψε η Μικρή Καμένη, η Παλιά Καμένη και η Νέα Καμένη. Ο θαλάσσιος αυτός χώρος ονομάστηκε Καλντέρα, έχει βάθος 390μ. και ο γκρεμός ο οποίος σχηματίστηκε σε ορισμένα σημεία είναι 200 με 300μ. ύψος.

Όλη η επιφάνεια της Σαντορίνης είναι ηφαιστειογενής, αποτελείται από ένα στρώμα βάθους 50μ. από ελαφρόπετρα και από πάνω υπάρχει ένα στρώμα που κυμαίνεται από 10 έως 20μ. θηραϊκής γης. Δηλαδή μίση στάχτης άσπρης η οποία κόβεται σαν το τυρί και στέκει, αλλά όταν αυτή η σκόνη είναι ανακατεμένη με αβέστη αποτελεί ένα θουμάσιο υδραυλικό κονίαμα. Μόνη εξαίρεση είναι το τμήμα το ασβεστολιθικό, περίπου 375μ. ύψους, ο Προφήτης Ηλίας. Σ' αυτή τη θέση βρίσκεται η αρχαία θήρα, η θήρα των κλασικών χρόνων που ήταν δημιουργήμα αποίκων από τη Σπάρτη. Τότε η θήρα ήταν κατά κάποιον τρόπο η Αυστραλία της εποχής εκείνης για τους Σπαρτιάτες όπου έστελναν τους κατόδικους. Αυτοί ανέπτυξαν την κλασική Σαντορίνη και είναι οι πρόγονοι των σημερινών Σαντορινιών, διότι οι προηγούμενοι, όπως μαρτυρούν οι ανασκαφές στο Ακρωτήρι, είχαν ήδη εξαφανιστεί λόγω σεισμών και του ηφαιστείου που τους είχε καλύψει, λίγο σαν την Πομπηία, με στάχτη.

Η Σαντορίνη είχε το 1850 γύρω στους 15.000 κατοίκους και μια πολύ ανθηρή οικονομία. Εκτός του γεγονότος ότι ολόκληρη η επιφάνεια ήταν καλλιεργημένη με αμπέλια και αργότερα και με ντομάτες, εξήγαγε ελαφρόπετρα και είχε βιομηχανίες ανεπτυγμένες. Πέραν αυτού πολλοί Σαντορινιοί ήταν καπεταναίοι και πλοιοκτήτες. Με την αλλαγή των συνθηκών, όλα αυτά άλλαξαν και την εποχή των σεισμών ο πληθυσμός είχε μειωθεί σε 8.000 κατοίκους, αποτελούμενος κυρίως από υπερήλικες και παιδιά. Οι ηλικίες οι δραστήριες βρίσκονταν αλλού, εις άγαν εργασίας και εισοδήματος. Κατόπιν αυτού ένας μεγάλος αριθμός απ' τον οικοδομικό πλούτο ήταν εγκαταλειμμένος ή άδειος.

Από 4.000 σπήτια τα οποία είχε η Σαντορίνη τα 2.500 ανήκαν σε μόνιμους κατοίκους, ενώ τα 1.500 σε μη μόνιμους εκ των οποίων ορισμένοι έρχονταν το καλοκαίρι στη Σαντορίνη και βοηθούσαν κατά κάποιον τρόπο στην οικονομική επιβίωση γιατί δεν μπορούμε να μιλήσουμε γι' ανάπτυξη. Σήμερα είναι πολύ δύσκολο ν' αντιληφθεί κανείς το μέγε-

βος της φτώχειας της Σαντορίνης το 1956, όχι μόνο λόγω των σεισμών. Υπήρχε γενική υποβάθμιση της οικονομίας όλων των Κυκλάδων. Να σας δώσω ένα παράδειγμα: υπήρχαν γύρω στις 100 οικογένειες, οι οποίες ζούσαν μέσα σε λαγούμια, δεν είχαν σπίτια. Γι' αυτούς φροντίσαμε αργότερα και συμπεριλήφθηκαν στο πρόγραμμα της στέγασης των σεισμοπλήκτων.

2.500 περίπου ήταν τα σπίτια τα οποία υπέστησαν ζημιές. Από αυτά περίπου 1.900 ανήκαν σε μόνιμους κατοίκους, πέρα όμως αυτών, υπήρχε και το θέμα των κατολισθήσεων. Την εποχή που κάναμε την ανοικοδόμηση, τη νύχτα ξυπνούσαμε από τον θόρυβο των κατολισθήσεων.

Κατόπιν αυτού κάπου 750 κατοικίες μόνιμων κατοίκων έπρεπε να μεταστεγαστούν. Είχαμε λοιπόν το πρόβλημα όχι απλώς να ξαναστεγάσουμε μέσα στους παλιούς οικισμούς τους άστεγους αλλά να στεγάσουμε κι εκείνους που τα σπίτια τους έπρεπε να εγκαταλειφθούν. Τελικά κατασκευάστηκαν γύρω στα 750 σε οργανωμένους οικισμούς και γύρω στα 300 μέσα στους παλαιούς. Ένας αριθμός γύρω στα 300 σπίτια χτίστηκαν στην αρχή προτού ξεκινήσουμε την οργανωμένη μας δόμηση σε χωράφια και περίπου 600 επισκευάστηκαν. Στα επισκευάσιμα περιελήφθηκαν όλα όσα έπρεπε να κατεδαφισθούν μέχρι τις ποδιές του ισόγειου, έτσι ώστε να ανακατασκευαστούν βάσει πλήρους αποτύπωσης. Έγιναν κάπου 1000 αποτυπώσεις. Δυστυχώς τα 400 από τα σπίτια αυτά δεν ξανάγιναν, διότι δεν βρέθηκε ο τρόπος χρηματοδότησης κατοικιών μη μόνιμων κατοίκων.

Όλη η Σαντορίνη απ' την Καλντέρα προς την ανατολική ακτή έχει μια συνεχή ομαλή κλίση με φαράγγια μες στα οποία είναι χτισμένοι οικισμοί με το σύστημα των υπόσκαφων σπιτιών.

Σε όλο το νησί λιμάνι δεν υπήρχε, τα καράβια δένανε σε σηματοδότες σε απόσταση από την ακτή. Οι ταξιδιώτες έβγαιναν έξω με βάρκες.

Άρα υλικά δεν μπορούσαν να έρθουν από εδώ. Ό,τι υλικά χρειάστηκαν για την ανοικοδόμηση έπρεπε να φτάσουν με αποβατικά του στόλου από την ανατολική ακτή. Αυτό σήμαινε να είναι διαθέσιμα τα αποβατικά του στόλου και να είναι ο καιρός κατάλληλος για να μπορούν να γίνουν αυτές οι αποβιβάσεις των υλικών.

Η δομή των οικισμών που είναι κατά μήκος της Καλντέρας, το επονομαζόμενο Φρύδι, ήταν κλιμακωτή με υπόσκαφα σπίτια, θαλωτά, ενώ από πάνω, ήταν τα σπίτια τα οποία κτίστηκαν τον 19ο αιώνα, την εποχή της ακμής της Σαντορίνης, τα Νεοκλασικά με δώματα. Τέτοιοι οικισμοί είναι τα Φηρά, η πρωτεύουσα, η Φηροστεφάνη, το Ημεροβίγλι και η Οία.

Η Οία, που είναι στο βορειότερο άκρο του νησιού, ήταν οικισμός καπεταναίων, είχαν το εμπόριο στη Μαύρη θάλασσα και γι' αυτό ο οικισμός ήκμαζε τον 19ο αιώνα αλλά τον 20ό είχε μεγάλη οικονομική πλέον υποβάθμιση. Και εδώ δύο λαγών σπίτια αναπτύχθηκαν: τα θαλασκή που είναι και υπόσκαφα σε τμήμα τους, και απάνω ψηλά, πάλι θαλασκή τα οποία όμως επικαίρησαν ν' αντιγράψουν τα νεοκλασικά σπίτια, τα αρχοντικά που βλέπανε να χτίζονται στα Φηρά και σ' άλλα μέρη της Σαντορίνης την εποχή της ακμής της.

Όπως διατάσσονται τα υπόσκαφα σπίτια το ένα πάνω απ' το άλλο, θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι οριζόντιες ιδιοκτησίες. Ορισμένα, πολύ λίγα, είχαν κι εξερισμό, μέσω αεραγωγού που κατέληγε από πάνω στο χωράφι. Ο λόγος που επεκράτησαν τα υπόσκαφα σπίτια ήταν βεβαίως η ευκολία εκκαψής, αλλά και η ασφάλεια. Ιδίως οι οικισμοί στα Φαράγγια δεν φαίνονταν απ' τη χαμηλή ακτή ώστε οι πειρατές να μην μπορούν να τους δουν και να τους καταστρέψουν (εικ. 32 και 33).

Τρίτος λόγος και σημαντικότερος, για μένα, ήταν η εξοικονόμηση της γεωργικής γης. Υπήρχε μία πάρα πολύ μεγάλη ευαισθησία ως προς τη διαφύλαξη της γεωργικής γης που ήταν πολύ σημαντική για την οικονομία του νησιού. Η απόδοσή της επέτρεπε στη Σαντορίνη να έχει ένα υψηλό επίπεδο ζωής μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, ποιοτικό και πολιτιστικό. Σε βιβλία τα οποία βρήκαμε σε κατεδαφισμένα κτίρια, με θεατρικά έργα, όπως του Ίψεν, υπήρχε η κατανομή των προσώπων με ερασιτέχνες ηθοποιούς καλλιεργημένους Σαντορινιούς. Δεν είναι μόνο το περιβάλλον το εικαστικό, να το πω έτσι, που χάνεται, αλλά υπάρχει ένα πολιτιστικό περιβάλλον το οποίο εξαφανίζεται. Η Σαντορίνη είχε 13 οικισμούς, ο καθένας είχε έναν δικό του Άγιο. Την ημέρα του Αγίου, που λειτουργούσε η εκκλησία, γινόταν και το πανηγύρι. Το πανηγύρι δημιουργούσε μια σχέση μεταξύ των οικισμών, όχι μόνο για ανταλλαγή προϊόντων αλλά και για μία πολιτιστική συνάντηση.

Ο άλλος τύπος της αρχιτεκτονικής της Σαντορίνης είναι τα νεοκλασικά. Ελλείψει ξυλείας, τα νεοκλασικά ήταν κι αυτά με θόλους, αλλά οι θόλοι έπρεπε να είναι όσο το δυνατόν πιο επίπεδοι. Η νεοκλασική αρχιτεκτονική έχει επίπεδες οροφές. Για λόγους αισθητικούς ή μάλλον κοινωνικούς δεν ήθελαν να έχουν θαλωτές οροφές οπότε επιχειρούσαν με τον ονομαζόμενο σκαφοειδή θόλο, να δώσουν κάπως την εντύπωση του επιπέδου της οροφής. Για να το πετύχουν αυτό έπρεπε να συμπληρώνονται από πάνω με υλικό ώστε να ξανασχηματιστεί στατικά η καμπύλη του θόλου που χρειάζεται ώστε να μεταφέρονται οι δυνάμεις στη γη. Το μεγάλο όμως φορτίο ήταν η αιτία που τα περισσότερα νεοκλασικά σπίτια κατέρρευσαν (εικ. 34 και 35). Πολύ λίγα διασώθηκαν. Όσα ανακατασκευάστηκαν είναι πλέον με πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Με την έναρξη των μελετών για την αντισεισμική ανοικοδόμηση της Σαντορίνης, ορίσθηκε από το Υπουργείο Δη-

μοσίων Έργων μια ανώτερη Αρχιτεκτονική Επιτροπή για την έγκριση των αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών μελετών της ανοικοδόμησης. Η Επιτροπή απορτίστηκε από πρόσωπα κύρους, για την εξασφάλιση της ορθής επιλογής της μορφής και της αρχιτεκτονικής έκφρασης των νέων οικισμών. Τα μέλη της Επιτροπής ήταν οι καθηγητές του ΕΜΠ Γ. Μιχαηλίδης και Δ. Πικιώνης, ο επιθεωρητής Δ.Ε. Κωνσταντινίδης και ο αρχιτέκτων Ε. Βουρέκας.

Η Σαντορίνη άλλοτε ήταν υπόδειγμα οικολογικής ισορροπίας. Είναι άγρια. Το νερό έπρεπε να συλλέγεται απ' τη βροχή σε στέγνες. Υπήρχαν ιδιωτικές στέγνες και δημοτικές στέγνες από τις οποίες μπορούσε και υδροδοτείτο πληθυσμός κάπου 15.000 κατοίκων. Αυτό όμως το πετυχαίνανε διότι δεν σπαταλούσαν νερό. Στις τουαλέτες τους, χρησιμοποιούσαν αντί για νερό άμμο. Αντί για Water Closet (WC) είχαν Sand Closets (SC). Αυτά ήταν υπερυψωμένα και είχαν από κάτω έναν δεύτερο χώρο. Έπρεπε ν' ανεβείς μ' ένα σκαλάκι. Ο τοίχος στο πλάι του χώρου αυτού αφαιρείτο δυο φορές το χρόνο και τα προϊόντα συν άμμος, πήγαιναν για λίπασμα. Υπήρχε μια πλήρης ανακύκλωση. Κατά την ανοικοδόμηση αποφασίσαμε ν' αντιγράψουμε αυτές τις τουαλέτες.

Για το άδειασμα του χώρου των απορριμμάτων θελήσαμε να κάνουμε πορτάκια, εκεί που ήταν το knock out panel, εάν το κάναμε αυτό, θα ήταν πηγή μολυσματική. Τη στιγμή που ξανακτιζόταν με λάσπη και με ασβέστη, το φράξιμο ήταν υγειονομικά σωστό. Έτσι αντιγράψαμε ακριβώς αυτές τις τουαλέτες στα σπίτια της ανοικοδόμησης (εικ. 35).

Όταν ξεκίνησε η ανοικοδόμηση χρησιμοποιήσαμε την ξυλεία που μας είχε έρθει, και κάναμε σπίτια πλακοσκεπή, αυτά κτίστηκαν στα χωράφια, προτού οργανωθούμε για να κτίσουμε μέσα σε οικισμούς. Φτιάχνοντας αυτούς τους μικρούς πυρήνες και τις επισκευές, βάσει των αποτυπώσεων, εξαντλήσαμε όλο το ξύλο που είχαμε για ξυλότυπους.

Ως οικοδομικό υλικό χρησιμοποιήθηκε η ελαφρόπετρα με τσιμέντο. Προσπαθήσαμε να κάνουμε όσο το δυνατόν περισσότερη οικονομία στα λίγα υλικά που μπορούσαν να φθάσουν στο νησί, συνδυάζοντάς τα με την τοπική ελαφρόπετρα. Έτσι στήσαμε εργοστάσια παραγωγής κισσπρόλιθων, τυποποιημένων διαστάσεων 20x20x40 εκατοστών, διαφόρων μορφών. Η ιδέα για τη χρήση του κισσπρόλιθου ως κύριου δομικού στοιχείου ήταν του πρώτου Διευθυντή του Γραφείου Οικισμού Θήρας, του Ε. Σταθάκη.

Όταν πλέον καταλήξαμε ότι έπρεπε ν' αντιγράψουμε τη θαλωτή κατασκευή της Σαντορίνης, ως μόνη λύση για ταχεία και ασφαλή οικοδόμηση για τη στέγαση, αρχίσαμε την παραγωγή τυποποιημένων θαλιτών.

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, όλες οι επισκευές που σε μεγάλο βαθμό ήταν ανακατασκευές έγιναν βάσει αποτυπώσεων. Τηρήθηκε ακριβώς η αρχιτεκτονική μορφή της κάθε οικοδομής με απόλυτη σχολαστικότητα και ακρίβεια, απλώς αντί για θόλους έχουν πλέον πλάκες (κύριος υπεύθυνος για τις επισκευές ήταν ο αρχιτέκτονας Γ. Ζέρβας).

Αντίθετα τα νέα κτίρια της ανοικοδόμησης ανήκουν στη μοντέρνα αρχιτεκτονική. Ένας μεγάλος αριθμός από νέους αρχιτέκτονες εργάστηκε στην ανοικοδόμηση. Κυριότεροι από αυτούς ήταν οι Β. Γρηγοριάδης, Σ. Κονταράτος, Β. Μπογάκος και Ν. Σαπουντζής. Η άποψη τότε ήταν ότι εφόσον κτίζουμε με σύγχρονα υλικά, ό,τι δεν είναι ανακατασκευή ή ό,τι δεν είναι επισκευή μπορεί πλέον να ενταχθεί ως σύγχρονη αρχιτεκτονική, την ώρα μάλιστα που οι ποτέρες του μοντέρνου κινήματος για να αιτιολογήσουν τις μαρφές της αρχιτεκτονικής τους καταφεύγανε στην παρουσίαση φωτογραφιών απ' τις Κυκλάδες. Οι Κυκλάδες ήταν τα πρότυπά τους, άρα μπορούσε η μοντέρνα αρχιτεκτονική να επανέλθει στις Κυκλάδες όπως ήρθε πρωτότερα η νεοκλασική και να φτιάξουμε μια σύγχρονη κυκλαδίτικη.

Με την εξάντληση της ξυλείας για καλούπια, αναζητήσαμε ένα σύστημα που να μας επιτρέπει να κτίζουμε τα κτίρια χωρίς να χρειαζόμαστε ξυλότυπους. Οπότε καταλήξαμε στις θαλωτές κατασκευές με θαλίτες. Έτσι οι παραδοσιακοί κυλινδρικοί θόλοι της Σαντορίνης έδωσαν την λύση. Πέραν αυτού, βάσει των συμπερασμάτων που είχαν προκύψει από τη μελέτη του 1953 -η οποία αφορούσε στην οικολογική αρχιτεκτονική- οι θαλωτές κατασκευές ήταν λείαν αποτελεσματικές και από άποψη φυσικού κλιματισμού. Η ιδέα ήταν ότι μπορούσες με κατάλληλες μαρφές αρχιτεκτονικής να έχεις τη σωστή προσαρμογή προς τις κλιματικές συνθήκες, με άμεσο πλυσμό για τη θέρμανση τον χειμώνα και φυσικό δροσισμό με κατάλληλα ρεύματα το θέρος. Αυτοί οι κανόνες τηρήθηκαν. Όλα τα κτίρια είχαν προσανατολισμό ή ανατολικό ή μεσημβρινό, ενώ στη δύση και στον βοριά ήταν κλεισμένα, με μικρά ανοίγματα, ώστε να επιτυγχάνεται διαμετρικός αερισμός το καλοκαίρι για να δροσίζονται. Και πράγματι αυτό το σύστημα πέτυχε (εικ. 37).

Για την κατασκευή των θόλων χρησιμοποιήθηκαν τριαρθρωτά τόξα, φτιαγμένα από τα ρετάλια της ξυλείας που είχε καταστραφεί στο πρώτο στάδιο της ανοικοδόμησης, με πλάτος 40 εκατοστών χωρίς πέτωμα. Οι θαλότυποι αυτοί χρησιμοποιούντο γύρω στις 30-40 φορές. Έμεναν μόνο 24 ώρες επί τόπου. Επειδή οι θόλοι ήταν κατασκευασμένοι με θαλίτες, και με σπλισμό στους αρμούς, ο χρόνος αυτός επαρκούσε πλήρως.

Οι νέοι οικισμοί, κυρίως με πεζοδρομήσεις και με σημειακές προσβάσεις μόνο για τα αυτοκίνητα, χωροθετήθηκαν σε ζώνες που απαλλοτριώθηκαν πλάι στις επισφαλείς περιοχές που εγκαταλείφθηκαν (εικ. 38). Μόνη εξαίρεση αποτελεί ο νέος οικισμός στο Καμάρι.

Ορισμένοι νέοι οικισμοί είναι υπερβολικά πυκνοδομημένοι, όπως το Κοντοχώρι στα Φηρά. Όταν ξεκίνησαν οι απαλλοτριώσεις αφορούσαν 250 σπίτια, λόγω όμως νέων περιοχών που ανακηρύσσονταν ως επισφαλείς (σήμερα κτισμένες), στην Καλντέρα, αυξανόταν συνεχώς ο αριθμός των νέων σπιτιών που έπρεπε να κτιστούν. Δυστυχώς δεν είχαμε

χρόνο ν' απαλλοτριώσουμε κι άλλες περιοχές. Και ίσως επειδή η γη εδίδετο δωρεάν υπήρξαν και πολλές πιέσεις, ώστε πολλά κτίρια χαρακτηρίζονταν ως ευρισκόμενα σε επισφαλή εδάφη, μόνο και μόνο για να απακτηθούν καινούργια σπίτια σε καινούργια γη. Στο τέλος της ανοικοδόμησης η Σαντορίνη είχε την καλύτερη σχέση στόμων προς χώρο, της Ελλάδας. Είχε φτάσει στο σημείο να έχει δύο δωμάτια ανά κάτοικο. Αυτό κάνει η πολιτική όταν επεμβαίνει (εικ. 39, 40).

Πέραν των κατοικιών, η ανοικοδόμηση προχώρησε στην κατασκευή:

- κοινοτικών κέντρων (με κοινοτικό κατάστημα, καταστήματα και χώρους για νέους)
- παιδικών σταθμών και νηπιαγωγείων
- σχολικών κτιρίων (εικ. 41) και
- δημοσίων κτιρίων (όπως το νέο μουσείο Φηρών, τότε νέο, σήμερα έχουν γίνει άλλα πιο καινούργια)

Παράλληλα ορισμένοι Σαντορινιοί μη μόνιμοι κάτοικοι έσπευσαν να ξαναφτιάξουν τα αρχοντικά τους (τέτοιο είναι το σπίτι του Πέτρου Νομικού, στα Φηρά).

Τέλος επισκευάστηκαν τα μοναστήρια, όπως το μοναστήρι του Αγίου Νικολάου, και οι εκκλησίες.

Για πολλές εκκλησίες είχαν βγει πρωτόκολλα επικινδύνως ετοιμορρόπων. Έσκιζε δέκα πρωτόκολλα επικινδύνως ετοιμορρόπων εκκλησιών μπροστά στον Επιθεωρητή Δημοσίων Έργων, τον κ. Τσάμη, λέγοντάς του ότι «έχω τα χρήματα να τις επισκευάσω και θα τις επισκευάσω». «Αυτό είναι θέμα εισαγγελία» μου λέει. Αλλά δεν με πήγε. Και οι εκκλησίες υπάρχουν σήμερα. Χωρίς αυτές τις εκκλησίες οι οικισμοί της Σαντορίνης θα έχαναν τη συνοχή τους ο ένας με τον άλλον. Τα πανηγύρια εξακολουθούν πιστεύω να γίνονται. Ο μπτροπαλίτης της Σαντορίνης δεν ήθελε να επισκευασθούν αυτές οι εκκλησίες, ώστε τα χρήματα που είχαμε μαζέψει να πάνε για τον ενοριακό ναό. Αρνείτο να στείλει ιερέα για να τις λειτουργήσει τις ημέρες των εορτών. Οι κάτοικοι των οικισμών, φαίνεται ότι υπάρχει κάποιος κανόνας ιερός που το επιτρέπει, τις λειτουργούσαν πλέον μόνοι τους. Αυτό το θεωρώ πολύ σημαντικό στην προσπάθεια των απλών ανθρώπων για τη διατήρηση, αυτού που είναι πραγματικά παράδοση και κληρονομιά.

Η Σαντορίνη σήμερα απεικονίζει φοβάμαι τη νεοελληνική αντίληψη για ανάπτυξη. Οι αλλαγές λόγω τουρισμού είναι συνεχείς. Ολόκληρη είναι καλυμμένη από διαφημίσεις, όλος ο κάμπος είναι διάσπαρτος από οικοδομές, δωμάτια προς ενοίκιαση, μικρά και μεγάλα ξενοδοχεία, παραθεριστικές κατοικίες.

Συγχρόνως είναι ο θρίαμβος της ΔΕΗ και του ΟΤΕ. Το 1958 γνωστοποιήσαμε στη ΔΕΗ ότι έχουμε τα χρήματα για υπόγειες καλωδιώσεις για όλους τους οικισμούς της Σαντορίνης. Η ΔΕΗ μάζεψε απάντησε ότι δεν προβλέπεται στο καταστατικό της να υπάρχουν υπόγειες καλωδιώσεις. Μετά από 50 χρόνια εξακολουθούν οι αλλοιώσεις από καλώνες του ηλεκτρικού κ.λπ. Παράδειγμα η Οία, η οποία είναι υποτίθεται οικισμός υπό την προστασία του ΕΟΤ. Επιπλέον υπάρχουν και οι επεμβάσεις του ΥΠΕΧΩΔΕ. Για να ομορφύνει το κέντρο των Φηρών χρηματοδοτεί ψεύτικες όψεις όπως στο Χάλυγουντ τα ψεύτικα χωριά του Φαρ Ουέστ.

Η νέα αρχιτεκτονική της Σαντορίνης δεν διαφέρει σε τίποτα από την αρχιτεκτονική που βλέπουμε εδώ γύρω όπως το κτίριο στο οποίο βρισκόμαστε ή το άλλο που είναι στη γωνία λίγο παρακάτω, που διακασμούνται με στοιχεία άσχετα με τη Σαντορίνη αλλά τα οποία υποτίθεται ότι μετατρέπουν σε νεοκλασικό οτιδήποτε κτίζεται. Μόνο λίγα κτίρια έχουν απομείνει από την ανοικοδόμηση. Στα κτίρια αυτά προβλέπονταν επεκτάσεις εφόσον η ανοικοδόμηση αφορούσε πυρήνες. Η ιδέα ήταν ότι μπορούσε να προστεθεί όροφος ή και να επεκταθεί στο πλάι. Το θέμα όμως είναι, το πώς γίνεται αυτό (εικ. 42).

Στη Σαντορίνη βλέπουμε το αποτέλεσμα του τουρισμού, χωρίς σχέδιο, χωρίς κάποιο έλεγχο. Δεν ξέρω πώς λειτουργεί το ΥΠΕΧΩΔΕ, αλλά εγώ βλέπω το αποτέλεσμα.

Με συγχωρείτε που κράτησα τόσο ώρα και ευχαριστώ πάρα πολύ για την υπομονή σας.

Summary

Reconstruction of Santorini. New settlements.

Constantin Decavalla, Chief Architect

Eleven new settlements were planned to rehouse earthquake victims. Ten of them were extensions to existing villages, the eleventh, Kamari, was completely new. All housing design was standardized and sites were allocated on the basis of drawn lots. The plan featured the separation of pedestrian and vehicular traffic by a system of narrow stepped footpaths, with T-junctions for protections from strong winds, and small squares.

The difficulties posed by inadequate building materials, lack of adequate transport facilities, lack of skilled labour and the demands of very low cost and rapid construction had to be reconciled. Two standard house types were designed, both with the possibility of extension and variation. It was found that a simple vault made of standard blocks of pumice set up on a removable form work was extremely quick and economical. The construction was dimensioned on the module of a pumice block which allowed complete standardization. Community needs were met in each new settlement by the provision of a small community square surrounded by a church, administration offices, shops and a school.

Post-earthquake housing by the Ministry of Public Works, Department of Housing (directors P. Vassiliadis and A. Spanos), in collaboration with V. Bogakos, V. Grigoriadis, S. Kontaratos and N. Sapountzis, architects.

Design-construction: 1956-1960.

Παραδοσιακοί Οικισμοί - Προστασία και Ανάπτυξη. Το παράδειγμα της ΟΙΑΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

(εικ. 43-44)

Βούλα Μποζινέκη-Διδώνη
Αρχιτέκτων

Η Αρχιτεκτονική Κληρονομιά, όπως άλλωστε ορίζεται από τις Διεθνείς Διακηρύξεις και Συμβάσεις, είναι ζωντανή και ανεκτίμητη μαρτυρία της ιστορικής μας μνήμης, εκφράζοντας τον πλούτο και την ποικιλία των πολιτιστικών αλλαγών. Περιλαμβάνει όχι μόνο τα πολύ σημαντικά «μεμονωμένα μνημεία» αλλά και τα «αρχιτεκτονικά σύνολα» αστικών ή αγροτικών κατασκευών καθώς και τους «τόπους», σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης, τα οποία είναι σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού και τεχνικού τους ενδιαφέροντος.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί είναι οικιστικά σύνολα, δημιουργήματα κυρίως των τελευταίων αιώνων της ιστορίας μας, αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτιστικής μας κληρονομιάς. Το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ότι στεγάζουν μια κοινωνία δεμένη κύρια με την πρωτογενή παραγωγή. Είναι «δοχεία ζωής» σύμφωνα με τον χαρακτηρισμό του Άρη Κωνσταντινίδη. Είναι «ζωντανά μνημεία», τα οποία εξελίσσονται παρακολουθώντας τις ιστορικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές εξελίξεις.

Η ανάγκη της προστασίας και διαφύλαξης του πολιτιστικού τους περιεχομένου και των βαθύτερων αξιών που εμπεριέχονται, στην εποχή της Παγκοσμιοποίησης, είναι ιδιαίτερα επιτακτική ανάγκη. Εξίσου επιτακτική είναι και η ανάγκη εξέλιξης και ανάπτυξής τους.

Το πρώτο ερώτημα είναι:

Με ποιες προϋποθέσεις και κανόνες το αγαθό της Προστασίας μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά με το αγαθό της Ανάπτυξης σε μια βιώσιμη ισορροπία. Μετά την εγκτάλειψη, ερήμωση των παραδοσιακών οικισμών και της υποίθρου, λόγω της εντατικοποιημένης αστικοποίησης των πληθυσμών και γενικότερα των κοινωνικών και οικονομικών μεταλλαγών, εμφανίζεται σήμερα με ρυθμούς επιταχυνόμενους μια ανάπτυξη βασισμένη κύρια στον τουρισμό.

Ο τουρισμός, σύμφωνα με τη Χάρτα του ICOMOS για τον πολιτιστικό τουρισμό (Βρυξέλλες 1976), είναι ένα κοινωνικό ανθρώπινο, οικονομικό, πολιτιστικό και μη «αναστρέψιμο» γεγονός.

Οι επιπτώσεις της όλο και περισσότερο αυξανόμενης τουριστικής ανάπτυξης, με τον τρόπο που αυτή συχνά «χρησιμοποιεί και αξιοποιεί» όχι μόνο το φυσικό περιβάλλον αλλά και τον μνημειακό πλούτο, είναι πολύ συχνά, δραματικά δυσμενείς.

Η τουριστική υπερκατανάλωση και η ληστρική εκμετάλλευση αλλοιώνουν και εξαντλούν τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους του πλανήτη μας. Πολλοί τόποι θυσίασαν πολλά σ' αυτήν την παράλογη τουριστική υπερκατανάλωση.

Γι' αυτό επιβάλλεται η εφαρμογή αποδεκτών κανόνων και μιας πολιτικής που θα προστατεύσει το περιβάλλον και τον πολιτισμό από την άνορχη τουριστική ανάπτυξη, συνδυάζοντας αρμονικά τους όρους «ανάπτυξη» και «προστασία». Χρειάζεται πραγματικά μεγάλη προσπάθεια για την ισορροπία ανάμεσα στα δύο αγαθά. Το αγαθό της προστασίας και το αγαθό της ανάπτυξης.

Στην προσπάθεια προστασίας και ανάπτυξης θα μπορούσαν να συμβάλουν τα παρακάτω μέτρα:

- Σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης με καθαρά περιβαλλοντικά κριτήρια και αρμονικότερη κατανομή γεωγραφικά.
- Καθορισμός των δεικτών «ποσότητας και ποιότητας τουριστών» (τουριστικής χωρητικότητας) σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, με τις κατάλληλες ποιοτικές και ποσοτικές προδιαγραφές.
- Αξιολόγηση και ανάπτυξη και των άλλων εναλλακτικών οικονομικών δραστηριοτήτων.
- Διερεύνηση και διάδοση των νέων μορφών τουρισμού, ήπιου χαρακτήρα, σε αντιδιαστολή με την «άγρια» τουριστική ανάπτυξη.

- Προώθηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.
- Ευαισθητοποίηση, πληροφόρηση, εκπαίδευση του κοινού από τη σχολική ηλικία, για τις βαθύτερες αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ανάγκη διάφωσής της.

Προσφέροντας αρχιτεκτονική υψηλής ποιότητας, δεμένη με το φυσικά περιβάλλον, οι παραδοσιακοί οικισμοί αποτελούν συχνά σημαντικούς τουριστικούς πόρους των ευρύτερων περιοχών τους. Οι επιπτώσεις όμως της συνεχώς αυξανόμενης τουριστικής υπερκατανάλωσης είναι συχνά δραματικά δυσμενείς.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΤΟΥ Ε.Ο.Τ. (1975-1992)

Το πρόγραμμα αυτό ξεκίνησε το φθινόπωρο του 1975, με επικεφαλής τον Άρη Κωνσταντινίδη και στόχο να συντηρηθούν, να αναστηλωθούν και να διατηρηθούν κτίρια και σύνολα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και να διαμορφωθούν σε ξενώνες ή κτίρια κοινής χρήσης, όπως μουσεία, εστιατόρια, κοινοτικά γραφεία, υφαντήρια κ.λπ.

Αρχικά, το πρόγραμμα περιλάμβανε έξι οικισμούς: Βάθεια Μάνης, Βυζίτσα Πηλίου, Μεσσή Χίου, Οία Σαντορίνης, Πάπιγκο Ηπείρου και Φισκάρδο Κεφαλλονιάς. Εκτός από τους οικισμούς αυτούς αναστηλώθηκαν και μεμονωμένα κτίρια σε άλλες περιοχές, Αρεόπολη, Αρναία, Κορυτσάδες, Μακρινίτσα, Μηλιές, Μονεμβασιά, Ψαρά, Κρανιά Γυθείου, Δημητσάνα, Κύθηνα, Πινκαρές.

Στους οικισμούς αυτούς διαλέχθηκαν κτίρια αξιόλογης αρχιτεκτονικής και υπογράφηκαν συμβόλαια με τους ιδιοκτήτες τους για δεκαετή ή δεκαπενταετή παραχώρηση της επικαρπίας τους στον Ε.Ο.Τ., έναντι μιας μικρής αποζημίωσης. Ο Ε.Ο.Τ. ανέλαβε την υποχρέωση να τα επισκευάσει, να τα διαρρυθμίσει σε ξενώνες και αφού τα λειτουργήσει, να τα επιστρέψει στους ιδιοκτήτες τους.

Πραγματοποιήθηκαν αναστηλώσεις και διαρρυθμίσεις σε κτίρια, δημιουργώντας συνολικά 700 κλίνες.

Η ΟΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Η Οία ή «Πάνω Μεριά», όπως συνθίζεται να λέγεται, αποτελείται από την κυρίως Οία, τον αγροτικό συνοικισμό του Περιβόλα, τη Φοινικιά, το Θάλο και τα δύο επίπεια Αμμούδι και Αρμένι. Σήμερα στη διοικητική αρμοδιότητά της έχει προστεθεί και η νήσος Θηρασία.

Όπως αναφέρεται από διάφορους περιηγητές, υπήρχε πολύ πριν από το 1650 και ήταν ένα από τα πέντε καστέλια, τους οχυρωμένους δηλαδή οικισμούς που ασκούσαν τη διοίκηση του νησιού κατά την εποχή της Φραγκοκρατίας. Ανήκε στο Δουκάτο της Νάξου, το οποίο ίδρυσε ο Μάρκος Σανούδος το 1207.

Με το όνομα Καστέλι του Αγ. Νικολάου ή Απάνω Μεριά, δέσποζε στο βόρειο άκρο του νησιού στην είσοδο της Καλντέρας. Ακόμα και σήμερα στο βόρειο άκρο του οικισμού σώζονται τμήματα του πρώτου οικιστικού πυρήνα και του οχυρωμένου πύργου, του Γουλά.

Το 1566 το Δουκάτο κατελήφθη από τους Οθωμανούς, από τους οποίους παραχωρήθηκε στον Ισπανο-Εβραίο Ιωσήφ Νάζη. Η προσάρτηση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία έγινε το 1579.

Σημαντικό γεγονός την εποχή εκείνη είναι η έκρηξη του υποθαλάσσιου ηφαιστείου του Κολούμπου. Εκτός από τη Νέα και την Παλαιά Καμένη, τα νησιά όπου είναι οι κρατήρες στο κέντρο της Καλντέρας, υπάρχει ένα υποθαλάσσιο ηφαιστείο, τρία μίλια νοτιο-ανατολικά της Οίας. Αυτό το ηφαιστείο το 1650 έδωσε μια από τις μεγαλύτερες καταστροφές των τελευταίων χρόνων. Ο Φρανσουά Ρισόρ, ο Γάλλος ιερωμένος που παρακολούθησε την έκρηξη το 1650, περιγράφει το φαινόμενο: «Στις αρχές Μαρτίου του 1650, άγριοι σεισμοί συγκλόνισαν τη Σαντορίνη επί δύο ημέρες. Σπίτια άνοιξαν στο δά, βράχοι πελώριοι αποκολλήθηκαν και κατρακύλησαν με ορμή στη θάλασσα, μόλις τελείωσαν οι δονήσεις, απλώθηκε μια ξεραίλα και άνοιξα ασφυκτική στο νησί. Το υποκθόνιο πυρ απορρόφησε τις θαλασσινές αύρες και τα φτερά των ανεμόμυλων έμειναν ακίνητα. Έντρομοι οι Έλληνες (γιατί υπήρχαν και οι καθολικοί και οι Λατίνοι), άρχισαν τις λιτανείες, αλλά στις 14 Σεπτεμβρίου εορτή του Τιμίου Σταυρού, ξανάρχισαν σεισμοί φοβερότεροι. Ολόκληρο το Αιγαίο έτρεμε». Το ηφαιστείο εξακολουθεί να είναι πάντα παρόν κι αυτό πρέπει να το λαμβάνουμε πάρα πολύ σοβαρά υπόψη στην οικιστική και αρχιτεκτονική αντιμετώπιση του νησιού.

Η Οία ανθεί στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα. Η ευημερία της στηρίζεται κύρια στη ναυτιλία και στο διαμετακομιστικό εμπόριο κυρίως Ρωσίας, Αλεξάνδρειας αλλά και όλης της ανατολικής Μεσογείου. Μεγάλο καπετανοχώρι, είχε το 1890 περίπου 2.500 κατοίκους, 130 ιστιοφόρα, ένα καρνάγιο στον όρμο της Αρμένης, 13 ενορίες, τράπεζα, τελωνείο, βιοτεχνία κ.λπ. Η γεωργία ήταν κι αυτή σε άνθιση. Ο μεγάλος κόμπος της, 3.600 στρέμματα, παρήγε θαυμάσιες ποικιλίες αμπελιών και το κρασί εξαγόταν σε μεγάλες ποσότητες, ακόμα και στη Γαλλία. Η συγκεκριμένη όμως του ναυτιλιακού κεφαλαίου στον Πειραιά την εποχή του ατμού, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της εποχής είχαν σαν αποτέλεσμα την εσωτερική μετανάστευση και την ερήμωση σιγά-σιγά του οικισμού.

Το 1940 η Οία είχε 1.348 κατοίκους. Η πείνα του 1942, η απομάκρυνση του εργοστάσιου καλλισοβομηνιανίας «Δαρζέντα» που λειτουργούσε από το 1930 και το οριστικό του κλείσιμο το 1956-57, οι σεισμοί του 1928 και του 1956, έδωσαν το οριστικό χτύπημα στο χωριό που πέθαινε σιγά-σιγά. Οι Οιάτες μεταναστεύουν στον Πειραιά, στη Δραπετσώνα

(λιπάσματα) και στο Λαύριο (ορυκεία), στην Ηλιούπολη (το μεταφερμένο εργοστάσιο Δαρζέντα). Η γεωργία εγκαταλείπεται κι αυτή, τα σπίτια κλείνουν το ένα μετά το άλλο, για να φτάσουμε στο 1977 σε πληθυσμό 396 κατοίκων. Η σύνθεση της απασχόλησης του πληθυσμού ήταν: πρωτογενής τομέας 11 απασχολούμενοι, δευτερογενής τομέας 16 απασχολούμενοι, τριτογενής τομέας 36 απασχολούμενοι. Από αυτούς, 16 άτομα μόνο απασχολούνται στον τομέα του τουρισμού. Ας σημειωθεί ότι η γεωργική έκταση της κοινότητας, είναι 3.600 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης. Σήμερα η Οία έχει 995 κατοίκους και η θηρασία 283.

Πολεοδομικά Χαρακτηριστικά. Ο οικισμός έχει αναπτυχθεί γραμμικά στο φράδι του γκρεμού, σε έκταση 200 στρεμμάτων με άξονα τον κεντρικό μαρμαροστρωμένο πεζόδρομο, που συγκεντρώνει και τις περισσότερες κύριες εξυπηρετήσεις. Τα 960 περίπου κτίσματα του οικισμού οργανώνονται σε 4 μεγάλες γειτονιές σαφώς διαχωρισμένες μεταξύ τους.

1. Η γειτονιά των Καραβοκυραίων. Τα σπίτια αυτά χρονολογούνται στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ού αιώνα. Χτίστηκαν κυρίως σε πρότυπα αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής με νεοκλασικές επιρροές. Είναι μεγάλα με αυλές ευρύχωρες. Έχουν ενσωματώσει πολλά στοιχεία της ντόπιας αρχιτεκτονικής (θόλους, σταυροθόλια κ.λπ.).

2. Η γειτονιά των πληρωμάτων. Βρίσκεται στο «γκρεμό» προς την Κολντέρα. Τα σπίτια είναι κυρίως υπόσκαφα και με πυκνή δόμηση, σε σύνολο εξαιρετης πλαστικότητας.

3. Η γειτονιά των αγροτών του «Περίβολα». Βρίσκεται στο ανατολικό τμήμα του οικισμού. Σήμερα έχει σχεδόν ενωθεί με τον υπόλοιπο οικισμό. Το χαρακτηριστικό της γειτονιάς αυτής είναι τα αγροτάσιμα με τις «κάνναβες», τα πατητήρια δηλαδή των σταιφυλιών.

4. Η καινούργια γειτονιά των μετασεισμικών κτισμάτων. Δημιουργήθηκε μετά τους σεισμούς του 1956 για τη στέγαση των σεισμόπληκτων. Σήμερα οι περισσότεροι μόνιμοι κάτοικοι είναι εγκατεστημένοι σ' αυτή τη γειτονιά.

Τα δύο μικρά επίγεια Αρμούδι και Αρμένη που συνδέονται με τον οικισμό με τις γνωστές χαρακτηριστικές σκάλες ολοκληρώνουν την εικόνα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το παλιό ενετικό κομμάτι του οικισμού στη θέση του «Γούλα» καταστράφηκε από τους σεισμούς. Η πολεοδομική οργάνωση του οικισμού, λόγω της ιδιομορφίας του εδάφους και της δυνατότητας των ντόπιων υλικών για μορφές πλαστικής, δίνει μια εικόνα μοναδικής αισθητικής αξίας.

Αρχιτεκτονικά Χαρακτηριστικά. Το κύριο αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό είναι τα «υπόσκαφα» σπίτια, σκαμμένα μέσα στη θηραϊκή γη, είτε ολόκληρα είτε με πρόσθετα κτιστά τμήματα. Η στέγαση των κτισμένων τμημάτων γίνεται με θόλους ή σταυροθόλια με ένα είδος κυτής καλουπιωτής κατασκευής. Τα υλικά είναι η πέτρα, κόκκινη ή μαύρη, και η θηραϊκή γη που μαζί με τον ασβέστη κάνουν ένα πολύ ισχυρό κονίαμα (το θηραϊκό κονίαμα). Ο τρόπος αυτός της κατασκευής επιτρέπει τη δημιουργία ποικιλίας μορφών με μεγάλη πλαστικότητα. Ο κοινόχρηστος και ο ιδιωτικός χώρος συνδέονται έτσι ώστε μερικές φορές ταυτίζονται. Σημαντικό χαρακτηριστικό είναι η οριζόντια ιδιοκτησία. Η αυλή του ενός είναι δώμα του άλλου, ή κάτω από έναν ελεύθερο χώρο υπάρχει υπόσκαφη κατοικία. Σημαντικό είναι το εθιμικό δίκαιο της εποχής που καθόριζε τους τρόπους δόμησης.

Τα τυπικά υπόσκαφα σπίτια χαρακτηρίζεται από στενό μέτωπο και μεγάλο βάθος. Μπροστά είναι η «σάλα», πίσω η κρεβατοκάμαρα, που φωτίζεται και αερίζεται μέσα από τη σάλα. Ο διαχωριστικός τοίχος επαναλαμβάνει τα ανοίγματα του εξωτερικού τοίχου, δηλαδή έχει πόρτα στη μέση, δύο παράθυρα δεξιά και αριστερά και ένα παράθυρο-φεγγίτη πάνω από την πόρτα. Η κουζίνα είναι μια μικρή και χαμηλή γωνιά συνήθως χτιστή με θόλο που επικοινωνεί με τη σάλα. Η τουαλέτα είναι ανεξάρτητη στην αυλή. Οι σκάλες, οι καμινάδες και όλα τα επί μέρους στοιχεία έχουν ένα μοναδικό χαρακτήρα.

Αξιόλογα επίσης είναι τα караβοκυραϊκά σπίτια, με ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες όψεις με αυστηρή γεωμετρική λιτότητα, με επενδύσεις με λαξευμένο κόκκινο «πορτί», και με «πυλάστρα». Η στέγαση γίνεται με μοναστηριακούς θόλους, με «σκάφες» και με σταυροθόλια. Η επιρροή είναι κυρίως βενετσιάνικης και νεοκλασικής αρχιτεκτονικής. Χαρακτηριστικό αρχιτεκτονικό στοιχείο σε κάθε κτίσμα είναι η στέρνα συλλογής του βρόχινου νερού, καθώς και τα «κοιτούτα», τα κανάλια δηλαδή που οδηγούν τα νερά της βροχής στη στέρνα.

ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ Ε.Ο.Τ.

Το 1976 αρχίζει η εφαρμογή του Προγράμματος του Ε.Ο.Τ. Σε 15 περίπου χρόνια επισκευάστηκαν συνολικά 80 σπίτια, για τα οποία ο Ε.Ο.Τ. είχε 15ετή συμβόλαιο επικαρπίας και μετατράπηκαν σε ξενώνες δυναμικότητας περίπου 200 κλινών. Με τη λήξη των συμβολαίων τα κτίρια επεστράφησαν στους ιδιοκτήτες τους, οι οποίοι σήμερα τα κατοικούν ή τα λειτουργούν ως ξενώνες.

Δημιουργήθηκε ένα υφαντήριο, έγινε η πρώτη εγκατάσταση του Ναυτικού Μουσείου, αναστηλώθηκαν σημαντικά δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, εκκλησίες, μύλοι κ.λπ., ένα παλιό καφενείο διαμορφώθηκε σε γραφείο υποδοχής, έγιναν τα πρώτα δίκτυα αποχέτευσης και δεξαμενές νερού.

Η αρχιτεκτονική επέμβαση στηρίχθηκε στη διατήρηση όλων των χαρακτηριστικών μορφολογικών στοιχείων των κτιρίων καθώς και της λειτουργικής τους δομής, με αποκατάσταση των κατεστραμμένων τμημάτων βάσει τεκμηριωμένων στοιχείων. Επιδίωξη ήταν να διατηρηθεί η ίδια πλαστικότητα των γραμμών και των επιφανειών και όλες οι λεπτομέρειές τους με ελαχιστοποιημένες και διακριτικές παρεμβάσεις. Οι αρχιτεκτονικές μελέτες έγιναν από τους αρ-

χιτέκτονες Ν. Αγγριαντώνη και Βούλα Μποζινέκη-Διδώνη.

Το έργο αυτό του Ε.Ο.Τ. διακρίθηκε με βραβείο απ' την EUROPA NOSTRA το 1979 και απ' την Μπιενάλε Αρχιτεκτονικής της Σόφιας το 1986. Σαν πιλοτικό πρόγραμμα ακολουθήθηκε από τους ιδιώτες, συνειδητοποιώντας την αξία της επανάχρησης των ερειπωμένων κτισμάτων.

Σήμερα στην Οία υπάρχουν περίπου 7.000 κλίνες, οι περισσότερες σε παραδοσιακά κτίσματα, και 180 περίπου καταστήματα, τουριστικά, εστιατόρια, καφετέριες κ.λπ.

Η ανάπτυξη είναι γεγονός, οι ντόπιοι παραμένουν στον τόπο τους. Ο πληθυσμός έχει αυξηθεί σε 800 κατοίκους, το σχολείο έχει σήμερα 50 παιδιά και υπάρχει νηπιακός σταθμός. Η Οία δεν κινδυνεύει πια απ' την εγκατάλειψη, αλλά αντίθετα από την υπερ-ανάπτυξη. Η υπεραξία της γης ανεβαίνει ραγδαία. Όταν διοικητώθηκε ότι η τουριστική ανάπτυξη δημιούργησε πολλά προβλήματα, ιδιαίτερα με τις σκλούσες χρήσεις, bar, ντισκοτέκ κ.λπ., θεσπίσθηκε το ειδικό διάταγμα της Οίας το οποίο εκτός από μορφολογικούς κανόνες περιλαμβάνει καθορισμό και περιορισμό των χρήσεων εντός του οικισμού.

Τα μέτρα με τα οποία θα ήταν εφικτή και η «ανάπτυξη» αλλά παράλληλα και η «προστασία» και «διατήρηση» της φυσιογνωμίας των παραδοσιακών οικισμών θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής:

1. Καθορισμός των δεικτών «ποσότητας και ποιότητας τουριστών» (τουριστικής χωρητικότητας) σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, με τις κατάλληλες ποιοτικές και ποσοτικές προδιαγραφές.
2. Αξιολόγηση και ανάπτυξη και των άλλων εναλλακτικών οικονομικών δραστηριοτήτων.
3. Διερεύνηση και διάδοση των νέων μορφών τουρισμού ήπιου χαρακτήρα.
4. Καταγραφή του μνημειακού πλούτου.
5. Προώθηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων προστασίας και ανάδειξης της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, ενταγμένων σε χωροταξικές και ρυθμιστικές μελέτες, στις οποίες θα ορίζονται οι ζώνες προστασίας καθώς και οι χρήσεις, ώστε να διαφυλαχθεί η «αυθεντικότητα» κτιρίων και συνόλων, η σχέση του οικισμού με το φυσικό περιβάλλον, η διαφύλαξη των ελεύθερων χώρων καθώς και οι λειτουργίες που αποκτήθηκαν με το πέρασμα του χρόνου. Οι νέες λειτουργίες και τα δίκτυα υποδομής πρέπει να εντάσσονται και να προσαρμόζονται στους οικισμούς.
6. Οργάνωση και ειδική κατάρτιση, η οποία θα απευθύνεται σε όλα τα επαγγέλματα που έχουν σχέση με τις παρεμβάσεις στους παραδοσιακούς οικισμούς. Πώς κτίζουμε και πού. Με ποια αισθητική. Πώς κατοχυρώνουμε τον ρόλο του αρχιτέκτονα.
7. Κύρια όμως, πιστεύω, πως είναι απαραίτητη η ευαισθητοποίηση, πληροφόρηση, εκπαίδευση του κοινού από τη σχολική ηλικία, για τις βαθύτερες αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ανάγκη διάσωσης της, ώστε να γίνει δυνατή η συμμετοχή και ενεργοποίηση των κατοίκων, στα σημαντικά ζητήματα της «προστασίας» και «αξιοποίησης» της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Οφείλουμε όλοι να παραδώσουμε, ως διαχειριστές, στις επόμενες γενιές την αρχιτεκτονική μας κληρονομιά με όλο τον πλούτο και την αυθεντικότητά της.

Summary

Presentation and Development of Traditional Settlements in Greece The G.N.T.O. Programme (1975-1995) The example of OIA-SANTORINI

Voula Bosineki-Didoni, Architect

Traditional settlements in Greece are an integral part of the Greek folk culture and heritage. Their preservation, not as lifeless museum exhibits or ruined monuments, but as dynamic parts of modern life is crucial also to regional development of the country. It is in this sense that the G.N.T.O. programme for the Rehabilitation of Traditional Settlements is conceived and carried out.

The programme commences in autumn 1976. The objective is to rehabilitate a number of remarkable traditional settlements by preserving, restoring and rehabilitating buildings and building complexes, and arranging them in order to shelter tourist accommodations (lodging, museums, restaurants) or other public uses (Community Office, hand weaving workshop, etc.). This would be a pilot project for other settlements.

The programme included initially six settlements: Vathia in Mani (Peloponnese), Visitsa (Pelion), Mesta (Chios), Oia (Santorini), Papigo (Epirus) and Fiskardo (Cephalonia).

OIA - SANTORINI

Oia is mentioned by many travelers long before 1650; during the years of Frankish rule in Greece and the Aegean Sea in particular, Oia was one of the 5 castle-towns (called "castellia") of Santorini.

Oia flourished towards the end of the 19th and the beginning of the 20th century. Its prosperity was based on the oiaic merchant marine fleet and the booming transit trade effected in the eastern Mediterranean - particularly between Russia and Alexandria. Oia has been traditionally considered an important ship-owner's town: in 1890 for example, when total population did not exceed 2500 people, there were 130 ships belonging to Oia natives and a small shipbuilding yard.

The eventual predominance of steam-boats over sail ships and the concentration of shipping capital in Piraeus are at the origin of the decline of Oia and the gradual desertion of the island.

The specific to Santorini "excavation houses" dominate the architecture of the area. They are cave-like habitations, excavated into the soft earth with ground-level facades, and benefiting from the natural gradations of Santorini, sometimes they have an additional, stone built part constructed like an extension of the excavated section.

Oia has been classified among the traditional settlements protected by special laws.

The G.N.T.O. programme in Oia consists of a wide range of interventions: Some 60 traditional houses were restored, and arranged into guest-houses, total capacity is 200 beds. An old coffee-shop was arranged into Reception Bureau and Technical Office. An old shop was arranged into a hand-weaving unit. A Marine Museum was established on the basis of a donation of a private collection.

The architectural intervention was guided mainly by a dominant objective that rehabilitation works succeeded in valorizing and restoring to the settlement and selected buildings their original ambience and an authentic vitality (Architects P. Bosineki-Dodoni and N. Agriantonis).

The G.N.T.O. project for Oia has received international recognition, having won the 1979 Europa Nostra award and the 1986 Sofia (Bul.) Architectural Biennale prize.

The G.N.T.O. initiative set an example to private initiative. Today, the revitalization of the old, traditional settlement is an accomplished fact. Natives do not emigrate neither do they have to leave their homes to become seamen; land prices have skyrocketed while the new land-uses (discotheques, shops, etc.) risk to spoil the traditional tissue and ambience. Thus Oia is again endangered, this time not by desertion, but by growth.

Προβλήματα της Οίας*

Γιώργος Χάλαρης
Πρόεδρος Κοινότητας Οίας

Ζητώ συγγνώμη από τους διοργανωτές που ανειλημμένες υποχρεώσεις στην Οία δεν μου επιτρέπουν να παραβρίσκομαι σήμερα κοντά σας, σε μια τέτοια συνάντηση όπου πραγματικά μπορεί ο καθένας από τη δική του θέση να συμβάλει και να βοηθήσει σ' αυτό που η φύση μάς έχει χαρίσει απλόχερα κι εμείς δεν το αγαπάμε και δεν το σεβόμαστε. Γεννήθηκε και μεγάλωσε στην Οία, στην περιοχή Περίβολας, σ' ένα υπόσκαφο από γονείς αγρότες. Η Οία είναι ένας τόπος που όλοι θεωρούν ότι είναι η Γη της Επαγγελίας κι άλλοι ότι είναι ό,τι χειρότερο και κακό δημιούργησε η φύση.

Μέχρι το τέλος του 1980 πολλοί είναι αυτοί που μετά και τους τελευταίους σεισμούς του 1956 δεν ήθελαν να λένε ότι κατάγονταν απ' το μοναδικό αυτό τόπο, που εγώ προσωπικά θεωρούσα και θεωρώ ιερό και ανεπανάληπτο. Η φύση απ' το θυμό της έφτιαξε μια μοναδική Οία και οι πρόγονοί μας, σεβόμενοι αυτό, συμπλήρωσαν με την αγάπη και το μεράκι τους αυτό το μοναδικό σε ομορφιά οικισμό, που σήμερα έρχονται απ' όλο τον κόσμο για να θαυμάσουν και ν' απολαύσουν. Οι πραγματικές ανάγκες τούς ανάγκασαν να δημιουργήσουν ακόμα και διαχωριστικές ζώνες στους χώρους διαμονής, στις χρήσεις κ.λπ., κάτι που είναι ορατό ακόμη και σήμερα. Από τη μια τα καπετανόσπιτα με τις τεράστιες σάλες και τα πλούτη από Ρωσία, Γαλλία κ.λπ., κι απ' την άλλη υπόσκαφοι χώροι για τους αγρότες, τους ναυτικούς και τα κατώτερα πληρώματα. Σήμερα όμως η διαχωριστική γραμμή υπάρχει, αλλά σημείο αναφοράς είναι το ανάγλυφο του οικισμού της Οίας προς την Καλντέρα που με σεβασμό οι οικονομικά ασθενέστεροι κράτησαν και ανέδειξαν.

Στις αρχές του 1990 πολλοί που αγαπούσαν και αγαπούν αυτόν τον τόπο αποφάσισαν να δώσουν μάχη με τα μεμονωμένα συμφέροντα και την αδιαφορία της κεντρικής εξουσίας, προτείνοντας τη δημιουργία ενός θεσμικού πλαισίου που να διέπει αυτό το μοναδικό τόπο. Να υπενθυμίσω ότι η Οία χαρακτηρίστηκε διατηρητέος οικισμός το 1983, μαζί με άλλους για πρώτη φορά. Το Πραεδρικό Διάταγμα που αποδέχθηκε το ΥΠΕΧΩΔΕ έγινε το 1993 και αρκετές απ' τις προτάσεις και θέσεις μας δεν τις υιοθέτησε, αφού ένα τέτοιο Π.Δ. έπρεπε να είχε γίνει προ πολλού. Όταν έγινε, αιρέθηκε να εφαρμοστεί από το ανύπαρκτο πολεοδομικό γραφείο με άπειρους υπαλλήλους και πολλές φορές ανήμπορους να αντιδράσουν στη μεγάλη και κακή ομάδα μηχανικών, που προκειμένου να επιβιώσουν οικονομικά έβαλαν στόχο ποιος θα καταστρέψει πιο γρήγορα αυτό που οι πρόγονοί μας διατηρούσαν για πολλά χρόνια με την αγάπη τους.

Οριοθετήθηκε ο οικισμός και προς την πλευρά της Καλντέρας άφησε έξω ως γεωλογικά ακατάλληλο για χρήση το μεγαλύτερο μέρος του οικισμού. Στη δε άλλη, δεν πρόβλεψε τις πραγματικά αναπτυσσόμενες ανάγκες της περιοχής, όπως δρόμους, πλατείες, χώρους στάθμευσης, χώρους πρασίνου κ.λπ., αφού ο οικισμός είναι γραμμικός, με αποτέλεσμα σήμερα χιλιάδες οχήματα μικρά και μεγάλα να δημιουργούν κυκλοφοριακό χάος. Απομάκρυνε τα υφιστάμενα καταστήματα χωρίς να προσδιορίσει χώρους ή περιοχές στέγασής τους. Υπάρχει ομάδα που υποστήριζε και υποστηρίζει ότι οι παραδοσιακοί οικισμοί δεν πρέπει να επεκτείνονται, αλλά δυστυχώς δεν προέβλεψε να βάλει ζώνη προστασίας σ' αυτόν που εμείς προτείναμε τότε, δεν προσδιορίστηκαν χρήσεις γης εντός των παλαιών οχυρώσεων.

Από το 1993 η χωροταξική μελέτη βρίσκεται στα σκονισμένα από το καυσαέριο γραφεία του ΥΠΕΧΩΔΕ, χωρίς να γνωρίζουμε την τύχη της. Ελπίζουμε να μην αποφασιστεί από το αθηνοκεντρικό κράτος όταν τελειώσει με την Αττική να αναμολχώσει μετά από δέκα και πλέον χρόνια τη μελέτη και να προσπαθήσει να την εφαρμόσει, κάτι που δεν θα μπορεί αφού τα πολεοδομικά γραφεία δυστυχώς μπορούν και εκδίδουν οικοδομικές άδειες με τις διάφορες παρεκκλίσεις που υπάρχουν και εφαρμόζουν κατά περίπτωση. Ενδεικτικά αναφέρω ότι ο οικισμός της Οίας με τους οικισμούς Φοινικιάς και Θόλου ενώθηκαν. Με αυτή τη λογική δεν θα μπορεί να υπάρξει και δεν θα υπάρχει ζώνη προστασίας, όπως θα έπρεπε να υπάρχει για τους παραδοσιακούς οικισμούς.

Αποκορύφωμα η τελευταία περιπέτεια πολλών κατοίκων και εμού του ιδίου απ' το ΥΠΕΧΩΔΕ, που ενώ αναλάβουμε πρωτοβουλία να αναθέσουμε φωτογραφική-φωτογραμμετρική αποτύπωση καθώς και γεωλογική-γεωτεχνική μελέτη του οικισμού μας, επί ένα χρόνο αρνείται με προκλητικό τρόπο να ασχοληθεί και να επιλύσει το τεράστιο πρόβλη-

μα που έχει δημιουργήσει το ίδιο με τις διαφορετικές θέσεις των Τμημάτων του. Δυστυχώς δεν υπήρξε η ευαισθησία να αναλάβει το ίδιο το υπουργείο να κάνει αυτό που όφειλε για τον σπάνιο τόπο που λέγεται Οία, ενώ αντιθέτως άφησε να μπνυθώ και να κατηγορηθώ από υπαλλήλους ή από ιδιώτες που τους εξυπηρετεί αυτή η κατάσταση έως σήμερα. Η Οία ως τόπος μοναδικός θα έπρεπε να έχει ειδικές υπηρεσίες που θα έλεγχαν κάθε οικοδομή, οικονομική, ακόμη και γεωργική δραστηριότητα, ώστε να είναι πραγματικά σημείο αναφοράς για τη χώρα μας.

Η προσπάθεια που έχει αναλάβει το υπουργείο Αιγαίου πιστεύουμε ότι μπορεί με την επάνδρωση με ανθρώπους ικανούς, έμπειρους που αγαπούν τη δουλειά τους, να έχει αποτελέσματα. Και επειδή αρκετοί εδώ γνωρίζουν τι σημαίνει αυτό, ενδεικτικά αναφέρω ότι στην κοινότητά μας δεν υπάρχει ούτε ένας τεχνικός, παρά μόνο μία διοικητική υπάλληλος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Μπορεί ο καθένας να βγάλει τα συμπεράσματά του. Είμαι κατά αυτών που λένε σε όλα όχι και πιστεύω ότι πρέπει να είμαστε παρόντες στις εξελίξεις και να παρακολουθούμε τις πραγματικές ανάγκες της κοινωνίας, η οποία θέλει την ανάλογη παιδεία και κουλτούρα και όχι μόνο μία ομάδα ευαισθητοποιημένων ανθρώπων. Το θέμα για το περιβάλλον και τη διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς είναι υπόθεση όλων και θέλει στα κέντρα λήψεως των αποφάσεων τη δυνατή μεγαλύτερη συμμετοχή της κοινωνίας, ώστε εμείς να είμαστε οι θεματοφύλακες και όχι οι λίγοι του αθηνοκεντρικού κράτους.

Εύχομαι τα αποτελέσματα της συνάντησης να αποτελέσουν μπουσούλα για το μέλλον του τόπου μας. Καλή επιτυχία.

Από το ένα άκρο στο άλλο, κυριολεκτικά και μεταφορικά

Αλέξανδρος Γ. Καλλιγιάς
Αρχιτέκτων

Έχει κανείς συχνά την αίσθηση ότι σαν μπαλάκι του πινγκ-πονγκ τον πετάνε με περισσή ταχύτητα πότε στο ένα άκρο και πότε στο άλλο, με τόση μαεστρία μάλιστα που το κάνει και δεν ξέρει πού βρίσκεται, ώσπου κάποια στιγμή ξεφεύγει και χάνεται στα βάθη του ορίζοντα. Το βλέπουμε ένα σωρό φορές αυτό. Τη μια δεν γίνεται τίποτα για να σώσουμε την κληρονομιά μας και αφήνουμε να καταστραφούν σημαντικά μνημεία, την άλλη πρέπει να γίνουν όλα, και ακόμα να δηλώνουμε (για την προστασία τους) όσα αντικείμενα κατέχουμε ηλικίας άνω των 100 χρόνων. Δεν έχω σχετικές διαφάνειες, αλλά ας σκεφθεί ο καθένας πρώτα από το ένα μέρος, ένα από τα αγαπημένα του μνημεία, κάποια εκκλησία που καταρρέει ή ένα αρχαίο λιμάνι το οποίο μπαζώνεται για να γίνει μαρίνα, ή κάτι τέτοιο, και μετά, απ' το άλλο μέρος, το σπηνέριο κουταλάκι του γλυκού της γιαγιάς που κληρονόμησε, το οποίο έφθασε 100 χρόνων και θα πρέπει να πάει να το δηλώσει, όπως και όλοι όσοι από μας είναι στην ίδια θέση.

Από την απόλυτη συστηρητότητα του νόμου και των κανονισμών, περνάμε στην εφαρμογή τους όπου φανερώναται η πλήρης αδυναμία ελέγχου και επομένως στην πλήρη σουδασία. Νόμοι ψηφίζονται εύκολα στη Βουλή, η εκπαίδευση όμως αυτών που θα τους εφαρμόσουν είναι δύσκολη. Και πάλι φαντασθείτε μόνοι σας την εικονογράφηση, θα δείτε τον κ. Υπουργό να καταθέτει στη Βουλή το νόμο για την Αρχαιολογική Υπηρεσία και, αντιστικτικά, μια συστάδα φυλάκων να κουβεντιάζουν για τα μισθολογικά, τα συνταξιοδοτικά, τα ρεπό, σε μια γωνιά κάποιου μουσείου αφήνοντας τον υπόλοιπο χώρο στο έλεος του Θεού.

Με δεδομένη την πρόθεσή μας να προστατεύσουμε κάποιο μνημείο, εύκολα φτάνουμε στο σημείο να το αφήσουμε στην τύχη του και να καταρρέει. Ακόμα πιο εύκολα, ξεκινώντας απ' την πρόθεση να μελετήσουμε σε βάθος το προς προστασία μνημείο, φθάνουμε στο σημείο να μας ενδιαφέρει η ανάλυση που κάνουμε περισσότερο απ' το μνημείο το ίδιο, που πάει κι αυτό να βρει τα υπόλοιπα που δεν έχουν καν την τύχη να είναι γνωστά. Εδώ θα ήθελα οπωσδήποτε να μην αναφέρω παραδείγματα, αλλά σκεφτείτε πόσες φορές, πόσες μελέτες, περνούν χρόνια ολόκληρα για να ολοκληρωθούν.

Η Σύμη βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο του Αιγαίου. Θα κάνει ανακοίνωση γι' αυτήν η κ. Παπαϊωάννου, κατεβέτοντας τη δική της εμπειρία. Θα πω όμως κι εγώ δυο λόγια κάνοντας μερικές συγκρίσεις με την άλλη γωνία του νοτίου Αιγαίου, τη Μονεμβασία, αυτό το σχεδόν νησί, το βράχο που ενώνεται με την ανατολική ακτή της Πελοποννήσου.

Όσα σφαλός, ήμερος, μοιάζει ο Πάρωνας από τα δυτικά, τόσο άγριος, απότομος και απροσπέλαστος είναι από την ανατολική μεριά, της θάλασσας, με ελάχιστα λιμάνια και οικισμούς σε όλη την ακτή του. Ένα πραγματικό τείχος που χωρίζει την ενδοχώρα της Πελοποννήσου από το Αιγαίο. Η περιοχή της Μονεμβασίας στη νότια άκρη του ήταν πάντα στραμμένη προς τη θάλασσα με χαρακτήρα νησιωτικό (εικ. 45). Το χωριό Βελανίδια, δύο χιλιόμετρα νοτιότερα, θα μπορούσε να είναι σκαλωμένο πάνω σε οποιοδήποτε αιγαίοπελαγίτικο νησί.

Η Σύμη έχει έναν μόνο οικισμό (εικ. 46), αλλά τεράστιο για τα γεωφυσικά δεδομένα της καθώς έφθασε να έχει σχεδόν 30.000 κατοίκους στην ακμή της, στα 20-30 χρόνια πριν από την ιταλική κατάληψη της Δωδεκανήσου το 1912. Η ιταλοκρατία και ο πόλεμος μετέτρεψαν τη ζωντανή πόλη σε άδεια, βομβαρδισμένα, μισοκατεστραμμένα κελυφος, όπου σήμερα κατοικούνται το ένα στα δέκα σπίτια. Πεδίο δράσης δηλαδή για τουριστική ανάπτυξη ευρύτατα.

Η Μονεμβασία μετά από μια σύντομη ανάσχεση, το 1821, της φθίνουσας τάσης των προηγούμενων 300 ετών, συνέχισε την πτώση μέχρι που έφτασε κι αυτή στις μέρες μας, λίγο πριν αρχίσει και εκεί η περίοδος της τουριστικής ανάπτυξης, να έχει μείνει ένα άδεια σχεδόν κελυφος με καμιά εκατοστή κατοίκους. Λόγω της μεγάλης εγκατάλειψης δεν είχε πάθει μεγαλύτερες ζημιές, δεν είχε γκρεμίσει κανείς τα τείχη όπως έγινε αλλού και μετά ευτυχώς, το 1962, η Αρχαιολογική Υπηρεσία την κήρυξε αρχαιολογικό χώρο πριν παρεισφρήσουν πολλά ξένα οικοδομικά στοιχεία.

Ομολογουμένως οι πρώτες παρεμβάσεις με τις ευλογίες της Υπηρεσίας ήσαν, θα έλεγα επεικώς, στυχείς. Ραζ τσι-

μένα στα αρμολόγια, μεταλλικά κουφώματα να κλείνουν τεράστια ανοίγματα, πρωτόφαντα για τη Μονεμβασία, αλλά που «ανοίγουν», όπως λέγεται, τα δωμάτια στη θέα, όπως ήθελαν οι νέοι ιδιοκτήτες. Βεράντες σε απομίμηση υποτίθμενων προτύπων του Μυστρά, πολυμέστρες-νάνοι για να μην κόβεται η θέα κ.λπ., κ.λπ. Αυτό συνέβαιναν περί το 1965, εποχή της ανακαδόμησης, όταν ακόμη, δεν πρέπει να ξεκνάμε, η έννοια της διατήρησης απασχολούσε μόνο ελάχιστους συναδέλφους.

Τι βρήκαμε η Χάρης Καλλιγά, η γυναίκα μου, κι εγώ, στη Μονεμβασία όταν πρωτοπήγαμε για δουλειά εκεί; Βρήκαμε έναν μισοερειπωμένο οικισμό, με μια ικμάδα ζωής ακόμη, με σπίτια παλμψήστα που μαρτυρούσαν, αν είχες την υπομονή να τα διαβάσεις, όλη τους την ιστορία. Την ιστορία των ανθρώπων που έζησαν σ' αυτά, την ιστορία του τόπου.

Θελήσαμε με τη δουλειά μας να διατηρήσουμε αυτά που βρήκαμε και θεωρήσαμε ότι σε τίποτα η διατήρηση αυτή δεν ερχόταν σε σύγκρουση με τις απαιτήσεις της νέας εποχής, των νέων ιδιοκτητών. Από την άλλη πλευρά τι άλλο κάναμε παρά να συνεχίσουμε ό,τι γινόταν αιώνες τώρα, κάθε φορά που η Μονεμβασία άλλαζε χέρια, που τα παλαιά σπίτια το κληρονομούσαν άλλοι και άνοιγαν νέες πόρτες και παράθυρα, καταργώντας άλλα. Που πρόσθεταν δωμάτια και ισοπέδωναν ερείπια για να κάνουν ένα κηπάκι ή μια αυλή. Όμως όλες μας οι παρεμβάσεις έγιναν όσο το δυνατόν με παραδοσιακά υλικά και κατασκευές εντασσόμενες σε παραδοσιακό κλίμα. Αποφύγαμε τη χρήση του μπετόν, εκτός από σενάξ κάτω από τη στέγη και αλλού, αν χρειαζόταν απαραίτητως και αν ήταν εφικτό. Χρησιμοποιήσαμε τους ντόπιους κτίστες που ανταποκρίθηκαν με ενθουσιασμό στην πρόκληση των μισοξεχασμένων αλλά όχι εντελώς ξεχασμένων κατασκευών της θαλασσοδόμης. Χρησιμοποιήσαμε παλιά κεραμίδια από κατεδαφίσεις για τις στέγες, ξύλα πελεκητά για τις στέγες και τα πατώματα. Προσπαθήσαμε να πείσουμε για τη χρήση φαρδιών σανίδων για τα πατώματα αλλά δεν είναι πια δυνατόν να βρεις την απαιτούμενη ξυλεία. Προσθέσαμε βέβαια αποχωρητήρια και κουζίνες με όλες τις απαραίτητες εγκαταστάσεις νερού και ηλεκτρικού, αλλά προσπαθήσαμε και αποφύγαμε τα πλακάκια στα μπάνια και τις κουζίνες. Όμως η σύγχρονη τεχνολογία παρεισφρύνει παντού. Η ξυλεία είναι τυποποιημένη, ο έσχατος μαραγκός έχει ηλεκτρικά εργαλεία που δημιουργούν άλλες μορφές. Κουρασάνι δεν μπορέσαμε να μάθουμε να κάνουμε, τα παλιά νταμάρια πυρόλιθου έχουν κηρυχθεί αρχαιολογικοί χώροι και απαγορεύεται η εξόρυξη από αυτά, με αποτέλεσμα να μεταφέρονται πυρόλιθοι από άλλα μέρη της Ελλάδας.

Συν τα χρόνια η Αρχαιολογική Υπηρεσία Σπάρτης ανακαλύπτει ότι στη Μονεμβασία γίνονται εργασίες, θυμάται δε ότι υπάρχει και η Σύμβαση της Γρανάδας και η Χάρτα της Βενετίας και διερωτάται αν όλα γίνονται είναι σύμφωνα με τις επιταγές τους. «Διερωτάται» σημαίνει καθυστερεί, αναβάλλει να πάρει οποιαδήποτε απόφαση. Όμως συγχρόνως έχουν αρχίσει και οι περίοικοι κι ανακαλύπτουν τη δυνατότητα τουριστικής ανάπτυξης της Μονεμβασίας, με αποτέλεσμα ν' αρχίσουν ν' αυξάνονται τα αιτήματα προς την Υπηρεσία, άρα και ο χρόνος αναμονής ώπου να πάρουν κάποια απάντηση. Αν όμως ο αλλοδαπός έχει μάθει να περιμένει, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τον συνέλληνα, ο οποίος πιέζει για αποφάσεις γρήγορες και ευνοϊκές για τα αιτήματά του. Άλλος τρόπος γι' αυτόν παραμένει πάντα και η παράκαμψη των αντιρρήσεων κατά τρόπους μη επιτρεπτούς κανονικά και έτσι από την υπερβολική αυστηρότητα των μέτρων φτάνουμε στις ελλείψεις στην επιβολή τους, με την ασυνέπεια ν' ακολουθεί κατά πόδας.

Για μας η Σύμη ήταν ένας παράδεισος. Κάποιο οικογενειακό «χαλατό», όπως τα λένε οι Συμιακοί. Ζητήθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία Ρόδου να επισκευαστεί και σε τρεις μήνες είχαμε την άδεια στο χέρι.

Η Σύμη είναι άλλη περίπτωση λοιπόν. Ένα μικρό νησί με έναν μόνο οικισμό, σπαρμένο όμως με μικρά μοναστήρια και πολύ όμορφη φύση. Είχε την ατυχία να έχει έναν Δήμαρχο που ήθελε να είναι δραστήριος, χωρίς όμως να έχει δυστυχώς ούτε τις γνώσεις ούτε και τη διάθεση να μάθει από άλλους πιο ειδικούς από αυτόν. Στη Μονεμβασία ο δημόσιος χώρος έχει σφεθεί στην τύχη του, στη Σύμη έχει σφεθεί στον Δήμαρχο και στους περί αυτόν δημοτικούς και μη συμβούλους του. Παρ' όλη τη διάθεση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η διάθεση του Δημάρχου υπερτερεί.

Και οι δύο, και η Μονεμβασία και η Σύμη, υπάγονται στην ίδια Διεύθυνση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, τη Διεύθυνση Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, όμως οι συνθήκες είναι διαφορετικές στις δύο και αυτό οφείλεται βέβαια στον ανθρώπινο παράγοντα.

Συνήθως λέμε, πολύ σωστά, πως ό,τι έχει σωθεί μέχρι σήμερα έχει σωθεί χάρη στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Πολύ σωστά. Αλλά αλήθεια έχετε αναλογιστεί ότι αν υπήρχε η Αρχαιολογική Υπηρεσία τον καιρό του Περικλή, δεν θα είχε χτιστεί ο Παρθενώνας που ξέρουμε σήμερα, αλλά θα είχε αναστηλωθεί με μεγάλη ακρίβεια ο ναός που κατέστρεψαν οι Πέρσες. Μέχρι πρότινος όλοι, σε όλες τις εποχές, έκτιζαν χωρίς καμία αναστολή για την τύχη παλαιότερων κτιρίων. Πάντα υπήρχαν και οι εξαιρέσεις και έτσι τελικά όλες οι εποχές μας έχουν κληροδοτήσει μνημεία που σήμερα δεν τολμούμε να πειράξουμε, και δικαίως, γιατί παρ' όλες τις περιβαλλοντικές μελέτες που κάνουμε, ελάχιστες από τις σημερινές μας δημιουργίες θα θεωρηθούν άξιες προστασίας σε λίγα χρόνια.

Έχω όμως παρασυρθεί στην παγίδα και μιλάω μόνο για τη σχέση με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, πράγμα που είναι τελείως λάθος, γιατί μας κάνει να ξεκνάμε όλα τα άλλα προβλήματα που υπάρχουν. Προβλήματα για τα οποία άλλες επιστήμες έχουν τη γνώση και δίνουν τα εφόδια για να αντιμετωπιστούν.

Η περίπτωση της Μονεμβασίας δίνει με έμπρακτο τρόπο την κατεύθυνση που θα πρέπει να έχει οποιαδήποτε λύση. Από παιχνίδι της τύχης βρέθηκε να έχει στην άκρη της γέφυρας έναν μικρό οικισμό που ονομαζόταν Γέφυρα και αποτέλεσε τον πυρήνα ανάπτυξης ενός σύγχρονου οικισμού. Επειδή η καλή μοίρα ήταν του Κάστρου και όχι της Γέ-

φυρας, η ανάπτυξη αυτή είναι η γνωστή άναρχη κατάσταση που υποθηκεύει το μέλλον χάριν των εγωιστικών σημερινών απαιτήσεων. Καμία χάραξη δρόμων η ελευθέρων χώρων, καμία πρόβλεψη για τα σκουπίδια, καμία οργάνωση. Υποτίθεται ότι προωθείται μελέτη και κατασκευή βιολογικού καθαρισμού, αλλά τόσα εμπόδια συναντά το έργο που αποκλείεται να είναι τυχαία και μάλλον το έργο θα μείνει στη σφαίρα του ονείρου. Κάποιος συνάδελφος από τη Σπάρτη ανέλαβε να συντάξει Ρυθμιστικό Σχέδιο και παρουσίασε κάποια προκαταρκτικά σχέδια με ευχές. Μάλλον και ο ίδιος θα πρέπει να έχει ξεκάσει την υπόθεση πλέον. Και έτσι ο καποδιστριακός Δήμος Μονεμβασίας με τον φανατισμό του νεοφώτιστου μπαίνει στο πανηγύρι της τουριστικής ανάπτυξης με τη βεβαιότητα ότι αν τον αφήσουν ήσυχο, θα τρώνε όλοι σε λίγο με χρυσά κουτάλια, όταν δεν οδηγούν τις Mercedes και τις BMW, γιατί ο κάτοικος ξέρει, αυτός που μένει εκεί χειμώνα-καλοκαίρι, γιατί αυτός αγαπάει τον τόπο, όχι οι ξένοι, εμείς όλοι, δηλαδή, όσοι δεν είχαμε την τύχη να γεννηθούμε σ' αυτή τη γωνία και να μη μετακινηθούμε από αυτήν. Έδωσε τα λεφτά του και αγόρασε τα χωράφια που εμείς θέλουμε, λέει, να του πούμε τι μπορεί και τι δεν μπορεί να τα κάνει. Η γνώμη μας τον ενδιαφέρει αν είναι σύμφωνη με τη δική του ιδέα. Αλλά γιατί ενώ μιλούσα για τη Μονεμβασία, μου έρχεται στο νου ο τέως Δήμαρχος Σύμης;

Αλλά μόνο η Σύμη είναι έτσι. Δυστυχώς όλα τα νησιά μας, σχεδόν, έτσι είναι.

Οι περιπτώσεις είναι πολλές και ανάλογα με την εξέλιξη διαφόρων οικισμών χρειάζεται διαφορετική αντιμετώπιση κάθε φορά. Στη Μονεμβασία η συνεχής χρήση και εξέλιξη έχει ανακατέψει τις μορφές. Τα σπίτια είναι, όπως είπαμε, πραγματικά παλιμψιστα. Στη Σύμη, στην παλιά πόλη, το λεγόμενο σήμερα Χωριό, υπάρχουν παλαιότεροι τύποι σπιτιών, όμως κυριαρχεί εν γένει η νεοκλασικίζουσα εποχή της μεγάλης εξάπλωσης γύρω από το Χωριό και μέχρι το λιμάνι κάτω.

Κάθε νησί πρέπει ν' αντιμετωπίζεται ξεχωριστά. Κάθε νησί χρειάζεται προστασία σε όποια κατάσταση κι αν βρίσκεται, ποτέ δεν είναι αργά, η προστασία όμως πρέπει να είναι ενεργητική, να δίνει λύση στα προβλήματα και όχι να δημιουργεί προβλήματα θέτοντας μόνο απαγορεύσεις.

Η έκταση και η πυκνότητα του οικισμού είναι παράγοντες που επηρεάζουν την αντοχή του σε προσθήκες, όπως το μέγεθος ενός ερειπίου καθορίζει το μέγεθος της προσθήκης που δεν θα το εξαφανίσει. Όπως άλλωστε το μέγεθος ενός νησιού θα καθορίσει και την έκταση των επεμβάσεων. Είναι όλα θέματα κλίμακας.

Είναι επίσης θέματα μελέτης, σχεδιασμού. Θα πρέπει να πάρουμε απόφαση ότι κάποιο πρέπει να ζήσουν οι σημερινοί άνθρωποι κι ότι δεν είναι λύση να θεωρούμε ότι κάθε σκλούσα χρήση μπορεί να πάει, σορίστως, «αλλού». Το «αλλού» πρέπει να προσδιορίζεται και να μπαίνει στο σχεδιασμό και να γίνεται προσπάθεια η ενόχληση να περιορίζεται.

Καθώς έχουμε δουλέψει ως αρχιτέκτονες όλα αυτά τα χρόνια σ' ένα περιβάλλον αυστηρά προστατευόμενο, θεωρούσα ότι έχω να πω και κάτι κάπως πιο αισιόδοξο απ' όλα τα παραπάνω. Γιατί είδαμε ότι για έναν αρχιτέκτονα η δουλειά σ' ένα παραδοσιακό περιβάλλον έχει τεράστιο ενδιαφέρον. Αρκεί να τη δει κι αυτός με την απαραίτητη αγάπη και προσοχή. Γιατί ποια αρχιτεκτονική σύνθεση δεν έχει περιορισμούς; Κάθε οικόπεδο έχει όρια, προσανατολισμό, κλίση, θέα, ενδεχομένως κάποια άλλα ωραία στοιχεία. Για μας είναι πάντα μια ενδιαφέρουσα άσκηση της φαντασίας να οργανώσουμε τους χώρους που μας ζητούνται μέσα σ' ένα υφιστάμενο κελυφος. Και το αποτέλεσμα ήταν πάντα μπροστά μας ορατό και τολμώ να πω επιτυχημένο εν γένει.

Αντίστοιχα, στην κλίμακα του νησιού, μπορεί κανείς να εντάξει ένα σωρό λειτουργίες αρκεί να σκύψει με αγάπη και προσοχή πάνω στα προβλήματά του. Και πάλι είναι θέμα ανθρώπων. Όπως επίσης είναι θέμα ανθρώπων να γίνουν αποδεκτές και να εφαρμοστούν οι προτάσεις αυτές.

Κι εδώ τελειώνει η αισιόδοξία. Γιατί ουσιαστικά όταν λέμε ότι είναι θέμα ανθρώπων εννοούμε ότι είναι θέμα παιδείας, γιατί η παιδεία είναι που κάνει τη διαφορά. Και την παιδεία δεν ξέρω πώς θα την αποκτήσουμε.

Summary

From one extreme to the other, figuratively and literally

A. G. Kalligas, Architect

One often has the impression that, like a ping-pong ball, matters in Greece oscilate between extremes. From nothing being done to safeguard our cultural heritage, all of a sudden the law changes and every single object older than 100 years ought to be declared and listed by the Archaeological Service. The extreme severity of the Law opens the way to difficulty in enforcement and hence, practically, to immunity. This paper uses

examples from two extremities of the Aegean Sea, Monemvasia, on the eastern Peloponnesian seaboard, to the West, and Symi, a tiny island near Rhodes to the East.

Monemvasia, also known as Malmsey, Malvasia or Malvoisie, is a medieval town built on a rock joined to the mainland by a causeway. The city walls are still standing as well as many of the houses of the lower town, which never ceased to be inhabited unlike the upper town, which has been deserted for generations and is quite ruined. The whole rock is protected by the Archaeological Service. While Monemvasia has been slowly declining since its height in the 12th-13th cent., growth in Symi reached an impressive climax in the late 19th century and started declining abruptly in 1912 when the Italian occupation of the Dodecanese started. Both are now expanding again thanks to tourism.

Symi is also protected by the Arch. Service but whereas in Monemvasia the Service is frightfully oppressive, causing tremendous delays, in Symi things are easier. In both cases, though, people try getting around the law, either on account of the severity with which it is enforced or thanks to the lenience!

In Monemvasia the existence of the modern settlement of Gelyra on the mainland, next to the causeway, is an example of what might have been achieved. Unfortunately this chance was lost due to the lack of proper planning. Other islands (fortunately not yet Symi, the signs are not yet obvious) are also proof of this lack preferring to ignore their capacity in the number of visitors they can receive or the activities they can support, happily destroying their heritage to build monsters.

On the other hand, it's true that despite one's willingness to use traditional methods and materials, this is not fully possible because the materials have changed, the tools, technology itself. Undoubtedly, working in such surroundings can be rewarding inspite of the difficulties, the restrictions. But there is a need for better and wider education.

Σύμη: Αρχιτεκτονική Σύνθεση και Αποσύνθεση

Αναστασία Παπαϊωάννου
Αρχιτέκτων

Εν αρχή ήσαν οι βράχοι, ύστερα ήρθε ο άνθρωπος. Πάλεψε με τους βράχους, τους δάμασε. Και το τρόπαιο; Η πολιτεία των βράχων. Κι έμαθε ο άνθρωπος πως ο βράχος φίλος δεν γίνεται. Και στράφηκε στη θάλασσα. Κι εδώ η πάλη δύσκολη. Ξανά νίκη. Ξανά τρόπαιο: τα πλούτη, που στόλισαν την πολιτεία των βράχων. Κι εγένετο η πολιτεία των καραβοκύρηδων και των καπεταναίων. Με τ' όνομα ΣΥΜΗ, στο ομώνυμο νησί.

Για τη μορφή της πολιτείας αυτής θα μιλήσουμε. Από τις εποχές που κτιζόταν και αναπτυσσόταν κατά πως όριζε η τραχιά φυσιογνωμία του γνώριμου βράχου, χωρίς ιδιαίτερους κανόνες με γνώμονα τις καθημερινές ανάγκες των κατοίκων και τη σοφία των τοπικών μαστόρων, μέχρι τις μέρες μας που νέα κριτήρια καθορίζουν και επιβάλλουν μορφές και λειτουργίες.

Όγκοι κυβιστικοί κι ασύμμετροι, συνήθως γύρω από μian αυλή, σύνδεσμά τους, κι η σκεπή επίπεδη, με την πατελιά να δροσίζει το καλοκαίρι, να προστατεύει από τη βροχή του χειμώνα. Και τα επίπεδα να τα ορίζει το έδαφος, φίλος και εκθρόνος συνάμα.

Και τα υλικά γνωστά: πέτρα και ξύλο και κοκκινόχρωμα, να δέσει την πέτρα με την πέτρα. Και μέσα ο σοβός ο τριβιδισσός ορίζει λείες επιφάνειες να δεχτούν τα διάφορα στολίσια. Κι απ' έξω η πέτρα να φαίνεται γυμνή κι ασπριμένη, να μισοφαίνεται σ' ατέλειωτη συνομιλία με το πατητό, το σαρδελωτό.

Τα ανοίγματα, ανάλογα με τις ανάγκες, δεν νοιάζονται για συμμετρίες, ακολουθούν το κατακόρυφο, δεν δέχονται άλλους κανόνες. Μικρά και πιο μεγάλα παίζουν με τους ασύμμετρους όγκους και μαρτυρούν την ιστορία και τον προορισμό του κάθε χώρου. Στη σάλα την περίοπτη, το φως να μπαίνει αβίαστο. Στο κουζινάκι, πιο σεμνά, το ίδιο και στη κάρναρ και πότε-πότε στη μουσάντρα. Ο τοίχος ο αδιάτρητος κρατά μακριά τα μάτια τ' αδιάκριτα και το τυραννικό αιγαιοπελαγίσιο φως να μη ζαλίζει τους χώρους του ύπνου και της ηρεμίας. Και οι μάντρες στις αυλές καμπυλόσχημες ανισοεπίπεδες, τοξωτές ασύμμετρες.

Κι όπως πιο πριν σας είπα, ελάχιστα τα φυσικά επίπεδα, τα έτοιμα από καιρό για να δεχτούν το «οσπίτιο». Ο βράχος νικούσε κι έπειθε: «αμπέλι όσο θωρείς και σπíti όσο μπορείς». Κι επέβαλλε το μέγεθος, και ενέπνεε το σχήμα, το πολυεπίπεδο, κάθε επίπεδο και ισόγεια, κάθε επίπεδο και όραφος. Σήμερα, το κομπρεσέρ, ο δυναμίτης, η σφύρα, ο εκσκαφέας, σύντροφοι πια από καιρό, δαμάζουν τον βράχο, ζητούν να τον εξαφανίσουν. Το πολυεπίπεδο κουράζει τη νοικοκυρά, κουράζει τον αρχιτέκτονα, κουράζει και τον ελέγχοντα.

Πού χρόνος για υψομετρικά, για περιττές αποτυπώσεις. Τι κι αν δεν φαίνεται πια ο Ευαγγελισμός, το Κάστρο, το στοιχειωμένο στη σιωπή του καράβι. Έχεις τόσα άλλα να δεις, να μην μπερδεύεσαι απ' τα πολλά.

Μα και το νεοκλασικό για να στεριώσει εδώ, δέχτηκε το χάδι του μελετητού, το σφύριγμα της δρομουντάνας, αφουγκράστηκε το φιλελεύθερο του Συμιακού, κι έπραξε τ' ανάλογα. Κι έτσι μονιασμένο και συνταιριασμένο, το απόλυτο συμμετρικό και ακαδημαϊκό, με το ασύμμετρο κι ελεύθερο πορεύονται και ολοκληρώνουν το ΘΑΥΜΑΣΤΟ που λέγεται ΣΥΜΗ.

Κορνίζες, γείσα, αετώματα με τα μάτια τα περίτεχνα από ταίγιο ή μαρμαρίνες διάτρητες πλάκες με διάφορα μοτίβα, σύνθετες ψευδοκολώνες... Ο μεγάλος νεωτερισμός, η χρησιμοποίηση του μετάλλου, της σιδηρίδας της πολυδουλεμένης στα τσιγγαναριά του Γυαλού, υλικό δαπανηρό, γιατί εισάγεται. Και στη χαρτυγή του 20ού αιώνα «έχωμε και σπόγγων καταστήματα κι εμπορικές αποθήκες, εμπορικές λέσχες, εργοστάσια επεξεργασίας», κτίρια ξεχωριστά ή ισόγεια κατοικιών στα κεντρικά σημεία του Γυαλού γύρω από λιμάνι, στην Καλή Στράτα και πάνω στο χωριό. Κι ύστερα είναι οι καφεενέδες κυρίως στο Γυαλό, όπου περνούσαν τις ελεύθερες ώρες τους πίνοντας καφέ και φυσικά μόνο οι άνδρες. Και έτσι συμπορεύεται ο νεοκλασικισμός με τον λαϊκό αυθορμητισμό, δυνάστης κατακτητής ή φίλος. Δείχνει μήπως τον πλούτο των προεστών, των αρχόντων, των καραβοκύρηδων, των εμπόρων.

Κι όσοι μένουν πάνω ψηλά στα ανώνυμα, τα ταπεινά θα μένουν δακτυλοδειχτούμενοι, με κύλινδρο και πατέλιες,

κάθε χρόνο να τη στρώνουν να την ανανεώνουν μην μπα και στάζει. Ο πλούτος έφερε τη σκεπή με τα κεραμίδια. Κι όποιος μπορεί ντύνει το ανώνυμο, με πανωφόρι του νεοκλασικού ο πύργος χάνεται, παίρνει σέτωμα, άλλοτε ταπεινό άλλοτε περίτεχνο ανάλογο με καλό το μπάρκο.

Κι αν δεν φτάνουν τα γρόσια, βολεύει κι η σκεπή η μονόγυρτη.

Κι ας δούμε τώρα, μην είμαστε όλο λόγια, τη λαϊκή αυθόρμητη επέμβαση του σήμερα σ' αυτόν τον τόπο. Που αβίαστα προχωρά και υλοποιείται με τη σύμφωνη γνώμη των αρχόντων και ελεγκόντων.

Κι ακολουθώντας τη σειρά των πραγμάτων, να δούμε και το μέλλον του νεοκλασικού, από τους σύγχρονους εκφραστές του. Όπως γίνεται αποδεκτό από αρχές και εξουσίες. Αετώματα που θαρρείς και βγήκαν από την προκρούστεια κλίνη, κορνίζες, φάσες, φτιασιδία, όπως τα θέλει ο εργολάβος κι όπως τα επιβάλλουν οι αρμόδιες υπηρεσίες. Κι αυτό το θαυμαστό, που βόμβες και πολέμοι και φωτιές δεν το νικούν, παρεύεται τον δρόμο του 21^{ου} αιώνα με καιροσκόπους, κερδοσκόπους ν' ασελγούν κατά το δοκούν. Με ελεγκτές και ελεγχόμενους, αγχωμένους ΓΟΚ και τα τοιαύτα, ν' αγωνίζονται να σταθούν ας πούμε αξιοπρεπώς δίπλα στο σοφό ανώνυμο.

Ακόμα θα' θελα να δείξω πως σ' απλά κι απέρριπτα χτίσματα εκσυγχρονιστικά σκεπτόμενα τα νέα αφεντικά, επιβάλλουν τη βάρβαρη και χυδαία επιτίδευση που φραγμό δεν συναντά από πουθενά.

Δεν είναι μακριά ο καιρός που μόνο τα βουβά ερείπια στο δύσβατο κι απόμερο θα μαρτυρήσουν, όσο αντέξουν, μιαν άλλη αισθητική, που δίδαξαν λαϊκοί τεχνίτες και δέχτηκαν σοφοί αφεντάδες, στα χρόνια του παραμυθιού και του ονείρου.

Λίγοι οι νέοι αφέντες σήμερα που κατανοούν κι ευλαβικά σκύβουν να μάθουν πώς ζει κανείς με το απλό. Ας μην τους ξεχάσουμε, κι ας δούμε πώς τα καταφέρνουν. Το σπίτι πεταλούδα γέννημα του βράχου, δεν ντρέπεται να ομολογήσει πως ήταν στάβλος στα παλιά. Τυχερό ήταν που γλίτωσε το φτιασιδωμα. Κι εδώ το παλιό αρχοντικό του Μεσιδώνη ορμήνεψε τους νέους αφεντάδες, πως το κατώι είναι ταπεινό, μαγειρείο και ονιόδες και χώρος φαγητού, όλα απλά λειτουργούν με ομόνοια. Ανώι περίοπτον θα θυμίζει το νεοκλασικόν, ήρεμα κι ανεπιτήδευτα.

Να κλείσω με δυο λόγια για το μέλλον του λαϊκού και επωνύμου πλέον στη Σύμη. Άραγε υπάρχει; Θα είναι η συνένεση των παραδειγμάτων που έδειξα; Θα ενθαρρυνθούν οι αρχιτέκτονες να συνθέσουν όγκους απλούς, με τις αυλές στη μέση, με το θολωτό ημιτοιχείο, τα καμπυλόσχημα αναγκαία; Θα πεισθεί ο χρήστης ν' αφήσει τα ψευτονεοκλασικίζοντα διαμερίσματα που αφειδώς μελετητές κι ελέγχοντες του προσφέρουν; Θα κατάλαβει ότι η αυλή με τον ψηλό μοντρότοιχο δεν έχει μόνο αισθητική, αρχαιολογική, όπως λένε αξία, αλλά και πρακτική; Ότι δεν είναι χαμένος χώρος από τη δόμηση αλλά ζωντανός χώρος για το ζεστό καλοκαίρι και τις καλές μέρες του χειμώνα; Θα καταδεχτούν να καταλάβουν ελέγχοντες, εργολάβοι, αφεντικά, αρχιτέκτονες και λοιποί μηχανικοί ότι η υφή της εξωτερικής επιφάνειας διαμορφώνει την τελική μορφή του κτιρίου; Ότι η αδρή επιφάνεια της αβεστωμένης πέτρας, το πατητό με τις σαρδελιές, συνομιλεί αρμονικά με το ατίθασο μεσογειακό φως; Θα σοβαρευτούν οι ελέγχοντες αρμόδιοι, κρατικοί λειτουργοί, ώστε σκοπός τους να μην είναι η επίδειξη εξουσίας και παραγοντισμού στον πολίτη, αλλά ο ουσιαστικός διάλογος για μια αρχιτεκτονική τίμια που να μην προσβάλλει ευαίσθητα οικοσυστήματα, αλλά και να δίνει λύσεις για σύγχρονες λειτουργίες και ανέσεις; Οι Δημοτικοί άρχοντες θα θελήσουν να ποδηγετήσουν την ξέφρενη ανάπτυξη και να συνταξιοδώσουν τα όράματά τους με τη σπουδαία κληρονομιά που 'χουν στα χέρια τους; Θα αντιληφθούν το άτοπα του μεγαλεπήβολου; Ή θα πετύχουν το θαύμα, να κάνουν δηλαδή το κρασί που 'χουν στα χέρια τους νερό;

Η πολυποίκιλη πετροχτισμένη ΣΥΜΗ που σας έδειξα είναι ένας άγιος λαός πέτρινος.

Ας μην τον ξεφτρίσουμε, ας μην αφήσουμε να γενεί όχλος. Να μη γίνει ανάμνηση, που καρτ-ποστάλ και ζωγραφιές θα φέρνουν με κόπο στη μνήμη. Κι ας έχουμε πάντα στο νου ότι «η αληθινή αρχιτεκτονική πρέπει να φοριέται σαν ένα καλό παπούτσι και να τρώγεται σαν ένα καλοζυμωμένο ψωμί και να φυτρώνει απάνω στο έδαφος της γης, όπως γίνεται με τα δέντρα, με τους θάμνους και τα λουλούδια».

Τα προβλήματα του φυσικού περιβάλλοντος στα ελληνικά νησιά

Μιχάλης Σκούλλος

Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών, Ομότιμος Πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας
Πρόεδρος Συμβουλίου Φυσικού Περιβάλλοντος Ελληνικής Εταιρείας

Αγαπητοί φίλοι, είναι ιδιαίτερη χαρά να απευθύνομαι στο ακροατήριο αυτό που είναι κατά βάσιν αρχιτεκτονικής κατεύθυνσης. Μέσα στα μεγάλα προβλήματα που αναφέρθηκαν ήδη είναι ασφαλώς η αισθητική ρύπανση. Την είδαμε να αναφέρεται με διάφορους τρόπους συνεχώς. Είναι αυτή η πρώτη που γίνεται αντιληπτή στα νησιά και πάνω σε αυτήν χτίστηκε και όλα το διήμερο.

Αλλά όπως πολύ σωστά άκουσα σε διάφορες στιγμές, από τη μία πλευρά η μεν αρχιτεκτονική αποτελεί τμήμα του ευρύτερου οικοσυστήματος (το ανέφερε η τελευταία ομιλήτρια με μία λέξη), ενώ από την άλλη πλευρά η νεότερη τάση στην οικολογία η οποία διατυπώθηκε και στις τελευταίες συναντήσεις που έγιναν στο Γιοχάνεσμπουργκ (WSSD 2002) και στο Ναϊρόμπι (2003) μετά, πριν από λίγες εβδομάδες, φέρνει την "bio-diversity", τη βιοποικιλότητα και την "cultural diversity", την πολιτισμική ποικιλότητα, σε απόλυτο και αγαστό διάλογο. Δηλαδή ερευνάται πλέον σε βάθος το πώς η μια επιδρά στην άλλη. Νομίζω ότι με βάση αυτά που ειπώθηκαν πριν και με τις μνήμες και τη γνώση όλων, τα ελληνικά νησιά είναι ίσως οι χώροι στους οποίους περισσότερο από παντού, λόγω κλίματος, λόγω ιστορικής εξέλιξης και λόγω πολλών άλλων συνθηκών, ακριβώς αυτός ο διάλογος μεταξύ βιοποικιλότητας και πολιτισμικής ποικιλότητας είναι εξαιρετικά γόνιμος, εξαιρετικά στενός και ακριβώς γι' αυτό και εξαιρετικά ευάλωτος.

Δεν θα δείξω εικόνες γιατί θα ήθελα, όπως και ο κ. Κ. Δεκαβάλλας, πέντε ώρες για να μιλήσω για τα θέματα φυσικού περιβάλλοντος και του διαλόγου αυτού. Θα προσπαθήσω επιγραμματικά και μόνο να επισημάνω μια σειρά από σοβαρά θέματα, όχι κατ' ανάγκην πάντοτε προβλήματα, στα νησιά με επίκεντρο το φυσικό περιβάλλον.

Πρώτα απ' όλα η κλίμακα μας καθορίζει όχι μόνον τους όγκους αλλά και τους πόρους. Δηλαδή δεν έχουμε ούτε πολύ μεγάλες δυνατότητες για φυσική αποθήκευση νερού ούτε πολύ μεγάλες δυνατότητες «φέρουσας ικανότητας», φυσικής φέρουσας ικανότητας των περιοχών για τη διάλυση και διασπορά των ρύπων, είτε αυτοί είναι στην ατμόσφαιρα, είτε ακόμη περισσότερο στα νερά, τα παράκτια ή τα επιφανειακά, γλυκά νερά.

Δεύτερο χαρακτηριστικό είναι ότι επειδή τα νησιά ήταν σε προηγούμενες γεωλογικές περιόδους περιοχές ενωμένες που αποκόπηκαν, ανάμεσα στην Ασία, την Αφρική και την Ευρώπη, οι οποίες και απομονώθηκαν εδώ και πάρα πολλά χρόνια, απέκτησαν πανίδα και χλωρίδα ενδημική, εξαιρετικά πλούσια και εξαιρετικής σπανιότητας! Από τα 6.000 φυτά του ελληνικού χώρου, πάνω από 3.000 έχουμε στα νησιά. Επίσης από τις χιλιάδες των ειδών έχουμε πάρα πολλά ενδημικά. Έχουμε το μεγαλύτερο ποσοστό, δηλαδή το 70-80% των ενδημικών ειδών της Ελλάδας στα νησιά.

Πολλά από αυτά πολύ λίγα τα ξέρουν ακόμα και οι ντόπιοι και πολύ λίγο τα προσέχουν. Με αυτή τη βάρβαρη επέλαση των μπότζων, των βαρέων μηχανημάτων, των 4x4 κ.λπ., μικρές συστάδες από φυτά από τις οποίες μπορεί να υπάρχουν σε ολόκληρο τον αιγαίοπελαγίτικο χώρο ελάχιστες, δηλαδή να μιλάμε για μικρούς αριθμούς ατόμων (που ήταν όμως ασφαλή επί αιώνες αιώνων), τώρα μέσα σε μία μέρα μπορούν να καταστραφούν και να καθούν για πάντα. Στη Ρόδο υπήρχε ένα ψάρι ενδημικό, το οποίο δεν υπάρχει πουθενά αλλού στον κόσμο και ζει σε μια λιμνούλα, που δεν είναι μεγαλύτερη απ' ό,τι δυο φορές αυτό το δωμάτιο και την οποία είχαμε προσπαθήσει, ως Ελληνική Εταιρεία, να την προστατεύσουμε. Για κάποιους χρόνους το είχαμε κάνει. Και όμως αντλούσαν από εκεί νερό για πότισμα και ρίχνανε πάλι εκεί μέσα τα στραγγίσματα γεμάτα φυτοφάρμακα κ.λπ., χωρίς καμία ευαισθησία. Ήταν ένας παπός ο καλός άγγελος αυτής της περιοχής, με τον οποίον είχαμε έναν διάλογο για την προστασία και επανειλημμένως επανερχόμαστε σ' αυτό το θέμα. Πέρασε καιρός που έχω να ακούσω για το ψαράκι αυτό.

Είναι λοιπόν τόσο μικρές οι κλίμακες που η βιωσιμότητα πολλών από τα εξαιρετικά σημαντικά χαρακτηριστικά της

βιοποικιλότητας πραγματικά κρέμονται σε μια τρίχα. Είμαστε σε πολύ επικίνδυνο σημείο σε πολλές περιπτώσεις και κάποτε δεν ξέρουμε αν είναι καλό να τα κάνουμε γνωστά ορισμένα πράγματα ή να τα αποσιωπούμε. Διότι πολλές φορές, όταν γίνονται γνωστά βλέπουμε ότι πηγαίνουν ακριβώς εκεί οι περιέργοι ή οι επιτήδριοι και βγάζουν π.χ. τους βολβούς σπάνιων φυτών ή κλέβουν αυγά ή κόβουν βράχους, σταλακτίτες και σπάνιους γεωλογικούς σχηματισμούς και αφαιρούν ή καταστρέφουν τα λίγα αυτά ευαίσθητα πράγματα προκαλώντας οριστική καταστροφή από βουλμία, άγνοια ή ακόμη και ενθουσιασμό! Δηλαδή δεν ξέρεις συχνά ούτε ποια είναι η σωστή στρατηγική της προστασίας για κάποια στοιχεία στα νησιά. Η πλούσια βιοποικιλότητα είναι το ένα στοιχείο και ασφαλώς καλός δείκτης μίας ακμαίας κοινωνίας ή ενός ακμαίου συστήματος. Πρέπει εδώ να τονίσουμε (αναφέρθηκε και από τον κ. Κοκκώση στην αρχή και από άλλους) ότι υπάρχει στην κατάσταση του περιβάλλοντος ο «διάλογος» ανάμεσα στο άγριο, το αψημένο δηλαδή στη φύση, και το κομμάτι το οποίο οφείλεται στην παρουσία του ανθρώπου όπως αγροί, ξερολιθιές κ.λπ. Αυτά τα τμήματα του «φυσικού» περιβάλλοντος πρέπει να είναι σε ισορροπία με τα ανθρωπογενή.

Μία εγκατάλειψη φέρνει συχνά άσχημα αποτελέσματα σ' ένα τμήμα του φυσικού περιβάλλοντος. Δεν είναι δηλαδή σωστή η όποια ότι αν κλείσω ένα νησί τελείως και το αφήσω στην τύχη του, αυτό θα μπορέσει μόνο του να προκόψει. Ούτε είναι οίγουρο ότι η «φύση» του θα θεριέψει και θα είναι καλύτερη απ' ό,τι με την παρουσία κάποιων ανθρώπων. Να δούμε μερικά παραδείγματα τα οποία είναι πολύ απλά και κατανοητά από όλους. Τα νησιά, όχι μόνο οι Κυκλάδες, όλα μας τα νησιά, χαρακτηρίζονται από μία «μωσαϊκή» αγροτική διάρθρωση. Υπάρχουν μικροί αγροί οι οποίοι χωρίζονται από ξερολιθιές και οι οποίοι αποτελούν ταυτόχρονα παγίδες του χώματος και του νερού. Ταυτόχρονα αυτές οι ξερολιθιές είναι πολύ ειδικές «θήκες» της βιόσφαιρας. Οι φράχτες και οι ξερολιθιές αυτές αποτελούν ουσιαστικά καταφύγια οργανισμών πολύ καλά δομημένα, αλλά και αποθήκες σπόρων και πολλών άλλων πολύτιμων στοιχείων. Δεν μπορεί να πάει μέσα εκεί ούτε ο άνθρωπος ούτε ζώο ή ούτε φωτιά να τα καταστρέψουν.

Μία από τις μεγάλες καταστροφές που γίνονται στα νησιά σήμερα είναι ακριβώς ότι λόγω της οξείας της γης, φεύγουν οι όγκοι αυτοί των λίθων που βρίσκονται μέσα ή ανάμεσα στα κτήματα και ήδη αυτό αποτελεί ένα από τα μεγάλα προβλήματα που έχουμε. Χάνουμε έτσι αδιαμαρτύρητα και σιωπηλά αληθινά θησαυροφυλάκια της βιόσφαιράς μας. Και οι ξερολιθιές, οι πεζούλες, οι αναβαθμίδες και όπως αλλιώς λέγονται στα διάφορα μέρη αποτέλεσαν επί αιώνες πολύτιμα στοιχεία όχι μόνο για το τοπίο αλλά και για τη φύση, διότι έδωσαν άφθονες οριζόντιες και κάθετες επιφάνειες. Τα φυτά έχουν διαφορετικές προτιμήσεις: χασμόφυτα και φυτά που θέλουν να έχουν κάθετους τοίχους και οριζόντια για πλήθος δένδρων και θάμνων είναι δύο διαφορετικές κατηγορίες και μπόρεσαν να υπάρξουν μαζί. Από την άλλη πλευρά οι μικροί αυτοί χώροι δεν επέτρεπαν την προσέλαση σε βαριά και μεγάλα μηχανήματα κ.λπ., είχαν μία λίπανση από ζώα και όπως λέει ο λαός «κοντά στο βασιλικό ποτίζεται κι η γλάστρα». Έτσι και τα αγριόχορτα είχαν το δικό τους μερτικό απ' αυτή την περιποίηση και ακριβώς επειδή ήταν μέσα στους λίθους κ.λπ. τα βρεπτικά συστατικά τα παίρνανε και τα άγρια φυτά και είχαμε πράγματι μια ανθούσα, πολύ ακμαία άγρια κλωρίδα ακόμη και δίπλα στους αγρούς.

Αλλά οι δομές αυτές κρατάνε και το νερό, στο οποίο επιτρέπουν την κατείσδυση στα υπόγεια στρώματα. Αντί δηλαδή να διαβρώσει το έδαφος της πλαγιάς και να φθάσει γρήγορα κάτω στη θάλασσα, επιτρέπουν την κατείσδυσή του στους υπόγειους υδροφορείς και το γέμισμα ή την ενίσχυση των πηγαδιών.

Μια που μιλάμε αυτή τη στιγμή για το νερό πρέπει να αναφέρω ότι τα προβλήματα που συνδέονται με το νερό, ως γνωστόν, είναι απ' τα σοβαρότερα θέματα σ' όλο τον νησιωτικό μας χώρο. Σήμερα ένα από τα μεγάλα προβλήματα είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν το νερό στην πόλη έχει επεκταθεί και στα νησιά: σπατάλη νερού, παντού βρύσες και αποχετεύσεις. Είδατε τις ξηρές τουαλέτες του παρελθόντος που μας έδειξε πριν ο κ. Δεκαβάλλας, αλλά και τη συλλογή κάθε σταγόνας νερού στο παρελθόν, που επέτρεψε ακριβώς σ' αυτά τα νησιά να έχουν 15.000 και 20.000 και 40.000 κατοίκους με συνθήκες ικανοποιητικές ενώ σήμερα δεν μπορούν όχι μόνο για την περίοδο αιχμής, αλλά ούτε και στις άλλες περιόδους να αντιμετωπίσουν επαρκώς τις ανάγκες τους.

Το πρόβλημα του νερού είναι ένα αληθινό και σοβαρό πρόβλημα. Δημιουργήθηκε απ' τη μία πλευρά γιατί καλύπτουμε όλο και μεγαλύτερες εκτάσεις των νησιών με τσιμέντα. Δεν επιτρέπουμε την κατείσδυση. Σε πάρα πολλά σημεία τη λιγοστή βλάστηση την έχουμε καταστρέψει με φωτιές και εκχεραώσεις για οικοπέδα και σε άλλες περιπτώσεις έχουμε καταστρέψει τις αναβαθμίδες. Άρα το πρώτο κομμάτι του υδρολογικού κύκλου λείπει: μαζεύει το νησί λιγότερο νερό, συγκρατεί όλο και λιγότερο νερό.

Το δεύτερο κομμάτι είναι ότι η τοποθέτηση των κατοίκων απέναντι στο πρόβλημα του νερού έχει αλλάξει. Οι απαιτήσεις έχουν αλλάξει, ο τρόπος χειρισμού του νερού έχει αλλάξει και το κυριότερο εξ όλων είναι ότι έχουμε βρει τις αντλίες, οι οποίες πηγαίνουν πολύ βαθιά στις γεωτρήσεις και αρχίζουν να τραβάνε νερό απ' όπου μπόρεσαν να το βρουν. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολύ γρήγορα να έχουμε τη διείσδυση των νερών της θάλασσας, κι αυτό είναι γνωστό πια σχεδόν σε όλα μας τα νησιά. Δημιουργώντας δηλαδή υποπίεση μέσα στα υπόγεια νερά, το νερό της θάλασσας εισρέει. Τα υφάλμυρα πηγάδια και πηγές πάντοτε υπήρχαν, οι λεγόμενες «βλυκάδες» ή «γλυφάδες» σε διάφορα σημεία, συνήθως δίπλα ή πάνω στη θάλασσα. Τώρα όμως δεν είναι υφάλμυρα πια αλλά αλμυρά το αντίστοιχο νερό κι έχει εισχωρήσει και εμφανίζεται το υφάλμυρο σε πολλά σημεία, πολλά χιλιόμετρα μέσα στην ενδοχώρα των νησιών.

Το αποτέλεσμα είναι ότι μερικές από αυτές τις επεμβάσεις είναι πλέον μη αναστρέψιμες. Σε μερικές από αυτές δεν μπορούμε να περιμένουμε την αποκατάσταση, έστω και αν έχουμε σημαντική βροχόπτωση, όπως είχαμε φέτος (2002-

2003), ώστε να μαζευτεί ξανά στους υπόγειους υδροφορείς αρκετό γλυκό νερό. Μερικές άλλες, πάλι, περιπτώσεις είναι αναστρέψιμες. Η ομάδα μου είχε μελετήσει μια σειρά περιοχών στη Ρόδο, όπου πράγματι είδαμε ότι μετά την τουριστική περίοδο μέχρι και τον Σεπτέμβριο-Οκτώβριο τα πηγάδια ήταν αλμυρά, είχαν φθάσει οι αλατότητές τους στο 20 περίπου τοις χιλίοις (20%). Την άνοιξη, όμως, με τις βροχές είχαν ξανακατέβει σε φυσιολογικά επίπεδα. Αυτό όμως δεν γίνεται παντού. Το αποτέλεσμα είναι ότι αργά ή γρήγορα αυτή η αυξημένη αλατότητα επηρεάζει και το έδαφος, άρα η γονιμότητα του εδάφους σιγά-σιγά και αυτή υποβαθμίζεται. Έτσι γόνιμα χωράφια σταδιακά γίνονται χέρσα, δεν είναι πλέον αποδοτικά. Θα μου πείτε τι κι αν είναι αποδοτικά. Πόση είναι η γεωργία αυτή τη στιγμή στα νησιά; Πράγματι, με το μοντέλο ανάπτυξης που έχουμε ακολουθήσει έχουμε καταντήσει να πλησιάζουμε σχεδόν πλήρως στη «μονοκαλλιέργεια» του τουρισμού και της οικοπεδοποίησης εγκαταλείποντας σχεδόν πλήρως την αγροτική παραγωγή. Αυτό είναι ένα άλλο μεγάλο πρόβλημα που οδηγεί σε σειρά από άλλες περιβαλλοντικές πιέσεις, κυρίως εποχιακές.

Ξέρουμε πολύ καλά ότι ο τουρισμός είναι μια δραστηριότητα που αυξάνεται διαρκώς. Είναι μια δραστηριότητα θετική διότι μπορεί να δώσει εισόδημα σε περιοχές που δεν έχουν άλλες δυνατότητες και τονίζω ότι είναι μία δραστηριότητα που αν ασκηθεί σωστά μπορεί να είναι σε μεγάλο βαθμό συμβατή με την προστασία του περιβάλλοντος. Αλλά χρειάζονται σωστοί όροι κατασκευής και λειτουργίας και να τηρούνται αυτοί οι όροι από πολύ νωρίς και στον σχεδιασμό και στις κατασκευές και στην ανάπτυξη, εν γένει, και στην εξέλιξη των πραγμάτων. Το καλοκαίρι εμφανίζονται τοπικά τεράστιοι φόρτοι, όχι μόνο στα νερά, όχι μόνο στην παραγωγή σκουπιδιών, όχι μόνο στην παραγωγή ατμοσφαιρικής ρύπανσης από τα καυσαέρια κ.λπ., όχι μόνο απ' τον θόρυβο και την αισθητική ρύπανση, για την οποία μίλησαν άλλοι, αλλά και από αυτή καθεαυτή την παρουσία των ανθρώπων στα παράκτια συστήματα, σε μικρούς κόλπους και στενές παραλίες όπου ξεπερνάμε συχνά τη «φέρουσα ικανότητα» των νερών κάποιων περιοχών ή των παραλιών ως προς τα άτομα τα οποία μπορούν φυσιολογικά να βρίσκονται μέσα σ' αυτόν τον χώρο. Δηλαδή φθάνουμε συχνά σε κάποιες περιπτώσεις όπου έχουμε πιο πολλούς κολυμβητές ανά τ.μ. γιγαλού ή παραλίας απ' ό,τι θα έπρεπε να υπάρχουν, ακόμη και για καθαρά υγειονομικούς λόγους.

Αυτό όλο το πλέγμα οδηγεί στο να κατανοήσουμε ότι η «φέρουσα ικανότητα» των συστημάτων μας ξεπερνιέται. Περνάμε τα όρια αυτά και δεν πρέπει να τα περνάμε. Ουσιαστικά οι ρυπάνσεις που γίνονται και τα προβλήματα που δημιουργούνται συσσωρεύονται και τελικά υποβιβάζουν το ίδιο το πολύτιμο «κεφάλαιό» μας. Δυστυχώς όμως πολλοί νησιώτες που ασχολούνται με τον τουρισμό δεν φαίνεται να το κατανοούν και να το συμμερίζονται. Μόνο αν τους το αναλύσουμε έτσι απλά ίσως μπορούν να το καταλάβουν κάποιοι τοπικοί παράγοντες που δеляζονται συνήθως από τα βραχυπρόθεσμα κέρδη. Πρέπει όμως όλοι οι σχετιζόμενοι να αντιληφθούν επιτέλους, ότι σκοτώνουν «τη χήνα που κάνει το χρυσό αυγό». Μόνο με αυτή την προσέγγιση μπορεί να το κατανοήσουν και χρειάζεται εκπαίδευση γι' αυτά τα θέματα. Για τα θέματα αυτά, έχουμε κάνει διάφορες επεμβάσεις και στον χώρο της Ελληνικής Εταιρείας στο παρελθόν.

Θέλω να μείνω με πολύ λίγα λόγια σε μερικά από τα θέματα που εβίγησαν ήδη όπως το θέμα του τουρισμού.

Επειδή αναφέρθηκε από μία από τις προηγούμενες ομιλήτριες, από την κ. Διδώνη νομίζω, το θέμα της επέκτασης της τουριστικής περιόδου ως μίας από τις σοβαρές λύσεις του προβλήματος του εποχιακού τουρισμού, πρέπει να σας πω ότι από τη μεγάλη έρευνα που έχει κάνει η ομάδα μας στο Πανεπιστήμιο και το MIO-ECSDOE πάνω σ' ένα πρόγραμμα που λέγεται SUDECIR (Sustainable Development of European Regions) στα πλαίσια του οποίου μελετήθηκε ο τουρισμός στο νησί της Ρόδου ως ένα από τα αντικείμενά μας (έχουν δημοσιευθεί αυτά διεθνώς), υπάρχει μια ένσταση.

Η ένσταση είναι η εξής: Για τη σωστή διαχείριση δύο πράγματα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας: Πρώτα την «ποσότητα», το "peak", δηλαδή τη μέγιστη ένταση που αντιστοιχεί ουσιαστικά στη δόση η οποία μπορεί να μας σκοτώσει ("lethal dose"), αλλά και τη σχέση της με την ανεκτή δόση, το αντίστοιχο "no effect level" που είναι κάτω από το "sub-lethal level", την ανεκτή, δηλαδή, ένταση που μπορούμε να δίνουμε διαρκώς στο σύστημα χωρίς να το υποβαθμίζουμε. Και αυτές όμως τις «δόσεις» δεν πρέπει να τις δίνουμε συνεχώς. Έτσι το δεύτερο στοιχείο που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι ότι το σύστημα πρέπει να έχει περιόδους «ανάπαυλας», πλήρους δηλαδή ανάκτησης των χαρακτηριστικών και ρυθμών του, περιόδους ανάκαμψης και πλήρους αναστροφής. Δεν πρέπει να το διατηρούμε συνεχώς με μία «ένταση», πρέπει κάποια στιγμή τα νερά να μπορέσουν να επανέλθουν, οι άνθρωποι να μπορέσουν να πάψουν ν' ακούνε ξένη γλώσσα και οι οικισμοί να έχουν έναν περίγυρο, χώρο και χρόνο ανάπαυλας. Δεν λέω να μην επεκτείνουμε την τουριστική περίοδο, αλλά δεν είναι «πανόκεια» να την πάμε πέρα-πέρα, να την καταλείνουμε σε όλο τον χρόνο και να έχουμε μια ομοιόμορφη «ισόπεδη» κατάσταση.

Και να σας δώσω μία μόνο εικόνα του τι σημαίνει αυτό για τη βιοποικιλότητα. Εάν φέρουμε τους τουρίστες από την αρχή του Απριλίου, ως πούμε, στους αρχαιολογικούς χώρους, αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να τους καθαρίσουμε τους χώρους αυτούς, θα καθαρίσουμε τα αγριόχορτα. Αυτό σημαίνει ότι θα ξεριζώσουμε ή κόψουμε τα φυτά πριν να καρπίσουν, πριν να βγάλουν απόρους, πριν να ριξουν τον σπόρο γύρω-γύρω. Προκαλούμε δηλαδή μία καταστροφή στη βιοποικιλότητα, ανεπανόρθωτη. Με το παράδειγμα αυτό σας αναφέρω ένα μόνο στοιχείο. Δηλαδή υπάρχει μία σειρά από δραστηριότητες με βλάβες, οι οποίες είναι αναστρέψιμες και είναι δυνατόν να τις διατηρούμε ακόμη και με υψηλές εντάσεις εποχιακά. Υπάρχουν όμως άλλες δραστηριότητες που λίγο αν τις προχωρήσουμε παραπέρα, σε ένταση ή χρονική διάρκεια, θα προκαλέσουν βλάβες μη αναστρέψιμες. Και επειδή, δυστυχώς, κανένας δεν είναι σε θέση να σχε-

διάσει τόσο λεπτομερώς, ώστε να τα λάβει όλα υπόψη του, πρέπει να ακολουθούμε τη σοφία του λεγόμενου "precautionary principle", της «αρχής της προβλεπτικότητας» ή «πρόνοιας». Αυτό είναι ιδιαίτερα αναγκαίο στη χώρα μας όπου ασκούμεθα ερασιτεχνικά στον σχεδιασμό του τυχαίου. Δηλαδή βρισκόμαστε συχνότατα στο έλεος του κάους (το οποίο σημειωτέον δρα ενίοτε και ευεργετικά...!)

Ας δούμε τώρα μόνο τα προβλήματα που έχουμε με τις αποχετεύσεις και τα σκουπίδια στα νησιά.

Ως γνωστόν, σε πάρα πολλές από τις παραλιακές περιοχές, δεν υπάρχουν συστήματα αποχέτευσης, χρησιμοποιούνται στεγανοί ή όχι (δηλαδή «απορροφητικοί») σιπτικοί βόθροι, με αποτέλεσμα σε πάρα πολλά σημεία να βλέπουμε τώρα στα νησιά σχετικά υψηλές συγκεντρώσεις από θρεπτικά συστατικά να διαχέονται στη θάλασσα. Βλέπουμε να πρασινίζουν οι πέτρες, να έχουμε αλλαγή δηλαδή των ολιγοτροφικών χαρακτηριστικών της θάλασσας. Το Αιγαίο είναι «ολιγοτροφική» θάλασσα, δηλαδή δεν έχει θρεπτικά συστατικά, δεν έχει νιτρικά, αμμωνιακά, νιτρώδη, φωσφορικά, ούτε πολύ πλαγκτόν, γι' αυτό κι έχει τόσο μεγάλη διαφάνεια το νερό. Αυτό το κάνει πάρα πολύ ευάλωτο, έστω και στις πολύ μικρές προσθήκες από λιπάσματα ή από αποχετεύσεις. Και γι' αυτό μπορεί πολύ γρήγορα να δούμε αλλαγή της συμπεριφοράς, να δούμε φύκια στους πυθμένες ή διάφορα φύκια στην παραλία που αλλάζουν την αισθητική και τη διάθεσή μας απέναντι στο θαλάσσιο περιβάλλον. Ενώ λοιπόν δεν είναι κατ' ανάγκη βρώμικη αυτή η θάλασσα είναι ένα διαφορετικό περιβάλλον από αυτό που ξέραμε. Και βεβαίως σε πολλές περιπτώσεις συμβαίνει να είναι και βρώμικη, έχει δηλαδή κολοβακτηρίδια και άλλα μικρόβια ή και κηρικούς ρύπους.

Το δεύτερο σοβαρό πρόβλημα είναι τα σκουπίδια. Τα σκουπίδια έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια στα ελληνικά νησιά κατά τρόπο εκθετικό. Κι αυτό δεν είναι μόνο φαινόμενο των νησιών, οφείλεται κυρίως στην αύξηση των συσκευασιών μιας χρήσης και αποτελεί μία από τις εκφράσεις και τα παρεπόμενα της «νέας αγοράς». Δηλαδή δεν επιστρέφουμε, πλέον, ούτε τα μπουκάλια του κρασιού ή της μπύρας που τα επιστρέφαμε επί πολλές δεκαετίες, και τα οποία ακόμη σε κάποιες περιπτώσεις επιστρέφονται. Υπενθυμίζω ότι τα επιστρέφαμε επί χρόνια και στα νησιά, διότι τα οχήματα τροφοδοσίας πηγαίνουν σήμερα με γεμάτα τα κοφάρια και τα παίρνουν πίσω άδεια, ενώ παλαιότερα γύριζαν με τα μπουκάλια επιστροφής. Δεν υπάρχει ουσιαστικός λόγος να καταργηθεί μια καλή συνήθεια, δεν βλέπω τι έχει αλλάξει για να εγκαταλειφθεί μία περιβαλλοντικά σωστή πρακτική. Και όμως, όχι! Προωθείται η αλλαγή προς τενεκεδάκια ή πλαστικά και χάρτινα δοχεία μιας χρήσης. Τα νερά στα πλαστικά μπουκάλια αποτελούν τεράστιο πρόβλημα με τις παρούσες συνθήκες. Μιλάμε για δισεκατομμύρια μπουκάλια νερού τα οποία χρησιμοποιούμε κάθε καλοκαίρι, το νούμερο δεν είναι τυχαίο, είναι δισεκατομμύρια τέτοια μπουκάλια, τα οποία όπως ξέρετε έχουν χρόνο ζωής στο περιβάλλον πολλών δεκάδων ετών ή και εκατοντάδων. Δηλαδή απ' τη στιγμή που θα βρεθούν στο περιβάλλον, μένουν εκεί, ακόμη και αν δεν είναι επικίνδυνα. Είναι εκεί, ως αισθητική παρουσία και σε πάρα πολλές περιπτώσεις επίσης δρουν ως παράγοντες τραυματισμού των ζωικών οργανισμών. Δηλαδή η πλαστική σακούλα γίνεται βορά για τη χελώνα. Από 7-8 χελώνες που είχαν πεθάνει κι έγιναν νεκροψίες, είδαμε ότι οι περισσότερες είχαν στο στομάχι τους πλαστικές σακούλες, μπορούμε να πούμε και ποιων προϊόντων!

Επίσης παλαιότερα ο Κουσιώ είχε υπολογίσει ότι ημερησίως 10.000 ψάρια πέθαιναν στη Μεσόγειο μόνο απ' τα «δαχτυλίδια» και πώματα που πετιούνται στη θάλασσα από τα κουτάκια των αναψυκτικών και τα μπουκάλια. Αντίστοιχα έχουν συζητηθεί και πολλές άλλες περιπτώσεις. Το πρόβλημα των σκουπιδιών και οι βλάβες που προκαλούν στη βιοσφαίρα είναι πολύ μεγάλο θέμα. Αλλά ακόμη και ένα πλαστικό τραπεζομάντιλο, το οποίο είναι 1x1μ. και βρίσκεται κανείς κατά πολλές εκατοντάδες κάθε μέρα στη θάλασσα, νεκρώνει για πάντα ένα κομμάτι του πυθμένα της θάλασσας, δεδομένου ότι δεν επιτρέπει τον αερισμό των ιζημάτων και ψοφάνε τα ζώα από κάτω, δεν μπορούν να βγουν τα φύκια κ.ο.κ. Πριν από μερικά χρόνια, έξω απ' τον Αστακό που είχαμε μια έρευνα, είδα κάτι με την ομάδα μου και νόμιζα ότι ήταν κτίσμα αρχαίο. Είδα κάτι σαν έναν τοίχο γύρω στα 30-40μ. ανάμεσα στα φύκια. Πήγαμε κάτω να διερευνήσουμε τι ήταν και διαπιστώσαμε ότι ήταν μία μοκέτα διάδρομος, την οποία είχαν κάποιος πετάξει μέσα στη θάλασσα και είχε καλύψει μια λωρίδα ανάμεσα στα φύκια η οποία ήταν πρακτικά τελείως νεκρή. Κάτω από μια τέτοια επιφάνεια όταν δεν αερίζεται, δημιουργούνται έντονα ανοξικές συνθήκες. Στις συνθήκες αυτές αντί να έχουμε το φυσικό παράγωγο της αποσύνθεσης, δηλαδή διοξειδίο του άνθρακα, έχουμε μετατροπή των διαφόρων συστατικών σε μεθάνιο και παράλληλα σε αμμωνία, υδρόθειο κ.λπ., τα οποία είναι δευτερογενείς ρύποι που βλάπτουν τους οργανισμούς και αναδύονται ως δυσοσμίες. Έτσι βλέπουμε ότι σε σχέση με τα σκουπίδια μία απλή ενέργεια, δηλαδή το πέταμα του πλαστικού τραπεζομάντηλου στη θάλασσα ή μιας μοκέτας κ.λπ. μπορεί να προκαλέσει μια πολύ σοβαρότερη, ανυπολόγιστη ζημιά. Τέτοιες ζημιές υπάρχουν πολλές σήμερα στα νησιά.

Παλαιότερα επί της προεδρίας μου στην Ελληνική Εταιρεία είχαμε κάνει αγώνα να καταργηθούν τα πλαστικά τραπεζομάντιλα και να αντικατασταθούν με πλινθίνα ή χάρτινα. Με τη λειψυδρία που είχαμε πριν από δέκα χρόνια περίπου, βρήκαν την ευκαιρία τα lobbies των πλαστικών να τα επαναφέρουν. Ενώ είχε βγει υπουργική απόφαση που απαγόρευε τα πλαστικά τραπεζομάντιλα, πήγαν και είπαν ότι τα πλυσίματα των τραπεζομάντηλων κ.λπ. επιδεινώνουν το πρόβλημα. Έτσι το πρώτο πράγμα που άφησε πίσω, από τα αρνητικά, η λειψυδρία ήταν ότι επονήλθαν τα πλαστικά τραπεζομάντιλα. Το ίδιο ισχύει με τις χιλιάδες πλαστικές σακούλες κ.λπ.

Πρέπει να τονιστεί παράλληλα ότι υπάρχουν λύσεις για τα περισσότερα θέματα στα οποία αναφέρομαι. Ελπίζω να τις συζητήσουμε σε κάποια άλλη ημερίδα που προγραμματίζεται. Υπάρχουν και ειδικές λύσεις για τα νησιά. Οι λύσεις

είναι συνήθως συνδυασμοί μικρές μονάδες λιπασματοποίησης, ή σε ειδικές περιπτώσεις οικισμών υπάρχουν ακόμη συστήματα μεταφοράς των σκουπιδιών σε κάποιο σημείο και αποθήκευσης για μεγάλο χρονικό διάστημα μέσα σε μεγάλες μπάλες που τυλίγονται σε ειδικό πλαστικό που μπορούν να τις συλλέγουν δυο-τρεις φορές σε όλο το καλοκαίρι ή μια φορά τον μήνα και να πηγαίνουν σε κάποια μεγαλύτερη μονάδα. Θα κοστίζουν ίσως κάτι παραπάνω τα λειτούργα εξοδα αλλά έχουν πολύ μικρό κόστος επένδυσης εγκατάστασης και μπορούν να δώσουν λύσεις πολλαπλές, ανάλογα με την κατάσταση του νησιού και με τον πληθυσμό, τις περιόδους αιχμής που έχει κ.λπ.

Οι ξενοδοχειακές μονάδες, απ' την άλλη πλευρά, θεωρητικά έχουν όλες βιολογικούς καθαρισμούς επεξεργασίας των υγρών τους λυμάτων. Όμως ακριβώς επειδή είναι εποχιακές συχνότατα δεν τις λειτουργούν καθόλου ή δεν τις λειτουργούν σωστά. Λειτουργούν δηλαδή σαν μεγάλες αποθήκες λυμάτων και δεξαμενές καθίζησης, ενώ ελάχιστες απ' αυτές λειτουργούν σωστά. Και ο χώρος λοιπόν των υγρών αποβλήτων είναι ένας χώρος όπου ο έλεγχος δεν γίνεται ικανοποιητικά από τις τοπικές ή κεντρικές αρχές. Από την άλλη πλευρά, σήμερα σε ολόκληρο τον κόσμο, ιδιαίτερα στα μεγάλα νησιά όπως η Κύπρος και η Μάλτα, ως γνωστόν έχουν αναπτυχθεί συστήματα αφαλάτωσης και δυνατότητες χρήσης συστημάτων αντίστοιχων με την αφαλάτωση και για τον καθαρισμό και για την αξιοποίηση των αποβλήτων νερών, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε στη γεωργία είτε για τη συντήρηση του πράσινου κ.ο.κ. Δυστυχώς απέχουμε ακόμη πάρα πολύ στην Ελλάδα από τις πρακτικές αυτές, ενώ διαθέτουμε αρκετή τεχνογνωσία και τις δυνατότητες να αξιοποιηθούν κανάλια και από την Ευρωπαϊκή Ένωση για αντίστοιχες αντιρυπαντικές τεχνολογίες που «δημιουργούν» ή αξιοποιούν φυσικούς πόρους.

Λίγα μόνο λόγια θέλω να πω για το θέμα των αεροδρομίων. Το θέμα είναι τεράστιο με πολλές πτυχές και διαστάσεις, π.χ. το θέμα της κλίμακας, το θέμα της στάθμισης των αναγκών των κατοίκων, προβλήματα εκπομπών, ατμοσφαιρικής ρύπανσης κ.λπ. Θα σταθώ εδώ στο θέμα της χωροθέτησης σε σχέση με τη διαχείριση της φύσης και των υδατικών πόρων. Ουσιαστικά αυτό που έγινε στο παρελθόν και γίνεται και σήμερα στα περισσότερα νησιά, αφορά τη χωροθέτηση αεροδρομίων σε παλιούς υγροτόπους ή αλυκές για μια σειρά λόγους. Οι υγροτόποι είναι δημόσια περιουσία, είναι ήδη επίπεδοι άρα είναι εύκολο να τους γεμίσουμε και διαμορφώσουμε και είναι και δίπλα στη θάλασσα. Ξεκινάμε όμως ότι οι υγροτόποι στα ελληνικά νησιά είναι πάρα πολύ σημαντικοί, έστω και αν κάποιοι είναι μόνο εποχιακοί, διότι αποτελούν τη φυσική προστασία των γλυκών νερών της ενδοχώρας απ' τη θάλασσα. Δηλαδή, είναι ο χώρος στον οποίο γίνεται αυτό στο οποίο αναφέρθηκε και πριν: εν μέρει η εισροή του θαλάσσιου και εν μέρει η έξοδος του γλυκού νερού. Σ' αυτούς τους χώρους έχουμε το ξεχειμώνισμα και κυρίως τη στάση πάρα πολλών πουλιών κατά τις μεταναστεύσεις τους που τις κάνουμε πλέον όλο και πιο δύσκολες για τα πουλιά. Εδώ πρέπει να αναφέρουμε και άλλο ένα μεγάλο πρόβλημα στα νησιά που είναι το κυνήγι και ιδιαίτερα το παράνομο ως προς το είδος του θηράματος και τις περιοχές και εποχές που επιτρέπεται. Πέρα από τη βιοχημική τους σημασία οι υγροτόποι αποτελούν και πολυτιμότερα στοιχεία των τοπίων τα οποία τόσο πολύ χαρακτηρίζουν τα νησιά μας και πρέπει να διατηρηθούν.

Πρέπει να τονιστεί ότι όπως οι υγροτόποι έτσι και οι αλυκές είναι εξαιρετικά συστήματα για τη βιολογία και για την προστασία του περιβάλλοντος και πολλές αλυκές στο παρελθόν αποτελούσαν χώρους συγκέντρωσης πουλιών όπως ερωδιών και πολλών άλλων. Έχουμε και πρόσφατα, τώρα, μεγάλα κοπάδια στη Μυτιλήνη και αλλού. Και πολλές από αυτές έχουν εν μέρει εγκαταλειφθεί ή εν μέρει μπαζωθεί ή πουλιούνται για οικόπεδα.

Ένα απ' τα μεγάλα προβλήματα που έχει σχέση με το μπαζωμα των ακτών, είναι ότι κάθε Δήμαρχος έχει όνειρό του να φτιάξει έναν παραλιακό δρόμο ή έναν παραλιακό περίπατο μπαζώνοντας (γιατί είναι εύκολο) τα «κοινά», τη θάλασσα. Εδώ πρέπει να τους ενημερώνουμε πάντοτε ότι το πιο σημαντικό κομμάτι στη θάλασσα είναι το κομμάτι από μηδέν έως τέσσερα μέτρα βάθος. Εκεί είναι που έχει σταθερό πυθμένα και άρα μπορούν να υπάρξουν οι βενθικοί οργανισμοί. Ταυτόχρονα είναι η ζώνη στην οποία εισέρχεται άφθονο οξυγόνο και απορροφάται μεγάλη ποσότητα του ηλιακού φωτός και άρα έχουμε πολύ αποτελεσματική φωτοσύνθεση.

Φανταστείτε ότι από δέκα μέτρα βάθος και κάτω, το κομμάτι της ηλιακής ακτινοβολίας που περνάει είναι λιγότερο από το 50% της προσπίπτουσας ακτινοβολίας ακόμη και στα πλέον διάφανα νερά. Όταν φτάσουμε στα εκατό μέτρα μόνο το 1% του φωτός διέρχεται και πηγαίνει παρακάτω. Έτσι η παράκτια ζώνη με τα πολύ μικρά βάθη των «μηδέν» μέτρων είναι το πιο σημαντικό κομμάτι για την υγεία της θάλασσας. Όταν αυτή τη ζώνη την παίρνουμε συνεχώς για να κάνουμε λιμάνια, μαρίνες ή εκβαθύνσεις κ.λπ. συνεχώς ελαχιστοποιούμε τη φυσική παραλία και το σημείο ακριβώς των μηδέν μέτρων βάθους παρέχοντας μία πολύ κακή υπηρεσία προς τη θάλασσα και γενικότερα προς τη φύση.

Ας έρθουμε τώρα στους κλειστούς ή ημικλειστούς κόλπους, που είναι και φυσικοί ψαρότοποι. Γιατί ήταν φυσικοί ψαρότοποι. Διότι σ' ένα ολιγοτροφικό σύστημα όπως είναι τα Αιγαία, στους κόλπους αυτούς καταλήγουν συνήθως μικρά ρέματα και κοιλάδες, και η διάβρωση της γης και η μικρή ανθρώπινη δραστηριότητα προσέβαταν πάντοτε επαρκή θρεπτικά συστατικά ακόμη και στα απόμακρα λιμανάκια, ώστε να υπάρχουν αρκετοί πλαγκτονικοί οργανισμοί, φυτοπλαγκτόν και ζωοπλαγκτόν πάνω στο οποίο σιγά-σιγά κτιζόταν ισόρροπα ολόκληρη η τροφική αλυσίδα και είχαμε ακριβώς άφθονα και ποικίλα ψάρια. Αν όμως αυτό το ίδιο σύστημα, που είναι μικρό και κλειστό σαν ένα ποτήρι, σε σύγκριση με το ανοικτό πέλαγος, ξαφνικά αρχίσει να επιβαρύνεται με πολλές ποσότητες οργανικής ύλης και θρεπτικών συστατικών, μετατρέπεται το ίδιο σε δευτερογενή πηγή ρύπανσης και απώλειας της βιοποικιλότητας. Διότι το οξυγόνο είναι λιγαστό και υπό φυσιολογικές συνθήκες στο νερό. Ένα χιλιοστό του γραμμαρίου (mg) οργανικής ύλης στη

θάλασσα αρκεί να εξαντλήσει όλη την ποσότητα του οξυγόνου, που βρίσκεται σε ένα λίτρο νερό, για την οξείδωσή του, καταλαβαίνει λοιπόν κανένας γιατί σε μερικές περιπτώσεις έχουμε δυσάρεστες οσμές κ.ο.κ.: πρόκειται για δευτερογενή προϊόντα αυτού του φαινομένου που λέμε «ευτροφισμό». Δηλαδή αρχίζουν να αυξάνονται οι πιο απαιτητικοί σε ενέργεια οργανισμοί, μερικά υδρόβια φυτά τα οποία τη μεν μέρα φωτοσυνθέτουν άρα παράγουν οξυγόνο, όμως το βράδυ εξακολουθούν να έχουν ανάγκη οξυγόνου για την αναπνοή τους ενώ δεν φωτοσυνθέτουν. Έτσι τα υδρόβια αυτά φυτά σπρίζουν και με τη σειρά τους δίνουν κι άλλα θρεπτικά συστατικά κ.ο.κ., παράγοντας ως δευτερογενή προϊόντα υδρόθειο, αμμωνία, δυσάρεστες οσμές και ταυτοχρόνως υποβαθμίζοντας το οικοσύστημα.

Αυτές οι περιοχές, όπως αναφέραμε ήδη, παραδοσιακά θεωρούνται και είναι οι καλοί ψαρότοποι. Και άρα επιλέγονται και για την εγκατάσταση των ιχθυοκαλλιέργειών. Στην Ελλάδα είμαστε πρώτοι πλέον σε ιχθυοκαλλιέργειες τόσο στη Μεσόγειο όσο και στην Ευρώπη. Έχουμε μεγάλη τεχνογνωσία στον χώρο αυτό και πετύχαμε να είμαστε πρώτοι στην Ευρωπαϊκή Ένωση στην παραγωγή ψαριών από κλουβιά. Αυτό πρέπει να θεωρηθεί κατ' αρχάς θετικό και πρέπει να θεωρηθεί ότι πράγματι μία χώρα με 16.000 χιλιόμετρα ακτών κάτι πρέπει να αξιοποιήσει από τις ακτές αυτές για την οικονομία της και πέραν του τουρισμού. Το θέμα είναι η σωστή χωροθέτηση και επίσης το αν και εφόσον η «φέρουσα ικανότητα» των κόλπων όπου τοποθετούνται οι ιχθυοκαλλιέργειες είναι επαρκείς. Τίθεται δηλαδή το ερώτημα εφόσον ένα κλουβί, δύο κλουβιά, πέντε κλουβιά μπορεί να χωρέσουν, αν τα κάνουμε 200 τι θα γίνει; Τότε συνήθως δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα, γιατί μιλάμε πλέον για υπολογίσιμα «ισοδύναμα πληθυσμού», δηλαδή κάθε μία τέτοια εγκατάσταση ισοδυναμεί με ένα χωριό ή μια πόλη, άρα ουσιαστικά πρέπει να το αντιμετωπίσουμε το θέμα επειγόντως. Το πρόβλημα δημιουργείται κυρίως απ' τα υπολείμματα των τροφών, από τα αντιβιοτικά τα οποία προστίθενται ή ακόμη και από τα χρώματα των κλουβιών κ.ο.κ.. Όλα αυτά δημιουργούν ποικίλες ρυπάνσεις.

Προσωπικά είμαι εναντίον των άκρων στις προσεγγίσεις αυτές. Τα ελληνικά νησιά αντέκουν για να έχουμε κάποιες εγκαταστάσεις ιχθυοκαλλιέργειών σε ορισμένα σημεία, καλά χωροθετημένα, με μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, με πρόβλεψη για ενδεχόμενη αλλαγή της θέσης κάθε λίγο χρόνια, με περιόδους ανάπαυσης, όπως είπα και πριν, και εν πάση περιπτώσει όχι με πολύ μεγάλες συγκεντρώσεις ρυπαντικών φορτίων. Δεν πρέπει να λησμονούμε ποτέ ότι δεν μπορούμε να ξεπεράσουμε τις μικρές κλίμακες που τις βλέπουμε και με γυμνά μάτι. Σε κόλπους με μικρές κλίμακες δεν επιτρέπεται, να κάνουμε τεράστιες εγκαταστάσεις.

Κύριε Πρόεδρε, νομίζω ότι θα πρέπει να σταματήσω εδώ. Απλώς ως επίλογο θα ήθελα να πω ότι τα ελληνικά νησιά νομίζω ότι θα μπορούσαν να αποτελέσουν έναν διαρκή και αειφόρο πόρο. Για να εξασφαλιστεί αυτό πρέπει να τα δούμε με πολύ μεγαλύτερη προσοχή απ' ό,τι κάνουμε σήμερα. Η τεχνογνωσία και οι διαχειριστικές τεχνικές υπάρχουν. Οι άνθρωποι που ζουν στα νησιά είναι το κλειδί. Επειδή δεν πρέπει να εξιδανικεύουμε τίποτα γιατί είμαστε όλοι οι άνθρωποι δύσκολοι, αυτοί που έμειναν στα νησιά αυτά επί τόσα χρόνια είναι συχνά άνθρωποι πολύ δύσκολοι. Όπως όλοι μας επιδέχονται και αυτοί περαιτέρω παιδείας και ανταλλαγής γνώσης, αλλά χρειάζεται στοργή στο να δημιουργήσουμε αυτή τη σχέση συνεργασίας και αλληλοκατανόησης. Εμείς στην ομάδα που διεξήγαμε το πρόγραμμα SUDECIR στη Ρόδο φτιάξαμε ακόμη και φυσικό μοντέλο για να δουν από τι ακριβώς σημαίνει «φέρουσα ικανότητα», τι σημαίνει μεταφορικά. Καταρτίσαμε και πάρα πολλά ερωτηματολόγια για τους κατοίκους και τους ρωτούσαμε ποια ήταν η «χρυσή περίοδος» στην ανάπτυξη του νησιού; Και η κάθε ομάδα μός έδωσε άλλη απάντηση. Άλλο μας είπαν οι νοικοκυρές, άλλο μας είπαν οι ψαράδες, άλλο μας είπαν οι ξενοδόχοι. Όταν τα αποτελέσματα τα δείξαμε στις άλλες ομάδες, πώς δηλαδή η κάθε μία ομάδα απαντούσε, τότε άρχισε η κατανόηση και ο διάλογος μεταξύ τους και μαζί μας.

Είναι μία διαδικασία πολύ θα έλεγα κοπιώδης, την οποία ακόμη η Πολιτεία δεν έχει κατανοήσει ότι είναι αναγκαία. Θεωρείται ακόμη η δημόσια διαβούλευση και συμμετοχή (αυτό το περίφημο "public participation") ως μία πολυτέλεια. Αλλά χωρίς αυτήν δεν είναι δυνατόν να προχωρήσουμε, δεν πρόκειται να πείσουμε «δια νόμου» κανέναν να μη βάλει το κακόγουστο στηθαίο ή δεν ξέρω εγώ τι στο σπίτι του, αν δεν το κατανοήσει. Δεν πρόκειται κανέναν να τον «αναγκάσουμε» να μην πετάξει το σκουπίδι εκεί που δεν πρέπει ή να πιάσει να αντλεί νερό για να το σπαταλά. Πρέπει να υπάρχει ο νόμος, ταυτόχρονα όμως έχουμε έναν πολύ μεγάλο ρόλο να παίξουμε κι εμείς και ως Ελληνική Εταιρεία και ως Πανεπιστήμια και ως Πολιτεία και ως Τύπος και όλοι ως πολίτες στο να καταδείξουμε τα όρια της ελευθερίας μας απ' τη μια πλευρά και τα όρια των υποχρεώσεών μας απ' την άλλη μέσα σε ένα μεγάλο πλαίσιο συναίνεσης που λέγεται ελπίδα για το μέλλον. Ευχαριστώ πάρα πολύ.

Summary

Environment's problems in Greek islands

*Prof. Michael Scoullas, EE President Eminentus, President of Council for Natural Environment
Director Laboratory of Environmental Chemistry, Department of Chemistry University of Athens*

The natural environment and the rich biodiversity of the Greek islands is very closely linked and interconnected with the cultural diversity and the century old farming and building practices used in the area.

The fragmentation of the greek lands, the many valleys and sloppy hills and mountains, many of which are terraced; and the vast number of enclosed or semi-enclosed gulfs wetlands, lagoons and bays- in some of which small rivers and streams discharge their waters, form a wide variety of biotopes and suitable habitats, of more than 3000 plants and large numbers of species of fauna, many of which endemic.

In recent years agricultural practices are being changed rapidly introducing heavy machinery unsuitable for the very narrow terraces and also using considerable quantity of agrochemicals in irrigated lands. Some of the insecticides are spread by helicopters affecting all plants, birds and insects of vast areas. Water abstraction for agriculture, tourism and domestic use has increased dramatically over the last three decades resulting to depletion of aquifers and salt intrusion which turns sweet fresh waters into brackish or even salty ones.

This process is, in most cases, irreversible and damages not only the ground water but also the productivity of soils. Closely related to the lack of Integrated Water Resources Management in the Greek islands is also the overall issue of soil erosion and destruction of the plant cover of soils either due to forest fires or to overgrazing and unsustainable agriculture. Water pollution of fresh waters or marine coastal waters originating from untreated sewage or discharge of agriculture drainage constitutes another serious problem for many sites, in most cases of relatively narrow zones close to the sources of pollution.

Littering is also a major problem closely linked to lack of proper infrastructures and low environmental awareness among the many Greek and foreign visitors, but also the local inhabitants restaurant keepers etc. who contribute considerably to the pollution of coasts with plastics and all kind of litter which also causes a series of direct and indirect damages to biota. Serious problems are also generated by the lack of proper physical planning of major infrastructures such as airports, ports for commercial or pleasure boats and intensive aquacultures in cages.

In all these cases vulnerable systems such as marches, wetlands, salinas or enclosed bays are put under stress or are totally destroyed without respect for their actual "carrying capacity". The problems of the islands are both many and complex and their solution requires long term policies, continuity and close cooperation with the local people who need support, information and incentives in order to adopt sustainable development practices, keeping some of the traditional wise approaches while altering radically some of those which are destructive and obsolete.

NGOs such as the Elliniki Etairia could play an important role in supporting participation and creating the necessary synergies to catalyse and speed up a more sustainable, environment friendly management of the islands.

Η οικονομική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης στα νησιά

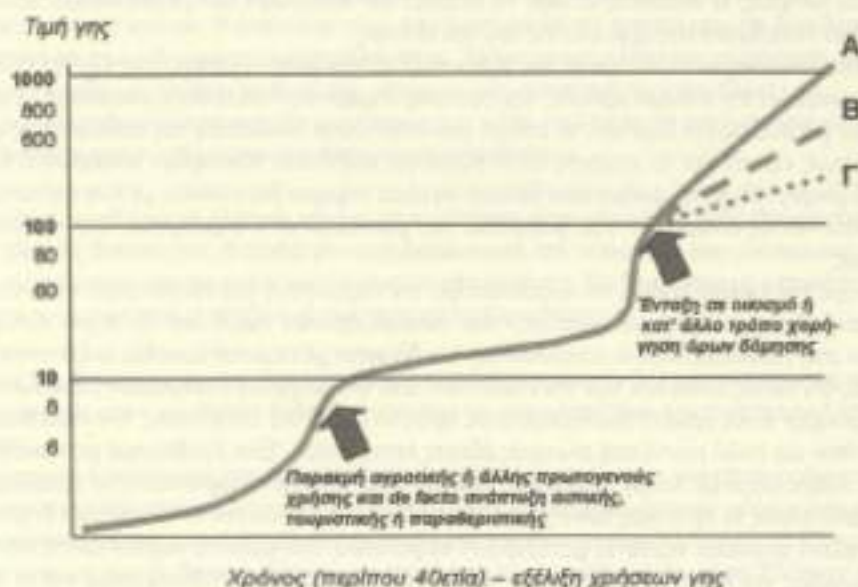
Γιάννης Παλαιοκρασσάς

Πρώην Επίτροπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κατ' αρχάς οφείλω να ομολογήσω ότι αισθάνομαι τελείως περιθωριακός ανάμεσα σε τόσους αρχιτέκτονες. Το μόνο που με σώζει είναι ότι μέσα στον πολυμερή στρόβιλο της ζωής μου ευτύχησα πρώτον να είμαι Ανδριώτης και βουλευτής Κυκλάδων επί 12 χρόνια και δεύτερον να έχω θητεύσει επί πεντέμισι χρόνια κοντά στον αείμνηστο Κωνσταντίνο Δοξιάδη. Με αυτά τα μοναδικά διαπιστευτήρια τολμώ να ανέβω στο βήμα.

1. Οι τιμές των ακινήτων και η εξέλιξή τους

Από μελέτες που είχα κάνει όταν ήμουν στο Γραφείο Δοξιάδη και επικαιροποιώ κατά διαστήματα προκύπτει ότι στον ελληνικό χώρο οι τιμές γης εμφανίζουν σχηματικά την εξής διαχρονική εξέλιξη κάτω από τις συνθήκες των τελευταίων 40 χρόνων. Ας σημειωθεί ότι στην ίδια περίοδο ο δείκτης τιμών καταναλωτού αυξήθηκε από 1,6 σε 100.

Η πορεία των τιμών μετά την ένταξη σε οικισμό, σχέδιο πόλεως ή κατ' άλλο τρόπο απόκτηση άρρων δόμησης, εξαρτάται κυρίως από την ποιότητα του περιβάλλοντος αλλά και τον τύπο ανάπτυξης της περιοχής. Στον συγκεκριμένο νησιώτικο χώρο που μας απασχολεί καθοριστικοί παράγοντες είναι η απόσταση από τη θάλασσα, η ποιότητα του περιβάλλοντος που συμπεριλαμβάνει και τη διάσταση του τύπου και της ποιότητας της οικιστικής ανάπτυξης, καθώς και η συγκοινωνιακή υποδομή του νησιού.

Ο παράγοντας όμως του περιβάλλοντος δεν παρουσιάζει με τις παρούσες συνθήκες μεγάλες διαφοροποιήσεις γιατί το μεν φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον δεν διαφέρει σημαντικά από νησί σε νησί, ενώ και το οικιστικό περιβάλλον εμφανίζει μετά από 40 χρόνια λεγόμενης ανάπτυξης μια δραματική ομοιογένεια. Για να μιλήσω με βάση τις Κυκλάδες που γνωρίζω καλύτερα, οι πρωτεύουσες και οι μεγαλύτεροι οικισμοί των νησιών με ελάχιστες εξαιρέσεις έχουν ομοιογενώς καταστραφεί από την εισβολή του αθηναϊκού αρχιτεκτονικού κιτς στις δεκαετίες του 1960 και 1970 και την ανάπτυξη του ντόπιου ψευδο-Μυκονιάτικου κιτς μετά ταύτα. Στους μικρότερους οικισμούς η καταστροφή περιορί-

στηκε λόγω εγκατάλειψης. Πρέπει να υπογραμμίσω την ενεργά συμμετοχή των δημοσίων υπηρεσιών και επιχειρήσεων στο έγκλημα αυτό. Τα κτήρια των σχολείων, ΟΤΕ, ΔΕΗ αποτελούν ως επί το πλείστον αρχιτεκτονικά εγκλήματα.

Οι εξαιρέσεις είναι ελάχιστες και περιορίζονται στην Ερμούπολη με το νεοκλασικό χρώμα της, στη Χώρα της Άνδρου με μικτό νεοκλασικό και παλαιότερο νησιώτικο χαρακτήρα, στις Χώρες της Κύθνου, Φαλεγάνδρου, Αμοργού, Σερίφου, Κέας, την Απολλωνία της Σίφνου και τέλος σε αρκετά χωριά της Τήνου και μερικά της Πάρου, Άνδρου, Μήλου, Κανένας από τους οικισμούς αυτούς δεν έχει μείνει αλώβητος. Απλώς το μεγαλύτερο τμήμα τους διατηρεί τον τυπικό χαρακτήρα του και δίνει τον τόνο στο ανθρωπογενές περιβάλλον.

Παρά όλα αυτά πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχει αισθητή διαφοροποίηση στις τιμές των σπιτιών και της γης, που είναι υψηλότερες στους διασωθέντες οικισμούς από ό,τι σε άλλους στο ίδιο νησί. Συνήθως όμως οι διαφορές αυτές επισκιάζονται από τις διαφορές που προκαλούν η απόσταση από τη θάλασσα και η συγκοινωνιακή υποδομή της περιοχής.

Εκεί που υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στις τιμές των ακινήτων είναι στις λίγες περιπτώσεις οργανωμένης οικιστικής ανάπτυξης, που απαντάται όμως κυρίως στη Μύκονο. Στις περιπτώσεις αυτές οι ανώτερες τιμές δικαιολογούνται τόσο από το γεγονός ότι κατά κανόνα οι αναπτύξεις γίνονται σε επιλεγμένο φυσικό περιβάλλον όσο και από την ποιότητα της οικιστικής ανάπτυξης και υποδομής.

2. Επιπτώσεις στον χαρακτήρα της ανάπτυξης

Ξεκίνησα την εισήγησή μου από την ανάλυση της τιμής των ακινήτων γιατί αυτή εξηγεί τον τύπο της άναρχης, καταναλωτικής και ισοπεδωτικής δόμησης των νησιών μας, που κατά ευφημισμό αποκαλούμε οικιστική και τουριστική ανάπτυξη. Κοινό χαρακτηριστικό της η καταστροφή του απαρτιζόμενου αισθητικού ύφους και της λειτουργικής δομής των παραδοσιακών οικισμών, που σε συνδυασμό με την εισβολή των θερινών τουριστικών ορδών οδηγεί στην παράπλευρη απώλεια του κοινωνικού ιστού.

Το βαθύτερο ΠΑΤΙ του φαινομένου που ονομάζεται Μύκονος, Πάρος, Σάντορίνη, είναι διττό:

Πρώτα, η δραστική υποχώρηση των πολιτισμικών αξιών των νησιωτικών πληθυσμών και ο ασπασμός του αθηναϊκού «προτύπου» που έφτασε το ναδίρ της κάπου γύρω στη μεταπολίτευση. Από τότε έχει ανακτηθεί ένα μέρος του χαμένου εδάφους αλλά όχι πλήρως. Ο νησιώτης έπαψε να θεωρεί την καταγωγή του μειονέκτημα, αλλά δεν έχει ανακτήσει και ολοκληρωμένη συνείδηση της ξεχωριστής του ταυτότητας.

Δεύτερο, είναι το καθαρά οικονομικό φαινόμενο που απεικονίζεται στο διάγραμμα που σας έδειξα. Ο δεκαπλασιασμός της αξίας της γης που συνοδεύει την αλλαγή χρήσης, και που στις σημερινές Κυκλάδες είναι ακόμη μεγαλύτερος, αποτελεί ισχυρότατο κίνητρο για αυθαίρετη δόμηση, τη στιγμή μάλιστα που οι συνέπειες της αυθαιρεσίας είναι μηδισμένες έως ανύπαρκτες. Αυτό ίσως εξηγεί και το γεγονός ότι η πίεση για επέκταση των ορίων οικισμών ή των ολίγων σχεδίων πόλεως είναι πολύ μικρή. Και αυτοί ακόμη που θέλουν να είναι νόμιμοι βολεύονται με ένα πιστοποιητικό των ΟΤΑ ότι το οικοπέδό τους είναι «εντός οικισμού» ή με μια άδεια που βασίζεται σε 4 στρέμματα. Έτσι δρέπεται και το δεύτερο άλμα της υπεραξίας.

Για να συμπληρώσουμε την εικόνα πρέπει να προσθέσουμε την παραλλαγή του τουριστικού καταλύματος είτε με τη μορφή του «ξενοδοχείου» είτε των περιφημων «ρουμς» των ενοικιαζόμενων δωματίων. Το κύριο κίνητρο για την ανάπτυξη των «ξενοδοχείων» στις Κυκλάδες ήταν οι παρεκκλίσεις που δίνονταν με περισσή ευκολία, αυξάνοντας τον συντελεστή δόμησης, ή επιτρέποντάς την εκτός οικισμών, συν την επιδότηση από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων. Τα όρια με ταξιδι ξενοδοχείου και «ρουμς» είναι αρκετά δυσδιάκριτα ως προς το ύψος της επένδυσης, την πελατεία ή και την απόδοση, στα παρελθόν δε ήταν και πολύ κοντά από πλευράς άδειας λειτουργίας. Έτσι βρεθήκαμε με αρκετές χιλιάδες «ξενοδοχειακές» κλίνες σε λάθος μέρη με λάθος ιδιοκτήτες, πράγμα που περιπλέκει αφάνταστα το πρόβλημα.

Κανείς, και πρώτα από όλους οι κρατικές αρχές που αδειοδοτούν την οικιστική ή τουριστική δόμηση, δεν αναλογίζεται ότι κάθε τέτοια άδεια αποτελεί τεράστια μεταβίβαση κεφαλαίου. Και μάλιστα κυβερνώντες και κυβερνώμενοι εξανίστανται μετά βδελυγμίας για το κόστος αυτής της άδειας, για την παράσταση δικηγόρου, για το ΙΚΑ κ.λπ. χωρίς κανένας να ομολογεί ότι αυτή η άδεια σημαίνει αύξηση της περιουσίας του ιδιοκτήτη κατά μερικές δεκάδες χιλιάδες ευρώ τουλάχιστο.

Εάν δεν αλλάξει κάτι στην αναπτυξιακή και τη χωροταξική πολιτική, η οικονομική, κοινωνική και οικιστική εξέλιξη των νησιωτικών περιοχών είναι προδιαγεγραμμένη και μπορεί να συνοψισθεί ως εξής:

- i. Μέσα στην προσεχή εικοσαετία –το αργότερο– κάλυψη του συνόλου του νησιωτικού χώρου με άναρχη, διάσπαρτη δόμηση τύπου Μυκόνου.
- ii. Μέσα στην προσεχή δεκαετία, εξάντληση της φέρουσας ικανότητας του περιβάλλοντος, με οξύτατα προβλήματα ιδίως στο θέμα των υδατικών πόρων και της διάθεσης λυμάτων.
- iii. Πολλαπλασιασμός των αναγκών σε υποδομή (δρόμοι, λιμάνια, αεροδρόμια, δίκτυα ύδρευσης, αποχέτευσης, τηλεπικοινωνιακά κ.ά.) για την εξυπηρέτηση πολλαπλάσιων πληθυσμών για τον 1-1/2 μήνα της θερινής αιχμής.

- iv. Σταθερή χειροτέρευση του επιπέδου του τουρισμού, τόσο του εξωτερικού όσο και του εσωτερικού, και επομένως μείωση της εισοδηματικής επίπτωσής του για τους πληθυσμούς των νησιών.
- v. Απώλεια της κοινωνικής συνοχής και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η τέταρτη παράμετρος των εξελίξεων στο σενάριο διατήρησης του σημερινού ρυθμιστικού πλαισίου συνδέεται φυσικά με τον σταθερό υποβιβασμό του οικιστικού περιβάλλοντος, την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και την εξάντληση των φυσικών πόρων που συνεπάγεται, και τη συνακόλουθη πτώση του επιπέδου της παρεχόμενης υπηρεσίας στον τουρισμό. Ο φαύλος κύκλος κλείνει με την αλλαγή της σύνθεσης του σώματος των τουριστών/παραθεριστών προς την κατεύθυνση μαζικότερων κινήσεων ομάδων χαμηλότερου εισοδήματος.

Αν προχωρήσουμε βαθύτερα στην παθολογο-ανατομία της κατάστασης αυτής θα διαπιστώσουμε ότι ο κύριος νοσογόνος παράγων είναι η κρατική πολιτική και κυρίως η πράξη στον τομέα της δόμησης. Αυτή είναι που δημιουργεί τις τεράστιες υπεραξίες γης που καταδείχθηκαν παραπάνω και οι οποίες ούτε καν φορολογούνται, με αποτέλεσμα να ωθούν τους πληθυσμούς των νησιών στον τύπο ανάπτυξης που προαναφέραμε, αφού υποβιβάζεται συστηματικά η σχετική αξία της «ποιότητας» και του σεβασμού του περιβάλλοντος. Είναι προφανές ότι ο σημερινός τύπος ανάπτυξης δεν μπορεί να ελκύσει υψηλού επιπέδου ευρωπαϊκά, ιαπωνικά ή, ακόμη χειρότερα, αμερικανικά κοινά, όπως τον ελκύει το Κρήνη, η Τοσκάνη ή η Ελβετία.

3. Μια νέα θεώρηση του προβλήματος

Όσα είπα μέχρι τώρα για τον τύπο της ανάπτυξης και τα μειονεκτήματά του είναι λίγο πολύ γνωστά. Ίσως ο συσχετισμός τους με την αγορά ακινήτων και η σχετική ανάλυση να έχουν μερικά στοιχεία πρωτοτυπίας, αλλά το πρόβλημα είναι γνωστό. Όλοι ξέρουμε ότι τα νησιά μας καταστρέφονται. Όλοι ξέρουμε ότι το νερό το μεταφέρουμε με υδροφόρες ή σπίνουμε εργοστάσια ασφαλίωσης. Και όλα αυτά για να προσελκύσουμε τον τουρισμό του σκιιδίου ή το πολύ τους «ρουμάδες», όπως αποκαλούνται στη σύγχρονη κυκλαδική διάλεκτο οι ενοικιαστές των δωματίων. Ακόμα και τα καλύτερα ξενοδοχεία δεν κατοφέρνουν να προσελκύσουν πελατεία κάποιοι επιπέδου, με αποτέλεσμα ίση ή χειρότερη οικονομική απόδοση με τα ενοικιαζόμενα. Εξ ου και οι αγώνες κατά του «αθέμιτου» ανταγωνισμού.

Η διάγνωση της απαράδεκτης αυτής κατάστασης έχει γίνει από χρόνια. Προσπάθειες για την άρση της έχουν επίσης γίνει πολλές και από χρόνια. Η αποτυχία τους οφείλεται κατά την άποψή μου σε δύο βασικά αίτια:

- α. Ότι δεν υπάρχει ολιστική θεώρηση του προβλήματος. Άλλες αρχές ελέγχουν τη δόμηση, άλλες τον τουρισμό, άλλες την υποδομή και η καθενιά παίρνει τα δικά της μέτρα, χωρίς συντονισμό με τις άλλες.
- β. Ότι κανείς δεν εξετάζει τις οικονομικές συνέπειες της κάθε πολιτικής. Η εικόνα είναι μιας πολιτικής πλειοδοσίας υπέρ των πληθυσμών των προβληματικών νησιωτικών περιοχών.

Θα προσπαθήσω να θέσω τα πλαίσια και τις παραμέτρους μιας νέας ολιστικής θεώρησης του όλου ζητήματος με εντεταγμένες όλες τις διαστάσεις, δηλαδή την περιβαλλοντική, την οικιστική, την οικονομική, όσο μπορώ και την κοινωνική, τόσο από πλευράς κατοίκων όσο και από πλευράς κράτους. Θα ξεκινήσω με μερικούς στόχους/περιορισμούς που θεωρώ είτε αντικειμενικά επιβεβλημένους είτε γενικά αποδεκτούς:

- i. Στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης των νησιών πρέπει να είναι η βελτιστοποίηση της ποιότητας ζωής των πληθυσμών τους, στην ευρύτατη διάστασή της που συμπεριλαμβάνει την πολιτισμική και αισθητική ιδιαιτερότητά τους.
- ii. Ο όγκος και η κατανομή της συνολικής ανάπτυξης δεν πρέπει να υπερβαίνει διαχρονικά τη «φέρουσα ικανότητα» του κάθε νησιού, τόσο από πλευράς φυσικών και ανθρώπινων πόρων όσο και περιβάλλοντος.
- iii. Ο νησιωτικός χώρος, παρά τη σχετική απομόνωσή του, δεν απολαμβάνει κανένα άβατο. Η πρόσβαση είναι ελεύθερη τόσο σε «μετανάστες» όσο και σε τουρίστες και παραθεριστές, τόσο Έλληνες όσο και άλλους.
- iv. Η αναπτυξιακή πολιτική, ο χωροταξικός σχεδιασμός και η διοικητική δομή πρέπει να συμμόρφωνονται με τους παραπάνω στόχους και περιορισμούς και να έχουν ενιαία έκφραση.

4. Ένα νέο πρότυπο βιώσιμης ανάπτυξης για τα νησιά

Ας δούμε τώρα τι σημαίνουν στην πράξη οι παραπάνω αρχές και παράμετροι:

Η ποιότητα ζωής περιλαμβάνει:

- α. Το οικονομικό βιοτικό επίπεδο
- β. Επαρκή συγκοινωνιακή, ενεργειακή, οικιστική υποδομή και υπηρεσίες
- γ. Επαρκείς υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης
- δ. Την κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη
- ε. Την διατήρηση και ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος
- στ. Την ανάπτυξη της αισθητικής και πολιτισμικής κληρονομιάς

Είναι προφανές ότι μερικές από τις παραπάνω συνιστώσες της ποιότητας ζωής αλληλοσυγκρούονται. Π.χ. η επιδίωξη της ταχύτερης δυνατής ανάπτυξης του κατά κεφαλήν εισοδήματος και της υποδομής μπορεί να βλάψει όλα τα άλλα. Παιος θα αποφασίσει για τις χρυσές τομές. Σε μια δημοκρατική κοινωνία υποτίθεται οι ίδιοι οι κάτοικοι, στους οποίους όμως θα δοθούν σαφείς και εναλλακτικές επιλογές. Σ' αυτό το θέμα όμως θα επανέλθω.

Η φέρουσα ικανότητα μετράται στις εξής κυρίως παραμέτρους:

- α. Επάρκεια των φυσικών πόρων ιδίως σε νερό, ακτές και γη
- β. Όρια ανάπτυξης της υποδομής και των οικισμών (θεσμοθετημένων ή άναρχων) συμβατά με τη διατήρηση του περιβάλλοντος και των τοπίων
- γ. Επάρκεια των ανθρώπινων πόρων και της κατάρτισής τους για τον τύπο και την έκταση της ανάπτυξης

Είναι προφανές ότι η φέρουσα ικανότητα του Κουφονησιού π.χ. που μετρά 3 επί 1 χιλιόμετρο και δεν έχει καθόλου υπόγειο νερό είναι περιορισμένη. Θα θεωρούσαμε τρελό όποιον ίδρυε βιομηχανία εμφιάλωσης νερού στο Κουφονήσι. Δεν θεωρούμε όμως τρελό όποιον φτιάχνει ένα ξενοδοχείο 40 ή και 100 κλινών με ημερήσια κατανάλωση ίσως και 40 κυβικών νερού το καλοκαίρι. Αντίθετα τον επιδοτούμε και φτιάχνουμε αποπάνω και εργοστάσιο αφαλάτωσης για να τον διασφαλίσουμε.

Στο σημείο αυτό όμως μπαίνουν και άλλα σημαντικά ερωτήματα. Πόσα και τι μεγέθους νησιά πρέπει να έχουν αεροδρόμιο; Πόσα λιμάνια χρειάζονται σε κάθε νησί. Είναι σωστή η ανάπτυξη που απαιτεί υποθαλάσσια δίκτυα μεταφοράς ενέργειας ή νερού με υδροφόρες ή υποθαλάσσιους αγωγούς ή εργοστάσια αφαλάτωσης. Η σύγχρονη τεχνολογία μάς επιτρέπει όλα αυτά, ακόμη και την οδική διασύνδεση των νησιών με γέφυρες. Ποιά είναι η σωστή απάντηση. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την τεχνολογία για να κάνουμε τη φέρουσα ικανότητα ελαστική αντί περιοριστική έννοια.

Νομίζω ότι η σοφότερη απάντηση είναι του Αποστόλου Παύλου: «Πάντα μοι ἔξεστι ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει». Πρέπει επί τέλους να καταλάβουμε ότι τα νησιά μας και το εύθραυστο περιβάλλον τους σπκώνουν τόσο πληθυσμό και τόσους τουρίστες και πλέον οι. Η αφαλάτωση με την τεράστια κατανάλωση ενέργειας και αναλώσιμων που έχει ίσως είναι λύση για τη Σαουδική Αραβία αλλά όχι για τις Κυκλάδες, που το πολύ-πολύ να δέχονται μια λιμνοδεξαμενή. Το κράτος πρέπει να αρχίσει να λέει όχι σε πολλές από τις τρέχουσες υπερβολές.

Άλλωστε αν δεν γίνει αυτό θα εξαντληθεί η φέρουσα ικανότητα των νησιών τόσο σε ανθρώπινο δυναμικό όσο και σε γη, πολύ σύντομα. Τα περισσότερα νησιά έχουν τώρα πληθυσμούς οικονομικών μεταναστών που κυμαίνονται μεταξύ 20-40% του συνόλου με καλοκαιρινές αιχμές που εγγίζουν το 80%. Η Μύκονος έχει φτάσει τα όρια εξάντλησης της διαθέσιμης γης για δόμηση και ακολουθούν κατά πόδα η Πάρος και η Σαντορίνη. Είναι φανερό ότι τέτοιες καταστάσεις δεν είναι βιώσιμες από καμία οπτική γωνία.

Από την άλλη πλευρά, καλώς ή κακώς, δεν ισχύει για τα νησιά μας το άβατον του Αγίου Όρους. Δεν μπορούμε να περιορίσουμε τη ροή ούτε των τουριστών ούτε των παραθεριστών ούτε των οικονομικών μεταναστών. Μπορούμε όμως να ενθαρρύνουμε έναν τύπο ανάπτυξης που αποφεύγει πολλές από αυτές τις συνέπειες στην πράξη. Ποιος είναι αυτός; Λίγο-πολύ τον έχουμε περιγράψει. Τα βασικά του χαρακτηριστικά είναι τα ακόλουθα:

Πρώτο, ο στόχος της βιώσιμης ανάπτυξης προϋποθέτει τον ισόρροπο χαρακτήρα της. Αποφεύγει τη μονοκαλλιέργεια του τουρισμού και επιδιώκει τη διατήρηση της αγροτικής, αλιευτικής, ναυτιλιακής, μεταλλευτικής, καλλιτεχνικής ή οποιασδήποτε άλλης δραστηριότητας που είναι συμβατή με το περιβάλλον και την παροδοση του τόπου.

Δεύτερο, εφόσον ταυτόχρονος στόχος είναι ο σεβασμός της φέρουσας ικανότητας του νησιού, η οποιαδήποτε δραστηριότητα περιορίζεται στην πρόσβουσα κλίμακα, ώστε ούτε να εξαντλούνται οι φυσικοί πόροι ούτε να καταστρέφεται το περιβάλλον. Αυτό ισχύει ιδίως για την τουριστική και οικιστική δραστηριότητα, τα μεταλλεία-ορυχεία, την αρδευόμενη γεωργία και την αλιεία.

Τρίτο, από τον συνδυασμό των παραπάνω με τον στόχο της βελτιστοποίησης του βιοτικού επιπέδου των πληθυσμών προκύπτει ότι στοχεύουμε σε επιλεκτικό τουρισμό (περιβαλλοντικό και άλλο) καθώς και σε παραθεριστική κατοικία υψηλού επιπέδου, με ανάδειξη της πλούσιας πολιτιστικής κληρονομιάς των νησιών. Αλλά και στην παραδοσιακή γεωργία, κτηνοτροφία, αλιεία, βιοτεχνία όπως και σε ναυτιλιακή, καλλιτεχνική ή και πανεπιστημιακή παιδεία, όπου υπάρχουν οι προϋποθέσεις.

5. Μέσα-προϋποθέσεις-αποτελέσματα

Πώς όμως θα κάνουμε το άλμα από τη σημερινή ζοφερή πραγματικότητα, που ούτως ή άλλως έχει και κοντινή ημερομηνία λήξης, στο νέο πρότυπο ανάπτυξης. Στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς που ισχύει στην ΕΕ και όρα και σε μας, τρία είναι τα μέσα που έχουμε στη διάθεσή μας.

Πρώτα, ο χωροταξικός και οικιστικός σχεδιασμός. Αυτός αναπτύχθηκε πλήρως χτες και σήμερα και όλοι επαινέσαμε τη χρήση του από το Υπουργείο Αιγαίου. Έχοντας όμως πικρή πείρα 25 χρόνων αποτυχίας στην πράξη (ήδη από το 1978 είχα προωθήσει το πρώτο χωροταξικό της Μήλου) οφείλω να τονίσω ότι υπάρχουν πολλά κενά μέχρι να εφαρμοστεί σε όλα τα επίπεδα. Επιπλέον πρέπει να υποταχθεί στους στόχους της βιώσιμης ανάπτυξης που περιγράψαμε και να συντονίζεται με τα άλλα εργαλεία.

Δεύτερο, τα προγράμματα δημοσίων επενδύσεων, τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης, τα προγράμματα των ΟΤΑ καθώς και των δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών. Αυτά αποτελούν μια τεράστια δύναμη διαμόρφωσης, που σήμερα εξαντλείται σε αλληλο-συγκρούσεις και μικροπολιτική. Πρέπει να υποταχθεί και αυτή στη βιώσιμη ανάπτυξη χωρίς παρεκκλίσεις και ανατροπές από τον κάθε διάδοχο ή ανάδοχο.

Τρίτο, η περιβαλλοντική φορολογία. Η φορολογία ακινήτων πρέπει να μεταβληθεί σε όργανο της χωροταξικής πολιτικής. Η οικιστική καταστροφή των νησιών μας είναι αποτέλεσμα της τεράστιας σφοδρότητας υπεραξίας που παράγεται σήμερα από τον τυχαίο τρόπο αδειοδότησης. Αυτό το τεράστιο κίνητρο αυθαιρεσίας δεν μπορεί να αρθεί παρά με οικονομικά μέσα. Καιρός να φορολογηθεί η παραγωγή σκουπιδιών, μπάζων, η αλλοίωση των τοπίων από λατομεία, ιδιωτικά ή δημόσια έργα, οι άλλες πηγές ρύπανσης. Η Ελληνική Εταιρεία έχει πλήρη πρόταση στον τομέα αυτόν.

Κανένα όμως από τα παραπάνω σχέδια και ισχυρότατα εργαλεία δεν πρόκειται να επιτύχει, αν συνεχιστεί ο σημερινός πολυκερματισμός της διοίκησης σε πλήθος συναρμώδια ή αναρμώδια υπουργεία, περιφέρειες, νομαρχίες, επαρχεία, ΟΤΑ που όλοι εμπλέκονται στον ίδιο χώρο και αλληλοεξουδετερώνονται, όταν τα ίδια δεν καταστρέφουν το περιβάλλον με τα έργα τους και τα κτίριά τους. Καμιά συνεπής πολιτική δεν μπορεί να εφαρμοστεί από τέτοια διοίκηση. Γιατί υπάρχει το Υπουργείο Αιγαίου και δεν υπάγεται σ' αυτό όλη η κρατική δράση στον χώρο του Αιγαίου.

Πώς οι σημερινοί πληθυσμοί των νησιών μας, που είναι εθισμένοι στην αυθαιρεσία και την ασοδοσία, θα πιθαστούν σε ένα νέο τύπο ανάπτυξης, χωρίς μια ενιαία εκστρατεία ενημέρωσης και μια συντονισμένη δράση του κράτους που να βγαίνει από έναν φορέα της κεντρικής διοίκησης;

Είμαι πεπεισμένος ότι αν υιοθετηθεί το νέο πρότυπο ανάπτυξης και ακολουθηθεί μια τέτοια πολιτική με συνέπεια, τουλάχιστον για μια πενταετία, θα επιτύχουμε με λιγότερους τουρίστες, με λιγότερη δόμηση, με λιγότερη καταστροφή του περιβάλλοντος και του κοινωνικού και πολιτιστικού ιστού, υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα για τους κατοίκους των νησιών μας. Και μπορούμε να πείσουμε και τους συμπατριώτες μας νησιώτες γι' αυτό, όταν το κράτος πάψει να ηγείται με παραλείψεις, παλινωδίες, ασυνέπεια, αυθαιρεσία και ασυνεννοησία στην καταστροφή των νησιών μας. Αυτή νομίζω είναι η κραυγή απελπισίας αλλά μαζί και ισχυρής ελπίδας που βγαίνει από τη διημερίδα μας.

Ερωτηματικά και προβληματισμός από τη θεσμική προστασία των νησιών του Αιγαίου

Βασίλης Δωροβίνης

Δικηγόρος, Πολιτικός Επιστήμων

Ο χρόνος γραφής του τελικού κειμένου της παρούσας εισήγησης, δηλαδή δέκα επτά μήνες μετά τη διημερίδα που οργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία για το θέμα των νησιών του Αιγαίου, επιτρέπει να δούμε από καλύτερη, μεγαλύτερη απόσταση τα πράγματα. Ουσιαστικά, με τον προηγούμενο Υπουργό Αιγαίου θα λέγαμε ότι έμεινε ημιτελής μια νέα προσπάθεια θεσμικής αλλαγής όσον αφορά την αντιμετώπιση του φυσικού και του ανθρωπογενούς περιβάλλοντος της νησιωτικής ενότητας του Αιγαίου, ενώ με τον νέο Υπουργό δόθηκε ένδειξη αναθεώρησης θετικών ρυθμίσεων που είχαν θεσπισθεί ήδη δίκως και να γίνεται μέχρι σήμερα σαφές αν θα χαραχθεί μια νέα πολιτική για το θέμα, με ποια τυχόν νέα κριτήρια και σε ποιες βάσεις θα στηριχθεί αυτή.

Εκτός όμως από αυτό θα έλεγα ότι στο μεταξύ έχει εκδηλωθεί και σε άλλους χώρους θεμελιωμένη ανησυχία για την εξέλιξη των γενικότερων πολεοδομικών και χωροταξικών πραγμάτων στη χώρα μας. Η ίδια η Ελληνική Εταιρεία, με την αναγγελία του (μυδένου μέχρι σήμερα συνταχθέντος και θεσμοθετηθέντος) «Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδίου» για τη Χώρα, διατύπωσε κριτικές παρατηρήσεις σε μία προσπάθεια που θα έπρεπε, άλλωστε, να είχε ολοκληρωθεί εδώ και δεκαετίες. Σε ένα άλλο επίπεδο, εμφανίζονται σημαντικά κείμενα, με οπτική καθαρή και σαφή και με νομική στήριξη άκρως τεκμηριωμένη, που θέτουν τον δάκτυλο «επί των τύπων των ήλων» της συναρτησίας που έχει επικρατήσει ως προς τις πολεοδομικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα. Ενδεικτικά θα θέλαμε να αναφέρουμε εδώ την πυκνή και θαρραλέα μελέτη του Συμβούλου της Επικρατείας Σωτ. Ρίζου «Η αυτοαναίρεση του ελληνικού πολεοδομικού δικαίου» (στον τιμητικό τόμο για τα 75 χρόνια του ΣτΕ, Αθήνα, 2004, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ), μέσα από την οποία *mutatis mutandis* θίγονται και καίρια θέματα που αφορούν το Αιγαίο.

Στην εισήγηση του σήμερα πρώην Υπουργού Αιγαίου Ν. Σηφουνάκη αναφέρονται μέτρα και νομοθετήματα που μέχρι τη διημερίδα είχαν θεσμοθετηθεί με στόχο την καθιέρωση μιας άλλης μορφής και νοήματος πολεοδομικής πραγματικότητας στα νησιά του Αιγαίου. Η προσπάθεια συνεχίστηκε και μετά τη διημερίδα, ενώ κατ' αυτήν εντάθηκαν αντιδράσεις, όπως λ.χ. στην περιοχή του Δήμου Τήνου, ώστε η κατάσταση να παραμείνει, στην ουσία, όπως αερνόταν μέχρι τότε. Τέτοιες αντιδράσεις βρήκαν, μάλιστα, όπως φάνηκε, ευήκοον ους στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων (και κατ' επίφαση περιβάλλοντος), που την επομένη των αντιδράσεων άφησε να διαρρεύσει η πρόθεσή του να παράσκει «φάρμακο» στους αντιδρώντες, περιορίζοντας την ήδη στενή ζώνη προστασίας του αιγιαλού από 100 στα 50 μ. Έναν μήνα μετά, δυστυχώς έσπευδε και ο υπεύθυνος ΥΠΕΧΩΔΕ της Ν.Δ. Σ. Τσιτουρίδης να ζητήσει να επιτραπεί η δόμηση στο «τυφλό» οικόπεδο των νησιών των Κυκλάδων και σε γήπεδα με κλίση του εδάφους άνω του 35%, ενώ επικροτούσε και τη μείωση της ζώνης προστασίας του αιγιαλού στα 50μ. (εφημερίδες της 19ης Απριλίου 2003).

Παράλληλα, είχαμε και αντιδράσεις μέσα στο ίδιο το τότε κυβερνητικό κόμμα αφού η τότε βουλευτής Κυκλάδων Ελ. Παπαζώη συνόδευσε «αγανακτισμένους» πολίτες των Κυκλάδων στο ΥΠΕΧΩΔΕ και ζήτησε από την αρμόδια Υφυπουργό του «να παγώσουν» τα υπό έκδοση Προεδρικά Διατάγματα με αντικείμενο την πολεοδομική ευτοξία στα νησιά του Αιγαίου. Τελικά, το ΥΠΕΧΩΔΕ τροποποίησε τα υπό έκδοση Π.Δ., σύμφωνα με τη «διαρρεύουσα πρόθεσή του και το αίτημα της Ν.Δ.» αλλά οι «νέες» (δηλαδή παρωχημένες) αντιλήψεις βρήκαν εμπόδιο στο αρμόδιο τμήμα του ΣτΕ. Μέχρι το τέλος του 2003 διατηρούνταν οι εκκρεμότητες, ενώ μετά τις εκλογές ο νέος Υπουργός Αιγαίου Αρ. Παυλίδης εξήγγειλε αορίστως μία «νέα φιλοσοφία» για την «οικιστική ανάπτυξη» των νησιών (εφημερίδες της 30ής και 31ης Μαρτίου 2004, «Καθημερινή», της 4ης Απριλίου και «Ελευθεροτυπία» της 10ης και 11ης Απριλίου). Μέχρι τη σύνταξη του παρόντος, αναμενόταν η εξαγγελία της «νέας φιλοσοφίας».

Κλείνουμε τη μικρή αυτή εισαγωγή παρατηρώντας ότι, και για το θέμα που απασχόλησε τη διημερίδα, έχουμε να κάνουμε, όπως ανάγλυφα άλλωστε αναδεικνύεται μέσα και από τις ίδιες τις εισηγήσεις, με την ίδια, πανομοιότυπη, βα-

ρετή, και βέβαια, καταστροφική διεκυστίνδα η οποία διέπει πλείστα όσα πράγματα και καταστάσεις στη χώρα μας, φυσικά όχι μόνο στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, όταν και όπου εκδηλώνονται μεταρρυθμιστικές προθέσεις και, μάλιστα, όπως αυτές θεομεθεύονται με στόχο τα κακώς κείμενα, που αυτά οδηγούν στον πλήρη κατήφορο της παρακάραξης, της αλλοίωσης, και, σε τελικό βαθμό, του οικονομικού μαρσαμού, τότε από διάφορες πλευρές ξεσπούν αντιδράσεις για να τις βραχυκυκλώσουν. Και πολύ συχνά το καταφέρνουν. Έτσι, ο φαύλος κύκλος συνεχίζεται.

Ας έρθουμε όμως στο κυρίως θέμα μας. Άξονας της εισήγησής μας είναι τρεις ενδεικτικές, βεβαίως, περιπτώσεις νομοθετικής ρύθμισης χωροταξικών και πολεοδομικών θεμάτων για νησιά του Αιγαίου. Συγκεκριμένα, για την Πάτμο (ΥΠΕΧΩΔΕ), για τη Σέριφο και την Κύθνο (Υπουργείο Αιγαίου), με αντίστοιχα Π.Δ. από τα οποία το πρώτο εκδόθηκε το 2001 (ΦΕΚ 621, Δ', 1.8.2001) και τα άλλα δύο το 2002 (ΦΕΚ Δ', αρ. 930 και 931, 24.10.2002). Αναφορές θα γίνουν και στον τελευταίο νόμο που ρύθμιζε, μεταξύ άλλων, και θέματα αιγιαλού και παραλίας (ν. 2971/2001, ΦΕΚ, Α', αρ. 285, 19.12.01) και, μάλιστα, εν όψει της τεκταινομένης, τότε, αλλά μηδέποτε καταληξάσης νέας νομοθετικής ρύθμισης για το ειδικό πλαίσιο χωροταξικού σχεδιασμού του παράκτιου χώρου της Ελλάδας.

Από τα τρία πρώτα Π.Δ. την προσοχή μας θα συγκεντρώσουν μόνο οι χωροταξικές και πολεοδομικές ρυθμίσεις, και αυτές ως προς τον προβληματικό χαρακτήρα που παρουσιάζουν, και όχι ρυθμίσεις αρχιτεκτονικού και μορφολογικού χαρακτήρα, που θα άξιζε πάντως τον κόπο να αναλυθούν με τη σειρά τους ως προς δύο στοιχεία- πρώτα, για το ποιο είναι το ερευνητικό, ιστορικό και αρχιτεκτονικό υπόβαθρό τους, για το αν στηρίζονται στη διαχρονικά εξεταζόμενη αρχιτεκτονική φυσιογνωμία των νησιών, οπότε θα διαπιστωνόταν ποιες, τελικά, είναι οι νομοθετικές αρχιτεκτονικές επιλογές και σε ποια κριτήρια στηρίζονται. Το δεύτερο, με ποια προοπτική καθιερώθηκαν, με ποιες διαδικασίες και με ποιους τελικά τοπικούς ή άλλους φορείς υπήρξε τυχόν συνεργασία.

Από την εξέταση των νομοθετικών κειμένων που αναφέραμε προκύπτει ευθύς εξ αρχής, μάλιστα αν ληφθεί υπόψη όλη η διαδικασία παραγωγής χωροταξικών σχεδίων για τα νησιά του Αιγαίου και η μέχρι σήμερα τύχη τους, το εξής και προτιμούμε να το πούμε ευθύς εξ αρχής πριν προσαγάγουμε τα σχετικά στοιχεία: Από πουθενά δεν προκύπτει ότι δέσποσε ως πρωταρχικό κριτήριο για τις νομοθετικές ρυθμίσεις η διαχρονική γνώση της γεωγραφικής και πολιτισμικής ιδιαιτερότητας κάθε νησιού, αλλά και η φέρουσα ικανότητά του ως προς τις καθοριζόμενες ζώνες δραστηριοτήτων, μάλιστα εκείνης του τουρισμού. Αν τούτο συνδυαστεί με το τι επιτρέπει ως χρήσεις σε αιγιαλό και παραλία ο νέος νόμος 2971, αναπόφευκτα οδηγούμαστε στη διαπίστωση ότι δημιουργείται νέα σύγχυση και ότι όπου γίνεται προσπάθεια να καθιερωθεί κάποιο ρυθμιστικό πλαίσιο, τούτο εξουδετερώνεται από αντιφατικές διατάξεις.

Βεβαίως σε όλα αυτά θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στα νησιά του Αιγαίου έχει, για περισσότερο από τριάντα χρόνια, παρατηρηθεί απουσία χωροταξικής πρόβλεψης και ρύθμισης εκ μέρους του κράτους, το οποίο αρκέστηκε στις γενικότερες ρυθμίσεις κυρίως για οικισμούς κάτω των 2000 κατοίκων και σε κάποια διατάγματα για παραδοσιακούς οικισμούς ως προς τη μορφολογία των οικοδομών, με ενιαίες προβλέψεις για όλη την Ελλάδα. Ενδοιασμοί και αντιρρήσεις ως προς αυτό το είδος των νομοθετικών προβλέψεων προέκυψαν όταν πλέον η λαίλαπα της άναρχης «τουριστικής αξιοποίησης» χτύπησε στα τυφλά όχι μόνο τα νησιά του Αιγαίου, αλλά ολόκληρη τη χώρα και, σήμερα, μετά τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο, αρχίζει να χτυπά τους ορεινούς όγκους. Στην τελευταία περίπτωση, αντί το παράδειγμα των νησιών και των παρακτινίων περιοχών να έχει συνετίσει την κρατική Διοίκηση, αντίθετα θα έλεγα ότι παρατηρείται το ίδιο ακριβώς φαινόμενο της ενθάρρυνσης της λαίλαπας. Δύο πρόσφατα νομοθετικά παραδείγματα, από τα οποία το ένα συντελέστηκε και το άλλο βρίσκεται στα σκαριά, επιβεβαιώνουν τη διαπίστωση αυτή. Πρόκειται για τη «δασική» τροπολογία στο τελευταίο νομοσχέδιο για το κτηματολόγιο, που ήδη ψηφίστηκε, και για το επί 15 χρόνια «μαγειρευόμενο» νομοσχέδιο για τις δασικές εκτάσεις (τελικά ψηφίστηκε και αυτό). Με την εφαρμογή τους, ό,τι είδαμε να συμβαίνει στα νησιά και στις παραλίες, τώρα θα συμβεί στο αστικό και περιαστικό πράσινο και στους ορεινούς όγκους.

Ας έρθουμε, όμως, στα συγκεκριμένα στοιχεία. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα νομοθετήματα που μας απασχολούν, η ζώνη δόμησης καθορίζεται σχεδόν ενιαία στα 100μ. από τον αιγιαλό ενώ για την εκτός σχεδίου δόμηση το όριο κυμαίνεται από τα 4 στα 10 στρέμματα, όταν για παράδειγμα στο νέο Π.Δ. για την περιοχή των Μεσσαγείων, το ανάλογο όριο ανέρχεται στα 20 στρέμματα. Από τις σχετικές συζητήσεις που είδαν το φως της δημοσιότητας δεν γίνεται σαφές με ποιο κριτήριο γίνονται οι διαφοροποιήσεις και πώς συγκροτηματικά εξομβλώματα, που δημιουργήθηκαν σε ευαίσθητες περιοχές των νησιών, θα είναι δυνατόν να αποτραπούν στον εφεξής χρόνο με όρια κατάτμησης τόσο χαμηλά.

Όσον αφορά αδόμετες ζώνες, είναι χαρακτηριστικό ότι κάποτε καθορίζονται στο περίπου από τη γραμμή του αιγιαλού, ενώ τα όριά τους αντί να καθορίζονται συχνά παραμένουν κυμαινόμενα.

Ως προς την προστασία βιοτόπων, υδροτόπων, υδροβιότοπων και ρεμάτων καθορίζεται απόσταση 20 μ. (Πάτμος) ή και 15 μ. (Σέριφος) από τα όριά τους για την οικιστική ανάπτυξη, πράγμα εξωφρενικό για τη λειτουργία ειδικά των υδροβιότοπων και των βιοτόπων, ενώ σε μία περίπτωση ο θεωρηθείς αντισυνταγματικός νόμος 1734/87 περί βασκοτόπων από το ΣτΕ, σε ένα από τα νομοθετήματα που αναφέραμε καθίσταται σημείο αναφοράς...

Από το άλλο μέρος, καθιερώνονται σειρές εξαιρέσεων τόσο στα τρία νομοθετήματα για τα νησιά όσο και στον νόμο για τον αιγιαλό, με παρεκκλίσεις από τους διατυπωμένους κανόνες κτιριοδομίας και χρήσης της παραλίας και του αιγιαλού, αλλά ακόμα και για το τ.μ. συνολικής επιφάνειας των ορόφων (Σέριφος ά. 3 παρ. 21, ά. 4, Α. 1 - αιγιαλός ά. 13 και 14).

Ως προς τις δομήσιμες επιφάνειες, παρατηρείται κι εδώ κυμαινόμενη ρύθμιση για τις εκτός σχεδίου περιοχές, και αυτό βέβαια θα πρέπει να συνδυαστεί με την προωθούμενη (με διαρκώς παραγόμενα νέα νομοθετήματα, όπως ο νόμος 2919/2001 και αυτός) νομιμοποίηση αυθαιρέτων κατασκευών και στα νησιά για την «τουριστική ανάπτυξη» τους.

Σε όλα αυτά τα νομοθετήματα όπως και σε πλείστα άλλα των τελευταίων ετών, παρατηρούμε επιπλέον και νεοπαγείς σοριστίες του τύπου «πρέπει να» ή «δεν πρέπει να» (Σέριφος ά. 5. 3, α), πρωτοφανείς για ορθολογική νομοτεχνική παραγωγή.

Τέλος, η καταχρηστική έκφραση για την εξυπηρέτηση «υπερέτερου δημοσίου συμφέροντος» (αιγιαλός, ά. 2, παρ. 3) με την σοριστία της και με τη συστηματική αποφυγή κάθε συγκεκριμένου αιτιολογικού προσδιορισμού, που δυστυχώς και το ΣτΕ δεν έχει σταματήσει να δέχεται ακατάπαυστα, έχει γίνει το κλειδί για κάθε είδους αυθαιρέσιες και προσβολές του περιβάλλοντος, υπό την πίεση σχέσεων πελατειακών και συμφερόντων εργολαβοκατασκευαστικών.

Πέρα από όσα κριτικά αναπτύξαμε, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι στα εξεταζόμενα Π.Δ. συναντώνται και διατάξεις τολμηρές και, θα λέγαμε, και πρωτοπόρες για τα γνωστά ελλαδικά δεδομένα. Έτσι, στο Π.Δ. για την Πάτμο (άρθρο 2, Β', παρ. 18) έχει ενσωματωθεί διάταξη σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται η αναστήλωση ερειπωμένων κτισμάτων ή κατεδαφιστέων ως ετοιμόρροπων ή επικινδύνων, αντιπροσωπευτικών της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, έστω και εάν οι απαιτούμενες να εκτελεσθούν εργασίες αντίκεινται στις διατάξεις του παρόντος Π.Δ.

Πριν τερματίσουμε την παρουσίασή μας, θα θέλαμε να επανέλθουμε με άκρα συντομία και από εδώ στην κακοδαμονία γενικών θεσμών, οι οποίοι όμως άφευκτα εμπλέκονται στην όποια πολεοδομική πολιτική και για τα νησιά του Αιγαίου, όσο καινοτόμα και αν θέλει να εμφανίζεται. Πρόκειται καταρχήν για τη χρεωκοπία των Επιτροπών Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ), χρεωκοπία που ήδη συνάπτεται με την ίδια τη σύνθεσή τους. Ο ρόλος τους είναι καθοριστικός, γι' αυτό και καμία νέα πολιτική δεν πρόκειται να ευδοκιμήσει δίκως ριζική αναμόρφωση ή και αντικατάστασή τους με άλλον θεσμό.

Ένα δεύτερο θέμα, άμεσα συναπτόμενο και αυτό με τα νησιά του Αιγαίου, ίσως μάλιστα κατεχοκνή με αυτά, είναι η με μοναδικό τρόπο για όλη την Ευρώπη ισχύουσα στη χώρα μας εκτός σχεδίου δόμηση. Πώς να καθιερωθούν στο Αιγαίο νέα συστήματα ρυθμίσεων για τη δόμηση εκτός οικισμών, όταν εξακολουθεί να κυριαρχεί το γενικό αυτό σύστημα σε όλη τη χώρα. Ο κ. Οικονόμου, και εδώ και σε πρόσφατη έρευνα που συνυπέγραψε, ανήγαγε το «φαινόμενο» στο ΑΕΠ και στην ύπαρξη μεγάλου αριθμού μικροϊδιοκτητών στην Ελλάδα. Όμως η ίδια ακριβώς «ζήτηση», με το ίδιο αποτέλεσμα, εκδηλώνεται και από την πλευρά των μεγαλοϊδιοκτητών, όχι μόνο στα νησιά του Αιγαίου αλλά τελευταία και στους ηπειρωτικούς, ορεινούς όγκους. Τίθεται, λοιπόν, και ως προς το θέμα αυτό το ζήτημα της αλλαγής γενικών συστημάτων δόμησης. Υπάρχουν άλλα συστήματα, όχι απλώς νοητά αλλά και εφαρμοζόμενα σε άλλες χώρες. Ένα από παράδειγμα αναφέρω, περαιώνοντας, από τη σουηδική νομοθεσία: ήδη με νόμο του 1950 στο σουηδικό αρχιπέλαγος, μεταξύ Σουηδίας και Φινλανδίας, έχει απαγορευθεί, ακόμα και όταν επιτρέπεται σε συγκεκριμένες περιοχές εκτός οικισμών, η δόμηση κτηρίων που μπορεί να είναι ορατά από τη θάλασσα....

Ανακεφαλαίωση εισηγήσεων

Χάρις Καλλιγά

*Αρχιτέκτων Ph.D., Διευθύντρια Γενναδείου Βιβλιοθήκης
Πρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς Ελληνικής Εταιρείας*

Θα παραλάβω την έδρα γιατί ο κ. Ανδρέας Συμεών ο οποίος είχε αναλάβει να διευθύνει τη συζήτηση δυστυχώς δεν θα μπορέσει να έρθει κι έτσι θ' αναλάβω το βάρος του συντονισμού της στρογγυλής τράπεζας. Θα προσπαθήσω κατ' αρχάς να κάνω μια σύντομη σύνοψη αυτών που προηγήθηκαν. Οι εισηγήσεις ήταν εξαιρετικά πυκνές κι ήταν δύσκολο να κρατηθούν σημειώσεις. Και δεν υπήρχε χρόνος για την επεξεργασία τους.

Η διημερίδα ξεκίνησε με το καλωσόρισμα του κ. Κώστα Καρρά, προέδρου της Ελληνικής Εταιρείας, ο οποίος τόνισε το ενδιαφέρον της Ελληνικής Εταιρείας για το θέμα των νησιών του Αιγαίου και αναφέρθηκε στην προϊστορία της οργάνωσης αυτού του μικρού συνεδρίου. Στη συνέχεια η κ. Ιωάννα Σωτηρίου-Δωροβίνη έδωσε στοιχεία για το πώς απειλούνται οι οικισμοί και δεν αναφέρθηκε στα ευρύτερα θέματα περιβάλλοντος, τα οποία όμως υπονοήθηκαν εφόσον τα νησιά αποτελούν ένα σύνολο όπου είναι δύσκολο να ξεχωρίσεις το φυσικό από το ανθρωπογενές περιβάλλον. Επίσης, ανέπτυξε συνοπτικά την ιστορική διαδρομή των οικισμών αυτών, έκανε αναφορές σε σύνολα σχεδιασμένα και μη και στο φαινόμενο της εξάπλωσης των οικισμών, του δομημένου χώρου, πέρα από τη φέρουσα ικανότητα των νησιών καθώς και στις προσπάθειες που γίνονται από το 1923 για χωροταξικό σχεδιασμό του οποίου όμως η εφαρμογή δεν έχει προχωρήσει παρά μόνο εξαιρετικά αποσπασματικά. Έγινε επίσης προσπάθεια για την αναζήτηση των αιτιών αυτής της κατάστασης.

Έχει ζητηθεί από τα υπουργεία που είναι υπεύθυνα για τον έλεγχο, τη θεσμοθέτηση, την εφαρμογή των όποιων κανόνων ισχύουν, να μας παρουσιάσουν τις απόψεις τους και σε ποιο σημείο βρίσκονται τα πράγματα, ο έλεγχος, όλα τα σχετικά στοιχεία. Από πλευράς ΥΠΕΧΩΔΕ εστάλη μία ανακοίνωση μόνο από την υφυπουργό κ. Ροδούλα Ζήση, η οποία μας επαίνεσε για το ενδιαφέρον μας και αναφέρθηκε στα γνωστά προβλήματα που είναι τα προβλήματα που θ' ακούσετε στη συνέχεια και που τελικά τα είδαμε απ' όλες τις πλευρές νομίζω αυτές τις μέρες, θεωρεί ότι υπάρχουν οι προοπτικές να προχωρήσει κάτι σχετικά με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, με στρατηγική αειφόρου ανάπτυξης. Ήταν πάντως ένα σύντομο μήνυμα. Άλλος εκπρόσωπος του ΥΠΕΧΩΔΕ δεν ήρθε. Επίσης δεν υπήρχε κάτι από το υπ. Πολιτισμού. Αντίθετα απ' το υπ. Αιγαίου είχαμε την ομιλία της κ. Μαρίας Παπαθεοδώρου, η οποία μας μετέφερε τις προσπάθειες που κάνει το υπουργείο και το τι έχει γίνει μέχρι στιγμής. Κατ' αρχάς αναφέρθηκε στις πιέσεις που υπάρχουν, δηλαδή ότι τα τελευταία χρόνια υπήρξαν 7.000 αιτήσεις, σαν να επρόκειτο δηλαδή να χτιστούν δέκα οικιστικά σύνολα, για ανεγέρσεις οικοδομών στο Αιγαίο και στο θαμνικό πλαίσιο και την προβληματική σε σχέση με την εποπτεία και την εφαρμογή του πλαισίου που προτείνει το υπ. Αιγαίου. Μέσα στα μέτρα που προτείνονται είναι η δυνατότητα να χαρακτηρίζονται τα κτίσματα διατηρητέα, να υπάρχουν ειδικοί όροι δόμησης. Επίσης για τη διαμόρφωση του θαμνικού πλαισίου εκπονήθηκαν Διατάγματα απ' το 2000 μέχρι το 2003 για ειδικούς όρους σε 27 νησιά, για τα εκτός σχεδίου, για την κατάργηση των παρεκκλίσεων, για μέγιστο δόμησης στα 150 τ.μ., για αποκεντρωμένες υπηρεσίες και άλλα διάφορα. Υπάρχει ένας νέος οργανισμός του υπ. Αιγαίου, του 2002, όπου γίνεται ανασυγκράτηση και περιφερειακά γραφεία, 13 τον αριθμό.

Στη συνέχεια οι χωροτάκτες που εκπροσωπούν φορείς έκαναν εισηγήσεις και ήταν ο κ. Γ. Καρανίκας εκ μέρους του Συλλόγου Χωροτακτών, ο κ. Ι. Στεφάνου εκ μέρους του Πολυτεχνείου, η κ. Κ. Γεράρδη εκ μέρους του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και ο κ. Γ. Μιχαήλ εκ μέρους του Συνηγόρου του Πολίτη. Οι δύο πρώτοι ουσιαστικά διαφοροποιήθηκαν από τις υπόλοιπες εισηγήσεις του συνεδρίου ενώ οι άλλοι δύο εξέθεσαν απόψεις που αναπτύχθηκαν και από τους χωροτάκτες που μετείχαν χωρίς να εκπροσωπούν φορείς. Η κ. Γεράρδη παρουσίασε εντελώς ειδικά τεχνικά θέματα που αφορούν κυρίως ρυθμίσεις του παράκτιου χώρου και εξέθεσε τους στόχους για τον παρά-

κτιο χώρο, για τους μηχανισμούς ελέγχου αγοράς γης, για τις συμφωνίες με χρήστες γης, για τα οικονομικά κίνητρα και τις αρχές για τη βιώσιμη ανάπτυξη, τι ειδικότερα προβλέπεται για τα νησιά, συγκράτηση και σταθεροποίηση πληθυσμού, ολοκληρωμένη οικονομική ανάπτυξη, προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ολοκληρωμένος νησιωτικός σχεδιασμός, ικανότητα φυσικών οικοσυστημάτων και πόρων, κινητοποίηση πληθυσμού για κοινή ευθύνη, γεωγραφική ενότητα, καθορισμός της και πολλά ακόμη όπως και για ορισμένες κατευθύνσεις προς την πραγματοποίηση αυτών των στόχων.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι όπως φαίνεται οι Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες οι οποίες εκπονήθηκαν χωρίς να έχουν θεσμοθετηθεί στην πλειοψηφία τους ως τώρα θεωρείται ότι έχουν για ξεπεραστεί και αντί αυτών θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια, τα οποία όμως ακόμα δεν είναι γνωστό ποιος τα διαχειρίζεται, δηλαδή υπάρχει αυτή τη στιγμή κάποιο κενό. Όσον αφορά τον κ. Γ. Μιχαήλ, μας παρουσίασε κάποιες περιπτώσεις προαφυγής στον Συνήγορο του Πολίτη οι οποίες θα είχαν ίσως μια γραφικότητα, αν δεν ήταν τόσο σοβαρές. Οι υπόλοιποι χωροτάκτες όπως είπαμε ανέπτυξαν απόψεις παρόμοιες με αυτές των άλλων οκτώ που έκαναν ανάλυση για τα νησιά του Αιγαίου. Οι εισηγήσεις επικεντρώθηκαν στις Κυκλάδες και στα μικρά νησιά της Δωδεκανήσου, δηλαδή καθόλου δεν αναφέρθηκαν η Ρόδος και η Κως. Ελάχιστα αναφέρθηκαν τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου, περισσότερο η Λέσβος, ελάχιστα η Σάμος και η Χίος, καθόλου τα βορειότερα, η Σαμοθράκη και η Θάσος, επίσης καθόλου σχεδόν οι Β. Σποράδες, ίσως να έγινε κάποια μνεία της Σκύρου. Επίσης σχεδόν καθόλου δεν έγινε αναφορά στα Κύθηρα. Αντί-κύθηρα και στα νησιά του Αργολοπονικού. Κάποιοι από τους χωροτάκτες αναφέρθηκαν σε γενικά θέματα, οι κύριοι Α. Ρωμανός, Γ. Καρανίκας, Δ. Οικονόμου και Χ. Κοκκώσης, άλλοι είχαν ως αφετηρία συγκεκριμένα παραδείγματα όπως ο κ. Ι. Στεφάνου κι άλλοι ανέπτυξαν ειδικές εφαρμογές όπως κι ο Δ. Φιλιππίδης για τη Νάξο, η κ. Ρ. Κλουτσιανιώτου για την Κέα, ο κ. Γ. Διαμαντόπουλος για την Τήλο και ο κ. Α. Κάρτας για τη Σύρο, ο οποίος με αφετηρία τη Σύρο αναφέρθηκε σε μερικά γενικότερα προβλήματα.

Τα προβλήματα είναι κοινά και οι ανάγκες κοινές και η προστασία πρέπει να γίνει με τη μεγαλύτερη δυνατή ταχύτητα διότι ο ρυθμός με τον οποίο γίνονται οι καταστροφές είναι ταχύτατος και υπάρχει γενικά η διαπίστωση ότι έχουν αποτύχει τα όργανα που σήμερα είναι υπεύθυνα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και ότι ακόμα και αν τώρα επιδιωκόταν η θεσμοθέτηση αυτών των ειδικών χωροταξικών μελετών που είχαν ξεκινήσει τη δεκαετία του 1990, μερικά πράγματα θα μπορούσαν να σωθούν.

Ακολούθησαν οι εισηγήσεις τεσσάρων αρχιτεκτόνων οι οποίοι αναφέρθηκαν σε ειδικά προβλήματα που πάλι ξεκινούσαν από κοινές διαπιστώσεις με τους χωροτάκτες για την αδυναμία ο έλεγχος να είναι ουσιαστικός και δημιουργικός, για το ότι υπάρχει πάντα η διάθεση καταστολής η οποία όμως επιβραβεύει εντέλει την παρανομία, για το ότι δεν ενθαρρύνεται δημιουργικά η σωστή εξέλιξη. Αυτά που παρουσιάστηκαν ήταν δύο ανακοινώσεις για τη Σαντορίνη, μία που είχε τη σύγκριση Σύμης και Μονεμβασίας και μία για τη Σύμη. Μετά από αυτά είχαμε τις εισηγήσεις άλλων ειδικοτήτων, δηλαδή μία πολύ σημαντική εισήγηση του κ. Μ. Σκαύλλου για το περιβάλλον, που μας πρόσφερε πάρα πολλά στοιχεία γιατί πιστεύω ότι μας διευκρίνισε και σημεία που ήταν σκοτεινά και κατηύθυνε τη σκέψη προς θέματα που δεν είχαμε φανταστεί, όπως φερ' ειπείν την ανάγκη ανάπαυσης των τουριστικών οικισμών, που δεν είχαμε συνειδητοποιήσει. Στη συνέχεια ο κ. Γ. Παλαιοκρασάς έκανε μία εισήγηση με προτάσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη στα νησιά, με στόχους όπως τη βελτιστοποίηση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού, την ανάγκη ο όγκος να μην ξεπερνάει τη φέρουσα ικανότητα, να μην υπάρχει το άβυστο, η αναπτυξιακή πολιτική, ο χωροταξικός σχεδιασμός και η διοικητική δομή να υπηρετούν με ενιαία έκφραση τα νησιά. Έδωσε και κάποια άλλα στοιχεία για την ενθάρρυνση της ανάπτυξης, για το πώς να είναι ισόρροπη, πώς να είναι στην πρέπουσα κλίμακα και βέβαια τόνισε κι εκείνος όπως και πολλοί άλλοι εισηγητές, την τεράστια ανάγκη παιδείας. Αυτό είναι ένα από τα βασικότερα στοιχεία για την ανόρθωση της καταστροφής στα νησιά.

Ο κ. Π. Χάλαρης, προς τιμήν της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, έστειλε ένα εξαιρετικό κείμενο για το πώς κατανοεί την πόλη του και το μέλλον της και τον τρόπο που πρέπει να τα διαχειριστεί. Ο κ. Β. Δωροβίνης επεσήμανε μερικά αρκετά καίρια θεσμικά προβλήματα και θα ήθελα να σταθώ σ' αυτό το σημείο όπου προτείνει να κηρυχθούν αδόμητες οι εξωαστικές περιοχές με εξαίρεση τις δομήσιμες, που αντιστρέφει πράγματι τη σημερινή κατάσταση. Επίσης είχαμε μία εισήγηση για τα προβλήματα των αρχαιολογικών χώρων από τον κ. Α. Μαζοράκη Αιγιάν για τον τρόπο που οι κάτοικοι μπορούν ν' αντιμετωπίσουν μερικά δύσκολα θέματα των νησιών, από την κ. Ε. Κρητικού με αφορμή τη λιμνοδεξαμενή της Σύμης. Έγιναν 23 οι εισηγήσεις αυτό το διήμερο και ήταν εξαιρετικά πυκνές και ενδιαφέρουσες όλες.

Συζήτηση στρογγυλής τράπεζας

Ο Πρόεδρος: Χόρις Καλλιγά, Αρχιτέκτων Ph.D. Πρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Διευθύντρια Γενναδείου Βιβλιοθήκης

Συμμετέχουν: Νίκος Σηφουνάκης, Υπουργός Αιγαίου
Στέφανος Μάνος, Βουλευτής Α' Αθηνών
Γιάννης Παλαιοκρασάς, Πρώην Επίτροπος Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Κλειτώ Γεράρδη, Αρχιτέκτων-Πολυεσδόμος, Ακ. Καθηγήτρια ΕΜΠ, Πρόεδρος Εθνικής Επιτροπής Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Πριν παραχωρήσω το λόγο σε καθέναν από τους τέσσερις εκλεκτούς προσκεκλημένους στη συζήτηση της στρογγυλής τράπεζας, θα ήθελα να διαβάσω μερικά λόγια που έστειλε ο κ. Α. Συμεών. Κατ' αρχάς θέτει ένα ερώτημα προς τους συμμετέχοντες, αν οι εισηγητές θεωρούν ότι το θεσμικό οπλοστάσιο της πολιτείας διαθέτει επαρκή και κατάλληλα εργαλεία για την άσκηση χωροταξικής, πολεοδομικής πολιτικής, που να ανταποκρίνονται στα προβλήματα ή που να τα αντιμετωπίζουν.

Ο κ. **Ανδρέας Συμεών** γράφει: «Τι γίνεται μέσα στον τυπικό αιγαιοπελαγίτικο οικισμό, έναν οικισμό που είναι χαρακτηρισμένος παραδοσιακός, τι σημαίνει αυτός ο χαρακτηρισμός. Ουσιαστικά ότι ο οικισμός διέπεται από έναν κανονισμό που ρυθμίζει τα σχετικά με τις νέες οικοδομές. Πόσο και πώς και με ποια μορφολογία μπορούμε να οικοδομήσουμε.

Τα υφιστάμενα κτίρια με εξαίρεση τους οικισμούς που είναι χαρακτηρισμένοι διατηρητέα μνημεία δεν προστατεύονται. Αποτέλεσμα παρεμβάσεις και προσθήκες με λείους χάρτινους σοβάδες κ.λπ., που αλλοιώνουν ανεπανόρθωτα τον χαρακτήρα μιας χειροποίητης αρχιτεκτονικής. Ακόμα λιγότερο προστατεύεται ο δημόσιος χώρος και επιμέρους στοιχεία που τον συναποτελούν. Και βέβαια δεν προστατεύονται οι χρήσεις, ώστε ακόμα και στην περίπτωση που διασώζεται το κελύφος, αυτό μετατρέπεται σε σκηνικό μιας άλλης ποιότητας ζωής. Κι ερχόμαστε στις νέες οικοδομές, αυτές που διέπονται από κάποιο ειδικό οικοδομικό κανονισμό. Αποτέλεσμα, η παραχάραξη της λεγόμενης παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, η παραγωγή ενός κακόγουστου κτις που νοθεύει τη γνήσια ιστορική αρχιτεκτονική, δημιουργώντας μια πλήρη σύγχυση. Αυτοί οι κανονισμοί μπορεί να ήταν χρήσιμοι σε μια ορισμένη μεταβατική περίοδο, όταν η τάση ήταν η αναπαραγωγή της αθηναϊκής πολυκατοικίας στα νησιά.

Είναι όμως το κατάλληλο εργαλείο προστασίας σήμερα; Ή μας χρειάζονται κανονισμοί που να ενθαρρύνουν για όσους το επιλέγουν την αναζήτηση πιο δημιουργικών τρόπων να σταθούμε απέναντι στην αρχιτεκτονική μας κληρονομιά με τη δημιουργία μιας ποιοτικής σύγχρονης αρχιτεκτονικής, συμβατής προς την ιστορική αρχιτεκτονική αλλά διακριτής. Τι γίνεται έξω από τους οικισμούς, στην ύπαιθρο με τη δόμηση εκτός ορίων οικισμών, η υφιστάμενη νομοθεσία επιτρέπει ουσιαστικά τη δημιουργία άτυπων οικισμών σε οικόπεδα 4 στρεμμάτων, γεννιέται ένα αστικοαγροτικό μórφωμα ανάλογο με αυτό που αναπτύσσεται στην περιastική ζώνη των πόλεων, το οποίο αργά αλλά σταθερά έρχεται ν' αντικαταστήσει το μοναδικό αιγαιοπελαγίτικο τοπίο, την ανεμοδαρμένη χρυσαφένια γη, που την εμψυχώνουν η μακράν παρουσία του ανθρώπου με τις ξερολιθιές, τα ξωκλήσια και τις στοιχειώδεις αγροτικές κατασκευές.

Τα Διοτάγματα Σηφουνάκη επιχειρούν να βελτιώσουν την εκτός σχεδίου δόμηση, όμως παραμένει το γεγονός ότι η δημιουργία ενός άτυπου άμορφου οικισμού θα εξακολουθήσει παράλληλα με στοιχειώδεις διαδικασίες. Εφόσον δεν υπάρχουν θεσμοθετημένα χωροταξικά σχέδια, χωροθετούνται ξενοδοχεία στη μια μετά την άλλη παραλία ώστε να μη μείνει τίποτα αλώβητο από ανάπτυξη, ενώ οι δημοτικές αρχές εκχωρούν αβέρτα άδειες για ομπρέλες και ξαπλώστρες ή για εγκατάσταση μπαρ με θορυβώδη μουσική. Και ρωτώ, αυτό θέλουμε για την προστασία του τοπίου των νησιών μας; Γιατί μη γελιόμαστε, εκεί είμαστε και πολύ περισσότερο εκεί βαδίζουμε, γιατί αυτό είναι που μπορεί να μας δώσει, εκεί οδηγεί το είδος των θεσμικών εργαλείων που διαθέτουμε. Αυτό που περιέγραψα είναι το πού πηγαίνουμε με βάση τη νόμιμη δόμηση.

Μήπως έφτασε η ώρα να δώσουμε συγκεκριμένο θεσμικό περιεχόμενο στην αρχή της φέρουσας ικανότητας ενός τόπου που εισάγουμε το Ε' τμήμα του ΣτΕ. Είναι το δικαίωμα δόμησης αναγκαίο παρακολούθημα της ιδιοκτησίας. Και αν ναι, πώς εξασφαλίζουμε την επιβίωση του αδόμητου τοπίου σε εκτεταμένες ζώνες που καλύπτουν το μέγιστο μέρος ενός νησιού. Μήπως μεταφέροντας τα δικαιώματα δόμησης σε πυκνούς πυρήνες, νέους πυκνούς οικισμούς-χωριά. Μήπως έφτασε η ώρα για νέους οικοδομικούς κανονισμούς που ενθαρρύνουν τη δημιουργικότητα, την παραγωγή μιας συμβατής αλλά διακριτής αρχιτεκτονικής.»

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Θα ήθελα να καλέσω τους μετέχοντες στη συζήτηση να κάνουν από μια σύντομη εισήγηση και να ακολουθήσει συζήτηση μεταξύ των τεσσάρων τους πριν γίνει η συζήτηση με το κοινό.

Ο Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ: Κατ' αρχάς μια πρόχειρη γενική τοποθέτηση. Θέλω να ευχαριστήσω για την πρόσκληση και βεβαίως να συγχαρώ την Ελληνική Εταιρεία γιατί για άλλη μια φορά πράγματι πήρε μια πρωτοβουλία για ένα θέμα που είναι πάρα πολύ σοβαρό, όσο και αν στην εποχή μας, για τη συντριπτική πλειοψηφία του κόσμου και του λαού, κι αυτό είναι ζητούμενο, αυτό δεν έχει ενδιαφέρον ή κι αν έχει ενδιαφέρον, το ενδιαφέρον της μάζας είναι στην αντίθετη κατεύθυνση από αυτήν που υποτίθεται σήμερα συζητάμε. Οι νέοι άποικοι, που μπορεί να είναι ξενοδόχοι της «κακιάς ώρας» με την έννοια ότι δεν υπάρχει προοπτική σ' αυτό του είδους την επένδυση και σ' αυτού του είδους την τουριστική εκμετάλλευση, είναι μια μίζερη κατάσταση. Έτσι λοιπόν υπάρχει χάσμα, το οποίο βεβαίως έχει να κάνει κατ' αρχήν, όπως και πριν ελέγχθη, με την παιδεία μας, δηλαδή την παιδεία την οποία έχουμε λάβει όλοι οι Έλληνες, στο τι σημαίνει ποιότητα ζωής, τι σημαίνει έλλειψη σεβασμού στο τοπίο ή στο περιβάλλον, τι σημαίνει αυτό που παρέλαβες να το μεταφέρεις και να το παραδώσεις. Εγώ θα πω μονάχα ότι αν κανείς βρεθεί τώρα σ' ένα ελικόπτερο και πετάξει πάνω από κάποια νησιά, κυρίως αυτά που έχουν τη μεγάλη τουριστική ανάπτυξη, και δει και κάποιες αεροφωτογραφίες που υπήρχαν στο υπ. Συντονισμού κάποτε, θα δει την εξάπλωση, ότι οι οικισμοί έχουν περίπου εξαφανιστεί, δεν υπάρχει αυτή η σχέση φύσης-οικισμών, είναι διάσπαρτα τα πάντα. Έτσι γίνεται αντιληπτό ότι κατασκευάστηκε το τελευταίο 25 χρόνια δεν είχε κατασκευαστεί τους τελευταίους 25 αιώνες.

Θα ήθελα λοιπόν να πω ότι στην Ελλάδα, κυρίως για τα νησιά, είναι πάρα πολύ αργά και δεν είναι μόνο αυτό το αρνητικό, είναι ότι δεν υπάρχει εκείνος ο μηχανισμός που θα μπορέσει να ωθήσει την Πολιτεία και βεβαίως Πολιτεία δεν είναι μόνο η Κυβέρνηση, Πολιτεία είναι και τα κόμματα, Πολιτεία είναι και η Τοπική Αυτοδιοίκηση Α' και Β' βαθμού, είναι όλοι μαζί. Ένας μόνος του δεν φτάνει. Δεν μπορώ να σας πω ότι είμαι πάρα πολύ αισιόδοξος. Αν' τη φύση μου είμαι αισιόδοξος, δεν είμαι πεσιμιστής, όμως η πραγματικότητα είναι αυτή. Και από την άλλη πλευρά θέλω να πω ότι αν εμείς κάναμε μια προσπάθεια ως υπ. Αιγαίου, μέσα στο περιορισμένο θεσμικό πλαίσιο που μας δίνει, αυτό το κάναμε για έναν και μόνο λόγο. Η συγκυρία ήταν καλή και βεβαίως και η Κυβέρνηση και ο Πρωθυπουργός κυρίως, με το Διάταγμα 326 που εκχώρησε την ευθύνη της αρμοδιότητας σ' εμάς, ένα μέρας τουλάχιστον της ευθύνης, από το ΥΠΕΧΩΔΕ, το έκανε πιστεύω διότι πείσαμε ότι μπορούσαμε εκείνη τη χρονική συγκυρία, πριν από τρία περίπου χρόνια, αυτό να το κατορθώσουμε.

Δεν είναι εύκολο πράγμα. Όσοι από σας έχετε πάει τον τελευταίο καιρό στα νησιά θα δείτε ότι το υπ. Αιγαίου και ο ομιλών δεν είναι και πολύ αγαπητοί, όμως ξέρετε αυτά είναι παραδοικά, σας το λέω με την εμπειρία ενός ανθρώπου ο οποίος είναι 15 χρόνια στη Βουλή. Ξεκίνησα πριν από 20 χρόνια μια άλλη προσπάθεια σ' ένα μεγάλο νησί, τη Λέσβο, όπου κι εκείνη η προσπάθεια στην αρχή δεν είχε την ανταπόκριση του κόσμου, ίσα-ίσα είχε το αντίθετο. Στη συνέχεια όμως ήρθε το πλήρωμα του χρόνου όπου έγινε κατανοητό εκείνο το οποίο εμείς θέλαμε να κάνουμε -εγώ και οι συνεργάτες μου βλέπαμε λίγο πιο μακριά τότε- απέδωσε και πολιτικά. Αυτό το λέω σχετικά με την έννοια του πολιτικού κόστους που πολλές φορές βάζουμε εμείς οι πολιτικοί. Υπάρχει το πολιτικό κόστος παντού, και σ' άλλα κράτη υπάρχει όπου υπάρχει Δημοκρατία δυτικού τύπου, ας την πούμε έτσι, το πολιτικό κόστος υπάρχει. Το θέμα είναι αν το έχουμε καλλιεργήσει εμείς περισσότερο ή οι άλλοι μόδεσαν και δεν το καλλιεργήσαν.

Είμαι από εκείνους που πιστεύουν πραγματικά ότι αυτό που έκανε ο Αντώνης Τρίτσης το 1982 ήταν μια μεγάλη επανάσταση, οι ΕΠΑΕ π.χ. που πριν αναφέρθηκαν ήταν μια μεγάλη επανάσταση, όμως έκλεισαν τον κύκλο τους. Είναι απλά συνδικαλιστικά όργανα που συμμετέχει ο εκπρόσωπος της Νομαρχίας, της Τ.Α., του υπουργείου Χ, του υπουργείου Ψ και απλώς αυτό είναι ένα συνδικαλιστικό όργανο και τίποτα περισσότερο. Δεν προτείνει, και βεβαίως έχει και άγνοια από ένα σημείο και μετά, και βεβαίως στις μικρές τοπικές κοινωνίες είναι ξεπερασμένα ως θέματα. Πιστεύω λοιπόν ότι ήρθε ο καιρός όπου το δημοκρατικό δικαίωμα δεν ορίζεται μέσα σε θέματα που έχουν να κάνουν με την προστασία του τοπίου και βεβαίως πολλές φορές με την αισθητική. Η αισθητική δεν συνδικαλιζεται, όπως και η προστασία δεν συνδικαλιζεται, άρα πρέπει να το ξεπεράσουμε και να φύγουμε, έκλεισε τον κύκλο του αυτό το πράγμα.

Εμείς λοιπόν δημιουργήσαμε τα γραφεία και τα τμήματα προστασίας περιβάλλοντος της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στις πρωτεύουσες των νομών του Αιγαίου κι εκεί που υπάρχουν τα επαρχεία, αυτά τα 13 γραφεία, τα στελεχώσαμε με αρχιτέκτονες και περιβαλλοντολόγους και βεβαίως και τεχνολόγους μηχανικούς που θα κάνουν την επίβλεψη και την αυτοψία. Επτά φορές, από τη στιγμή κατά την οποία θα πάρει κάποιος την άδεια μέχρι που θα κλείσει, θα γίνεται αυτοψία, δεν θα γίνεται αυτό που γινόταν ως τώρα. Κι έτσι πιστεύουμε κάποια πράγματα θα βελτιωθούν. Βε-

βαίως τα Διατάγματα για τα περίπου 30 νησιά, για την εκτός οικισμών δόμηση, πιστεύω ότι θα λειτουργήσουν καταλυτικά και θα λειτουργήσουν καταλυτικά και μέσω αυτών των μηχανισμών. Έτσι ακόμα και το ΣΧΟΠ που εμείς λειτουργούμε στις περιοχές κατ' αντικατάσταση των ΕΠΑΕ, θα καταργηθούν και αυτά και θ' αντικατασταθούν από τις υπηρεσίες. Ο πολίτης θα πηγαίνει στην υπηρεσία, όπως πηγαίνει στην Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων και αυτή η υπηρεσία θα αποφοινείται, βάσει ενός θεσμικού πλαισίου, γιατί το μεγάλο πρόβλημα είναι το θεσμικό πλαίσιο. Το ίδιο πράγμα θα γίνεται πλέον και με το υπ. Αιγαίου και τις υπηρεσίες του και δεν θα υπάρχουν συνδικαλιστικά όργανα.

Ξέρω ότι σε πολλούς συνοδάρχους αυτό δεν αρέσει, όμως είναι οι συνάδελφοι εκείνοι οι οποίοι έχουν το επάγγελμα τους, είναι επάγγελμα αυτό και αντιλαμβάνεστε ότι απ' τη στιγμή κατά την οποία είναι επάγγελμα, δύσκολα επιδέχεται κάποιος να του αμφισβητήσει το δικό του πνευματικό δημιούργημα, γιατί οι αρχιτεκτονικές μελέτες είναι πραγματικά δημιουργήματα. Όμως εκτός απ' αυτά, αλλάζουμε τη διαδικασία που υπήρχε ως σήμερα. Δεν είναι νοητό ο ιδιώτης μηχανικός όταν τελειώνει η οικοδομή και βάσει ενός νόμου, μιας διάταξης που ο Στέφανος ο Μάνος νομίζω είχε κάνει, με την αποπεράτωση των οικοδομικών εργασιών έπρεπε ο προϊστάμενος της υπηρεσίας να κάνει τον έλεγχο και να πει πράγματι η οικοδομή κτίσθηκε σύμφωνα με τα σχέδια. Αυτό το αλλάξαμε στην πορεία, λέμε για να μην φορτώνουμε πολύ τις υπηρεσίες ως το κάνει ο ίδιος ο μηχανικός ο οποίος εξέδωσε την άδεια και πιας είναι ο μηχανικός που εξέδωσε την άδεια, πιας πήρε τα χρήματα απ' τον ιδιώτη και θα πάει στην τελική ανάλυση και θα του πει, ξέρεις έκανα αυτές τις παρανομίες; Γίνονται, αλλά είναι πάρα πολύ σπάνια, είναι μία στις 10.000 αυτή η περίπτωση. Αυτό το αλλάζουμε λοιπόν και ξεναπερνάει εκεί, για να υπάρχει υπόλογος ουσιαστικός και να μην είναι ο υπόλογος μέσω του Τεχνικού Επιμελητηρίου, το οποίο κάνει καλά τη δουλειά του, αλλά δεν μπορεί ν' αντικαταστήσει το κράτος. Δεν γίνεται να αντικαταστήσει το κράτος, όσες φορές προσπάθησε να το αντικαταστήσει, ήταν λάθος. Κι εδώ πρέπει να παραδεχθούμε και ιστορικά τουλάχιστον κάποια λάθη που κάναμε κι εμείς ως χώρα. Ο συνδικαλιστικός φορέας των μηχανικών και των αρχιτεκτόνων απεδείχθη ότι θα μπορούσε να ήταν πολύ πιο ώριμος στη σκέψη του. Από έναν πάρα πολύ μεγάλο ρομανισμό δεν μπόρεσε να καταλάβει πού πήγαζε το πράγμα στην Ελλάδα.

Ελέχθη πριν για τη μικρή ιδιοκτησία ότι ήταν και ίσως εξακολουθεί να είναι ένα πρόβλημα στην Ελλάδα. Η Ευρώπη όλη μετά τον πόλεμο κτίσθηκε σε μεγάλα οικοδομικά μπλοκ κι εκεί υπήρχαν μικρο-ιδιοκτήτες, όμως ήταν το θεσμικό πλαίσιο τέτοιο που επέβαλε τις συνενώσεις. Θα μπορούσαμε να το είχαμε κάνει κι εμείς, όπως επίσης θα μπορούσαμε κάλλιστα στην ίδια αυτή λογική να είχαμε κρατήσει αδόμητα ένα μεγάλο μέρος του Λεκανοπεδίου της Αττικής που θα ήταν χρήσιμο για την αναγνώση της γης και των κατοίκων και τόσα άλλα πράγματα. Δεν το κάναμε. Οι Αμπελόκηποι μπορεί να λέγονται Αμπελόκηποι αλλά δεν έχουν καμία σχέση με αμπέλια. Μ' αυτό τι θέλω να πω; Το Τεχνικό Επιμελητήριο δογματικά μέχρι περίπου και το 1990 ήταν ενάντια στα πολυώροφα κτίρια στην Αθήνα.

Ως ένα βαθμό απεδείχθη, κατά την άποψή μου, λάθος, θα μπορούσε να ήταν αυστηρό και να επιβάλλει περιοχές ακόμα αδόμητες ή να μειώσει κατά τέτοιον τρόπο τον συντελεστή της κάλυψης σε σχέση με τον συντελεστή της εκμετάλλευσης και βεβαίως χωροταξικά να χωροθετήσει σε σημεία που δεν θα ήταν ορατά από τον Παρθενώνα, την Ακρόπολη ή τον Λυκαβηττό και αναφέρω πίσω από την περιοχή του Αμαρουσίου ή μετά την Κηφισιά, όπου εκεί να κάνει την πόλη δορυφόρο. Δεν ήταν δύσκολο και κακό, ήταν και πάρα πολύ εύκολο γιατί εκεί θα μπορούσε το κράτος ν' αγοράσει τη γη και στη συνέχεια αυτή η γη να είναι προς εκμετάλλευση.

Επειδή όμως πήρα φόρα και είπαμε να κάνω μια κατ' αρχήν τοποθέτηση και θα έχω τη δυνατότητα να τοποθετηθώ μετά, θα ήθελα να πω ότι είμαστε πάρα πολύ αργά, στα νησιά τα πράγματα δεν είναι τόσο ωραία, είναι πάρα πολύ άσχημα και βεβαίως το θέμα της φέρουσας ικανότητας είναι πλέον οριακό, αν δεν έχει ξεπεραστεί. Κι εκεί επαναλαμβάνω, όπως είναι διαμορφωμένα τα πράγματα, χρειάζεται μία συναίνεση όλων των συντελεστών μιας ευνομούμενης πολιτείας και ανέφερα ποιοι είναι αυτοί οι συντελεστές, ούτως ώστε κάτω από μια οικουμενική ομπρέλα να προχωρήσουμε γοργά στο σταμάτημα αυτής της απαράδεκτης κατάστασης, έτσι τουλάχιστον όπως εξελίσσεται, διότι είναι βέβαιο ότι αν αυτή την 25ετία δεκαπλασιάστηκε ή εκατονταπλασιάστηκε η οικοδόμηση στα νησιά, η επόμενη 25ετία θα είναι ακόμα χειρότερη, άρα αντιλαμβάνεστε πού θα οδηγήσει αυτό το πράγμα.

« Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΙΑΣ: Κατ' αρχάς να εκφράσω κι εγώ τις ευχαριστίες μου προς τους οργανωτές της διημερίδας για την πρόσκληση και την ευκαιρία που μου δώσατε να συμμετάσχω. Πρώτα θα ήθελα να πω ότι συμφωνώ με αυτά που είπε ο υπουργός σε σχέση με το πολιτικό κόστος και ως τέως πολιτικός οφείλω να καταθέσω δύο μαρτυρίες. Η μία είναι μόλις πρωτόγιννα υπουργός, οι συγχωριανοί μου μου ζητούσαν ν' ανοίξω έναν δρόμο να πάμε από τα μπρος Γιόλια στα πίσω Γιόλια, μια ωραιότατη αμμουδιά, και αρνήθηκα. Τότε δεν μου το συγχωρέσανε πολλοί και ακόμα με κατηγορούν, αλλά πιστεύω ότι οι περισσότεροι αναγνωρίζουν ότι είχα δίκιο, μετά από 20 χρόνια. Το δεύτερο είναι στη Θράκη, όταν κήρυξα τη Δαδιά, με εισήγηση του Γερούλάνου, ζώνη προστασίας σπανίων πουλιών κ.λπ. Τότε κοντέψανε να με πετροβολήσουν και μάλιστα οι συνάδελφοι βουλευτές. Πολύ συντομότερα, μέσα σε μια πενταετία με ευγνωμονούσαν οι ίδιοι που θα με πετροβολούσαν, για το καλό που τους έκανα και τον οικολογικό τουρισμό που έχει αναπτυχθεί.

Επομένως οι θαρραλέες αποφάσεις αμείβονται και νομίζω κι εγώ ότι έχουμε ήδη φτάσει στο σημείο που οι θαρ-

ραλές αποφάσεις έπρεπε να είχαν παρθεί χτες, αλλά εν πάση περιπτώσει και τώρα να παρθούν καλώς είναι. Πρέπει το ζήτημα του νησιωτικού χώρου να το σκεφτούμε με πολύ ριζική αντιμετώπιση, πρώτον πρέπει να το δούμε ολιστικά, σαν ένα φαινόμενο που έχει και κοινωνικές και οικονομικές και πολεοδομικές και περιβαλλοντικές, και ό,τι άλλο θέλετε, διαστάσεις. Δεν ξεχωρίζονται αυτά τα πράγματα. Το πρόβλημα δημιουργείται από τη συρροή σ' αυτά τα νησιά εκατοντάδων χιλιάδων ή εκατομμυρίων μάλιστα τουριστών σε μερικά από αυτά και τις πιέσεις που δημιουργούνται, οι οποίες όπως είπα ο υπουργός θα αυξηθούν την προσεχή 25ετία και ήδη το βλέπουμε από την εγκατάσταση Ευρωπαίων. Οι Κυκλάδες, τις ξέρω καλύτερα αλλά και όλο το Αιγαίο και όλη η Ελλάδα, γίνονται η Φλόριντα της Ευρώπης. Όλοι οι Ευρωπαίοι συνταξιούχοι ή οι περισσότεροι έχουν ως όνειρο ν' αποκτήσουν ένα σπίτι σ' αυτά τα νησιά. Η πίεση θα είναι τεράστια. Πρέπει να πάρουμε γενναίες αποφάσεις.

Τα χωροταξικά εγώ τα υποστηρίζω πάρα πολύ και στην Άνδρα έδωσα μάχη υπέρ του χωροταξικού, όποιο και να 'ναι δεν με νοιάζει, δεν το κρίνω, είναι καλύτερο από το να μην υπάρχει τίποτα, αλλά πρέπει να συμβιβαστούμε και με την ιδέα ότι θα υπάρχουν περιοχές που δεν θα επιτρέπεται η δόμηση, δεν είναι δυνατόν είτε με 4 στρέμματα είτε με 8 στρέμματα είτε με 6 στρέμματα να σταματήσουμε την πλημμυρίδα αυτή. Και πιστεύω ότι πρέπει να χρησιμοποιήσουμε και οικονομικά εργαλεία σε συνδυασμό και συντονισμό με τις χωροταξικές ρυθμίσεις. Δηλαδή εκεί που θα του απαγορεύσεις τη δόμηση, σ' του δώσεις μεταφορά του συντελεστή να πάει σ' ένα χωριό, σ' του δώσεις επιδότηση ν' αγοράσει σπίτι μέσα σε υφιστάμενο οικισμό. Σπίτια υπάρχουν πάρα πολλά στις Κυκλάδες και στα νησιά, είναι ή άδεια ή χρησιμοποιούμενα μια εβδομάδα το χρόνο.

Υπάρχουν θεσμικοί τρόποι και οικονομικά εργαλεία που μπορούμε να τα χρησιμοποιούμε όλο το χρόνο. Κι εγώ αυτό τόνισα και στην πρωινή ομιλία μου, ελπίζω να έγινε κατανοητός, ότι πρέπει να χρησιμοποιήσουμε συντονισμένα τρυκ-μυστικά και οικονομικά εργαλεία, ταυτόχρονα μ' ένα πολύ εντατικό πρόγραμμα εκπαίδευσης, θα μπορούσα να πω και πολλά άλλα, αλλά θέλω να τόνισω αυτό, το χωριό έτσι που το ξέραμε, που το βλέπαμε και το θαυμάζαμε, είναι δημιούργημα μιας εποχής που δεν υπήρχε το αυτοκίνητο. Το αυτοκίνητο άλλαξε άρδην την κατάσταση, διαλύει τα πλεονεκτήματα που είχαν τα χωριά, είναι πολύ δύσκολο και χρειάζεται πολλή προσπάθεια και σκέψη και προσεκτική προσέγγιση να ξεπεράσουμε αυτό και να μη γίνουν τα νησιά όπως έχει γίνει ήδη η Μύκονος.

Νομίζω ότι απάντησα λίγο-πολύ και στα ερωτήματα που μας έθεσε και ο αγαπητός Ανδρέας Συμεών που απουσιάζει. Ο ορισμός της φέρουσας δόμησης και η ενεργοποίηση αυτής της έννοιας και η μετάφρασή της σε πρακτικά μέτρα είναι επίσης κάτι πολύ αναγκαίο και θα κλείσω με μερικά ερωτήματα που έθεσα το πρωί, δηλαδή πόσο επιτρέπεται να χρησιμοποιούμε τεχνολογίες, προκειμένου να αυξάνουμε ή να πολλαπλασιάζουμε τη φέρουσα ικανότητα ενός νησιού και αναφέρθηκα στην ασφαλίωση, την οποία εγώ θεωρώ ως αντικείμενο στη βιώσιμη ανάπτυξη, με την τεράστια ανάλωση ενέργειας που προκαλεί, αυτό είναι το ένα ερώτημα. Το δεύτερο ερώτημα που έθεσα πάλι, θα έχουμε περιοχές που δεν θα επιτρέπεται η δόμηση; Κι εκεί πιστεύω ότι είναι ένα καίριο ερώτημα. Και το τρίτο είναι ότι μαζί με τη φέρουσα ικανότητα πρέπει να κοιτάξουμε και την υποδομή που δημιουργούμε με τα διάφορα προγράμματα, ΚΠΣ κ.λπ. στα νησιά, και αναφέρομαι κυρίως στην ενεργειακή και μεταφορική υποδομή, αεροδρόμια, δρόμους, κ.λπ. Κι εκεί πρέπει να μπει κάποιος φράγμός, δεν αντέχουν τα νησιά περισσότερους δρόμους, δεν αντέχουν τον πολλαπλασιασμό των λιμανιών που ο καθένας θέλει να έχει ν' οράζει τη βάρκα του. Πολλά δεν αντέχουν τα αεροδρόμια κι εκεί τίθενται καίρια ερωτήματα.

Το τελευταίο, και μ' αυτό κλείνω, είναι ότι ενώ χρειάζομαστε ολιστική θεώρηση του προβλήματος, ενώ χρειαζόμαστε συντονισμένη δράση, έχουμε κατακερματισμένη διοίκηση. Κι εκεί πρέπει επίσης να παρθούν μερικές γενναίες αποφάσεις. Δεν το λέω επειδή είσατε εδώ, το είπα το πρωί. Έχουμε το υπ. Αιγαίου, γιατί δεν μπορούν να μεταφερθούν όλες οι εξουσίες της κεντρικής κυβέρνησης για το χώρο του Αιγαίου στο υπουργείο αυτό. Και να πάψει να έχει δικαιοδοσίες το υπ. Δημοσίων Έργων ή το υπ. Ναυτιλίας ή δεν ξέρω ποιο άλλο. Χρειάζεται ενιαία αντιμετώπιση των προβλημάτων, είναι τόσο καίρια που δεν μπορεί να συνεχίζεται αυτή η τριβή η οποία κατανάει σε άρνηση κυβέρνησης, όπως λέμε άρνηση δικαιοσύνης-αρνησιδικία. Έτσι πρέπει να παραδεχθούμε ότι φτάνουμε σε αρνησικυβερνησία με τη σημερινή κατάσταση. Ευχαριστώ πολύ.

Ο **Σ. ΜΑΝΟΣ***: Με τη θεματολογία για την οποία συζητούμε ασχολήθηκα πρώτη φορά ως υφυπουργός τότε Δημοσίων Έργων πριν από 25 χρόνια. Από τότε μπορώ να πω φθίνει η ενσασχόλησή μου με αυτά τα ζητήματα. Δεν είμαι λοιπόν βέβαιος ότι μπορώ να είμαι ιδιαίτερα χρήσιμος στη σημερινή συζήτηση. Θα ήθελα λοιπόν να περιοριστώ σε μερικές γενικές παρατηρήσεις που ενδεχομένως θα οδηγήσουν πιο κοντά στα σημερινά θέματα. Τον περασμένο Δεκέμβριο κατά τη διάρκεια της συζήτησής του προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή, εξέφρασα μία γενική απαισιοδοξία μου για το μέλλον της Ελλάδας και εστίασα την προσοχή μου σε τρία θέματα. Στο γεγονός ότι κατά τη γνώμη μου αλλά και κατά τη γνώμη διαφόρων άλλων οργανισμών, η ποιότητα της παιδείας στην Ελλάδα είναι συνεχώς φθίνουσα και συγκριτικά φθίνουσα, δηλαδή έχει σημασία, δεν είναι απλώς ότι γίνεται χειρότερη, γίνεται συνεχώς χειρότερη σε σχέση με το τι συμβαίνει σε άλλες χώρες. Αυτός ήταν ένας λόγος ανησυχίας μου. Δεύτερος λόγος ήταν ότι η δική μου διαπίστωση είναι ότι η δημόσια διοίκηση στην Ελλάδα είναι σήμερα σε πλήρη διάλυση. Νομίζω ότι καμία άλλη μαλα-

κότερη έκφραση δεν δικαιολογείται. Και τρίτον, διαπιστώνω ότι συνεχώς φθίνει η ανταγωνιστικότητά μας, η συνολική ανταγωνιστικότητά μας δεν είναι μόνο οικονομική έννοια, είναι συνολικά η ανταγωνιστικότητά μας όταν συγκρινόμαστε με άλλους, περιορίζεται συνεχώς. Αυτά λοιπόν τα τρία στοιχεία με κάνουν αρκετά απαισιόδοξο για το μέλλον συνολικά. Πολλά από τα θέματα τα οποία συζητήσατε σήμερα και συζητήσαν ήδη ο υπουργός και ο κ. Παλαιοκρασσός συνδέονται και με το ζήτημα της παιδείας, διότι άνθρωποι προκαλούν τις ζημιές, άνθρωποι οι οποίοι ενδεχομένως θα ήξεραν καλύτερα, δεν θα το έκαναν αν υπήρχε άλλη παιδεία. Και η διοίκηση είναι εκείνη που πολλές φορές ανέχεται ή δεν μπορεί να διορθώσει αυτά τα οποία βλέπει μπροστά της. Εάν λοιπόν δεχθείτε ότι η παιδεία πάει απ' το κακό στο χειρότερο και ότι η διοίκηση πάει απ' το κακό στο χειρότερο, νομίζω ότι πρέπει να δεχθείτε ότι η προοπτική δεν είναι ιδιαίτερα καλή, ανεξαρτήτως των σχεδίων ή των καλών προθέσεων των μελετητών ή των αρχιτεκτόνων. Αν με ρωτούσατε, πρακτικά τι μπορεί να κάνει κανείς, πολύ ωραία, αυτή είναι η συνολική εικόνα, μπορεί κανείς κάτι να κάνει.

Εδώ θα κάνω μία παρένθεση, είπε ο κ. Σηφουνάκης ότι είναι πολύ αργά, πρέπει να σας πω ότι ακριβώς αυτή τη φράση είχα ακούσει πριν από 25 χρόνια όταν πρωτοπήγα στο υπουργείο Δημοσίων Έργων και πρέπει να πω εκ των υστέρων ότι σήμερα μπορεί να πει κανείς ότι γι' αυτό που είναι σήμερα η κατάσταση, πριν από 25 χρόνια ήταν πολύ νωρίς. Και σήμερα είμαι βέβαιος ότι είναι πολύ νωρίς αν θέλει κανείς να επέμβει, είναι έγκαιρο δηλαδή να επέμβει κανείς σήμερα γι' αυτό που θα έχει συμβεί φερ' ειπείν στην Τήνο μετά από 25 χρόνια. Δεν είναι ποτέ πολύ αργά, δεν πρέπει να το χρησιμοποιούμε καθόλου αυτό γιατί πολλές φορές είναι για το αψιτά άλλων και άλλοι για να μην κάνουμε τίποτα. Δεν είναι αργά, αντιθέτως θα σας έλεγα ότι για πολλά πράγματα είναι ακόμα νωρίς, προλαβαίνουμε να κάνουμε αρκετά πράγματα. Αλλά αυτή είναι η παρένθεση.

Αν μπορούσα να συστήσω κάτι σε κάποιον, φερ' ειπείν στον κ. Σηφουνάκη που σήμερα έχει την εξουσία και την αρμοδιότητα, νομίζω ότι θα προσπαθούσα να κοιτάξω σε τοπικό επίπεδο τι μπορώ να κάνω για την παιδεία. Τι θέλω να πω μ' αυτό: Δεν εισηγούμαι ότι πρέπει ο κ. Σηφουνάκης ν' αλλάξει όλα το σύστημα της παιδείας στην Ελλάδα, δεν θα το κάνει αυτό, έτσι κι αλλιώς δεν το κάνει ο αρμόδιος υπουργός. Θα μπορούσε όμως να κάνει κάτι ειδικό στα μικρά αυτά νησιά, να προσπαθήσει να σπάσει κάτι το οποίο είναι ξένο προς όλο το σύστημά μας, τη γενική ομοιομορφία, ότι όλα τα παιδιά σε όλη την Ελλάδα, είτε ζουν στην Κωψέλη είτε ζουν στην Τήνο είτε ζουν στη Δαδιά που είπε ο Γιάννης Παλαιοκρασσός πρέπει να μάθουν ακριβώς τα ίδια πράγματα. Θα μπορούσαμε να προσπαθήσουμε κάτι να κάνουμε καθαρά σε τοπικό επίπεδο.

Το δεύτερο θέμα το οποίο θα μπορούσε να κάνει καθαρά σε τοπικό επίπεδο θα ήταν να δημιουργήσει ειδικές, ως τις πούμε επίλεκτες, μονάδες διοίκησης για τον συγκεκριμένο χώρο. Μ' άλλα λόγια να μην παραιοσυνθεί από τη συνολική διοίκηση, αυτή την οποία ξέρουμε, αλλά να δημιουργήσει κάποιες ειδικές ομάδες. Φερ' ειπείν μια ειδική ομάδα για τη Σύρο, ειδική ομάδα για την Τήνο, ειδική ομάδα για τη Μύκονο, εκτός της συνήθους διοίκησης με τελείως ειδικές συνθήκες επιλογής των ανθρώπων. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα, γενικά έχει γίνει παραδεκτό στην Ελλάδα ότι ένας καινούργιος θεσμός, αυτός του Συνηγόρου του Πολίτη, ευδοκίμησε, ότι αυτή η πρώτη περίοδος με τον κ. Διαμαντούρο υπήρξε ευτυχής. Ξέρετε ότι όλο το προσωπικό του Συνηγόρου του Πολίτη επελέγη με προσωπικές συνεντεύξεις στις οποίες σε όλες παρίστατο ο κ. Διαμαντούρος. Όλες ανεξαιρέτως, κανένας δεν προσελήφθη από τον κλητήρα κι επάνω που να μην έχει περάσει από πολυώρη συνέντευξη στην οποία σε όλες τις περιπτώσεις παρίστατο ο κ. Διαμαντούρος.

Θα μου πείτε αυτό έγινε για 200 ανθρώπους, δεν μπορεί να γίνει για 20.000 ανθρώπους, αλλά δεν ζητούμε για πολύ περισσότερους, για 200 μιλούμε, θέλετε να μην είναι 200 να είναι 300, αλλά μιλούμε για να δημιουργήσουμε κυριολεκτικά θα έλεγα επίλεκτα σώματα της διοίκησης για τον χώρο που μας ενδιαφέρει, που αυτή τη στιγμή είναι το νησιά του Αιγαίου και να επιλέξουμε τους ανθρώπους που έχουν το κέφι, τη διάθεση, τη γνώση, την παιδεία για να κάνουν αυτή τη δουλειά. Υπάρχουν αυτοί οι άνθρωποι, κρύβονται βέβαια δεν είναι πολύ εύκολο να τους βρεις, αλλά υπάρχουν και αν πιστέψουν ότι αυτό το οποίο αναλαμβάνουμε ως προσπάθεια να κάνουμε το εννοούμε θα βγουν στην επιφάνεια. Δηλαδή θα ήμουν αισιόδοξος ότι μπορούμε μέσα σ' αυτή τη γενικά απαισιόδοξη εικόνα να κάνουμε κάτι θετικό και ως μην το κάνουμε παντού, γιατί δεν μπορεί να το κάνει κανείς όλα, αλλά για παράδειγμα να επιλέξει κανείς 30 νησιά κι εκεί να το κάνει και για τον χώρο της παιδείας και για τον χώρο της διοίκησης. Αυτό ως μία πρακτική προσέγγιση σ' αυτή την απαισιόδοξη τοποθέτησή μου.

Άλλες δύο παρατηρήσεις, η μία είναι από την εμπειρία μου στο ΥΠΕΧΩΔΕ η οποία συνολικά αριθμεί 4 χρόνια σε δύο φάσεις. Δεν νομίζω ότι υπάρχει κάτι σπουδαιότερο από το να κατανοήσει κανείς ότι όλα αυτά που κάνει το ΥΠΕΧΩΔΕ έχουν ένα οικονομικό υπόβαθρο και το πρόβλημα με το ΥΠΕΧΩΔΕ είναι ότι το ανθρώπινο δυναμικό του ΥΠΕΧΩΔΕ δεν έχει καμία σχέση με την οικονομία. Και σ' αυτό συμφωνώ απολύτως με τον Γιάννη Παλαιοκρασσό που είπε ότι κάπως πρέπει να βρούμε έναν τρόπο όλα αυτά τα οποία θέλουμε να κάνουμε να τα ντύσουμε και με μία οικονομική θεώρηση. Τι σημαίνει πρακτικά; σου δίνω αυτό τον συντελεστή δόμησης ή αυτή την αρτιότητα ή αυτούς τους όρους δόμησης, τι σημαίνει αυτά και πώς μπορούμε να τα παντρέψουμε. Διότι όσο δεν το κάνουμε αυτά, κι αυτό είναι αυτό που βλέπω στην πράξη, όλοι αυτοί οι ωραίοι σχεδιασμοί, ξέρετε πόσα σχέδια υπάρχουν στο ΥΠΕΧΩΔΕ; Μιλιούνια, ντουλάπες επί ντουλαπιών σχέδια και μελέτες και τα οποία δεν εφαρμόζονται. Δεν εφαρμόζονται διότι ποτέ δεν κατεβλήθη η συστηματική προσπάθεια να παντρεύει κανείς το σχεδιασμό με τα οικονομικά, είναι νομίζω κρίσιμο θέμα αυτό. Και αυτό δεν είμαι καθόλου αισιόδοξος ότι μπορεί να λυθεί γενικά, ειδικά όμως στα νησιά, μ' έναν υπουργό που το λέει η καρδιά

του, μπορεί να γίνει αν διαλέξει τους σωστούς ανθρώπους.

Και η τελευταία παρατήρηση είναι η εξής. Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι συνολικά πρέπει να ξεφύγουμε από την έννοια της εκτός σχεδίου δόμησης. Δεν υπάρχει, είναι αναγκαίο να ξεφύγουμε απ' αυτό, να πούμε, ίσως ν' αλλάξουμε και τον όρο ο οποίος έχει δημιουργήσει κατά κάποιο τρόπο στο μυαλό των περισσότερων συμπατριωτών μας ένα είδος κεκτημένου. Είμαι εκτός σχεδίου, έχω τέσσερα στρέμματα, κτίζω 200 μ., τέρμα αυτό. Ήταν και αυτό δικαίωμα όλων των Ελλήνων και να πούμε ότι η χώρα χωρίζεται, αντί να λέμε είναι εκτός σχεδίου και εντός σχεδίου, με τις διάφορες κομπινούλες και παραλλαγές του 1/23 και άλλα παρόμοια αλλά τελικώς να πούμε ότι έχεις περιοχές που μπορείς να χτίσεις και περιοχές όπου δεν μπορείς να χτίσεις. Και ν' αρχίσουμε σταδιακά, διότι δεν μπορούν να γίνουν αμέσως, αλλά όχι σταδιακά λίγο-λίγο, θα έλεγα σταδιακά από πλευράς περιοχών, να πούμε ότι σε μία περιοχή της Ελλάδος αρχίζει και ισχύει ολοκληρωτικό, αυτό το οποίο λέμε, ότι χωρίζουμε την περιοχή σε δύο μέρη, σε εκείνα που μπορούμε να χτίσουμε κι εκείνα που δεν μπορούμε να χτίσουμε.

Δήμο-Δήμο για παράδειγμα, αλλά στο τοπικό επίπεδο ολοκληρωτικά, για να' αρχίσει να περνάει και το μήνυμα ότι προς τα εκεί πάμε και ότι αυτή θα είναι η κατάληξη. Και ν' αρχίσουμε να βλέπουμε και θετικά αποτελέσματα. Βρίσκω πάντως ότι είναι πάρα πολύ κρίσιμο αυτό, το ν' αντιμετωπιστεί το ζήτημα αυτό που ονομάζεται εκτός σχεδίου δόμησης. Αυτό είχα να πω.

Ο Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ: Ύστερα από τις προηγούμενες ομιλίες που πραγματικά κάλυψαν πολλά καίρια θέματα, ίσως θα έπρεπε να μιλήσω για την ερώτηση που έθεσε ο κ. Συμεών κατ' αρχήν, εάν το θεσμικό πλαίσιο το οποίο υπάρχει είναι επαρκές, παρόλο που περίμενα ότι οι υπουργοί τέως και νυν θα ήταν εκείνοι που θα το απαντούσαν. Παρόλο αυτό θα μου επιτρέψετε να κάνω μια μικρή εισαγωγή λόγω και του θέματος του οποίου ανέπτυξα. Λοιπόν, πράγματι, η δική μου άποψη και θα πω τη δική μου άποψη και μετά ο κ. Σηφουνάκης θα σας πει ίσως διαφορετικά τα πράγματα. Νομίζω ότι δεν είμαστε στο στάδιο πια που πρέπει να ψάχνουμε να κάνουμε ένα θεσμικό πλαίσιο για το σχεδιασμό και κυρίως για τον χωροταξικό σχεδιασμό και γενικώς τον σχεδιασμό των πόλεων.

Οι πρώτες ρυθμίσεις που έγιναν και για το χωροταξικό σχεδιασμό και για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό των πόλεων είναι ο 360 του κ. Μπούτου και ο 947 παλαιός γνωστός νόμος του κ. Μάνου και μετά ακολούθησε η αντίστοιχη νομοθεσία με το 1337 με υπουργό τον Αντώνη Τρίτη και βεβαίως όλη η επιχείρηση πολεοδομικής ανασυγκρότησης με την οποία για πρώτη φορά σχεδιάστηκαν συνολικά οι πόλεις μας και απέκτησαν αυτό που λέμε Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο. Μέσα σε μια δεκαετία όλες οι πόλεις οι μεγάλες απέκτησαν αυτό το σχέδιο καλό ή κακό.

Εκτοτε ο μιν χωροταξικός νόμος έμεινε σε αδράνεια η δε πολεοδομική νομοθεσία στηρίχθηκε στον 1337 και με τις εξελίξεις τις οποίες είχε. Από το 1997 όμως που ο 1337 αντικαταστάθηκε με τον νέο οικιστικό νόμο και το 1999 που είχαμε τον καινούριο νόμο για τη χωροταξία, με τα δύο αυτά νομοθετήματα νομίζω ότι έχουμε το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να γίνουν όλες οι συμπληρώσεις οι οποίες είναι απαραίτητες και υπάρχουν ένα σωρό συμπληρώσεις βεβαίως που είναι απαραίτητο να γίνουν για να φτάσουμε σε μια λεπτομερέστερη κλίμακα για τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Και βεβαίως μέσα σ' αυτές τις συμπληρώσεις εννοώ και τα ειδικά διατάγματα που πρέπει να βγουν για τα νησιά, αλλά όλα αυτά προβλέπονται απ' αυτούς τους νόμους, επομένως το πρόβλημά μας δεν είναι το θεσμικό πλαίσιο, είναι η διαδικασία της εφαρμογής του και της ενεργοποίησής του πια.

Και πιστεύω ότι αυτό πρέπει να το αναγνωρίσουμε. Λοιπόν, εξ αυτού του λόγου χθες είπα ότι οι Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες που γίνονται δεν είναι σύγχρονες, όπως προωθούνται -και καλώς από μία άποψη προωθούνται απ' το ΥΠΕΧΩΔΕ- και θεσμοθετούνται. Αλλά τώρα πια θα έπρεπε με τη διαδικασία των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων που προβλέπονται απ' τη νομοθεσία να προχωρήσουμε στη σύγχρονη μελέτη και θεσμοθέτηση του τι γίνεται στον εσωαστικό, στον αστικό, στον περιαστικό και τον εξωαστικό χώρο. Με αυτή την έννοια και βεβαίως επειδή συμφωνώ και με όλα αυτά που ανέπτυξαν πιο πριν, θα μπορούμε να καθορίσουμε τις περιοχές οι οποίες δεν χτίζονται καθόλου, είναι σαφές ότι οι εκτός σχεδίου δόμηση σταδιακά θα πρέπει να σταματήσει. Και εδώ κύριε Σηφουνάκη θέλω να σας πω ότι κι από ένα ερευνητικό πρόγραμμα που κάνουμε στο Πολυτεχνείο και που έχω την ευθύνη, προτείνουμε και στην Αττική βεβαίως να σταματήσει η εκτός σχεδίου δόμηση, δε συζητείται το θέμα, δεν εξαιρείται η Αττική. Αλλά να καθοριστούν ζώνες μέσα στις οποίες να ξέρει ο καθένας τι και πως μπορεί να το χτίσει και εκεί υπάρχει ένα πρόβλημα στην πράξη. Δηλαδή, πολλές φορές τα διατάγματα που βγαίνουν, προσπαθώντας να δώσουν τον προστατευτικό χαρακτήρα ο οποίος σήμερα λείπει πράγματι, δεν προβλέπουν τις ζώνες εκείνες οι οποίες είναι απαραίτητες για τη λειτουργία και των πόλεων και της υπαίθρου χώρας. Δηλαδή εγώ δεν είδα σ' ένα ειδικό χωροταξικό, ή σε μια σχετική μελέτη, εδώ είναι θέση για να γίνει ΧΥΤΑ ή να γίνει ο βιολογικός καθαρισμός της πόλης, αυτά δεν καθορίζονται. Δεν το είδα σ' ένα νησί. Δεν θα έχει το νησί αυτό βιολογικό καθαρισμό και δε θα έχει χώρο υγειονομικής ταφής απορριμμάτων. Θα έχει, γιατί δεν το βλέπουμε καθορισμένο. Πρέπει λοιπόν να καθορίσουμε και μία ζώνη όπου θα μπορούν να γίνουν βιοτεχνικές εγκαταστάσεις, πρέπει να έχει και τον ξυλουργό του, πρέπει να έχει και το συνεργείο αυτοκινήτου. Πρέπει να ζήσει το νησί, δεν μπορεί το νησί να πηγαίνει για να διαρθώσει το αυτοκίνητο ούτε στον Πειραιά ούτε σε άλλο νησί.

Αυτές οι λειτουργίες όμως είναι λιγάκι απεχθείς και κανείς δεν κοιτάζει να τις βάλει κι αυτές κάπου στον χώρο, ελάτε όμως που χωρίς αυτές δε γίνεται. Και η δυνατότητα δημιουργίας μορφών ήπιας ενέργειας και η συνεκμετάλλευσή τους μαζί με την κλασική ενέργεια της ΔΕΗ ας πούμε ή δεν ξέρω ποια άλλη, κι αυτό πρέπει να γίνει αλλά κι αυτό δεν είναι τελικά ευχάριστο. Ακόμα και η αιολική ενέργεια έχει επιπτώσεις στο περιβάλλον, που δεν θ' απορήσω καθόλου αν το δω ξαφνικά να ξεσηκώνεται κόσμος «όχι για την αιολική ενέργεια» γιατί πάει ψηλά το φτερό και μου χαλάει την κορυφογραμμή. Λοιπόν, πράγματι όλα αυτά έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον αλλά πρέπει να μπορούμε να τα δούμε στον χώρο και να τα ορίσουμε στον χώρο. Και όχι όποιος θέλει χτίζει ξενοδοχείο με τόσα τετραγωνικά με την εκτός σχεδίου δόμηση. Όχι, γιατί; Όσο ενοχλεί ένας όγκος ξενοδοχείου άλλο τόσο ενοχλεί κι ένας όγκος που είναι για κατοικίες, δεν καταλαβαίνω γιατί τα bungalows είναι λιγότερο ενοχλητικά από ένα συγκρότημα κατοικιών με οργανωμένη δόμηση παραθεριστικών κατοικιών. Τέτοια όμως θέματα δημιουργούν επιπτώσεις πάνω στις τοπικές κοινωνίες και δημιουργούν αντιδράσεις κι εκεί δεν είναι μόνο το θέμα παιδείας είναι και η δική μας αντιμετώπιση. Πιστεύω ότι μπορούμε να βρούμε σημεία συνεννόησης με τους τοπικούς παράγοντες και τον τοπικό κόσμο. Αν δεν βρούμε δεν γίνεται, απλώς δεν γίνεται. Έχω πολύ κακή πείρα η ίδια γιατί έχω συμμετάσχει στο να γίνουν Γενικά Πολεοδομικά σε 50 πόλεις, σε συζητήσεις, έχω πολύ κακή πείρα από κακές αντιδράσεις της Τοπικής Αυτοδιοίκησης. Έχω όμως και καλή πείρα από αντιδράσεις πάρα πολύ θετικές και έχω την πείρα ότι όσο γίνεται η συζήτηση και ότι όσο τα θέματα συζητούνται ανοιχτά και όσο οι απόψεις οι οποίες είναι λογικές και διατυπώνονται από τους κατοίκους των περιοχών είναι αποδεκτές, ο σχεδιασμός μπορεί να προχωρήσει, γιατί χωρίς σχεδιασμό τίποτα δεν μπορεί να γίνει. Ας μην αυταπατόμαστε, πρέπει να έχουμε σχεδιασμό και πρέπει να έχουμε σχεδιασμό αποδεκτό κοινωνικά.

Κι εδώ θέλω με την ευκαιρία αυτή να πω και σε σχέση με μια κουβέντα που έγινε χθες ότι πώς γίνεται γνωστό ότι εκεί θα μειωθεί ο συντελεστής ή εκεί θα γίνει Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου, θα αυξηθεί η αρτιότητα και επομένως απευδουν όλοι να κτίσουν. Δυστυχώς είναι μοιραίο αποτέλεσμα μιας δημοκρατικής διαδικασίας, διότι αυτήν πρέπει να την τηρήσουμε. Δε μπορούμε πατερναλιστικά και κρυφά μία νύχτα να βγάλουμε ένα διάταγμα και να πάρμε να το εφαρμόσουμε σε μία κοινωνία, διότι αυτά βλέπουμε και σήμερα πώς πάνε, ποιο είναι το καλό σας να σας το εφαρμόσουμε εμείς, τι νόημα έχουν. Και το βλέπουμε και σε μεγαλύτερη έκταση. Λοιπόν, πρέπει σε συνεννόηση με τις κοινωνίες να γίνονται αυτά και είναι σαφώς θέματα παιδείας αλλά είναι και θέματα διαχείρισης ταυτόχρονα. Ο κ. Μάνος έχει απόλυτο δίκιο ότι στις τοπικές κοινωνίες θα βρεθούν άνθρωποι οι οποίοι θα μπορέσουν να υπερασπιστούν ορισμένα πράγματα. Κι εγώ το πιστεύω αυτό, όπως θα βρεθούν και αντίθετοι. Τα υπόλοιπα ας μείνουν σε μια συζήτηση.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Πριν σας δώσω το μικρόφωνο, αν μου επιτρέπετε μια μικρή παρατήρηση που είναι από προσωπική εμπειρία, ως προς το θέμα της αποδοχής από τις κοινωνίες. Εάν αφαιρέσει κανείς το θέμα της κερδοσκοπίας, πιστεύω ότι είναι σε θέση να καταλάβουν οι τοπικές κοινωνίες πάρα πολλά πράγματα. Το θέμα είναι να γίνει κατανοητή η πρακτική αυτή, ίσως και μέσω παραδειγμάτων και τα επίλεκτα σώματα που προτείνει ο κ. Μάνος, εάν δεν είναι μόνο άνθρωποι οι οποίοι κάνουν ελέγχους, αλλά είναι άνθρωποι οι οποίοι έχουν μία συμμετοχή ενεργή στην κατασκευή, πιστεύω ότι μπορούν πολλές φορές να πείσουν πολύ καλύτερα. Θέλει πολύ μεγάλη προσοχή το θέμα αυτό της κερδοσκοπίας, διότι μόλις μυρίζονται κάποιοι ότι υπάρχει κέρδος, μπαίνουν μέσα και χάνονται πάρα πολλά απ' αυτά που έχουν επενδυθεί προς αυτή την κατεύθυνση και το μυστικό του να κερδηθεί η υπόθεση πιστεύω και στα μικρά μέρη, είναι οι σωστές επεμβάσεις να γίνουν αποδεκτές από τη μικρή κοινωνία και να γίνουν μια κοινή πρακτική.

☞ **Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ:** Αν μου επιτρέπετε, εγώ λέω, εκπαιδεύστε τους εργολάβους.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Συμφωνώ με την κ. Γεράρδη, γιατί αυτό είναι μέσα στο γενικό θέμα της παιδείας πιστεύω και πάλι από τα παραδείγματα που έχουμε στην πράξη.

☞ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Μου επιτρέπετε να σας δώσω ένα παράδειγμα πρακτικό. Παλιά πάλι ως υφυπουργός το 1978, εφάρμοσα σε μικρή κλίμακα αυτό που έλεγα πριν, για κάτι που δεν χτίζεται και αυτό ήταν ο Υμηττός. Γύρω απ' τον Υμηττό τράβηξα μια γραμμή πάνω από την οποία είπα απαγορεύεται οποιαδήποτε δόμηση. Πώς την τράβηξα τη γραμμή τότε, γιατί μιλάμε για πρακτικά πράγματα, αφού βεβαιώθηκε ότι δεν υπήρχε κανένας παραβάτης τότε, δεν ήταν δηλαδή πολύ αργά. Η γραμμή ήταν πάνω από το τελευταίο οποιοδήποτε αυθαίρετο κατασκευάσμα ή οτιδήποτε, η γραμμή λοιπόν ήταν βεβαία. Είχα τότε βέβαια και κοινωνική αποδοχή, κανένας δεν διαμαρτυρήθηκε, κανένας απολύτως, διότι δεν έβριζα κανέναν, τότε. Αν όμως πάτε τώρα στην περιοχή της Βάρης ή αλλού, θα δείτε ότι έχουν ανέβει οι πολυκατοικίες πολύ πάνω από τη γραμμή. Και πριν από καιρό, δεν θυμάμαι ποιος υπουργός ήταν, συνήθως τους έχω σε μαύρα κατόστιχα αυτούς και τους καταγράφω, νομιμοποίησε μία σειρά κτίρια που χτίστηκαν πού; Σε περιοχή που ρητά εξαιρείτο και επιπλέον σε περιοχή όπου κατά πάσα πιθανότητα η περισσότερη έκταση της γης ανήκει στο Δημόσιο. Δηλαδή είχαμε συρροή αδικημάτων, καταπάτηση ξένης γης και βέβαια αυθαίρετη δόμηση στο μάζι μου. Και έρχεται η πολιτεία και τα νομιμοποιεί αυτά και τώρα το ερώτημά μου είναι, μπορούμε πια να τηρήσουμε αυτή τη γραμμή;

Σας το λέω απλώς -και στον κ. υπουργό- για να δείτε ποια είναι τα θέματα, σας λέω μια ιστορία που κράτησε δέκα χρόνια. Και να μην παραλείψω και το εξής, ο τελευταίος παραβάτης ήταν η ΔΕΗ. Η ΔΕΗ αποφάσισε ότι θέλει να χτίσει έναν υποσταθμό και επειδή της είπαν δεν μπορείς να χτίσεις, τι έκανε; - επειδή μιλάμε για εργασία που δεν έχουμε- το έκανε νόμο, πέρασε νόμους και τώρα ακόμα δεν έχει λήξει, τσακώνονται βέβαια, αλλά σας δίνω παραδείγματα του πώς λειτουργεί το σύστημα.

Ο Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ: Νομίζω ότι η συζήτηση παίρνει τον κανονικό και πρόποτα ρυθμό της. Και το λέω αυτό γιατί εγώ θα συμφωνήσω απόλυτα με την κ. Γεράρδη ότι βεβαίως το δημοκρατικό δικαίωμα είναι πάνω απ' όλα, δεν μπορούμε να επιβάλλουμε την άποψή μας στους πολίτες. Το θέμα είναι για την Ελλάδα και για τον τρόπο με τον οποίο οικοδομούνται η Ελλάδα και το νησιά. Το θέμα είναι ότι εμείς θα αφαιρέσουμε το δημοκρατικό δικαίωμα απ' τον πολίτη ή εμείς θα το επιβάλλουμε στον πολίτη ή του επιβάλλουν οι εργολάβοι, κάποιοι μικροσυμφεροντολόγοι και αυτοί στην ουσία θεσμοθετούν και όχι το ΥΠΕΧΩΔΕ που έχει την ευθύνη τόσα χρόνια. Παλιά η Σαντορίνη όπως φαινόταν από το αεροπλάνο ήταν μία κουκίδα τα Φηρά και μία η Οία. Γύρω από το αεροδρόμιο ποιος τους έδωσε την άδεια να χτίζουν; Δεν υπάρχει ελεύθερη γη σ' όλη τη Σαντορίνη. Άρα το θέμα δεν είναι το δημοκρατικό δικαίωμα, το δημοκρατικό δικαίωμα το έχει ο πολίτης, όπως το έχει και η Πολιτεία. Και ο πολίτης καλώς το διεκδικεί, η Πολιτεία όμως που έπρεπε πάνω απ' όλα να το επιβάλλει, να επιβάλλει μάλλον τη σωστή άποψη, δεν το κάνει. Δείτε κάποια παραδείγματα, τον Ν. 947, τον 549 κ.α.κ, ο 549 τι ήταν; Ένα τσουβάλι στο οποίο βάλουμε 500 οικισμούς της Ελλάδας, τους είπαμε παραδοσιακούς και βάζουμε σε όλους τους ίδιους όρους.

Στην Ανάφη, 7,5 μ. τεχνικά διαμορφωμένο ύψος, τόσα τετραγωνικά, τόσα. Πού είναι η εξειδίκευση που έπρεπε να κάνει το ΥΠΕΧΩΔΕ εδώ και 30 χρόνια και δεν την έκανε; Και δεν αναφέρομαι βεβαίως προσωπικά σ' εσάς, εγώ αναφέρομαι στην Πολιτεία, διότι θα μπορούσε κάλλιστα να είναι το υπ. Μακεδονίας-Θράκης στον βαθμό της δικιάς του ευθύνης, το υπ. Αιγαίου που βεβαίως δεν έχει εκείνη την ευθύνη κ.α.κ. Αλλά το δημοκρατικό δικαίωμα μπορεί να το διεκδικεί ο πολίτης και καλά κάνει, αλλά πρέπει να το διεκδικεί και το κράτος και δυστυχώς σ' αυτή την περίπτωση το κράτος το διεκδικεί απ' τους εργολάβους, απ' τους σπεκουλαδόρους της γης και απ' όλους αυτούς.

Εκεί λοιπόν που εμείς πάσχουμε σήμερα κι αυτό κάνει το υπ. Αιγαίου και ενώ θα έπρεπε να το έχουν κάνει άλλοι φορείς εδώ και πάρα πολλά χρόνια, ο 1337 πρέπει να εξειδικευτεί. Έχουν ανατεθεί όπως είπε και ο κ. Μάνος χιλιάδες μελέτες, ειδικές χωροταξικές, για όλα τα νησιά, για όλους τους οικισμούς, είναι στα συρτάρια, γιατί; Ακολουθήθηκαν δημοκρατικές διαδικασίες, πήγε στον κάθε Δήμο, εξέδωσε την απόφασή του, γνωμοδότησε και στη συνέχεια περνάει απ' το ειδικό όργανο που είναι το ΣΧΟΠ και το ειδικό όργανο ολοκληρώνει το Διάταγμα και το στέλνει στο ΣτΕ. Ο πολίτης θα μας πει ότι οι σπεκουλαδόροι με το κόλπο του τεχνικού ύψους έκαναν πολυώροφες πολυκατοικίες στην Ανάφη. Δεν τις βλέπαμε τις πολυώροφες πολυκατοικίες, έπρεπε να μας το πει ο πολίτης. Ή περιμέναμε να μας το πει ο εργολάβος; Όχι, με συγχωρείτε. Η ευθύνη δεν είναι καθόλου έτσι και στο όνομα της δημοκρατικής διαδικασίας είναι το άλλοθί μας, όπως σας είπα η ΕΠΑΕ είναι το άλλοθι. Δέστε πώς έχουν χτιστεί όλα τα νησιά απ' την ΕΠΑΕ, είναι νόμιμα όλα, από πού μέχρι πού; Απλώς το κράτος είναι ένας παρατηρητής, δεν υπάρχει δημόσια διοίκηση. Και κυρίως δεν υπάρχει διοίκηση στον χώρο που θα έπρεπε να υπάρχει και που είναι βεβαίως ο χώρος ο οικιστικός.

Τι θα πει μετά χωροταξία; Σ' όλες τις χώρες του κόσμου και της Ευρώπης υπάρχουν τα υπουργεία Δημοσίων Έργων, έτσι υπήρχε και στις μέρες μας. Ο Καραμανλής το 1979 νομίζω, το είχε υπουργείο Οικισμού που υπάγεται στο υπ. Δημοσίων Έργων, το έκανε υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος. Όμως είναι αλήθεια, πόσους οικονομολόγους έχει το ΥΠΕΧΩΔΕ; Κανέναν! Η χωροταξία και στη Γαλλία και στην Ιταλία και στην Αμερική, είναι οικονομικός όρος και οι γενικές Διευθύνσεις ανήκουν πράγματι σε οικονομικά υπουργεία. Ή στην Ελλάδα πρέπει να κάνουμε αυτό, ή αν δεν κάνουμε αυτό, τότε πράγματι πρέπει να πάρουμε όλους τους συντελεστές κι αφού έχουμε αυτή την εκπληκτική εμπειρία, εγώ λέω κατά πλειοψηφία αρνητική, πώς οικίστηκε η Ελλάδα. Πώς οικίζεται πλέον, πώς καταστρέφονται τα νησιά; Διότι εγώ δεν είμαι τόσο αισιόδοξος όπως είναι εδώ ο κ. Παλαιοκρυσσάς. Η Σαντορίνη, δείτε τις φωτογραφίες, η Μύκονος είναι τελειωμένη ιστορία, η Πάρος σε λίγο το ίδιο, η Νάξος σε λίγο το ίδιο, όλη η παραγωγική γη της Νάξου πλέον είναι οικόπεδο. Ο πολίτης θα μας πει, δηλαδή ο κάθε μικροϊδιοκτήτης θα μας πει ή θα πει τι πρέπει να γίνει.

Εκείνο που χρειάζεται λοιπόν είναι να πούμε πρώτα απ' όλα, έχουμε διαπιστώσεις. Αφού έχουμε διαπιστώσεις δεν μπορούμε πλέον να είμαστε πίσω από τις παλιές ταμπέλες και βεβαίως ο όρος που ακούστηκε ή που ακούγεται ότι εμείς θα σταματήσουμε την εκτός σχεδίου δόμηση, δεν είναι δόκιμος. Το πρόβλημα στα νησιά δεν είναι η δόμηση, το πρόβλημα είναι η κατοικία, κυρίως η παραθεριστική κατοικία, η κατοικία προς εκμετάλλευση, είναι ο καθένας που κάνει τα είκοσι πενήντα δωμάτια και θεωρεί τον εαυτό του ξενοδόχο. Και ότι φυσικά και δεν μπορούμε να πούμε στη Σαντορίνη ότι δεν μπορεί ένας οίνοποιός να κάνει ένα οίνοποιείο, εφόσον βεβαίως προλάβουμε να διασώσουμε τους αμπελώνες, που δεν τα βλέπω. Βεβαίως και θα πρέπει η κατασκευή του γεωργού που θα θέλει να βάλει μέσα τα άχυρά του, τα στάρια του ή τον σανό του βεβαίως και πρέπει να την έχει. Και σε όλη την Ευρώπη βεβαίως υπάρχει εκτός των οικισμών δόμηση, δεν μπορείς να χτίσεις κατοικία εκτός οικισμών, με κανένα μη κανένα δικαίωμα.

Εδώ είναι ο Δήμαρχος της Ποσειδωνίας. Εγώ πήγα να στις Αγκοθωπές, σε όλες τις περιοχές που είναι δικές του, πριν από 30 χρόνια. Υπήρχαν 10-15 κατοικίες, υπήρχαν αμπέλια, υπήρχαν πράματα-θήματα, θα μου πείτε είσαι πολύ ρομαντικός, τα ξεπεράσαμε αυτά. Συμφωνώ ότι τα ξεπεράσαμε, αλλά είναι πλέον μια πόλη που έχει γίνει εκεί. Πού αποχετεύεται αυτή η πόλη; Εκεί που πηγαίνουμε όλοι το καλοκαίρι και παραβριζούμε και κάνουμε μπάνιο. Κάνουμε μπάνιο στην αποχέτευση. Γιατί, από πού μέχρι πού καθένος ουσιαστικά με την πίεση στον Δήμο, με την πίεση στον Περιφερειάρχη, με την πίεση στον υπουργό, ένας οικισμός ο οποίος είχε δέκα κατοικίες, έγινε ξαφνικά με 5.000 και βεβαίως το κράτος δεν έκανε τίποτα. Άρα εδώ και 20 χρόνια, απ' τον 1337, να μην έχουμε ένα χωροταξικό σχέδιο για τα νησιά του Αιγαίου, δεν είναι και πολύ ωραίο. Μία ειδική χωροταξική κάναμε για την Πάτμο και μία δεύτερη πριν από λίγο καιρό, τρίτη, που έγινε τώρα, όταν οι μελέτες υπάρχουν εδώ και 20 χρόνια ή 10 χρόνια και πλέον είναι ανεπίκαιρες.

Άρα εν κατακλείδι, σχετικά με αυτό που είπε ο φίλος μου ο Στέφανος Μάνος ότι δεν είναι πολύ σργά κι ότι πρέπει να προτείνουμε λύσεις, να σπάσουμε την ομοιομορφία, μα τη λύση για να σπάσεις την ομοιομορφία δεν θα σου την κάνει ένας καλός υπάλληλος τον οποίον θα πάρεις, ούτε μπορεί ο κάθε υπουργός πλέον να κάνει αυτό που έκανε ο Συνήγορος του Πολίτη. Υπάρχει ο ΑΣΕΠ ο οποίος βάζει τις δικές του προδιαγραφές και κάνει την επιλογή. Εάν θέλουμε να καταργήσουμε αυτή τη διαδικασία που ευτυχώς λειτούργησε απ' το 1994 έχει αρνητικά, να το κάνουμε, αλλά δεν είναι εύκολο να το κάνουμε. Για να σπάσεις την ομοιομορφία πρέπει να κάνεις ειδική μελέτη που θα σου την κάνουν ειδικοί, αυτό που κάναμε εμείς, εμείς φωνάξαμε την Αρχιτεκτονική Σχολή από το Πολυτεχνείο, μας έκανε αυτές τις ειδικές μελέτες, στα γρήγορα για να προλάβουμε, πιάσαμε κάποιους στον ύπνο, στείλαμε σ' όλους τους Δήμους και εξέφρασαν τη γνώμη τους, αλλά βεβαίως δεν λάβαμε υπόψη τις αποφάσεις τους διότι αν τις λαμβάναμε υπόψη είχαμε τελειώσει.

Κι εμείς σε 28 νησιά είπαμε, 1) τέρμα τα 7,5 μέτρα και η τεχνικώς διαμορφούμενη στάθμη, 4,5 μέτρα και απ' τη φυσική στάθμη, 2) 25 μέτρα μέσα, που σημαίνει όπως είναι τουλάχιστον η οικοπεδική έκταση, τα 4 στρέμματα γίνονται 8, όχι ότι σώξεις, αλλά τέλος πάντων κάτι είναι. 3) συνεννοηθήκαμε με το ΣτΕ, οι παρεκκλίσεις με το Διάταγμα για τα 25 νησιά συμφωνήσαμε και καταργήθηκαν, δεν ξαναχτίζει κανείς στα 750 μ., στα 1250 μ. και στα 1750 μ., τα οποία καταλαβαίνετε έγιναν από διατάξεις φωτογραφικές για κάποιους, κάποια εποχή το 1964 ή το 1970 δεν ξέρω τότε και εξακολουθούσαν να ισχύουν.

Ο **Σ. ΜΑΝΟΣ**: Μου επιτρέπετε μια διακοπή; Χαίρομαι που είσαι αισιόδοξος υπουργέ μου, δηλαδή σε τι συνίσταται η αισιόδοξία, ότι έφερες ένα διάταγμα, τα 7,5 μέτρα τα έκανες 4,5 αλλά αύριο θα 'ρθει ο άλλος της Ν. Δημοκρατίας ος πούμε και θα τα κάνει 9 μ. Τι θα πει δεν μπορεί; Πρέπει να σας πω το εξής, πριν από μένα υπουργός Δημοσίων Έργων ήταν ο μακαρίτης ο Χριστόφορος Στράτος, ο οποίος το 1977 λίγο πριν αναλάβω, νομιμοποίησε εκείνος για τελευταία φορά, αυθαίρετα. Εγώ πρέπει να σας πω αρνήθηκα να νομιμοποιήσω αυθαίρετα, δεν νομιμοποίησα. Αλλά ήρθε ο άλλος μακαρίτης ο Τρίσης, ο οποίος είπε ότι χρειάζεται να κάνουμε και ανδριάντα στον αυθαίρετο οικιστή, και τον ξανονομιμοποίησε για να το σώσει. Και στη συνέχεια κάθε υπουργός διαδοχικός νομιμοποιεί τα όσα έγιναν στο προηγούμενο διάστημα. Τι θέλω να πω μ' αυτό; Γι' αυτό επιμένω ότι αυτό που είπες είναι δύσκολο, γιατί χρειάζεται να εγκατασταθεί σ' έναν τόπο, ένας τύπος Καλλιγάδες ος το πούμε της Τήνου ή της Σύρου, οι οποίοι θα παντρεύουν όλο αυτό το σύστημα και θα το παρακολουθούν συνεχώς, έτσι ώστε όταν θα έρθει ο επόμενος και θα θελήσει να το νομιμοποιήσει, να του πει κάποιος νομιμοποίησέ τα όλα, πλην της Τήνου, φερ' ειπείν.

Είναι σημαντικό να σκεφθούμε μηχανισμούς, μεθόδους που να έχουν συνέχεια. Όλα αυτά τα πράγματα, ο φοβερές αυτές φωτογραφίες πραγματικά είναι ανατριχιαστικές όμοιες δείτε, είναι δουλειά πολλών ετών και πολλών υπουργών, δεν έχει γίνει με μία φορά. Και είναι σημαντικό να βρεις τον τρόπο τώρα να φτιάξεις κάτι το οποίο θα μείνει για πολύ καιρό και μετά από σένα.

Ο **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ**: Εγώ νομίζω ότι αυτά τα διατάγματα για τα μικρά νησιά, όπου καθιερώσαμε αυτούς πράγματι τους δύσκολους όρους, όμως σε προοπτική, εκτός αν έρθουμε στη συνέχεια και πούμε ότι καταργούμε το ΣτΕ, το οποίο βεβαίως εγώ θα συμφωνήσω σε ορισμένα σημεία ότι υπάρχει μια γραφειοκρατία που πρέπει να την ξεπεράσουμε και το ίδιο το ΣτΕ. Όμως δεν νομίζω ότι θα το καταργήσουμε, είναι ένας θεσμός τον οποίο ο Βενιζέλος τον δημιούργησε. Εφόσον λοιπόν δεν θα καταργήσουμε το ΣτΕ, εκτός αν του αλλάξουμε όνομα και του αλλάξουμε και τις αρμοδιότητες, εφόσον δεν θα το καταργήσουμε, τότε κανείς μελλοντικός υπουργός του ΥΠΕΧΩΔΕ δεν θα μπορεί να στείλει διάταγμα το οποίο να αλλάζει τους όρους αυτούς. Διότι το ΣτΕ έχει μια πάγια νομολογία που λέει όταν είναι ευμενέστεροι όροι... Είναι δύσκολο πια να το κάνει, να σας πω γιατί.

Εγώ σας πληροφορώ ότι μετά από 20 χρόνια, σ' αυτά τα νησιά που θα βλέπετε να κτίζονται, γιατί πηγαίνετε στη Φολεγάνδρο π.χ. και δείτε έξω από τη Χώρα της Φολεγάνδρου πια είναι τα κτίρια. Δεν υπάρχει κτίριο πάνω από τρία μέτρα ύψος. Μα θα μου πείτε σήμερα ζούν οι άνθρωποι όπως ζούσαν πριν από 40 ή 50 χρόνια; Όχι, γι' αυτό λέμε 4,5 μέ-

τρο και είπαμε ότι στην όψη δεν πρέπει να υπάρχουν διώροφα παράθυρα, για να μην κάνει σκόμα ούτε εσωτερικό. Δεν του αρκούν τα 150 μ. κι εφόσον το χτίσει του λέμε με πέτρα έχει 180 μ. και είπαμε πώς θα είναι τα σχήματα, να μην έχει μεγαλύτερο μήκος από 10 μ. κ.ο.κ. Αυτό όμως είναι μια πλευρά του νομίσματος, η άλλη πλευρά είναι να θέσουμε στο χώρο τις λειτουργίες. Αυτό, το υπ. Αιγαίου δεν μπορεί να το κάνει γιατί δεν έχει την αρμοδιότητα, αυτή ανήκει στο ΥΠΕΧΩΔΕ.

Γι' αυτό και η διαμάχη που έχω με το ΥΠΕΧΩΔΕ, την οποία εγώ δεν την κατάλαβα ποτέ, αλλά σε κάθε περίπτωση, εμείς προσπαθήσαμε να τους πούμε ότι αυτό που κάνουμε, εμείς προσπαθούμε, επειδή αν θέλετε δεν μας νοιάζει και το πολιτικό κόστος πολύ, να βάλουμε κάποιους μορφολογικούς, να βάλουμε κάποιους κανόνες. Εσείς βγάλτε τα δικά σας Διατάγματα, στα οποία να χωροθετείται ποιος κάνει ξενοδοχείο, πόσο θα είναι, πού θα είναι, πού θα γίνει λιμάνι και όλα αυτά, δεν τα κάνει. Αυτό πρέπει να γίνει. Έχουμε λοιπόν ξεχωριστούς ρόλους και πρέπει να το κατανοήσουν, άλλο πράγμα κάνουμε εμείς, άλλο πράγμα κάνετε εσείς. Μακάρι ο πρωθυπουργός να μας δώσει κι αυτές τις αρμοδιότητες, δεν θέλησε να μας τις δώσει. Γι' αυτό λέει ο κ. Παλιαοκρασάς ότι έπρεπε να μας τις δώσουν όλες. Σου εύχομαι να ξαναμπείς στην πολιτική, να γίνεις και αρχηγός της Ν. Δημοκρατίας, μπας και στον επόμενο υπουργό Αιγαίου τις δώσεις.

Ο **Γ. ΠΑΛΙΑΟΚΡΑΣΑΣ**: Εγώ δεν θέλω να μπω στην πολιτική ούτε να γίνω ο επόμενος αρχηγός της Ν. Δημοκρατίας, είμαι μια κορά. Αυτό από το οποίο πάσχουμε στην Ελλάδα δεν είναι η έλλειψη ιδεών ή σχεδίων. Οφείλω να σας πω, επειδή το πρωί το είπα, η δεύτερή μου δουλειά ήταν πεντέμισι χρόνια στο γραφείο Δοξιάδη. Εκεί στο γραφείο Δοξιάδη υπήρχε ένας μηχανικός τότε, ο Χατζηνικολής. Αυτός πρώτος είχε μιλήσει περί της ζεύξης του Μαλιακού Κόλπου και για εθνική οδό να περνάει πάνω απ' την Εύβοια, το 1920 τόσα. Οι ιδέες υπάρχουν και είναι και πολύ παλιές, αυτό απ' το οποίο πάσχουμε είναι ότι δεν είναι ανάγκη να έρθει κυβέρνηση της Ν. Δημοκρατίας για να τα ανατρέψει αυτά. Ο επόμενος υπουργός του ΠΑΣΟΚ θα τα ανατρέψει, όπως κι εμένα ο επόμενος υπουργός της Ν.Δ. αντέτριψε δικά μου. Συνεπώς κάνουμε αυτό, οι Έλληνες δεν δεχόμαστε να χτίσουμε ένα λιθαράκι πάνω σε κάποιο λιθάρι που έχτισε ο προηγούμενος. Και γι' αυτό η πείρα είναι πικρή και γι' αυτό εγώ εδώ συμφωνώ με τον Στέφανο Μάνο και το είπα και το πρωί κι όταν μίλησα για σύζευξη των οικονομικών, την ολιστική θεώρηση και εργαλεία σύνθετα, μίλησα γιατί με τέτοιους αυτοματισμούς και αλλαγή πλέον των συστημάτων και σύζευξη τους με τον μηχανισμό της αγοράς, μόνο έτσι μπορεί να έχουμε αποτελέσματα μη αναστρέψιμα.

Και εξακολουθώ και επιμένω και λέω ότι πολύ ωραία τα σχέδια, αλλά, έδειξα το πρωί ένα διάγραμμα, απ' το 1960 η τιμή γης ανέβηκε 100 φορές στις Κυκλάδες και αλλού και μπορεί και 120 και 150, όταν του δίνεις το δικαίωμα να χτίσει, κάνεις μια μεταφορά κεφαλαίου σ' αυτόν τον ιδιοκτήτη η οποία ισούται τουλάχιστον με δεκαπλασιασμό της τιμής του ακινήτου του. Αυτό είναι μια τρομακτική δύναμη της αγοράς, που δεν μπορείς να την αντιμετωπίσεις με κανένα σχέδιο, θα βρούνε τρόπους και θα το σπάσουν το σχέδιο. Μπορείς να το αντιμετωπίσεις με σχέδιο συν και οικονομικά μέσα τα οποία είναι είτε να του φορολογήσεις την υπεραξία και να του μειώσεις, ούτως ή άλλως αυτός δρέπει μια υπεραξία που δεν τη φανταζόταν ούτε στο όνειρό του και τη δρέπει από μία πράξη κρατική. Δικαιούσαι να τον φορολογήσεις, ο πιο καπιταλιστής θα στο πει αυτό, να του πάρεις και το μισό, να του πάρεις και παραπάνω απ' το μισό, δεν υπάρχει κανένας κανόνας που να μην το επιβεβαιώνει αυτό.

Αντίθετα, εκεί που του αφαιρείς κάποιο δικαίωμα, δώσ του. Όταν λοιπόν συζεύξουμε τις ρυθμίσεις τις χωροταξικές με τους μηχανισμούς της αγοράς, τότε τους ισχυροποιούμε πολύ και τους κάνουμε μη αναστρέψιμους. Κι εγώ αυτό πιστεύω ότι πρέπει να γίνει και δουλεύουμε στην Ελληνική Εταιρεία και ετοιμάζουμε μια πρόταση επί αυτού του θέματος και είναι κάτι σημαντικό. Από την άλλη πλευρά θα προσυπογράψω εκατό φορές αυτό που είπατε, ότι δυστυχώς δεν υπάρχει διοίκηση, το είπα κι εγώ. Έχει κατακερματιστεί και ναι, όλοι είμαστε δημοκράτες και θέλουμε τις δημοκρατικές διαδικασίες, αλλά ξέρουμε όμως πάρα πολλές φορές στην πράξη, πώς εμφανίζεται μια δημοτική αρχή, η οποία έχει τεράστια ισχύ στον κόσμο, έχει προβολή, κ.λπ. και η οποία ξέρουμε ότι κινείται από άλλα συμφέροντα και μπορεί να σου τερνίσει μια σωστή ρύθμιση. Εκεί πιστεύω ότι, πώς να το κάνουμε, η κεντρική διοίκηση, το κράτος, είναι εκεί για να προφυλάσσει από τέτοια και να προασπίζει τα συμφέροντα του κοινού πολίτη και να δίνει λύση σε τέτοιες συγκρούσεις και δεν μπορώ να μην δεχτώ το ρόλο αυτό του κράτους, ο οποίος πιστεύω ότι είναι δημοκρατικός γιατί στο κάτω-κάτω ο Περικλής στον ορισμό της Δημοκρατίας λέει ότι η Δημοκρατία είναι ισονομία, ο νόμος είναι πάνω απ' όλα.

Ο **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ**: Μου επιτρέπετε να σας φέρω ένα παράδειγμα πάνω σ' αυτό; Επειδή είδα ότι τα θέματα της παιδείας και της διοίκησης είναι πράγματι σημαντικά, θα σας φέρω ένα παράδειγμα, για να δείτε ότι η παιδεία και η διοίκηση δεν αφορά το ΥΠΕΧΩΔΕ ή το υπ. Παιδείας ή το υπ. Αιγαίου. Όταν μαθεύτηκε ότι ετοιμάζουμε αυτά τα σκληρά Διατάγματα, σ' ένα υπό εξέλιξη μικρό νησάκι που ετοιμαζόταν Διάταγμα, δεν θα πω ποιο είναι, μου έρχεται η καταγγελία ότι ο Δήμαρχος έχει φέρει τρεις εργαλάρχους και ανοίγει σε τρία διαφορετικά σημεία του νησιού δρόμους.

Διότι μία από τις διατάξεις ήταν ότι απαγορεύονται οι καινούργιες χαράξεις δρόμων και βεβαίως απ' τον αιγιαλά σε μια συγκεκριμένη περιοχή, 200 μ. μέσα, με κλήσεις, υπόψη, πάνω από 35%, όπου εκ των πραγμάτων απαγορεύεται να κάνεις είτε να οικοδομήσεις είτε να διανοίξεις δρόμους. Εγώ στέλνω αμέσως σήμα ότι είναι στο ΣτΕ το Διάταγμα, στον κοινοτάρχη, στον Δήμαρχο, ο οποίος βεβαίως δεν σταμάτησε. Άρα εγώ είμαι υποχρεωμένος να το στείλω και στην Αστυνομία, η οποία θα πρέπει να φυλάει τον Δήμαρχο δηλαδή, ή να φυλάει και τον Νομόρχη ή δεν ξέρω τι.

Θα πάω παραπέρα όμως για να δείτε ότι τα θέματα πράγματι της παιδείας ή της ενημέρωσης ή της εξειδίκευσης στα θέματα της διοίκησης έχουν μια πολύ μεγάλη γκάμα. Όταν ο αρμόδιος υπουργός στείλει ένα σήμα στην πολεοδομία και της λέει διέκοψε αυτές τις εργασίες διότι είναι αυθαίρετες, θα τις διακόψει. Στη συνέχεια ο ιδιώτης θα πάει με τον μελετητή του και θα κάνει αναθεώρηση της άδειας και θα ξαναπάρει την άδεια και βεβαίως με την αναθεώρηση ότι μπορεί να μπαζώσει το υπόγειο, αυτός θα συνεχίσει την αυθαιρεσία του, ποιος θα την πιστοποιήσει; Υπάρχει λοιπόν από τον νόμο ότι έξω από κάθε οικοδομή πρέπει να μπαίνει ο αριθμός της άδειας και η χρονολογία έκδοσης και υποχρεούνται κατά καιρούς, κάνουν εκστρατείες τα αστυνομικά τμήματα και πηγαίνει ο αστυνομικός, κρατάει και την άδεια που είναι δυο φύλλα, έχει ένα σκαρίφημα πίσω και ελέγχει αν είναι σωστή η άδεια.

Τι να ελέγξει αυτός; Ή ακόμα και τα σχέδια θα πάρει γιατί πρέπει να οργανωθεί σωστά, όπως κάποτε υπήρχε στην Αστυνομία η Διεύθυνση Τουρισμού, θα πρέπει να υπάρχει και η Διεύθυνση Πολεοδομίας πλέον στην Αστυνομία, ή ο διευθυντής ή το τμήμα, ένας αστυνομικός τι να ελέγξει αν είναι αυθαίρετος, ούτε καταλαβαίνει, ούτε κατανοεί. Οπότε ποια είναι τα φαινόμενα που έχουμε, μόνο αν ο διπλανός καταλαβαίνει ότι κάνουν παρανομία και ξέρουν ποιος είναι, τότε μόνο αυτός μπορεί να τον σταματήσει. Είναι λοιπόν ένα πλήγμα πραγμάτων που πρέπει ν' αλλάξει και που πρέπει πράγματι τα σεμινάρια τα οποία γίνονται να διευθυνθούν και δεν είναι μόνο για την οικοδομή.

Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΑΣ: Να πω κι εγώ ένα παράδειγμα και σταματώ. Το θέμα των γεωτρήσεων το οποίο είναι καίριο στις Κυκλάδες γιατί έτσι έχουμε ξεπατώσει όλα τα νερά τους, η Νόξος πια δεν έχει γεωργία, μπήκε η θάλασσα μέσα από τις γεωτρήσεις. Εκεί όλοι πιέζανε για γεωτρήσεις, στο χωριό μας, στην Άνδρο πολλοί θέλανε γεωτρήσεις, ξεσηκώθηκε όλο το χωριό και είπαμε όχι, κανένας δεν θα έχει γεωτρήση και ένας που είχε πάρει άδεια, τον εξαναγκάσαμε και την παράτησε και την έκλεισε για να σωθούν τα νερά. Το αναφέρω αυτό ως παράδειγμα διαφορετικών προσεγγίσεων και τι μπορεί και πρέπει να κάνει η παιδεία. Αλλά δεν είναι ζήτημα η παιδεία, είναι παιδεία δεν είναι εκπαίδευση, δεν μοθαίνεται στο σχολείο, δυστυχώς.

Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ: Θα ήθελα να διευκρινίσω, γιατί ίσως οι δύο πρώτοι ομιλούντες δεν κατάλαβαν γιατί δεν είχαν ακούσει την προηγούμενη συζήτηση, τι ήταν αυτό που είπα δημοκρατικά δικαιώματα. Δεν ήταν τα δικαιώματα έτσι τρέκοντα, είναι μέσα στις θεσμοθετημένες διαδικασίες. Όπως είπατε κύριε Σηφουνάκη, κάνετε το σχέδιο του Διατάγματος, το στείλατε στην Τ.Α. να γνωμοδοτήσει, αυτό το κάνατε, το στείλατε. Τη στιγμή που το στέλνετε το διαβάζουν και βλέπουν τι μέλλεται. Μέχρι αυτό να υπογραφεί, βγαίνουν άδειες. Αυτό επεσήμαναν χθες ορισμένοι ομιλητές και σ' αυτό απαντώ και λέω ότι είναι κάποιες δημοκρατικές διαδικασίες, γιατί δημοκρατική διαδικασία είναι αυτή που κάνατε, που δεν μπορεί να μη γίνουν. Αυτό ακριβώς επεσήμανα και είπα τη λέξη αυτή, γι' αυτό ήθελα να σας το διευκρινίσω από εκείνη τη στιγμή, για να μη γίνει άσκοπη συζήτηση.

Επειδή άκουσα τον κ. Παλαιοκράσας που είπε ότι κάτι ετοιμάζει τώρα σχετικά με την ενσωμάτωση οικονομικών θεσμών μέσα στους θεσμούς της πολεοδομίας, ήδη το θέμα της εισφοράς σε γη υπάρχει, όπως όλοι ξέρουμε και είναι ένας εξαιρετικός θεσμός. Δυστυχώς είναι περιορισμένη η εφαρμογή του, μόνο στις νέες επεκτάσεις των σχεδίων. Θα μπορούσε αυτό να γίνει και για άλλες περιπτώσεις και να επεκταθεί και στον εξωαστικό χώρο. Επίσης ο θεσμός του αστικού αναδοσμού είναι επίσης ένας θεσμός ο οποίος μπορεί να εφαρμοστεί. Δεν μπορεί με τη σημερινή νομοθεσία, εφόσον προτείνει κάποιες καινούργιες ρυθμίσεις, μπορεί να γίνει αναδοσμός στον εξωαστικό χώρο μεταξύ αυτού που χτίζεται και εκείνου που δεν χτίζεται. Μελλοντικά αυτό μπορεί να γίνουν και σας το λέω σαν συμπλήρωμα στην προσπάθεια την οποία κάνετε.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Παρακαλώ αν υπάρχουν ερωτήσεις ή παρατηρήσεις. Ο κ. Β. Δωροβίνης, η κ. Α. Πασιγιάννου, ο κ. Α. Ρωμανός, ο κ. Ι. Στεφάνου και ο κ. Κ. Δεκαβάλλας.

Β. ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ: Μια ερώτηση προς όλους θα ήθελα, ταλαιπωρημένη ερώτηση από πολλά χρόνια. Επειδή η Ελλάδα σε λίγο θα μπει στο γραφείο Γκίνες λόγω της συνυπόρξεως δημοσίων έργων με περιβάλλον σ' αυτό το υπουργείο, από το 1986. Μήπως ήρθε κοινός πλέον να καταργηθεί, διότι πια στην Ευρώπη δεν υπάρχει χωριστό υπουργείο Δημοσίων Έργων, κάθε υπουργείο έχει και την ευθύνη των έργων που του αναλογεί. Η «κατασκευή» υπουργείου Δημοσίων Έργων είναι μεταπολεμική, μετά τον πόλεμο για να γίνει ανασυγκρότηση των πόλεων κ.λπ., μήπως θα έπρεπε να

καταργηθούν πλέον τα δημόσια έργα και κάθε υπουργείο ν' αναλάβει τη δική του ευθύνη. Είναι και πόλος διασποράς, για να λέμε τα πράγματα με τ' όνομά τους αυτό το υπουργείο να αναμορφωθεί.

Το άλλο που είπε ο κ. Μάνος, έχει πολύ δίκιο, ότι τα τελευταία πέντε χρόνια η μόδα να καθιερώνονται πράγματα με νόμο είναι συστηματική. Αρχίζει απ' την περιφερειακή λεωφόρο του Υμηττού όπου οι περιβαλλοντικοί όροι τους οποίους είχαμε προσβάλει στο ΣτΕ, «πέρασαν» με νόμο, πριν γίνει συζήτηση στο ΣτΕ κι εκεί σταμάτησε το ΣτΕ, κακώς βέβαια αλλά σταμάτησε και ουκ ολίγα άλλα πράγματα γίνονται με νόμο. Σήμερα η απαλλοτρίωση στη Μεσοχώρα για τα έργα του Αχελώου έγινε με νόμο, δηλαδή οτιδήποτε πλέον γίνεται με νόμο, από απαλλοτριώσεις, από δρόμους, από... από... Η δε λαίλαπα των λεγόμενων ολυμπιακών έργων γίνεται όλη με νόμους, δεν υπάρχει ολυμπιακή ρύθμιση ενόψει του 2004 που να μην έχει γίνει με νόμο.

Ένα άλλο πράγμα είναι το «υπέρτερο δημόσιο συμφέρον»- το επικαλούνταν συστηματικά (και πάντοτε χωρίς αιτιολογία), δεν ήταν παρόντες οι κύριοι που συμμετέχουν στο στρογγυλό τραπέζι, αλλά διάβασα ότι ακόμα και στο νόμο περί αιγιαλού και παραλίας, (πρόσφατος, τέλος του 2001) ο κ. Μάνος θα το θυμάται, έγινε επίκληση αυτού του «συμφέροντος». Κολλάνε τη φράση «για το δημόσιο συμφέρον» και τελειώνουν. Το δε ΣτΕ δυστυχώς, δυστυχέστατα, ειδικά στην Ολομέλεια, δέχεται αυτή τη διατύπωση, ότι η διοίκηση μπορεί να το επικαλείται αναίτια. Για την εκτός σχεδίου δόμηση νομίζω ότι πρέπει να αναστραφεί η πυραμίδα, όπως είχα πει στη δική μου εισήγηση. Βεβαίως έχει δίκιο ο κ. Σηφουνάκης, είναι αυτονόητο αυτό, ότι μια αγροτική εκμετάλλευση θα πρέπει να έχει φυσικά τα ανάλογα κτίρια, δεν γεννάται θέμα, δεν έχει κανείς αντίρρηση. Πρέπει να εφαρμοστεί γενικά η απαγόρευση αυτού του είδους της εκτός σχεδίου δόμησης και να αναστραφεί η πυραμίδα με καθιέρωση της οργανωμένης δόμησης.

❶ **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Εκτός απ' τα νησιά όμως και κυρίως τα μικρά νησιά. Σας το λέω γιατί η οργανωμένη δόμηση στα μικρά νησιά είναι καταστροφική, διότι θέλουν πολύ λεπτομερείς μελέτες. Εμένα μου έφεραν μία επέκταση του οικισμού του Σιγρίου στη Λέσβο. Ο μελετητής στον οποίον ανατέθηκε, έκανε δίπλα, μια προέκταση στην ουσία ήταν μια Φιλοθέη.

❷ **Β. ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ:** Και τέλος για τις ανεμογεννήτριες. Όπως είπε πολύ σωστά ο κ. Γεράρδος, ήδη βρισκόμαστε στο ΣτΕ, διότι στην κορυφογραμμή απέναντι απ' τη Μονεμβασία, δημιουργείται αιολικό πάρκο. Σημειωτέον ότι στη Λακωνία έχουν γίνει 2.500 αιτήσεις, όχι για 2.500 ανεμογεννήτριες, αλλά για 2.500 αιολικά πάρκα, και οι αδειοδοτήσεις γίνονται σωρηδόν. Στο ίδιο σημείο στο χωριό Ελληνικά, όπου εταιρεία έρχεται, παίρνει αδειοδότηση. Στο ίδιο σημείο, λοιπόν, τρεις εταιρείες έχουν ζητήσει ταυτόχρονα τρία αιολικά πάρκα. Είναι το χάος, για να μην πω τη λέξη μπάχαλο που είναι πιο ακριβολόγα. Αλλά για το υπουργείο Δημοσίων Έργων θα ήθελα να μας απαντήσετε.

❸ **Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ:** Κάποιος μνημόνευσε ότι το ΥΧΟΠ έγινε το 1979, εδώ έχετε και τους δύο εγκληματίες που το φτιάξαν, τον κ. Μάνο κι εμένα. Διότι εγώ είχα τις αρμοδιότητες της χωροταξίας με τις οποίες προέκρινε το υπουργείο κι εκείνος είχε τις αρμοδιότητες του οικισμού. Νομίζω ότι η σωστή συνταγή είναι το Δημόσιο Έργο να μην έχουν καμία σχέση με το υπουργείο Περιβάλλοντος. Και είμαστε η τελευταία χώρα στην Ε.Ε. μαζί με την Ιαπωνία, τώρα πληροφόρηθηκα, μου είπατε ότι και η Ιαπωνία το χώρισε, τώρα είμαστε η μόνη. Πιστεύω ότι χρειάζεται ασφαλώς υπουργείο Περιβάλλοντος, Δημοσίων Έργων δεν ξέρω αν θέλουν να το κρατήσουν ξεχωριστά, πάντως στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες δεν υπάρχει στις περισσότερες ούτε Δημοσίων Έργων. Υπάρχει υπουργείο Μεταφορών το οποίο κάνει τους αυτοκινητοδρόμους, υπάρχει υπ. Γεωργίας που κάνει τα αγροοικονομικά κ.ο.κ.

❹ **Β. ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ:** Είναι εφικτό, φανταστείτε ότι το υπουργείο Δημοσίων Έργων μεταξύ των άλλων έχει και την ευθύνη της κατασκευής των λιμανιών. Ξέρουμε πάρα πολύ καλά ότι στη συντριπτική πλειοψηφία τα λιμάνια της χώρας έχουν προβλήματα διότι δεν έλαβαν υπόψη τους π.χ. ποια θα ήταν η τεχνολογία μετά από δέκα χρόνια και σε λιμάνια που έχουν γίνει πριν από δέκα χρόνια, δεν μπορούν ν' αρθρουν τώρα τα ταχύπλοα κ.λπ. Με νόμο πριν από ενάμιση χρόνο περίπου η ευθύνη της κατασκευής των λιμανιών πέρασε εκεί που έπρεπε να περάσει, στο υπ. Εμπορικής Ναυτιλίας. Αυτό έχει τους καπιτάνους, αυτό έχει τους μηχανικούς, αυτό έχει τη γνώση πώς πρέπει να είναι ένα λιμάνι. Αυτό όμως δεν αρκεί, γιατί το υπ. Εμπ. Ναυτιλίας δεν μπορεί να ξέρει ποια θα είναι η εξέλιξη π.χ. ενός νησιού μετά από 20 ή 30 χρόνια, γιατί υπεισέρχονται οικονομικοί παράγοντες, υπεισέρχονται άλλα προβλήματα.

Άρα πρέπει να έχεις το γενικό χωροταξικό που θα σου δίνει προοπτικές και στη συνέχεια θα έρχεται το επιμέρους υπουργείο και θα εξειδικεύει το έργο το οποίο θέλει να κατασκευάσει. Συμφωνούμε λοιπόν ότι στην Ελλάδα αν χρειάζεται πραγματικά ένα υπουργείο, είναι το Υπουργείο του Περιβάλλοντος. Με την εμπειρία που έχουμε, πρέπει να τα πούμε, οι δημοκρατικές διαδικασίες στην Ελλάδα ήταν ελλιπείς πριν από 30 χρόνια, τις δύο τελευταίες δεκαετίες δεν

πρέπει να έχει κανείς παράπονα, ίσα-ίσα πήγαμε στην αντιπέρα όχθη και σήμερα ερχόμαστε και μετράμε. Οι καταστροφές από τα ακραία καιρικά φαινόμενα που έγιναν στις Κυκλάδες, Όπου κτίστηκαν χειμάρροι. Στη Νάξο που βλέπαμε αυτή την καταστροφή τι είναι; Είναι ένας κεντρικός χειμάρρος στον οποίο τα τελευταία 30 χρόνια έχει περιοριστεί η κοίτη του κι έχουν κτίσει και απέναντι όπου κατέληγε ο χειμάρρος κι εκεί κτίστηκε. Έτσι έγινε η καταστροφή. Αν έπεσαν κάποιες πεζούλες ή αν έπεσε ένας δρόμος, αυτά γίνονται σ' όλον τον κόσμο. Σ' εμάς οι καταστροφές γίνονται από τους χειμάρρους. Ο τελευταίος νόμος είναι ένας καλός νόμος. Θεσπίζει ότι πλέον είναι αδόμητα τα ρέματα, το θέμα είναι ποιος θα επιβλέψει αυτού του είδους τις κατασκευές.

❶ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Θέλετε να το καταργήσουμε το υπουργείο; Να το καταργήσουμε, δεν αλλάζει τίποτα ξέρετε, η ουσία δεν αλλάζει. Ένα απ' τα προβλήματα είναι ότι στο υπ. Δημοσίων Έργων αυτοί που κάνουν τα έργα δεν μιλούν σ' αυτούς που κάνουν το περιβάλλον κι αυτοί πάλι δεν τους μιλούν. Δηλαδή αν ήταν σε χωριστό υπουργείο, πάλι δεν θα μιλούσαν, δεν αλλάζει τίποτα η ουσία, αυτή είναι η πραγματικότητα.

❷ **Β. ΔΩΡΟΒΙΝΗΣ:** Εάν το υπουργείο ήταν ξεχωριστό, σας πληροφορώ ότι οι χιλιάδες μελέτες (αν έχουν θεσμοθετηθεί στο Αιγαίο τρεις) θα ήταν τουλάχιστον 53, είμαι βέβαιος, οι ειδικές χωροταξικές μελέτες. Η προτεραιότητα δεν δίδεται από την πολιτική ηγεσία του εκάστοτε υπουργείου και επί Ν. Δ και επί ΠΑΣΟΚ, δεν δίδεται εκεί.

❸ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Λέω το εξής, αυτό το οποίο λέει ο υπουργός είναι διαφοροποίηση μεταξύ του ΥΧΟΠ χωρίς τα δημόσια έργα και του Αιγαίου, τα χωροταξικά δεν τα έχουν τα δημόσια έργα, δεν έχουν ιδέα τα δημόσια έργα ότι υπάρχουν χωροταξικά, αυτό προσπαθώ να σας πω, δεν το ξέρουν ότι υπάρχουν, αδιαφορούν τελείως, περνάνε το δρόμο και κάνουν ό,τι θέλουν. Ούτε ο υπουργός το ξέρει, ξέρω τι σας λέω, διότι οι υπουργοί δεν είναι σόριστα πράγματα, κάθε φορά είναι κάτι συγκεκριμένο. Σήμερα λέμε ο υπουργός Αιγαίου είναι ο Σηφουνάκης, αν με ρωτήσετε ξέρει ο Σηφουνάκης τι γίνεται στη Νάξο; Θα σας απαντήσω ναι, αν με ρωτήσετε ο τότε υπουργός ξέρει τι γίνεται μ' εκείνο το έργο, θα σας απαντήσω είτε ναι είτε όχι, ανάλογα με τον υπαργό. Υπάρχουν υπουργοί που δεν έχουν ιδέα για τα χωροταξικά σχέδια, αυτό προσπαθώ να σας πω. Περνάει ο δρόμος και εκ των υστέρων φτιάχνουμε το χωροταξικό ή ψαχνόμαστε να δούμε τι συνέβη. Γι' αυτό σας λέω ότι η δημόσια διοίκηση είναι σε διάλυση.

Και μια παρατήρηση ακόμα, εγώ είμαι οπαδός της κατάργησης των πολλών υπουργείων. Αλλά έχουμε καθιερώσει επίσης ότι κάθε φορά που καταργείται κάτι, ταυτοχρόνως και δεν καταργείται, οι καταργούμενοι τοποθετούνται αλλού. Αυτό έχει την εξής επίπτωση, ότι διαλύουμε αυτό που είχαμε και διαλύουμε και κάτι άλλο, εκεί που τους στέλνουμε. Ο Παπαδόπουλος, ο υπουργός Υγείας κλαιγόταν κάθε φορά, μα λέει, τι περιμένετε να κάνω με το υπουργείο Υγείας, όλοι μου οι υπάλληλοι είναι εκ μετατόξεως από την Olympic Catering και άλλοι παρόμοιοι, αυτοί είναι του υπουργείου Υγείας και όλως περιέργως δεν γίνεται τίποτα στον χώρο της Υγείας. Λοιπόν, διαλύουμε το υπουργείο, το Σύνταγμα προβλέπει ότι αν καταργηθεί ένα υπουργείο, οι υπάλληλοι απολύονται, αυτό συνιστά κατάργηση υπουργείου. Το να πάρω το υπουργείο και να τους σκορπίσω αλλού, αυτή την αρρώστια την οποία έχουν μέσα στο υπ. Δημοσίων Έργων θα την εξαπλώσουν σε όλα τα υπουργεία, προσέξτε το αυτό.

❹ **Α. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ:** Σχετικά με το θέμα της παιδείας και της εκπαίδευσης, θα ήθελα να πω ότι ίσως οι χρόνοι είναι τέτοιοι που δεν προφταίνουμε, δηλαδή το να ξεκινήσουμε απ' το νηπιαγωγείο, απ' το δημοτικό, πρέπει να περιμένουμε είκοσι χρόνια, το θέμα είναι ότι η εκπαίδευση πρέπει να γίνει τώρα, είναι πιο επείγουσα κι εγώ θεωρώ ότι η πιο επείγουσα εκπαίδευση είναι των συνεργείων, των μαστόρων. Δηλαδή αυτό που είπε ο κ. Μάνος στο κάθε νησί με την κάθε ιδιαιτερότητα να οργανωθούν κάποια πράγματα σύμφωνα με τα εκεί δεδομένα. Εάν λοιπόν οι κτίστες, οι μαραγκοί, τα διάφορα συνεργεία καταφέρνανε να ξαναμάθουν να φτιάχνουν ξερολιθιές, να χτίζουν με πέτρες, να κάνουν τους σαβάδες τους παλιούς, και παράλληλα να βρεθεί κάποιος τρόπος που να βρίσκουμε υλικά σωστά για την οικοδόμηση, να μην είναι μόνο το μπετόν και το χαλίκι, να μπορούμε να βρούμε κουρασάνι εύκολα, να μπορούμε να βρούμε σωστά κεραμίδια, αυτό θα βοηθούσε πάρα πολύ κι εμάς τους αρχιτέκτονες. Γιατί εμείς αυτή τη στιγμή πρέπει να εκπαιδεύουμε συνέχεια συνεργεία, που δεν είναι πάντα εύκολο και γιατί δεν το θέλουν τα συνεργεία να εκπαιδευτούν.

Πάνω σ' αυτό θα ήθελα να κάνω μια μικρή παρένθεση, ότι σς παύμε έχουμε τη Νίσυρο με εκπληκτικές ξερολιθιές από πέτρες λάβας που καταστρέφονται, είναι ένα μνημείο αυτό, όλο το νησί είναι μια ξερολιθιά που καταστρέφεται. Υπάρχουν προγράμματα για τα ξαναφτιάξιμο των ξερολιθιών, δεν θυμάται κανείς πια να φτιάχνει ξερολιθιές. Αυτά όμως είναι πράγματα που πρέπει να γίνουν τώρα. Το άλλο που μου κάνει εντύπωση είναι οι αρχιτέκτονες πώς εκπαιδεύονται στα Πολυτεχνεία μας. Κι αυτό είναι ένα από τα σύνταμα πράγματα που πρέπει να γίνουν. Οι αρχιτέκτονες δεν πρέπει να βγαίνουν μ' ένα μίσος, γιατί είμαστε λίγοι τελικά που δεν μισούμε τα παλιά κτίρια, είναι μια διαπίστωση, εγώ

τουλάχιστον νιώθω μειονότητα στο χώρο μου. Νιώθω να λαιδορούμαι, θεωρούν ότι είμαι τρελή, ότι είμαι ένα ζόμπι, ότι είμαι νεκρόφιλη κ.λπ. Γιατί στη Ρόδο γίνονται ξενοδοχεία, γίνονται πράματα-θάματα, με τζάμια, με μέταλλα, με όλα αυτά. Τα Πολυτεχνεία τι κάνουν; Τι αρχιτέκτονες βγάζουν; Κι αυτό είναι κάτι που μπορεί να γίνει σύντομα, γιατί αρχιτέκτονας δεν βγαίνεις σε δέκα χρόνια, βγαίνεις σε πέντε χρόνια. Αυτοί λοιπόν που εκπαιδεύονται, τι προγράμματα έχουν στα πανεπιστήμιά τους;

Με συγχωρείτε, αλλά εδώ πέρα θέλω να πω ότι το πρόβλημα για το έγκλημα που γίνεται στα νησιά και στην Ελλάδα, δεν το χρεώνονται μόνο οι πολιτικοί μηχανικοί, οι τεχνολόγοι και οι τοπογράφοι. Αυτό θα ήταν άδικο. Και αυτοί το χρεώνονται αλλά και οι αρχιτέκτονες χρεωνόμαστε πάρα πολλά απ' τα εγκλήματα που γίνονται. Θα ήθελα να θυμίσω, δεν ξέρω, ίσως να έχει ξεχαστεί από τον υπουργό, πριν από τρία περίπου χρόνια μέσα σε κάποιο πρόγραμμα κατασκευής παρατηρητηρίων πτηνών σε βραχονησίδες, χτίστηκε στη Σύμη στη βραχονησίδα Νίμος, στον κόλπο Ταβίρι, προγραμματίστηκε να γίνει ένα παρατηρητήριο. Το Ταβίρι είναι ένας κόλπος εκπληκτικής ομορφιάς, που ευτυχώς ήταν άγγκτος, γιατί δεν είχε υποδομή, δεν είχε λιμάνι, και γιατί να έχει λιμάνι; Το πρόγραμμα αυτό προέβλεπε να γίνει ένα παρατηρητήριο πάνω σ' έναν λόφο για να παρατηρούνται τα πουλιά και παράλληλα να γίνει μια μικρή προβλήτα για να προσεγγίζουν βάρκες. Όμως ο Δήμαρχος δεν είχε στο νου του να κάνει το παρατηρητήριο στο βουνό όπου έπρεπε να γίνει, διότι εκεί δεν εξυπηρετούσε κανέναν, διότι ποιος θα πήγαινε να παρατηρεί τα πουλιά; Εμείς θέλαμε να κάνουμε ένα σπιτάκι, να το δώσουμε στις ιχθυοκαλλιέργειες, να τους δώσουμε υποδομή έτοιμη για να έρθουν να εγκατασταθούν. Με αποτέλεσμα σκαρφιστήκαμε χίλια δυο πράγματα, είπαμε ο εργολάβος δεν δέχεται να το φτιάξει ψηλά διότι είναι ακριβά, διότι είναι δύσκολο, διότι είναι έτσι είναι αλλιώς, θα το κάνουμε πάνω στην παραλία. Όταν λέμε πάνω στην παραλία, μιλάμε σε απόσταση 15 μέτρων από εκεί που σκάει το κύμα. Κι αυτό είναι έργο που έχει γίνει από το ελληνικό κράτος. Γίνεται μια προβλήτα η οποία είναι για κρουαζιερόπλοιο και στη συνέχεια ο υπουργός που λαμβάνει γνώση αυτών των θεμάτων, στέλνει σήμα κατεδάφισης του κτιρίου. Το σήμα αυτό ακόμα υπάρχει και το κτίριο υπάρχει. Και ο εισαγγελέας επελήφθη όλων αυτών των θεμάτων και δεν κατάφερε να κάνει τίποτα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Μου επιτρέπετε μια μικρή παρατήρηση πριν σας δώσω το λόγο αν θέλετε ν' απαντήσετε στην κ. Παπαϊωάννου, σε σχέση με την εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων στην Αρχαιολογική Υπηρεσία στο κομμάτι που βρίσκεται στη Μονεμβασία σήμερα και κάνει τον έλεγχο, προσελήφθη αρχιτέκτων από το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, η οποία δεν είχε διδαχθεί οικοδομική στη Θεσσαλονίκη και ελέγχει τις κατασκευές εκείνες.

Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ: Αν μου επιτρέπετε να έλεγα κάτι σχετικά με την εκπαίδευση των συνεργείων των μαστόρων. Στα περισσότερα νησιά υπάρχουν μαστοροί οι οποίοι έχουν κρατήσει ακόμα κάποια παράδοση ή οι παλιοί τουλάχιστον έχουν κρατήσει κάποια γνώση από τους παραδοσιακούς τρόπους κατασκευής. Θα σας έλεγα το παράδειγμα της Τήνου, όπου όπως σε όλα τα νησιά τη δεκαετία του 1960 και 1970 άρχισαν να γίνονται οι κατασκευές με το μπετόν σε μεγάλη κλίμακα και όλοι οι μαστοροί πήγαν να κάνουν κατασκευές με μπετόν κι έτσι είχαν συνηθίσει. Όταν αργότερα άρχισε να γίνεται της μόδας το παραδοσιακό χτίσιμο και βρεθήκανε μερικοί παλιοί οι οποίοι θυμόντουσαν πώς γίνεται με την πέτρα κι άρχισαν και ξαναχτίζουν με την πέτρα και ήρθαν και κάποιοι Γερμανοί οι οποίοι θέλανε χτίσιμο με πέτρα, ξαφνικά βρεθήκανε πολλοί να ξέρουν και όσοι δεν ήξεραν, έμαθαν.

Πριν που είπα έτσι αστεία εκπαιδεύστε τους εργολάβους, αυτό ακριβώς εννοούσα. Υπάρχουν αυτοί οι οποίοι κατασκευάζουν ερήμην των μηχανικών. Αυτοί εάν φροντίσει κανείς εγκαίρως μπορεί να κρατήσει μερικούς και απ' αυτούς να δημιουργήσει νέες γενιές. Σας διαβεβαιώ τώρα στην Τήνο συγκεκριμένα που ξέρω, ένα συνεργείο που σέβεται τον εαυτό του έχει μέσα καλόν πετρά, έχει μέσα έναν καλό μάστορα, βέβαια υπήρχε και μία καλή παράδοση εκεί, αρκετά γερή. Αυτό νομίζω ότι δεν είναι αστεία, πραγματικά.

Τώρα ως προς την εκπαίδευση των αρχιτεκτόνων μια και είμαι απ' το Πολυτεχνείο νομίζω ότι οφείλω να πω δυο λόγια. Δεν θα δεχτώ ότι οι αρχιτέκτονες δεν εκπαιδεύονται στα παραδοσιακά, τουλάχιστον στο Πολυτεχνείο απ' ό,τι γνωρίζω. Εγώ είμαι στην Πολεοδομία αλλά ακούω και βλέπω τους συναδέλφους, στα θέματα των παραδοσιακών κατασκευών και της μορφολογίας, της τέως μορφολογίας, δεν είναι όπως την ξέρετε, αυτό έχει εξελιχθεί σε παραδοσιακές κατασκευές, για πολλά εξάμηνια γίνονται μαθήματα ανάλογα, γίνονται τυπολογίες, γίνονται όλα αυτά. Άλλο είναι αν ο νέος αρχιτέκτονας θέλει να ενστερνιστεί τον παραδοσιακό τρόπο κατασκευής και το παραδοσιακό σχέδιο ή θέλει να δημιουργήσει κάτι δικό του, αυτό είναι άλλο.

Α. ΡΩΜΑΝΟΣ: Ήθελα να υποβάλω την πρόταση στους συμμετέχοντες στην στρογγυλή τράπεζα, ότι η διάλυση της διοίκησης είναι πραγματικά μία από τις κύριες αιτίες της κακοδομιότητας στα πολεοδομικά θέματα και αυτό που είπατε ότι ο ένας υπουργός συνήθως καταργεί αυτό που έφτιαξε ο προηγούμενος, νομίζω ότι θα μπορούσε να μη συμβαίνει, αν η διοίκηση ήταν υιοθετημένη και αν σεβόταν τον εαυτό της και μπορούσε να ανθίσταται. Εδώ έχουμε το φαινόμενο ότι η νομιμοφροσύνη των στελεχών της διοίκησης για τουλάχιστον δύο δεκαετίες θα έλεγα υπάρχει προς τους πο-

λιτικούς προϊσταμένους και όχι προς τους διοικητικούς προϊσταμένους, γι' αυτό και μπορεί ένας υπουργός ή ένας υφυπουργός άμα θέλει να περάσει τα πιο αυθαίρετα πράγματα στη διοίκηση κι αυτό είναι εμπειρία που την έχουμε όλοι όσοι έχουμε περάσει απ' τη δημόσια διοίκηση. Μπορεί να το κάνει διότι η διοίκηση κατήντησε να μην έχει ραχοκοκαλιά, να το πω απλά.

Τουλάχιστον κάποτε υπήρχαν τμηματάρχες, διευθυντές, γενικοί διευθυντές, οι οποίοι είχαν μια άποψη και την άποψη αυτή τη στήριζαν και την πέρναγαν κιόλας και δεν μπορούσε ο κάθε πολιτικά προϊστάμενος να κάνει ό,τι θέλει, ενώ τώρα αυτό γίνεται.

Το δεύτερο είναι συναφές θέμα: Ισχυρίζομαι ότι από όλους τους τομείς της διοίκησης που έχουν συναρμοδιότητα στην αδειοδότηση της οικοδόμησης και της πολεοδομίας, υπάρχει ένας τομέας που μπορεί να θεωρήσει κανείς ότι αποτελεί μια τιμητική εξαίρεση στον κανόνα που γνωρίζουμε, κι αυτός είναι ο κλάδος των αρχαιολόγων. Πιστεύω ότι υπήρξαν και υπάρχουν αρχαιολόγοι οι οποίοι παρά τις πολεοδομικές κλίκες που υπάρχουν, κρατούν ορισμένους σημαντικούς τόπους όσο μπορούν κι όσο τους επιτρέπει η εξουσία που έχουν, κατά το δυνατόν αλώβητους.

Κι ένα τελευταίο, για τη συστέγαση: η παρατήρηση που κάνουμε είναι ότι όταν υπήρχε ΥΧΟΠ, ο υπουργός είχε μεγαλύτερη ισχύ απέναντι στους άλλους υπουργούς στο υπουργικό συμβούλιο, μπορούσε να υποστηρίξει τα θέματα περιβάλλοντος και χωροταξίας χωρίς να βαραίνουν στη ζυγαριά τα δημόσια έργα. Πράγματι αν τα βάλεις σε μία ζυγαριά μέσα στο ίδιο υπουργείο, δημόσια έργα από τη μια κι απ' την άλλη περιβάλλον και χωροταξία, ξέρουμε όλοι πού θα γείρει η πλάστιγγα. Είναι θέμα σχέσης με τα υπόλοιπα υπουργεία (μέσα σ' ένα σύνολο που λέγεται πολιτικό συμβούλιο), που κάνει τη συστέγαση αυτών των τομέων ατυχή θα έλεγα.

Και το τελευταίο που ήθελα να πω, επειδή βλέπω τον κ. υπουργό Αιγαίου πολύ ορεξάτο: αν οι δημοσκοπήσεις που γίνονται για τις εκλογές κρατήσουν έτσι όπως είναι μέχρι τώρα, μήπως είναι μια ευκαιρία για σας κύριε υπουργέ «να σκίσετε τη γάτα» στη νομοθεσία των πολεοδομικών ζητημάτων παίρνοντας τα απαραίτητα ριζοσπαστικά και αντιδημοφιλή μέτρα από τώρα μέχρι το Μάιο του 2004;

Ο **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ**: Εμείς το κάναμε πριν τις δημοσκοπήσεις, θέλω να πω ότι εμείς τις δημοσκοπήσεις δεν τις λαμβάνουμε υπόψη γιατί τις αντρέπουμε.

Ο **Ι. ΣΤΕΦΑΝΟΥ***: Θα ήθελα να υποβάλω δύο ερωτήσεις, μία στην κ. Γεράρδη και μία στον κ. υπουργό, βέβαια αφού προηγουμένως συμφωνήσω με τον κ. Μόνο πάρα πολύ σ' αυτό το θέμα και της παιδείας και της διοίκησης και κυρίως σ' αυτό το θέμα της εφαρμογής ενός τοπικού πειράματος, δηλαδή να ξεκινήσουμε από κάποιους τόπους να τους προλάβουμε. Πιστεύω ότι όταν μιλάμε σήμερα, δεν υπάρχει το είναι αργά. Είναι αργά το μετά και το αύριο, το σήμερα πάντοτε μπορεί να προλάβει πράγματα, άρα πρέπει να ξεκινήσουμε αμέσως για πάρα πολλά. Το πρόβλημα που με απασχολούσε πολύ, είναι αυτή η αντίληψη που έθιξε η κ. Γεράρδη για τα χωροταξικά σχέδια και για το χωροταξικό κι αν είναι ανάγκη να έχουμε χωροταξικά ή όχι, γιατί μιλήσαμε γι' αυτές τις Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες, για μένα αυτά είναι μια κοροϊδία. Δεν ήταν κατ' αρχήν χωροταξικές μελέτες, ήταν κάποιες μελετούλες οριοθέτησης ΖΟΕ και βεβαίως εάν είχαν εφαρμοστεί αμέσως θα είχαν προλάβει πάρα πολλά πράγματα. Με τα να καθυστερούν, από χθες το τονίσαμε, πόσο κακό έχουν κάνει, γιατί άλλοι προλαβαίνουν κάθε φορά που κινείται το θέμα, αν θα εφαρμοστεί το χωροταξικό, πάνε και κόβουν οικόπεδα τεσσάρια.

Αυτό λοιπόν είναι ένα πρόβλημα που μας ταλανίζει πολύ καιρό τώρα, το θέμα των χωροταξικών. Σκεφτείτε ότι είχαμε χωροταξικό Δοξιάδη πριν 30 χρόνια και σήμερα δεν έχουμε χωροταξικό Ελλάδα και σκεφτείτε ότι μιλήσαμε για τις ΕΠΑ, το 1983 ο Αντώνης Τρίτσης όταν προκήρυξε τις ΕΠΑ, τις προκήρυξε χωρίς χωροταξικό. Ξέρετε ποιο ήταν το αποτέλεσμα; Θυμάμαι μια συζήτηση που είχα μαζί του, όταν του μίλησα τις πληθυσμιακές προβολές των 400 πόλεων που έκαναν ΕΠΑ κι έβγαιναν 45.000.000 Έλληνες ότι θα υπήρχαν το 1987 και αθροιστικά οι πληθυσμιακές προβολές, διότι όλοι οι αρχιτέκτονες υπερβάλανε στο πόσο θα γινόταν η πόλη που είχαν αναλάβει, με τις πιέσεις των Δημάρχων για να βάλουν μέσα τις περιοχές. Εκείνη η ιστορία λοιπόν των ΕΠΑ, η οποία πραγματικά μας έδωσε αυτό το Γενικό Πολεοδομικό που ανέφερε η κ. Γεράρδη και τα οποία εάν γινόταν σωστά θα ήταν πράγματι πολύτιμα, γιατί τότε απαιτείτο ακόμη και καλή χωροταξική μελέτη της περιοχής, πλήρης χωροταξική όχι ειδική, δηλαδή μόνο τις ΖΟΕ. Οι ΖΟΕ ήταν επιπλέον που έπρεπε να χαραχθούν, θα είχαμε πάρα πολύ καλά αποτελέσματα και πράγματι αυτά τα χωροταξικά μπορεί να βοηθήσουν εάν ενημερωθούν.

Πρώτω λοιπόν κατ' αρχήν την κ. Γεράρδη γι' αυτό το θέμα των χωροταξικών, δεν θα έπρεπε να έχουμε ένα χωροταξικό Ελλάδα και ένα χωροταξικό ανά περιφέρεια για να μπορούμε να πούμε ποιες περιοχές θα προστατευθούν, ποιες θ' αναπτυχθούν, ποιες θα είναι οι ρεζέρβες μας κ.λπ. και βέβαια μέσα σ' αυτή την κατεβαίνοντας κλίμακα θα μπούναμε στην κλίμακα του κάθε νησιού για το ποιες περιοχές χτίζονται και ποιες δεν χτίζονται. Και το δεύτερο θέμα, που εδώ απευθύνεται μάλλον στον κ. Σηφουνάκη, είναι το θέμα αυτών των τοπικών γραφείων που ανέφερε, το οποίο το θεωρώ πάρα πολύ θετικό, πιστεύω άλλωστε ότι όλα αυτά που κάνει ο κ. Σηφουνάκης στα νησιά είναι μέσα στο πλαι-

σια αυτού που είπε ο κ. Μάνας, τοπικά πειράματα και πιστεύω ότι αυτά αποτελούν και δημιουργούν κεκτημένα, δεδομένα που μπορούν ν' ακολουθηθούν και από άλλες περιοχές. Αυτά τα 13 τοπικά γραφεία, κύριε Σηφουνάκη, πώς βλέπετε να δουλέψουν;

Ήδη έχουμε κάποια παραδείγματα γραφείων ιστορικών πόλεων τα οποία λειτουργούν πάρα πολύ καλά, όπως είναι της Ρόδου ή του Ρεθύμνου, αυτά όμως είναι θα έλεγα πιο πολύπλοκα και πιο πλήρη ταυτόχρονα, δεν είναι μόνο κάποιοι υπάλληλοι ενός υπουργείου, αλλά είναι εκπρόσωποι πολλών υπουργείων γιατί είναι προγραμματικές συμβάσεις και κυρίως δεν έχουν έργο μόνο τον έλεγχο για την προστασία. Ο στόχος, όπως τον προτείνουμε τώρα και στη Σύρο και θα σας έρθει κι αυτή η πρόταση, είναι κυρίως αυτό το γραφείο της πόλης να είναι το γραφείο που θα κάνει τα πάντα, κυρίως εκπαίδευση κι επιμόρφωση, κυρίως ενημέρωση των πολιτών, κυρίως ενεργητική, θα λέγαμε επιθετική πολιτική στην προστασία, όχι μόνο παθητική, όχι μόνο τον έλεγχο αν γίνονται σωστά ή δεν γίνονται τα πράγματα. Αυτή η επιμόρφωση των τεχνιτών, αυτή η επιμόρφωση των μηχανικών, οι μηχανικοί πρέπει κάθε χρόνο σχεδόν να περνάνε κάποια σεμινάρια και ακόμη τα μέλη του γραφείου θα πρέπει να περνάνε σεμινάρια. Όλα αυτά πιστεύω ότι θα βοηθηθούν και αυτό το γραφείο που ιδρύσατε ήδη στη Σύρο πιστεύω ότι θα είναι ο πυρήνας κι ότι θα αποτελέσει το έναυσμα και το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στα γραφεία των επιμέρους Δήμων. Ήδη συζητούσα με τον Δήμαρχο της Ποσειδωνίας, τον δεύτερο δήμο θα λέγαμε της Σύρου αλλά και της Άνω Σύρου συμφωνεί να κάνει κι αυτός δικό του γραφείο, εάν γίνουν τρία τέτοια γραφεία, τα στοιχεία που θα συντονίζουν και θα συνδέουν αυτά τα γραφεία θα είναι οι δικοί σας υπάλληλοι. Ευχαριστώ πολύ.

13 **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Κατ' αρχήν θέλω να πω ότι όλοι νομίζω συμφωνούμε ότι το πρόβλημα της οίκησης αυτό τον καιρό ή αυτά τα χρόνια στην Ελλάδα, είναι σύνθετο. Εμείς ξεκινήσαμε με την εξής φιλοσοφία, ότι το πρόβλημα δεν είναι να έχεις καλό εποπτικό ή ελεγκτικό μηχανισμό, τα γραφεία δεν δημιουργούνται γι' αυτό τον λόγο. Τι προστασία θα κάνει στην Ανάφη το γραφείο της Σαντορίνης στο οποίο υπάγεται η Ανάφη, από τη στιγμή κατά την οποίαν εσύ είχες ακόμα σε ισχύ τον Ν. 549, θα πήγαινε ο μελετητής δικαιωματικά και θα έλεγε 7,5 μέτρα η σφετηρία ύψους από το δρόμο, εγώ από κάτω έχω κλείσει 34 γιατί 35 απαγορεύεται και βεβαίως οι μηχανικοί του λένε ότι είναι και 30 κι εσύ είσαι από απέναντι και βλέπεις ένα πενταώροφο. Άρα δεν μπορεί να κάνει προστασία το γραφείο. Άρα χρειάζεσαι να λύσεις πρώτο το θεσμικό πλαίσιο, να έχεις υπόβαθρο θεσμικό, εμείς αυτό το δημιουργήσαμε, εκεί που έχουμε την αρμοδιότητα. Και κατά δεύτερον να το στελεχωσεις σωστά.

Εμείς λοιπόν μέσω του ΑΣΕΠ γιατί δεν μπορούσαμε να κάνουμε διαφορετικά, είπαμε, στις πρωτεύουσες των νημάτων τα γραφεία αποτελούνται από τρεις αρχιτέκτονες, από περιβαλλοντολόγο, από μηχανικό και από δύο τεχνολόγους. Οι τεχνολόγοι τι θα είναι; Είναι αυτοί που χρειάζονται είτε το θέλουμε είτε όχι, θα κρατάνε τη γραφειοκρατία του γραφείου από τη μια πλευρά κι από την άλλη θα είναι εκείνοι οι οποίοι, βάσει του δικού μας καινούργιου οργανισμού, γιατί κάναμε έναν καινούργιο οργανισμό στο υπουργείο, θα παίρνουν τις εγκρίσεις που θα δίνει η υπηρεσία και μέχρι να ολοκληρωθεί η οικοδομή θα την επιβλέπουν και στο τέλος για τη ρευματοδότηση εκεί θα πηγαίνει, δεν θα πηγαίνει στον ιδιώτη μηχανικό.

Έτσι λοιπόν αυτά τα γραφεία είναι τελείως έξω από τη φιλοσοφία, ας πούμε το γραφείο της Πλάκας έχουμε μια εμπειρία πώς λειτουργήσε προκειμένου να περπατήσει το θέμα της σωτηρίας της Πλάκας. Όμως είδαμε πως όταν στη συνέχεια πέρασε στον δήμο κι αυτό δεν είναι μομφή για την Τοπική Αυτοδιοίκηση, κάθε άλλο, έχει όμως να κάνει είτε το θέλουμε είτε όχι και με τον άνθρωπο ο οποίος είναι επικεφαλής. Είναι δυνατόν στην Πλάκα τα τελευταία 20 χρόνια να μην έχει γίνει μία σωστή, καλή πεζοδρόμηση; Ξέρετε πόσα πράγματα μπορούν να γίνουν ακόμα και να ολοκληρωθούν; Λίγα πράγματα θέλει για να έχει πράγματι έναν ωραίο πρότυπο οικισμό. Εγώ θυμάμαι από την πεζοδρόμηση του κεντρικού δρόμου της Κυδαθηναίων, που είναι μια πάρα πολύ ωραία πεζοδρόμηση ίσως η ωραιότερη που υπάρχει στην Πλάκα, δεν έχει γίνει τίποτε άλλο κι αυτή έγινε απ' το ΥΠΕΧΩΔΕ. Εδώ λοιπόν γίνεται αντιληπτό ότι από ένα σημείο και μετά, αυτό το σύνθετο πρόβλημα δεν λύνεται με εποπτικούς μηχανισμούς, ούτε με πρόσληψη μηχανικών, την πρόσληψη μπορείς να την κάνεις όταν δεν έχεις το υπόβαθρο ότι δεν μπορείς να το κάνεις αυτό.

Τώρα όσον αφορά το θέμα της Ερμούπολης. Εσείς πολύ καλά κάνατε μία μελέτη που σας έχουμε ανασθέσει, την εποπτεύουμε, την εκτελείτε εδώ και τρία χρόνια, θα μπορούσε να έχει θεσμοθετηθεί να βγει το διάταγμα εδώ και δύο χρόνια. Εγώ το ξέρω ότι είναι έτοιμη, όμως πείτε μου τι κράτος είναι αυτό, όταν εσείς την έχετε έτοιμη και μου στέλνετε τα χαρτιά και μου λέτε ότι ξέρετε, εγώ δεν μπορώ να την ολοκληρώσω γιατί δεν μου δίνει τα υπόβαθρα τα αρμόδια υπουργεία. Τι με νοιάζει εμένα; Και τελικά δηλαδή ποιος κοροϊδεύει ποιον; Δεν αναφέρομαι σ' εσάς. Και βεβαίως η Τ.Α. κι αυτή βολεύεται, εγώ αν ήμουν Τ.Α. θα ήμουν απ' το πρωί μέχρι το βράδυ στο γραφείο το αρμόδιο και θα κτυπούσα την πόρτα, δώστε μου τα υπόβαθρα. Άσε που έπρεπε να το κάνουν από μόνοι τους.

Εδώ λοιπόν αντιλαμβάνεστε ότι για μια πόλη όπως είναι η Ερμούπολη, που έχει προβλήματα, που παρ'όλαυτα ισχύει κάτι αυτή τη στιγμή, ερχόμαστε εμείς συνέχεια, εγώ διαφώνησα όπως είδατε, έστειλα διάταξη η οποία είπα να μη γίνει. Το ΥΠΕΧΩΔΕ είχε μια διαφορετική άποψη, παρ'όλαυτα βεβαίως γιατί δεν είχε καμία αρμοδιότητα, πέρασε διάταξη νόμου όπου έδινε ένα χρόνο παράταση ακόμα στην Ερμούπολη προκειμένου να κάνουν ό,τι θέλουν. Και σας πλη-

ραφορώ ότι τον Ιούνιο τελειώνει η προθεσμία και πάλι θα πάει στο Εφετείο, διότι ορισμένες φορές το ΥΠΕΧΩΔΕ λειτουργεί ως Εφετείο. Μα δεν είναι κράτος αυτό.

❖ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Να ρωτήσω κάτι από περιέργεια, κύριε υπουργέ, εάν στη Σύρο θέλω εγώ να φτιάξω, γύρω απ' την Ερμούπολη, ένα σούπερ μάρκετ, ποιος θα μου δώσει την άδεια σήμερα; Ή πώς το φαντάζεστε ότι θα γίνει αυτό στο μέλλον;

❖ **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Το πολεοδομικό γραφείο θα σας δώσει την άδεια. Όπως κάνουν στην Αμερική τα σούπερ μάρκετ τα κάνουν και στην Ερμούπολη με πάρκινγκ απέξω και όλα αυτά. Μακάρι να είχαμε όλη την αρμοδιότητα, δεν την έχουμε.

❖ **Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ:** Ν' απαντήσω στον κ. Στεφάνου για το θέμα του εθνικού χωροταξικού στο χωροταξικό Ελλάδας και των περιφερειακών. Και χθες το είπαμε, γίνεται, είναι σε εξέλιξη αυτό που θα λέγαμε χωροταξικό Ελλάδας μόνο που δεν τιτλοφορείται έτσι, λέγεται Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης και δεν είναι σε περιεχόμενο όπως φαντάζεστε το παλιό του Δοξιάδη, δεν είναι τόσο στραμμένο στο φυσικό σχεδιασμό, είναι περισσότερο ένα σχέδιο-πλαίσιο, γι' αυτό λέγεται και πλαίσιο στόχων και κατευθύνσεων, το οποίο εξειδικεύεται με το περιφερειακό το οποίο επίσης εκπονείται και περνάνε αιγά-αιγά απ' τα περιφερειακά συμβούλια. Και τα δύο βρίσκονται στη διαδικασία θεσμοθέτησης και κατόπιν αυτών είναι τα Γενικά Πολεοδομικά που πια πιάνουν όλο τον χώρο του Δήμου.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Έχουμε ακόμα πέντε ερωτήσεις και θα ήθελα να σταθούμε σ' αυτές, διότι ήδη έχουμε προχωρήσει πάρα πολύ στο χρόνο, θα τις πω με τη σειρά, είναι η κ. Β. Μποζινέκη, ο κ. Κ. Δεκαβάλλας, η κ. Α. Δεμαβά, ο κ. Χ. Πέννας και ο κ. Κώστας Καρράς. Η κ. Μποζινέκη να έρθει παρακαλώ.

❖ **Β. ΜΠΟΖΙΝΕΚΗ:** Η συζήτηση ήταν πολύ ενδιαφέρουσα, αναζητώντας τις αιτίες για την καταστροφή της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, καθώς και τι μπορεί να γίνει στο μέλλον. Συμφωνώ απόλυτα ότι η έλλειψη γενικότερης και βαθύτερης παιδείας είναι στη ρίζα του προβλήματος.

Επίσης ήθελα να ρωτήσω αν πιστεύουμε ότι με όλες αυτές τις προτάσεις που κάνουμε μπορεί να εξασφαλιστεί η αρχιτεκτονική υψηλής ποιότητας.

Συμμετέχοντας στην Επιτροπή του ΣΧΟΠ Αιγαίου του Επαρχείου Θήρας για τον έλεγχο των μελετών που κατατίθενται για έκδοση οικοδομικής άδειας, διαπίστωσα έντονη ότι μόνο το 10% των μελετών που κατατίθενται υπογράφονται από αρχιτέκτονες.

Όταν λοιπόν ζητάμε εξειδικευμένο έλεγχο από εξειδικευμένη επιτροπή, η οποία κρίνει τις μελέτες με κυρίως αισθητικά, μορφολογικά κριτήρια για την αρμονική ένταξη των κτιρίων στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, πώς είναι δυνατόν οι μελέτες αυτές οι οποίες συχνά αφορούν τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, αρχαιολογικούς χώρους, παραδοσιακούς οικισμούς να εκπονούνται από μη ειδικούς.

Προτείνω λοιπόν κατ' αρχήν με τον ΣΑΔΑΣ και το ΤΕΕ να επαναπροσδιοριστεί το αυτονόητο, δηλαδή ο ρόλος του αρχιτέκτονα στις αρχιτεκτονικές μελέτες σ' αυτές τις περιοχές.

Να προσδιοριστεί ποιος σχεδιάζει, ποιος εγκρίνει, ποιος επιβλέπει και με ποια κριτήρια. Είναι θέμα αρχιτεκτονικής. Να ξαναβρεί η αρχιτεκτονική τη χαμένη υπόσταση και ο αρχιτέκτονας να ξαναβρεί τον ρόλο του.

❖ **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Αυτό που έθεσε η κ. Μποζινέκη είναι θέματα τα οποία τα γνωρίζει καλά και τα ζει. Εδώ πραγματικά υπάρχει το εξής οξύμωρο κι έχει να κάνει με το όργανο το συντεχνιακό ή συνδικαλιστικό όπως θέλει κανείς το λέει, που λέγεται Τεχνικό Επιμελητήριο. Πράγματι σε άλλες περιοχές είναι το 5% εκεί που εκτελούνται οι μελέτες από αρχιτέκτονες, εδώ υπάρχει το εξής οξύμωρο: Όταν ο ιδιοκτήτης καταθέτει στην τράπεζα τις αμοιβές των μηχανικών, οι αμοιβές όπως ξέρετε κατανέμονται με τους συντελεστές και λέει τόσο η αρχιτεκτονική μελέτη, τόσο τα στατικά, τόσο τα μηχανολογικά. Απ' τη στιγμή κατά την οποία υπάρχει αυτή η εξειδίκευση στον όρο, γιατί δεν πρέπει να ισχύει αυτό και στην πραγματικότητα. Είναι πάρα πολύ απλά νομίζω, κύριε Μάνο, θα μου πείτε εγώ έκανα μία εγκύκλιο, δεν έχω την αρμοδιότητα να βγάλω μια απόφαση και να πω μόνο οι αρχιτέκτονες θα το εκτελούν, είναι μία αρμοδιότητα που είναι και σε άλλα υπουργεία, νομίζω δεν είναι μόνο το ΥΠΕΧΩΔΕ πρέπει να είναι και το υπουργείο Οικονομικών, όμως πράγματι είναι ένα θέμα.

Όπως δηλαδή στους αρχαιολογικούς χώρους την ευθύνη την έχουν οι αρχαιολόγοι, έτσι πιστεύω ότι και στις περιοχές τις ευαίσθητες, την ευθύνη πρέπει να την έχουν οι αρχιτέκτονες. Αυτό είναι έτσι, από την άλλη την πλευρά πρέπει να πείσουμε και το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας ότι μπορεί να είναι ένα όργανο τέλος πάντων συνδικαλιστικό, αλλά από ένα σημείο και μετά πρέπει να πάμε εκεί. Εμείς όμως έχουμε πάει και στην αντιπέρα όχθη. Ξέρετε πόσο πολύ καλά ότι μελέτες υπογράφουν και απόφοιτοι πλέον των ΤΕΙ. Αντιλαμβάνεστε ότι το πρόβλημα είναι πολύ σοβαρό.

❖ **Κ. ΔΕΚΑΒΑΛΛΑΣ:** Το ένα ερώτημα είναι για την κ. Γεράρδη, η οποία μας είπε ότι στις χωροταξικές μελέτες δεν περιλαμβάνεται η μελέτη του βιολογικού καθαρισμού των αποβλήτων κ.λπ., των οικισμών. Μέχρι και το 1975-76 οι προδιαγραφές ήταν απαραίτητο να περιλαμβάνουν και αυτή την κατηγορία της τεχνικής υποδομής των πόλεων και διερωτώμαι γιατί αυτό έπαψε να ισχύει. Για τον κ. Μάνο σχετικά με το θέμα της διαίκησης, επειδή έκανα τέσσερα χρόνια δημόσιος υπάλληλος, για να μπορώ να ανταπεξέρχομαι με τον πενιχρό μισθό που έπαιρνα την εποχή της ανοικοδόμησης της Σαντορίνης, με την άδεια του υπουργού μου, του Γεωργίου Ράλλη, ήμουν σύμβουλος στα Ενωμένα Έθνη για τη στέγαση των προσφύγων στην Ελλάδα. Μόνον με τους δύο μισθούς που ήσαν ίδιοι, μπορούσα να τα βγάλω πέρα.

Όταν τελείωσε η ανοικοδόμηση αντελήφθην ότι η ζωή μου ως δημοσίου υπαλλήλου θα ήταν απογοητευτική, οι επισημώσεις μας δεν εισακούγονταν απ' τους υπουργούς. Ο Αχιλλέας Σπανός ο διευθυντής μου, συνεχώς έγραφε κάτω απ' τις αποφάσεις του υπουργού «διαφωνία της υπηρεσίας», για να μένει στα αρχεία, διότι αυτή η διαφωνία μπαίνει μόνο στο σχέδιο της απόφασης του υπουργού, δεν εμφανίζεται στο επίσημο έγγραφο, αυτό έμπαινε απλώς στο συρτάρι, ώστε η άποψή του κάποτε να μπορέσει να βρεθεί και να γίνει γνωστή. Εφόσον ο δημόσιος υπάλληλος δεν αμείβεται με την αμοιβή που πρέπει να έχει κάποια επιχείρηση ιδιωτική, θα τον αρπάξει, αν είναι ικανός. Έτσι το Δημόσιο θα πρέπει να επιστρέφει μόνο στους εθελοντές του θανάτου, όπως ήταν ο Αχιλλέας Σπανός καθώς και πολλοί άλλοι που είχα γνωρίσει τότε, αξιόλογοι υπάλληλοι του υπουργείου Δημοσίων Έργων. Βρίσκονταν εκεί από πατριωτισμό θα έλεγα.

Ο πατριωτισμός ήταν αυτός που τους επέτρεπε να μπορούν να ζουν υπό ελεεινές συνθήκες και να προσφέρουν αυτά που προσέφεραν στο Δημόσιο. Δεν μπορεί όμως η δημόσια διοίκηση να βασίζεται μόνο σε ανθρώπους οι οποίοι υποφέρουν από πατριωτισμό, πρέπει κάποτε ν' αποφασίσει ότι πρέπει να αμείβονται οι δημόσιοι υπάλληλοι, ώστε να μπορεί να αρπάξει από την αγορά εκείνους που θα άρπαζαν οι ιδιωτικές επιχειρήσεις.

Ο κ. Παλαιοκρασσάς διερωτήθη γιατί το περιβάλλον βρίσκεται στο υπουργείο Δημοσίων Έργων και τι γυρεύει εκεί. Το 1975 με είχε ρωτήσει ο Γιώργος Ράλλης ποια ήταν η γνώμη μου, πού θα έπρεπε να μουν τα θέματα του περιβάλλοντος κι εγώ του είπα στο υπουργείο Συντονισμού, εκεί όπου κατανέμονται τα κονδύλια, από εκεί μόνο μπορεί το περιβάλλον να πάρει χρήματα. Αργότερα έμαθα ότι συνενώθηκε με το υπουργείο Δημοσίων Έργων. Η πρώτη μου αντίδραση ήταν: βάλουμε τον λύκο να φυλάξει τα πρόβατα. Το υπουργείο Δημοσίων Έργων όπως ξέρουμε δεν μπορεί παρά να είναι υποχείριο των εργολάβων, δεν μπορεί να κάνει διαφορετικά. Όσο για το θέμα της κατανομής των δημοσίων έργων στα διάφορα υπουργεία, στα στρατιωτικά υπουργεία ήδη είναι κατανομημένο, τουλάχιστον την εποχή που υπηρετούσα στο ναυτικό, στα δημόσια ναυτικά έργα λειτουργούσε θαυμάσια ανεξάρτητα από το υπουργείο Δημοσίων Έργων. Γιατί όχι; Είχα κι άλλα να πω αλλά δεν θέλω να κουράσω το ακροατήριο. Ευχαριστώ πολύ.

❖ **Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ:** Πολύ σύντομα θ' απαντήσω στον κ. Δεκαβάλλα. Ναι, τα θέματα των βιολογικών καθαρισμών και των τεχνικών υποδομών, είναι βέβαια μέσα στις προδιαγραφές των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων, αλλά τώρα δεν μιλούσαμε για ΓΠΣ, μιλούσαμε για Ειδικές Χωροταξικές Μελέτες, οι οποίες άσες έχω δει, δεν μπορώ να σας ορκιστώ ότι δεν έχουν τέτοιες τεχνικές υποδομές. Αλλά δεν μου έτυχε να δω σε κάποια απ' αυτές που έπεσαν στα χέρια μου, αλλά στα ΓΠΣ είναι βεβαία ότι περιλαμβάνονται.

❖ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Το θέμα που έθεσε ο κ. Δεκαβάλλας είναι τι διοίκηση μπορεί να έχετε όταν τους κακοπληρώνετε, αυτό ήταν το ερώτημα και η διαπίστωση. Σύμφωνα με την έκθεση του αποχωρήσαντος διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος κ. Παπαδήμου, πρόπερσι, οι εργαζόμενοι στα δημόσια έχουν κατά μέσον όρο διπλάσια ακριβώς αμοιβή από εκείνους που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα. Τώρα, στα παρελθόν δεν ήταν έτσι, σήμερα είναι κατά μέσον όρο διπλάσια από ό,τι είναι στον ιδιωτικό χώρο. Είναι όμως αλήθεια ότι για ανώτατα στελέχη, εξαιρετικά ικανά στελέχη, ο ιδιωτικός τομέας πληρώνει καλύτερα, για όλους τους άλλους που δεν είναι α' αυτή την κατηγορία, το αντίθετο ισχύει. Τώρα, αν θέλαμε να πληρώνουμε περισσότερα λεφτά στους δημοσίους υπαλλήλους θα έπρεπε ν' αποφασίσουμε ότι θέλουμε λιγότερους δημοσίους υπαλλήλους.

Δηλαδή, θα σας δώσω μερικά ακραία παραδείγματα απλώς για να τα εντυπώσω στο μυαλό σας. Η Τράπεζα της Ελλάδος σήμερα πληρώνει 3.500 υπαλλήλους, με τους πλουσιότερους υπολογισμούς χρειάζεται 500, οι περισσότεροι

εκτιμούν ότι χρειάζεται 350. Εάν την πιά, όλα τα χρήματα που πληρώνει η Τράπεζα της Ελλάδας στους υπαλλήλους το μοίραζε σε πολύ λιγότερους, αντιλαμβάνεστε ότι θα είχαν πολύ μεγαλύτερους μισθούς. Αυτό είναι ένα γενικό ζήτημα της ελληνικής κοινωνίας και πρέπει η κοινωνία ν' αποφασίσει αν αντέχει ν' ακούσει αυτή την πραγματικότητα, αν την αντέχει, διότι μέχρι σήμερα μπορεί στο χαρτί ή σε κάτι τέτοιες συσκέψεις ν' ακούγονται αυτά λογικά, αλλά μέχρι σήμερα η ελληνική κοινωνία έχει αποδείξει ότι είναι απολύτως ανίκανη να αντιμετωπίσει την πραγματικότητα, να τη δει στα μάτια και συνεχώς θα διαβάζετε στις εφημερίδες, 30.000 προσλήψεις, 18.000 προσλήψεις, 23.000 προσλήψεις, κάθε μέρα γίνεται αυτό. Δεν αντέχει η κοινωνία την πραγματικότητα, όσο δεν την αντέχει θα συνεχίσουμε να έχουμε την κατάσταση την οποία έχουμε.

† **Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΤΑΣ:** Ως πρώην υπουργός Οικονομικών, να προσθέσω μερικούς αριθμούς. Όταν ήμουν υπουργός Οικονομικών, οι δημόσιοι υπάλληλοι ήταν 540.000, το Βέλγιο το οποίο έχει τον ίδιο πληθυσμό μ' εμάς και είναι ασυγκρίτως πλουσιότερη χώρα και έχει διοίκηση, έχει 250.000 και είναι και γραφειοκρατική η διοίκησή της, δεν είναι δηλαδή αγγλοσαξωνικού τύπου. Όποια άλλη χώρα κι αν πάρουμε, ίσως με εξαίρεση την Ιταλία, θα βρούμε παρόμοιες σχέσεις. Αλλά κι εμείς πριν από το 1963 είχαμε 125.000 δημοσίους υπαλλήλους και είχαμε διοίκηση τότε. Αναφέρω τους αριθμούς για να προσυπογράψω αυτό το οποίο είπε ο κ. Μάνος, ότι έτσι που είναι η κατάσταση, είναι αδύνατον να πληρωθούν οι δημόσιοι υπάλληλοι ικανοποιητικά.

† **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Μου ήρθε στο μυαλό κάτι που έχει να κάνει ακριβώς με τον συντονισμό του κράτους και πώς τέλος πάντων διοίκηση δεν είναι μόνο να έχεις καλούς δημόσιους υπάλληλους, διοίκηση είναι να ξέρει το κάθε κυβάκι που αποτελεί το κράτος, ποιος είναι ο ρόλος του και πώς πρέπει να λειτουργεί. Το 1994 υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας ήταν ο σημερινός πρωθυπουργός. Τότε λοιπόν είχαμε δεχθεί πιέσεις από τα νησιά και ήμουν κι εγώ ένας από εκείνους που πίεζε και πίεσαμε και κάναμε μια συνάντηση με τον κ. Σημίτη, προκειμένου να του ζητήσουμε να βγάλει μια απόφαση όπου στα μικρά νησιά να απαγορεύονται τα σούπερ μάρκετ και γίνεται αντιληπτό γιατί. Διότι θα έπεφταν επάνω οι μεγάλες εταιρείες, ο κοινωνικός ιστός θα διαλυόταν απ' τη μια πλευρά και από την άλλη πλευρά θα υπήρχαν και επιπτώσεις διότι θα έκλειναν ένα σωρό μικρά μαγαζάκια, μικρά μονάβικα κ.ο.κ.

Και πράγματι, αυτό το οποίο υποτίθεται θα έπρεπε να κάνει ένα υπουργείο, το οποίο θα έχει την ευθύνη της προστασίας του περιβάλλοντος, της προστασίας της ζωής του κοινωνικού ιστού κ.ο.κ., αυτό θα ήταν εκείνο το οποίο θα έπρεπε να βγάλει μία τέτοια απόφαση, που έχει κατά βάθος κοινωνική και οικονομική σημασία. Ένα τέτοιο υπουργείο δεν υπάρχει. Πράγματι ο Σημίτης έβγαλε εκείνο το διάταγμα και σήμερα στα μικρά νησιά απαγορεύεται να κάνουν σούπερ μάρκετ. Τι γίνεται όμως; Μπορεί να χτίσει στη Σίφνο κάποιος ένα σούπερ μάρκετ 600 τετραγωνικά, γιατί τόσο είναι η δόμηση η επαγγελματική που του δίνει τη δυνατότητα να χτίζει, ανεξάρτητα βεβαίως αν η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών παίρνουν έγκριση για άδεια 600 τ.μ. για επαγγελματική στέγη και στη συνέχεια τα κάνουν κατοικία και κυρίως τα κάνουν ενοικιαζόμενα δωμάτια.

Τώρα ως προς τους δημόσιους υπάλληλους κι εγώ πρώτο-υπήρξα δημόσιος υπάλληλος σε ομάδα που είχε κάνει ο Διονύσης Ζήβας στο Πολυτεχνείο και κάναμε την αποτύπωση της Πλάκας. Έκανα μια σύμβαση με το ΥΠΠΟ και ξεκινήσαμε μετά και στη συνέχεια βεβαίως και με την Μαρία Παπαθεοδώρου και διάφορους άλλους γυρίζαμε τα νησιά και κάναμε έλεγχο των μελετών. Επί Τσάτσου ως υπουργού Πολιτισμού μετά το 1974, πάρθηκε από τους αρχαιολόγους η ευθύνη να ελέγχουν τις άδειες στις Κυκλάδες διότι δεν ήξεραν και πέρασε στους αρχιτέκτονες κι έτσι γυρνούσαμε και πηγαίναμε. Εγώ λοιπόν ως νέος αρχιτέκτονας εκείνη την εποχή, είχα έναν μισθό νομίζω 18.000 δρχ., το μήνα, ο διευθυντής μου τότε έπαιρνε γύρω στις 28.000 δρχ., έπαιρνε 10.000 με 12.000 δρχ. παραπάνω.

Το πρόβλημα κατά την άποψή μου είναι ότι ο διευθυντής θα έπρεπε να παίρνει πολύ περισσότερα απ' όσα έπαιρνα εγώ. Πέρασαμε δυστυχώς μια εποχή όπου υπήρξε η λογική του να μειώσουμε την ψαλίδα που έλεγε ο Παπανδρέου, το οποίο είχε μια λογική εκείνη την εποχή, αυτό όμως δεν πάει να πει ότι ήταν κανόνας και δεν έπρεπε να διαφοροποιηθεί. Διαφοροποιήθηκε αλλά λίγο αργά. Το ένα είναι αυτό και το άλλο βεβαίως μπαίνει όσο κι αν δεν αρέσει το θέμα της μονιμότητας των ηγετών της διοίκησης. Το ΠΑΣΟΚ το δοκίμασε με τους ειδικούς γραμματείς, δεν πέτυχε και γι' αυτό ουσιαστικά στη συνέχεια δεν ξαναέκανε ή περίπου τους έχει καταργήσει. Χρειάζεται να βρούμε έναν τρόπο όπου δεν μπορεί ο Σηφουνάκης ή ο Μάνος ή ο Παλαιοκρασσός να πηγαίνει σ' ένα υπουργείο, να θέλει ή να έχει ένα όραμα στο μυαλό του που είναι πολιτική απόφαση, αποτέλεσμα ενός συμπεράσματος που εσύ παίρνεις μέσα από την κοινωνία από τον διαλογισμό μαζί της και στη συνέχεια να μην έχεις τη δυνατότητα να το εφαρμόσεις. Αυτή είναι μια αλήθεια. Άρα θα πρέπει να έχουμε στελέχη πρώτης βαθμίδας τα οποία να είναι καλά αμειβόμενα, πρέπει να έχουν διπλάσια αμοιβή απ' ό,τι έχει ο κανονικός υπάλληλος και ξαναμπαίνει το θέμα εάν θα πρέπει να είναι μόνιμοι ή αν θα είναι στελέχη τα οποία θα πρέπει να είναι δέηλα στη διοίκηση.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Η κα Α. Δεμαθά.

❶ **Λ. ΔΕΜΑΘΑ (αρχιτέκτων 2ης ΕΒΑ):** Δράττομαι της ευκαιρίας που παρευρίσκονται εκπρόσωποι του πολιτικού κόσμου να υποβάλω δύο ερωτήσεις. Χθες ο εκπρόσωπος του Συλλόγου Πολεοδομών και Χωροτακτών είπε ότι δεν υπάρχει στρατηγική σε επίπεδο σχεδιασμού για τα νησιά. Θα ήθελα να ρωτήσω αν από πλευράς Κράτους τα τελευταία 30 χρόνια υπάρχει αναπτυξιακή πολιτική για τα Κυκλαδονήσια. Εργάζομαι περίπου 25 χρόνια σε υπηρεσία του ΥΠΠΟ, που έχει αρμοδιότητα στις Κυκλάδες και αυτό το χώρο γνωρίζω. Πρόκειται για τμήμα του Αιγαίου, δυναμικού χώρου κατά τους περασμένους αιώνες, που έχει καταλήξει να είναι σήμερα από τους πιο ευαίσθητους ώστε κατά καιρούς να έχει εκφραστεί η ανάγκη θωράκισής του (πολιτιστικής κ.ά).

Ως προς την αρχιτεκτονική και τους οικισμούς, φαντάζομαι ότι όλοι δεχόμαστε πως η μορφή των οικισμών που θέλουμε σήμερα να προστατεύσουμε, είναι προϊόν της μακράς διάρκειας της ιστορίας των προηγούμενων αιώνων και αποτυπώνουν στον χώρο και κοινωνικο-οικονομικές σχέσεις. Κατά τη σύσταση του νέου Ελληνικού Κράτους τα Κυκλαδονήσια (πλην της Σύρου) εισήλθαν μάλλον σε έναν οικονομικό λήθαργο, γεγονός που φαίνεται καθαρά κυρίως στο τέλος του 19ου και στο γύρισμα του 19ου αιώνα προς τον 20ό. Στη συνέχεια ήρθε ο τουρισμός για μερικά από τα νησιά ενωρίς και για άλλα αργότερα.

Το Υπουργείο Αιγαίου αυτή τη στιγμή δημιουργεί κάποιες κανονιστικές διατάξεις και προσπαθεί ν' αντιμετωπίσει μια μεγάλη πραγματικότητα: την αλλαγή του τρόπου παραγωγής της κατοικίας. Η αλλαγή αυτή υποδηλώνει και την αλλαγή που έχει συντελεστεί και στις μικροκοινωνίες των Κυκλάδων. Όταν τα βοσκοτόπια με βέα κοστίζουν τα εκατομμύρια που κοστίζουν σήμερα, είναι ευνόητο ότι προκαλούν και κοινωνικές ανακατατάξεις. Αν διαβάσουμε τον Τύπο του 19^{ου} αιώνα οι κυκλαδίτες γονείς προσπαθούν να μορφώσουν τα παιδιά τους. Σήμερα με τον τουρισμό μάλλον τα αποτρέπουν από τις πανεπιστημιακές σπουδές αφού ο τουρισμός αποδίδει περισσότερο.

Και τώρα έρχομαι στον Υπουργό Αιγαίου, του οποίου αντιλαμβάνομαι την ανησυχία να αντιμετωπιστεί ο νέος τρόπος παραγωγής κατοικίας σύμφωνα με τα δεδομένα που έχουμε. Υπάρχει άραγε μια ευρύτερη στρατηγική για τα Κυκλαδονήσια και μάλιστα για τα πιο μικρά από αυτά; Υπάρχει τουλάχιστον η αγωνία για μια ευρύτερη πολιτική;

❷ **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Η αγωνία νομίζω έγινε αντιληπτή αν υπάρχει ή δεν υπάρχει. Το θέμα είναι ότι εμείς ως υπουργείο Αιγαίου στην ουσία κάναμε ένα τέχνασμα. Εμείς αρμοδιότητα δεν είχαμε κι αυτό που κάναμε ήταν ένα τέχνασμα κι έτσι μπορέσαμε και θεσμοθετήσαμε γι' αυτά τα 25 νησιά και στη συνέχεια για άλλα πέντε. Στη συνέχεια μπλέχτηκε το πράγμα. Να μην επαναλάβουμε όμως το τι είπαμε. Πράγματι η καταστροφή είναι ο τουρισμός και κυρίως η παραθεριστική κατοικία, γιατί αλλοιώθηκε πλέον η κοινωνική σύνθεση. Άρα πάει κανείς στο Ξικόδο στην Τήνο ή άρα πάει στα Δυο Χωριά ή άρα πάει στο Μπερδεμιάρο θα δει. Ενώ παλιά υπήρχαν στο Μπερδεμιάρο 7-8 σπίτια, του Λάζαρου του Λομέρα ήταν ένα, σήμερα υπάρχουν, πήγα μετά από 17 χρόνια, πάρα πολλά. Το Μπερδεμιάρο πλέον είναι ένας δήμος πάρα πολύ μεγάλος. Έχει αλλάξει πλέον η σύσταση των κοινωνιών δεν είναι εκείνη που υπήρχε μια φορά. Θα μου πείτε μα τι ήθελες να έχεις ξανά τους βοσκούς και τους κτηνοτρόφους ή τους αγρότες που έσπερναν ακόμα στο σιτάρι ή που καλλιεργούσαν τα αμπέλια τους. Το θέμα είναι ότι δεν υπάρχουν αμπέλια, κανείς πλέον δεν έχει αμπέλια, ενώ σε όλη την Ευρώπη αυτό που κάνουν είναι να καλλιεργούν αμπέλια κι εμείς που έχουμε τα καλύτερα αμπέλια, τα καλύτερα κρασιά, δεν έχουμε. Στην Τήνο ας πούμε το ωραιότερο πράγμα ήταν οι αγελάδες, δεν θα πω οι περισσότεριώνες όπως και στη Νάξο, ποιος κάνει σήμερα αυτά τα πράγματα.

Άρα πράγματι ο τουρισμός λειτουργεί καταστροφικά, εκεί πρέπει να παρέμβουμε. Βεβαίως δεν είναι μόνο στα μικρά νησιά των Κυκλάδων που συμβαίνει αυτό. Έχετε πάει στο Ιόνιο να δείτε τι γίνεται στη Ζάκυνθο, τι γίνεται στη Λευκάδα κ.ο.κ.; Ευτυχώς εκεί λίγο σώζονται γιατί είναι πράσινα νησιά κ.λπ., αλλά κι εκεί είναι χειρότερα τα πράγματα. Να κατανοήσουμε λοιπόν ότι είναι πολιτικό το θέμα. Ή παίρνεις μια απόφαση και ξεκινάς, είναι αυτό που λέω εγώ τον τελευταίο καιρό ξεκινάμε απ' τα νησιά, απαγόρευση της εκτός οικισμών δόμησης για παραθεριστική κατοικία ή τελείωσε. Από εκεί θα ξεκινήσουμε. Δεν μπορούμε να λέμε ότι εμείς σε οκτώ χρόνια θα καταργήσουμε την εκτός οικισμών δόμηση, γιατί εμείς το λέμε σήμερα και αύριο θα έρθει ο Μάνος ή ο Παλαιοκρασσός και θα πει άστο να το πάμε λίγο πιο πέρα. Εδώ θέλει οικουμενική θέση και αν την έχουν τα κόμματα, τότε να προχωρήσουμε. Ο κίνδυνος είναι πάρα-πάρα πολύ μεγάλος.

❸ **Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ:** Εγώ θα ήθελα να αναφερθώ λίγο, γιατί το ερώτημά σας ήταν αν υπήρχε πολιτική ειδική για τα νησιά και στο παρελθόν. Πρώτα απ' όλα ειδικά για τα Κυκλαδονήσια. Οι Κυκλάδες είχαν πάντοτε μια ποικιλία στην οικονομική τους δραστηριότητα. Πολλά νησιά ήταν ναυτικά, τα περισσότερα, άλλα ήταν αγροτικά, άλλα όπως η Σύρος ήταν βιομηχανική τουλάχιστον για έναν αιώνα. Πολλά ζούσαν κι από τα μεταλλεία, μην το ξεχνάμε κι αυτό, τα οποία προκάλεσαν και καταστροφές κ.λπ., αλλά και μεταλλεία υπήρχαν πολλά και οι πληθυσμοί οι οποίοι νομίζω ότι είναι αρκετά δυναμικοί και προσαρμοστικοί, εξελίσσανταν συνεχώς και με τρόπο δυναμικό. Επίσης υπήρχε αυτή η ισχυρή-

τατη τόσο για παιδεία, για σχολεία, για ανώτατη εκπαίδευση και η οποία σήμερα αντικατοπτρίζεται στο σχετικό μεγάλο ποσοστό κυκλαδικής καταγωγής καθηγητών πανεπιστημίων ή άλλων, όμα τους μετρήσατε είναι δυσανάλογα υψηλό το ποσοστό.

Έρχομαι τώρα στην πολιτική, ο τουρισμός δεν ήρθε ξαφνικά. Η Μύκονος ήταν τόπος παραθερισμού και πριν απ' τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, δεν λέω γιατί, αλλά ήταν, όπως και άλλα νησιά, επομένως ο τουρισμός δεν ήρθε έτσι ξαφνικά ουρανοκατέβητος, ήρθε σιγά-σιγά. Το 1978 όταν ήμουν υπεύθυνος για την περιφερειακή ανάπτυξη και ενόψει της εντάξεως στην τότε ΕΟΚ, ετοιμάσαμε μια σειρά από ολοκληρωμένα προγράμματα οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, όπως τα λέγαμε, τα οποία υποβάλαμε στην ΕΟΚ κι έτσι καταφέραμε και πήραμε χρηματοδοτήσεις σημαντικές. Ο δε τότε γενικός διευθυντής της 16^{ης} Γενικής Διεύθυνσης, ο Ματάιζ, ο οποίος στην πρώτη συνάντησή μας μου δήλωσε ότι εγώ είμαι εκθρόνος της εντάξεως της Ελλάδας στην ΕΟΚ, αλλά είμαι δημόσιος υπάλληλος και κάνω ό,τι πρέπει να κάνω, αλλά σου το δηλώνω αυτό απερίφραστα. Μετά έγινε λάτρης της Ελλάδας η δε κόρη του συμμετείχε στην εκπόνηση κάποιου χωροταξικού σχεδίου στη Σαντορίνη, το 1979-80.

Έγινε λοιπόν μια σειρά από προγράμματα, μεταξύ των οποίων και για τις Κυκλάδες, αυτά τα προγράμματα είχαν αρκετά σαφείς κατευθύνσεις και μπορείτε να το διαβάσετε, υπάρχει, εγώ τουλάχιστον έχω το αντίτυπο. Είχαν γίνει και για τη Μυτιλήνη, για τη Χίο, για την Ευρυτανία, ήταν επτά συνολικά δεν θυμάμαι για ποιους άλλους νομούς ήταν. Αυτά είχαν κατευθύνσεις και προσαρμόσαμε και τα κίνητρα του αναπτυξιακού νόμου του 1116 προς τις κατευθύνσεις αυτές τις πολιτικές, τις κατευθύνσεις ανάπτυξης που περιείχαν αυτά τα προγράμματα. Τώρα πόσο εφορμάτηκαν κ.λπ., είχαν αρκετά στοιχεία και για υποδομή και για ενθάρρυνση της αγροτικής παραγωγής, αν θέλετε μέσα σ' αυτά τα πλαίσια είναι και το γεγονός ότι τώρα όλα τα νησιά του Αιγαίου έχουν μειωμένο ΦΠΑ, αυτό εγκρίθηκε το καλοκαίρι του 1991, ειδικό πρόγραμμα Αιγαίου, το οποίο ενέκρινε η ΕΟΚ, ήταν κι αυτό ένα από τα μέτρα της πολιτικής.

❶ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Πρέπει να σας πω ότι βρήκα πολύ ενδιαφέρουσα την ερώτησή σας, κυρίως γιατί δεν έχω απάντηση. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει κανένα πρόγραμμα για τις Κυκλάδες. Νομίζω ότι έχουμε συμβιβαστεί με τη λογική ότι οι Κυκλάδες θα αναπτύσσονται με τον τουρισμό. Τώρα εγώ αν με ρωτούσατε ως παρατηρητής τι βλέπω, και με ρωτούσατε εγώ τι θα έκανα, η μόνη πρακτική δυνατότητα πέσαν του τουρισμού, τον οποίον τουρισμό δεν σημαίνει ότι θα τον αφήσουμε να μας κατακλύσει αυτός, θα μπορούσαμε να τον οργανώσουμε, αλλά αυτό είναι στο πλαίσιο της προηγούμενης συζήτησης, της παιδείας, της διοίκησης κ.λπ. Αλλά αν βλέπω κάτι στις Κυκλάδες το οποίο πάντα με εντυπωσιάζει, είναι ότι αυτά τα νησιά προφανώς στο παρελθόν η γεωργία τους υποστήριζε πολύ μεγαλύτερους πληθυσμούς.

Άλλωστε δεν εξηγείται ότι έχουν γίνει πεζούλες μέχρι τις κορφές των βουνών, το οποίο σημαίνει ότι όλα αυτά καλλιεργούντο. Αυτό θα σήμαινε ότι θα έπρεπε να υπάρχουν διάφορες καλλιέργειες, ενδεχομένως τοπικών προϊόντων που να μπορούσαν να έχουν οικονομικό ενδιαφέρον. Για να μετατρέψεις κάτι, ένα γεωργικό προϊόν να έχει ενδιαφέρον, κι εκεί χρειάζεται παιδεία, που λείπει και γι' αυτό θα φέρω ένα παράδειγμα για να εξηγήσω τι εννοώ. Ήμουν μια φορά στην πατρίδα του κ. υπουργού, τότε που ήμουν με τους Φιλελευθέρους και επισκέφθηκα τους Γεωργικούς Συνεταιρισμούς Λέσβου, εκεί λοιπόν με παρέλαβαν οι συνεταιριστές, αν δεν κάνω λάθος ΠΑΣΟΚ ήταν και διαμαρτυρήθηκαν εντονότατα για το γεγονός ότι τα ελληνικά Δημόσια δεν ξοδεύει χρήματα για την προβολή του ελαιολάδου, το οποίο είναι το εθνικό τους προϊόν.

Κατόπιν τούτου, εγώ δεν είπα τίποτα το ιδιαίτερο πάνω σ' αυτό το σημείο, μου έκαναν το τραπέζι στην παραλία. Το πρώτο που παρατήρησα ήταν ότι στην πατρίδα τους μόνο ελαιόλαδο δεν αερβίρουν. Πήρα μαζί μου τον πρόεδρο του Συνεταιρισμού και πήγαμε στην κουζίνα και λέω γιατί δεν δίνεις ελαιόλαδο και λέει δεν αρέσει, δεν αρέσει στους ξένους. Και τι θέλεις τώρα να κάνουμε; Να κάνουμε διαφήμιση ότι κάτι που δεν του αρέσει πρέπει να του αρέσει. Γιατί δεν μοιράζετε του λέω τζάμπα λάδι ελιάς να το δοκιμάζει ο κόσμος. Έχουμε πράγματα τα οποία είναι μοναδικά στον τόπο μας και φροντίζουμε μόνοι μας, συνήθως από έλλειψη παιδείας, να τα καταδικάζουμε.

Εάν λοιπόν με ρωτούσατε ξανά τι θα κοιτούσα στις Κυκλάδες, θα κοιτούσα να επαναφέρω παραδοσιακά προϊόντα, είτε είναι αγροτικά είτε είναι κτηνοτροφικά, εκπληκτικά τυριά, γιατί αυτά τα τυριά να μην εξάγονται σ' όλο τον κόσμο και να πωλούνται στη διπλή τιμή απ' ό,τι πωλούνται σήμερα. Γιατί και πάνω σ' αυτό έχουμε πρόβλημα, δεν ξέρουμε να πουλήσουμε ή να παρουσιάσουμε τα προϊόντα μας, αυτό άλλωστε είναι κλασικό παράδειγμα, το λέμε και το ξαναλέμε μεταξύ μας και ικανοποιούμεθα, πώς καταφέρνουν οι Ιταλοί και αγοράζουν το λάδι μας χύμα και το συσκευάζουν σε μικρές συσκευασίες και το πουλάνε σε τετραπλή τιμή. Τέτοια πράγματα έπρεπε ν' αρχίσουμε να σκεφτόμαστε, αλλά δεν είναι θέματα της Πολιτείας, είναι θέματα του ίδιου του λαού, της κοινωνίας κι εκεί ξαναρχώμαστε στο χώρο της παιδείας, μαζί με τη διοίκηση.

❷ **Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ:** Φαίνεται όμως ότι χρειάζεσαι και πρόγραμμα πληροφόρησης, διότι πολλά από αυτά που είπες υπάρχουν στις Κυκλάδες και δεν το παραδέχεσαι. Υπάρχουν εκλεκτά τυριά που παράγονται από εργοστάσια που έγιναν τα τελευταία 20-30 χρόνια και γίνονται ακόμα και στη Σύρο και στην Τήνο και στη Νάξο και στην Άνδρο και στα περισσότερα νησιά. Υπάρχουν κρασιά που πήραν αναγνώριση προελεύσεως τοπική, υπάρχουν ένα σωρό πράγματα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Ο κ. Χ. Πέννας παρακαλώ.

Ο Χ. ΠΕΝΝΑΣ (Διευθυντής 2ης ΕΒΑ): Ως αρχαιολόγος των βυζαντινών αρχαιοτήτων ήθελα να πω ότι στις Κυκλάδες έχουμε 2.500 μνημεία κηρυγμένα, στον Αργοναυτικό έχουμε αντίστοιχα 250. Είναι κηρυγμένη ολόκληρη η Ύδρα ως νησί, ολόκληρη η Άνω Σύρα και 13 ιστορικοί διατηρητέοι οικισμοί. Είναι καλό να τονιστεί ότι πριν τη Χάρτα της Βενετίας, ο κ. Παύλος Μυλωνάς ο αρχιτέκτονας-ακαδημαϊκός, πρότεινε να «κηρυχθεί ως διατηρητέον μνημείον το σύνολον της νήσου Ύδρας» το 1958 και ο Νίκος Ζαφειρόπουλος, ένας κλασικός αρχαιολόγος, το 1961 με δημοσίευση σε ΦΕΚ κήρυξε ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία οικισμούς των Κυκλάδων. Θα ήθελα να κάνω δύο προτάσεις, λόγω εμπειρίας μια που την πρώτη μου ανασκαφική τομή την έχω κάνει το 1965 και νομίζω ότι μπορώ να μιλήσω και να πω δυο πράγματα πάρα πολύ απλά έως απλοϊκά. Στους αρχιτέκτονες, κύριε Υπουργέ, που έχετε τώρα στο υπουργείο σας, προσπαθήστε να τους δώσετε κίνητρα να κάνουν επιστημονικές δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά κύρους και αυτά να είναι τα προσόμενα όταν πρόκειται να προαχθούν στον επόμενο βαθμό και να αναλάβουν διευθυντικές θέσεις. Είναι το μόνο στοιχείο που θα τους διαφοροποιεί από τη γενική ισοπέδωση των υπαλλήλων του Δημοσίου. Και μια ακόμη πρόταση είναι να θεσμοθετηθεί για τα νησιά μας ο φύλακας ανεγέρσεως νέων κτιρίων εκτός οικισμών, όπως είναι ο φύλακας αρχαιοτήτων υποβρύχου που έχουμε εμείς στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ευχαριστώ.

Ο Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ: Εμείς πράγματι θέλουμε με τα γραφεία αυτά όχι να καινοτομήσουμε αλλά να έχουμε αποτέλεσμα και για να έχουμε αποτέλεσμα πρέπει να είσαι και πολύ πρακτικός. Και γιατί το λέω, γιατί εμείς εκείνο που μας ενδιαφέρει είναι το αποτέλεσμα. Οι τεχνολόγοι οι δύο που θα έχει κάθε γραφείο, θα κάνουν αυτή τη δουλειά. Στην ουσία τι είναι: Έχουν μάθει να διαβάζουν σχέδια, ξέρουν να διαβάζουν σχέδια, στα Τ.Ε.Ι αυτή τη δουλειά έκαναν. Αρχιτεκτονικού Σχεδίου είναι απόφοιτοι, και άρα είναι ουσιαστικά σαν τους φύλακες, σαν τους επόπτες που υπήρχαν μια φορά. Τώρα όσον αφορά τις δημοσιεύσεις αυτό είναι καλό, προβλέπεται από τον δημοσιονομικό κώδικα. Το θέμα των δημοσιεύσεων στους αρχιτέκτονες είναι σχετικό. Εάν έχεις ένα ενδιαφέρον το έχεις. Θα σας φέρω ένα παράδειγμα. Εμείς συνεργαστήκαμε με τον ΑΣΕΠ προκειμένου να βάλουμε το προσοντολόγιο βάσει του οποίου θα γινόταν η διακήρυξη για την πρόσληψη των αρχιτεκτόνων. Και βάλουμε πρώτον, να έχουν διατριβή σε θέματα διατήρησης παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, περιβάλλοντος ή αναστήλωσης κ.ο.κ., βάζουμε τρία τέσσερα προσόντα βασικά, δεν ζητούσαμε απλώς έναν αρχιτέκτονα απόφοιτο του Μετσόβιου ή της αλλοδαπής. Σας πληροφορώ ότι είναι ελάχιστοι αυτοί οι οποίοι ήρθαν. Ευτυχώς οι περισσότεροι απ' τα παιδιά, οι αρχιτέκτονες έχουν πάρα πολύ καλά προσόντα. Έστειλα προχθές στην Ανάφη να καταγράψουν αυτά τα εκπληκτικά συγκροτήματα, αγροκτήματα που υπάρχουν και ήρθε το παιδί μέσα σε πέντε μέρες και μου έφερε 100 περίπου σκαριφήματα. Είχε αποτέλεσμα η δουλειά του. Άρα ή κάποιος έχει ενδιαφέρον ή δεν έχει. Πριν είπε ο κ. Παπαϊωάννου ότι αισθάνεται περίπου ότι είναι ούφο, ζόμπι. Αυτό είναι μια αλήθεια, γι' αυτό κι εγώ κάποια στιγμή ως πολιτικός θέλω να είμαι λίγο πιο πραγματιστής και λέω, εντάξει, δεν θα κάνουμε τον κόσμο να ζει όπως ζούσε πριν από 30-40 χρόνια, αλλά βεβαίως δεν θα είναι κυρίαρχο στοιχείο αυτό κι εκεί πάσχουμε, στο μέτρο.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: Ο κ. Κ. Καρράς.

Ο Κ. ΚΑΡΡΑΣ: Πράγματι βρισκόμαστε προς το τέλος της συζήτησης και ίσως γι' αυτό δεν έρχεται όσχημα να πω μερικά πράγματα αρχίζοντας από μια-δυο προσωπικές εμπειρίες. Μεγάλωσα βέβαια στο Λονδίνο, αλλά τα καλοκαίρια τα περνούσα σε δυο νησιά, το ένα του πατέρα μου, το άλλο της μητέρας μου αλλά και τα δύο νησιά του Αιγαίου. Και στο ένα νησί όχι απλώς είχε αρχίσει αλλά είχε ήδη προχωρήσει πολύ, αυτό που θα ονόμαζα η «οικονομικοποίηση» των αξιών. Δηλαδή μετρίοτανε πολλά πράγματα μέσα από το τι ωφελούσε χρηματικά, ενώ το άλλο νησί ήτανε ακόμα σ' ένα στάδιο κοινωνικό, όπου οι άνθρωποι ήταν κι αυτοί κατά ένα μεγάλο ποσοστό ναυτικοί αλλά δεν είχε γίνει αυτό ακόμα. Πιστεύω λοιπόν ότι έχουμε ξεχάσει σε πολλές απ' αυτές τις συζητήσεις ότι το πράγμα δεν άρχισε άμεσα με τον τουρισμό, ότι ήδη ήταν κοινωνίες που είχαν μια σχέση με τον έξω κόσμο, όπως το είπε πολύ ορθά ο Γιάννης Παλαιολογούτσος, πολλοί ήταν ναυτικοί, πολλοί είχαν βιοτεχνίες, θα σας υπενθυμίσω τους Σίφνιους που είχανε τα αγγειοπλαστικά, που γύριζαν όλα το Αιγαίο. Είχαμε άλλωστε τη Σύρα και πολλές άλλες περιπτώσεις.

Τα νησιά διέφεραν μεταξύ τους. Εκείνο που άλλαξε και που είναι πιο ενιαίο, αν και ενιαίο από την ίδια χρονική στιγμή είναι ότι οι αρχές άρχισαν να αλλάζουν από το να δίνουν προτεραιότητα σε ανθρώπινες σχέσεις και στην κοινωνία, να δίνουν προτεραιότητα στο τι θα ωφελήσει πρωτίστως εμένα και στη συνέχεια τη στενότερή μου οικογένεια. Κι αυτή η αλλαγή είναι γενική σε όλη την Ελλάδα και όχι μόνο στα νησιά. Απλώς τα νησιά έχουν μια διαφορετική δομή και οι ναυτικοί έχουν διαφορετικές δυνατότητες που προέκυψαν μετά από την τεράστια επιτυχία της ναυτιλίας, στις δε-

καστίες του 1960 και του 1970 – κάτι που το έζησα διότι ήμουνα τότε στη ναυτιλία και είχαμε ναυτικούς οι οποίοι μό-
 ζευαν πολλά χρήματα ταξιδεύοντας ανά τον κόσμο και τα επενδύσανε σε μεγάλο ποσοστό στα πρώτα ξενοδοχεία, στα
 ρούμια κ.λπ., στα νησιά τους. Επομένως δεν είναι ένα ξαφνικό μπουμ του τουρισμού, είναι μια διεργασία μακρινή η
 οποία οδήγησε εκεί, για πρώτη φορά είδανε ότι τα δικά τους χωριά μπορούσαν να τους αποφέρουν τον πλούτο, ενώ
 πριν έπρεπε να ταξιδεύουν στην Ιαπωνία, στην Κίνα, στη Ν. Αφρική να το βρουν και ταξιδεύανε μάλιστα υπό πολύ
 δύσκολες συνθήκες. Αλλά βέβαια δεν κατάλαβαν στην αρχή πόσο το νέο αυτό φαινόμενο θα άλλαζε την όλη δομή της
 κοινωνίας.

Τώρα, αρχίζοντας απ' αυτή την προσωπική εμπειρία θα ήθελα να πω ότι η Ελληνική Εταιρεία έχει εν προκειμένω
 κάποιες πάγιες θέσεις. Δεχόμενοι ότι δυστυχώς έχει συντελεσθεί αυτή η αλλαγή αν και βέβαια δεν είναι μόνο στην
 Ελλάδα που έχει γίνει η Ελληνική Εταιρεία έχει τη θέση που επεξεργάζεται αυτή τη στιγμή κυρίως το μέλος του Διοι-
 κτικού μας Συμβουλίου Γιάννης Παλιοκρασσάς, να χρησιμοποιούνται θεσμικά μέτρα, κυρίως φορολογικά μέτρα, ώστε
 ν' αρχίσει ο κόσμος έστω μέσα από αυτό το πλέγμα να σκέπτεται με πιο περιβαλλοντικά σώφρονα τρόπο. Το θεωρού-
 με αυτό πολύ βασικό. Δεν αληθεύει ότι είμαστε εναντίον των χωροταξικών σχεδίων, ή οποιωνδήποτε μέτρων απαγό-
 ρευσης, καταστολής, ρύθμισης. Σε όλα αυτά είμαστε κατ' αρχήν θετικοί. Αλλά δεν πιστεύουμε ότι θα επιτύχουν μόνο
 τους, ιδιαίτερα λόγω του χαρακτήρα των Ελλήνων.

Θα προσέθετα ότι ήδη είχαμε μια διμερίδα για το θέμα της περιβαλλοντικής φορολογικής μεταρρύθμισης και ήδη
 βγαίνουν σ' ένα μήνα τα πρακτικά του συνεδρίου, θα προσθέσω ότι αυτή τη στιγμή δίνεται στην Ελλάδα μια καταπι-
 κτική ευκαιρία γι' αυτό που είπαν πολλοί σήμερα, δηλαδή την ενίσχυση της γεωργικής δραστηριότητας όσο ακόμα υπάρ-
 χει και υπάρχουν π.χ. τα τυριά της Τήνου. Βεβαίως, ότι υπάρχει ακόμα μπορεί να ενισχυθεί αποτελεσματικά από τη
 νέα προτεινόμενη, από τον αυστριακό επίτροπο, αγροτική πολιτική της Ε.Ε. στην οποία η Ελλάδα είναι δυστυχώς αντί-
 θετη. Είμαστε τρελοί να είμαστε αντίθετοι. Διότι αυτό που κάνουμε είναι να ενισχύουμε μια καταδικασμένη αγροτική
 πολιτική του θεσσαλικού κάμπου, εναντίον της πολύ σοβαρής ενίσχυσης που θα υπήρχε για τις ορεινές περιοχές και
 για τα νησιά όπου υπάρχει μια πολύ υγιέστερη βάση γεωργίας με αποτέλεσμα ένα ισοζυγισμένο και κοινωνικά πολύ
 πιο υγιές σύστημα τουρισμού και γεωργίας. Αυτή είναι μια πρώτη θέση της Ελληνικής Εταιρείας.

Η δεύτερη θέση της Ελληνικής Εταιρείας προέρχεται από τη διμερίδα που έγινε το 1976-1977 σ' το Εθνικό Ίδρυμα
 Ερευνών όπου προτεινόμε ενοποίηση των διαφόρων υπηρεσιών. Εμείς είπαμε ενοποίηση στην Αρχαιολογική Υπηρεσία,
 διότι ξέραμε ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία έχει *esprit de corps*. Τελικά έγινε ο Αντώνης Τρίτσης υπουργός και ήταν πά-
 ρα πολύ καλός υπουργός στο τότε υπουργείο Χωροταξίας και Περιβάλλοντος με αποτέλεσμα ενοποιηθούν εκεί. Το απο-
 τέλεσμα ήταν ότι δεν πρόφτασε να δημιουργηθεί το *esprit de corps* και πριν αλλάξει ο υπουργός και τα πράγματα πήγαν
 πολύ άσχημα κι εμείς τώρα. Η Ελληνική Εταιρεία σήμερα δεν δεν λέει μόνο αντίθετα αλλά λέει και «μπράβο». Λέει ένα
 πολύ θερμό «μπράβο» στον Νίκο Σηφουνάκη όπως είχε πει παλιά στον Στέφανο Μάνο και όπως είχε πει στον Αντώνη
 Τρίτη, διότι οι πρωτοβουλίες του Υπουργείου Αιγαίου είναι από τις καλύτερες που έχουν γίνει στον ελληνικό χώρο κα-
 τ' τα τελευταία χρόνια. Αλλά το ερώτημα το οποίο θέτω και το οποίο αποτελεί προβληματισμό, όχι θέση είναι αν θα προ-
 φτάσει το υπουργείο Αιγαίου να δημιουργήσει εκείνο το *esprit de corps*, που θα είναι ανεξάρτητο απ' τον εκάστοτε υπουρ-
 γό. Αυτό είναι το μεγάλο ερώτημα και δεν μπορούμε να είμαστε αισιόδοξοι εν προκειμένω.

Διότι αν δημιουργηθεί ένα τέτοιο *esprit de corps* θα είμαστε απολύτως σύμφωνοι, όλα να είναι στο υπουργείο Αι-
 γαίου όσον αφορά τα νησιά. Αλλά αν όχι, υπάρχει πρόβλημα. Εδώ θα μιλήσω για την Αγγλία. Στην Αγγλία οι δημόσιοι
 υπάλληλοι δεν πληρώνονται περισσότερο από τους ανθρώπους στις ιδιωτικές επιχειρήσεις, αλλά αντίθετα πολύ λιγό-
 τερο. Αλλά ποιο είναι το αντιστάθμισμα που εξηγεί ότι οι καλύτεροί μου φίλοι στο Πανεπιστήμιο δούλεψαν όχι σε επι-
 χειρήσεις αλλά σε δημόσιες υπηρεσίες. Οι δημόσιοι υπάλληλοι στην Αγγλία έχουν αυτό που στην Αγγλία λέγεται *status*,
 δηλαδή βρίσκει το δημόσιο τους τρόπους και ξεχωρίζει τους δημόσιους υπαλλήλους που έχουν επιτύχει και τους δί-
 νει αξιώματα, τους δίνει βραβεύσεις, τους δίνει κύρος. Και αυτό το κοινωνικό κύρος είναι τεράστιο με αποτέλεσμα ο
 στενότερος μου φίλος στο σχολείο και στο Πανεπιστήμιο σήμερα να έχει γίνει ένας απ' τους αρχηγούς του αγγλικού
civil service και να έχει υψηλότερο κύρος εις την βρετανική κοινωνία από εκείνους τους φίλους μου που δούλεψαν
 σ' επιχειρήσεις.

Λοιπόν, το μυστικό της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας ήταν το *esprit de corps*, εάν όμως στο *esprit de corps* προστε-
 θεί το κύρος, εάν βρεθεί ένας τρόπος να αναγνωρίζονται από το κράτος οι καταξιωμένοι δημόσιοι υπάλληλοι, αρχιτέ-
 κτονες και αρχαιολόγοι οι οποίοι έχουν δώσει τη ζωή τους για να σώσουν οικισμούς, θα έχουμε ίσως σταδιακά μια
 αλλαγή στη νοοτροπία της κοινωνίας μας. Και το τρίτο θέμα-θέση της Ελληνικής Εταιρείας και αυτό είναι το τελευταίο,
 είναι ο χωρισμός του υπουργείου. Είμαστε απόλυτα πεπεισμένοι ότι πρέπει να φύγουν τα δημόσια έργα απ' το περι-
 βάλλον. Δεν έχομε άποψη εάν πρέπει να γίνει χωριστό υπουργείο δημοσίων έργων ή εάν πρέπει να κατασπαρεί η ευ-
 θύνη σε διάφορα υπουργεία, πρέπει όμως οπωσδήποτε να φύγει απ' το τωρινό ΥΠΕΧΩΔΕ. Γιατί, διότι το πολιτικό γόη-
 τρο του εκάστοτε υπουργού, εξορτάται από αυτό που θα κάνει στον χώρο των δημοσίων έργων και εκεί είναι που οι
 εφημερίδες θα τον ή θα την προσέχουν.

Όταν γράψαμε ένα γράμμα συγχαρητηρίων για κάποια ρεθυμιστικό σχέδιο σ' έναν υπουργό του συγκεκριμένου
 υπουργείου και μετά συνέβη να συναντήσω αυτό το πρόσωπο και είπα, είδατε σας συγκαίρομε για τα καλά, τότε δεν

απάντησε βέβαια αλλά έδωσε την εντύπωση ότι το θέμα δεν είναι σημαντικό. Βεβαίως όπως είναι σήμερα η δομή του υπουργείου δεν είναι σημαντικό, πρέπει όμως να γίνει σημαντικό. Πρέπει το πρόσωπο που τοποθετείται υπουργός Περιβάλλοντος να ξέρει ότι στο μέλλον όλη του η πολιτική σταδιοδρομία θα βασίζεται στην επιτυχία του ή στο να προστατεύει το περιβάλλον και όχι να φτιάχνει τον α' ή τον β' δρόμο. Αυτές είναι οι τρεις θέσεις, που ελπίζω να θέλετε να σκαλιάσετε και ελπίζω να είναι εποικοδομητικές. Σας ευχαριστώ.

❖ **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Κατ' αρχήν αυτό που θέτετε είναι πολύ καίριο και δεν αφορά μόνο τη σημερινή ηγεσία του υπ. Αιγαίου. Είναι αποδεδειγμένο ότι η συνέκεια είναι αυτή που πάσκει στη δημόσια διοίκηση κι όπως ειπώθηκε η κατάργηση της μπορεί να οφείλεται όχι μόνο από ένα άλλο κόμμα που έρχεται στην εξουσία, αλλά μπορεί να οφείλεται και στην αλλαγή υπουργού του ίδιου κόμματος. Έχω όμως την εξής αίσθηση: εάν από δω και πέρα αυτές οι διαπιστώσεις του κράτους είναι νομίζω κοινά αποδεκτές, σε μια εποχή όπου δεν υπάρχει ανέχεια, όπου κανείς δε χτίζει πλέον για να βάλει το κεφάλι του μέσα και να έχει τα πόδια του έξω όπως έλεγαν οι πρόσφυγες το 1922. Η παραθεριστική κατοικία είναι η πρώτη, δεύτερη, τρίτη. Εδώ έδεικνα πριν, έχω τραβήξει αεροφωτογραφίες από ένα ελικόπτερο τον Ιανουάριο 2002, πριν από ένα χρόνο και κάτι. Εάν θα δείτε τη Σαντορίνη, είναι επαναλαμβάνω πλέον όλη ένα οικόπεδο, τα ελληνικά κράτος έχει δώσει δις, στον κ. Μπουτάρη και έχει φτιάξει ένα τέλειο οינוποιείο, έχει δώσει δις, στην Ένωση Αγροτικών Συνεταιρισμών επίσης, έχει δώσει στον κ. Κοντογιαννόπουλο και σε ιδιώτες άλλους οינוποιούς και έχουν φτιάξει εκπληκτικά πράγματα.

Πέστε μου, τι θα κάνεις εδώ, αφού αυτός που είχε τα αμπέλια χτίζει τώρα σπίτι-a-rent rooms και το νοικιάζει πέντε μήνες το χρόνο. Κάτι δεν πρέπει να κάνεις. Να πεις, εγώ πρέπει να προστατεύσω αυτή την περιουσία του ελληνικού λαού που τη δώσαμε βεβαίως καλώς ή κακώς στον κ. Μπουτάρη, είναι ένα θέμα. Δεύτερον, μπορεί η Ελλάδα πλέον από ένα σημείο και μετά μόνο να δέχεται τουρίστες; Διότι εμείς ως υπ. Αιγαίου κάθε χρόνο δίνω 6 δις, για να πηγαίνουμε νερό στα άνυδρα νησιά. Στη Σαντορίνη πρέπει να μεταφέρουμε νερό, στην Πάρο, στη Μύκονο, παντού. Μετά από λίγο θα μεταφέρουμε τα πάντα. Το καλοκαίρι πήγα στη Λήμνο, ένα νησί που δεν είναι πάρα πολύ αξιοποιημένο τουριστικά και μου άρεσε πολύ ένα μπακάλικο στον κεντρικό δρόμο. Μου άρεσε έτσι όπως είχε τα φρούτα, είχε πάρα πολύ ωραία μαρούλια και επειδή είναι και φίλος και ψηφοφόρος του λέω: «τι ωραία μαρούλια, από πού είναι, απ' το χωριό σου;», «Όχι μου λέει, απ' την Ιταλία». Τα μαρούλια έφταναν στη Λήμνο απ' την Ιταλία, διότι δεν καλλιεργεί πλέον κανείς. Και αντιλαμβάνεστε ότι για να έρθει το μαρούλι στη Λήμνο, δεν το βρήκα στη Μύκονο ή στην Πάρο, αντιλαμβάνεστε τι σημαίνει αυτό.

Άρα ή αύριο το πρωί λέμε, ότι στη Σαντορίνη δεν χτίζει κανείς και στα νησιά τα οποία πλέον είναι κορεσμένα και τα οποία έχουν μια τουριστική ανάπτυξη. Στη Μύκονο δεν έχει νόημα να βάλεις όρους δόμησης σαν αυτούς που βάλουμε στα άλλα νησιά, δεν έχει κανένα νόημα. Αυτό το πράγμα τελείωσε, πάει να ξοφλήσει και η Σαντορίνη. Την προλαβαίνουμε δεν την προλαβαίνουμε. Με μαθηματική ακρίβεια την επόμενη εικοσαετία θα δεκαπλασιαστούν τα νησιά τα οποία θα έχουν την κατάληξη αυτών των προωθημένων τουριστικών νησιών. Άρα δεν έχουμε άλλη επιλογή. Κύριο λόγο λοιπόν αυτή τη στιγμή είτε το θέλουμε είτε όχι, έχουν η ελληνική πολιτεία, το ελληνικό κράτος και οι αρμόδιοι φορείς. Εγώ σας επαναλαμβάνω, ανεξάρτητα αν είναι έτσι ή αν θα είχε την αρμοδιότητα αυτή, θα την εφαρμόζα εκθές και θα έλεγα, σ' αυτά τα νησιά η παραθεριστική κατοικία τελείωσε. Είναι απλό πράγμα, δεν χρειάζεται ούτε ειδικές μελέτες από το Πολυτεχνείο, ούτε από κανέναν. Ελάτε μετά και δέστε το και να σας φέρω και φακέλους. Κι από εκεί και πέρα σταδιακά στην υπόλοιπη Ελλάδα, αυτό μπορεί να γίνει αργότερα. Αλλά εδώ πρέπει να γίνει τώρα.

❖ **Γ. ΠΑΛΑΙΟΚΡΑΣΣΑΣ:** Εγώ κωλύομαι, έχω σύγκρουση ως μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Εταιρείας δεν μπορώ να επαινέσω τις θέσεις της ή να μιλήσω γι' αυτές, απλώς να πω ότι εμείς δουλεύουμε με ενθουσιασμό σ' αυτά τα θέματα.

❖ **Ν. ΣΗΦΟΥΝΑΚΗΣ:** Ευχαριστούμε λοιπόν και εμείς πραγματικά αυτή την ωραία ιδέα που είχε η Ελληνική Εταιρεία και όλους σας. Εγώ έκλεισα, δεν ξαναμιλώ.

❖ **Σ. ΜΑΝΟΣ:** Απ' τα τρία θέματα τα οποία μνημόνευσε ο κ. Καρράς να ξεκαθαρίσω τη δική μου θέση. Απ' την πρώτη στιγμή ξεκαθάρισα ότι για μένα συνδέονται τα χωροταξικά περιβαλλοντικά με τα οικονομικά. Και χρειάζεται πολλή φαντασία σε πολλά θέματα πώς θα τα συνδέσει κανείς για να επιτύχει σωστούς στόχους. Είμαι απόλυτα σύμφωνος, δεν είμαι αισιόδοξος ότι θα γίνει κάτι, διότι είπαμε πριν τα προβλήματα πώς είναι, ότι το ένα υπουργείο δεν έχει κανέναν που να σκέφτεται οικονομικά και το άλλο υπουργείο δεν έχει κανέναν που να σκέφτεται περιβαλλοντικά, δεν είναι εύκολο αλλά μπορεί να γίνει αναμφισβήτητα και μακάρι να προκύψουν πρακτικές προτάσεις από την Ελληνική

Εταιρεία και να βρεθεί κάποιος υπουργός ο οποίος θα θελήσει να τις εφαρμόσει. Είμαι απόλυτα σύμφωνος.

Στο δεύτερο θέμα που είπατε για τις Κυκλάδες και τη γεωργία, δεν είμαι ειδικός, δεν είμαι μελετητής αλλά από πλευράς διαίσθησης, απαντώντας στην κυρία πριν, η δική μου γνώμη είναι ότι πράγματι γύρω απ' τη γεωργία, κτηνοτροφία πρέπει να δει κανείς τι θα είναι το άλλο πόδι σ' αντιστάθμιση με του τουρισμού. Σε ό,τι αφορά το υπουργείο, θα σας στεναχωρήσω, αλλά επειδή έχω πρακτική εμπειρία, θα επαναλάβω αυτό που είπα πριν. Τα υπουργεία τα κάνουν οι υπουργοί στην Ελλάδα, στην Αγγλία δεν είναι από τους υπουργούς, βάζεις έναν «τενεκέ» στο υπουργείο και λειτουργεί το σύστημα. Εδώ αν έχεις έναν «τενεκέ» δεν γίνεται τίποτα και αν έχεις έναν καλό υπουργό κάτι γίνεται.

Πρέπει να σας θυμίσω, αν μπορώ να πω μια περίοδος δραστηριότητας του υπουργείου του οικισμού ήταν όταν ήταν μία γενική Γραμματεία στο υπ. Δημοσίων Έργων. Αν έφταξα κάποιο όνομα στην πολιτική το έφταξα ως υπουργός Δημοσίων Έργων χωρίς να ασχοληθώ ποτέ με οποιοδήποτε έργο και στη θητεία που ήμουν πάλι ξανά για λίγο διάστημα στο υπουργείο, δε με συνδέει κανείς ιδιαίτερα με έργα. Μάλλον πάλι με το περιβάλλον με συνδέει γιατί αυτό με ενδιέφερε περισσότερο. Το πρόβλημα είναι οι άνθρωποι, για την ώρα. Και θα σας έλεγα, συγγνώμη που το λέω αυτό, αντί να κάνετε την ώρα σας πώς θα σπάσουμε τα υπουργεία, να χάσετε την ώρα σας να υποδεικνύετε στις εκάστοτε ηγεσίες τις πολιτικές ποιοι θα ήταν κατάλληλοι για υπουργοί, εκεί θα είναι πολύ χρησιμότερη τοποθέτηση.

☞ **Κ. ΓΕΡΑΡΔΗ:** Να προσθέσω δυο λόγια, για να ευχαριστήσω για όλη αυτή τη συγκέντρωση που είχαμε σήμερα, να συγχαρώ για τις θέσεις τις οποίες υπερασπίζεστε και κυρίως για τον εντοπισμό που κάνατε πάνω στη μεταβολή του συστήματος αξιών της καινούργιας κοινωνίας στην οποία ζούμε και που πράγματι εκεί αν δε γίνουν κάποιες παρεμβάσεις δεν μπορούμε να κερδίσουμε τις αξίες που χάνονται σιγά-σιγά. Και πάλι ευχαριστώ για την πρόσκλησή σας και κόρηκα που σας συνάντησα.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ: θα ήθελα να ευχαριστήσω πάρα πολύ και τους τέσσερις συμμετέχοντες στη συζήτηση της μακριάς τράπεζας όπως τη βαφτίσαμε, τους είμαστε ιδιαίτερως ευγνώμονες γιατί και συνέβαλαν με πολύ ενδιαφέρουσες απόψεις αλλά και προκάλεσαν μία συζήτηση η οποία ήταν συγχρόνως πάρα πολύ ενδιαφέρουσα, προκλητική και ευχάριστη, όπως φάνηκε από τις αντιδράσεις του κοινού. Ευχαριστούμε πάρα πολύ.

■ ■ ■ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ

Κλειτώ Γερόδη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ

Εφοίτησε στην Αρχιτεκτονική Σχολή του ΕΜΠ απ' όπου και πήρε το δίπλωμα του Αρχιτέκτονος Μηχανικού. Μετεκπαιδεύτηκε στην Γαλλία στην Πολεοδομία – Χωροταξία. Διδάκτωρ του ΕΜΠ στην περιοχή της Πολεοδομίας-Χωροταξίας. Ανήκει στο Διδακτικό Προσωπικό του ΕΜΠ από το 1971. Έχει εργαστεί στο Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, στο γραφείο του καθηγητή Α. Αραβαντινού και έχει συμμετάσχει σαν σύμβουλος σε πολλές πολεοδομικές μελέτες. Συνεργάτης του Υπουργού ΠΕΧΩΔΕ για θέματα της Επικείμενης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης, Προϊσταμένη, και ύστερα Πρόεδρος του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου της Αθήνας, Πρόεδρος του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης.

Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας

Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1925. Ασκεί το επάγγελμα του Αρχιτέκτονα και του Πολεοδόμου από το 1948 μετά από σπουδές στο Εθνικό Μετσόβειο Πολυτεχνείο. Είναι κάτοχος Master of Science in Architecture του Πανεπιστημίου Columbia της Νέας Υόρκης και πτυχίου Πολεοδομικού και Χωροταξικού σχεδιασμού του University College, του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, με Υποτροφίες Smith-Mund & Fulbright και British Council. Είναι μέλος του ΤΕΕ, του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Εταιρείας για την Προστασία του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, του Συλλόγου Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών και του Ελληνικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής. Υπήρξε μέλος της Διεθνούς Ενώσεως Πολεοδόμων και Χωροτακτών IsoCaRP, της Εθνικής Επιτροπής του EUROPLAN και της Επιστημονικής Επιτροπής Αρχιτεκτόνων του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας. Είναι ιδρυτικό μέλος της εταιρείας ΟΜΑΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ Ε.Π.Ε. Έχει μελετήσει και επιβλέψει κτίρια κατοικίας, γραφείων, τουριστικών εγκαταστάσεων εκπαιδευτηρίων κ.λπ. και έχει συντάξει πολεοδομικές, ρυμοτομικές, ρυθμιστικές και χωροταξικές μελέτες, μόνος ή και σε συνεργασία με άλλους. Έχει συμμετάσχει και βραβευτεί σε 12 αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς, σε συνεργασία με άλλους αρχιτέκτονες. Έχει διατελέσει πρόεδρος και αντιπρόεδρος του ΣΑΔΑΣ-Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων και πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας. Υπήρξε Επιμελητής στην έδρα των Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων του Ε.Μ.Π., 1949 - 1951, Καθηγητής Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων στο Ε.Μ.Π., 1980 - 1992, προσωρινός Καθηγητής Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων στο California State Polytechnic University-Pomona L.A., 1992. Είναι Ομότιμος Καθηγητής του ΕΜΠ και Επίτιμος Εταίρος του Αμερικανικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής. Έχουν δημοσιευθεί έργα του σε ελληνικά και ξένα περιοδικά Αρχιτεκτονικής. Έχει παρουσιάσει τα έργα του σε Διεθνή και Εθνικά Συνέδρια, Συναντήσεις και Εκθέσεις. Από το 1956 έως το 1960 υπήρξε προϊστάμενος του τμήματος Αρχιτεκτονικών και Πολεοδομικών μελετών της Υπηρεσία Οικισμού του Υ.Δ.Ε. για την αντισεισμική ανοικοδόμηση της Σαντορίνης.

Γρηγόρης Διαμαντόπουλος, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

Βασίλης Δωροβίνης

Είναι δικηγόρος, πολιτικός επιστήμων και ιστορικός, ειδικευμένος σε θέματα πολεοδομίας και περιβάλλοντος. Τελείωσε στην Αθήνα τη Νομική Σχολή και στο Πανεπιστήμιο Paris I (Πάνθεον-Σορβόννη) παρακολούθησε μεταπτυχιακά μαθήματα νομικής, πολιτικής επιστήμης και ιστορίας. Απέκτησε D.E.S. στην πολιτική επιστήμη. Συνεργάστηκε, επι-

στρέφοντας στην Ελλάδα, με εφημερίδες και επιστημονικά περιοδικά σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και συμμετέσχε ενεργά σε πολλά συνέδρια, καταθέτοντας συχνά πρωτότυπες εισηγήσεις. Τακτικές συνεργασίες του δημοσιεύθηκαν ιδίως στο περιοδικό Αρχαιολογία (σήμερα Αρχαιολογία και Τέχνες), ενώ επιλεγμένα άρθρα του εκδόθηκαν στον τόμο «Κατά της διάλυσης» (εκδ. «Εστία-Καλλάρος»). Στα έτη 1980-1985 πρόσφερε τις υπηρεσίες του στο τότε ΥΧΟΠ, παρέχοντας νομική κάλυψη στην τότε Διεύθυνση Παραδοσιακών Οικισμών («Γ7») και στηρίζοντας μεταρρυθμίσεις ιδίως επί της υπουργίας Α. Τρίτση. Είναι νομικός σύμβουλος της Ελληνικής Εταιρείας και έχει χειριστεί με επιτυχία στο Συμβούλιο της Επικρατείας υποθέσεις όπως κατά της εκτροπής του Αχελώου, κατά του δρόμου μέσα από την Αράκωβα, για την προστασία της Χώρας Πάτμου, της Υδρας κ.ά. Συμμετέσχε επίσης ενεργά σε πανευρωπαϊκό δίκτυο νομικών για την περιβαλλοντική πληροφόρηση, στο ECOFORUM για τη Σύμβαση του Άρχους, ενώ είναι μέλος στη Διεθνή Ένωση Δικηγόρων Περιβάλλοντος (E-LAW).

Αλέξανδρος Γ. Καλλιγός

Γεννηθείς 23 Ιουλίου 1939, Αθήνα.

1958-1964, σπουδές Αρχιτεκτονικής στο Ε. Μ. Πολυτεχνείο.

1975-1976, Μεταπτυχιακά στο Τμήμα Γεωγραφίας στο London School of Economics.

Από το 1988 μετέχει στην οργάνωση του ετήσιου διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας και Τέχνης που γίνεται κάθε Ιούλιο στην Μονεμβασία.

Διάφορες δημοσιεύσεις σχετικά με την Αρχιτεκτονική και την Ιστορία της Αρχιτεκτονικής.

Από το 1966, μαζί με τη γυναίκα του Χάρη, εργάζεται ως ελεύθερος επαγγελματίας στη Μονεμβασία αναστηλώνοντας και ανακατασκευάζοντας παλαιά σπίτια για τους ιδιώτες ιδιοκτήτες τους. Μέχρι τώρα έχουν επισκευασθεί περί τα 80 σπίτια. Μελέτες έχουν γίνει και εκτελεσθεί και στην Αθήνα, το Ναύπλιο, το Άργος την Σύμη και αλλού.

Για την εργασία τους στη Μονεμβασία, η Χάρη και ο Αλέξανδρος Γ. Καλλιγός έχουν τιμηθεί με το ένα από τα τρία μετάλλια που απένειμε η Ευropa Nostra κατά το έτος 1980 για την καλύτερη αναστηλωτική εργασία στην Ευρώπη κατά το έτος εκείνο.

Εργάζεται στην Μονεμβασία.

Γιάννης Καρανίκας

Γεννήθηκε στην Πλάκα στην Αθήνα το 1943. Σπούδασε στις Η.Π.Α., όπου και άρχισε την άσκηση του επαγγέλματος Πολεοδόμου - Χωροτάκτη. Έχει διατελέσει στέλεχος της ΔΕΠΟΣ μέχρι το 1985, όπου αποφάσισε να ασχοληθεί αποκλειστικά με το επάγγελμα με την μελετητική εταιρεία TEAM 4, της οποίας και ήταν ιδρυτικό μέλος, και σήμερα με την PLAS ΕΠΕ. Συμμετείχε σε πολλές αρχιτεκτονικές, πολεοδομικές και χωροταξικές μελέτες όπως η μελέτη Ανάπτυξης και Προστασίας της Παλιάς Ξάνθης, η μελέτη Προοπτικών Ανάπτυξης της Ανατολικής Μεσογείου (Mezzogiorno - Ελλάδα), η μελέτη Ήπιας Τουριστικής Ανάπτυξης της Πίνδου και τις Χωροταξικές Μελέτες της Περιφέρειας Β. Αιγαίου. Δραστηριοποιείται σε πολλούς δημόσιους φορείς συμμετέχοντας σε συνέδρια, ημερίδες και πρόσφατα σε θέματα ανάπτυξης στον ορεινό και νησιωτικό χώρο.

Αναστάσιος Κάρτας

Γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη και το 1968 αποφοίτησε από την Αρχιτεκτονική Σχολή του Α.Π.Θ. Συμμετείχε στο πρόγραμμα καταγραφής παραδοσιακών οικισμών που έγινε από το Υπουργείο Εσωτερικών και τον ΕΟΤ. Διηύθυνε το πρότυπο Γραφείο Αρχιτεκτονικών Συμβουλών της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ στις Κυκλάδες με έδρα τη Σύρο. Στη Διεύθυνση Παραδοσιακών Οικισμών και Περιβάλλοντος του ΥΧΟΠ, ασχολήθηκε με τη σύνταξη προτάσεων, μελετών και ειδικών διαταγμάτων για παραδοσιακούς οικισμούς των Κυκλάδων. Στο Τμήμα Πολεοδομίας του Ν. Κυκλάδων, ασχολήθηκε με τον έλεγχο οικοδομικών αδειών, και την επίβλεψη των μελετών της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης. Από το 1998 κινείται στις Κυκλάδες και στη Θεσσαλονίκη και ασχολείται με μελέτες ιδιωτικών και δημοσίων έργων που έχουν σχέση με την παραδοσιακή και τη βιοκλιματική αρχιτεκτονική. Βραβεύτηκε από την Ευropa Nostra με diploma of merit για την αναστηλωτική εργασία στη Μονή Φυρογίων Σίφνου και με Medal για την αναστηλωτική εργασία στο αρχοντικό Βούρλη στην Ερμούπολη της Σύρου. Μέλος του ΤΕΕ, ΣΑΔΑΣ και του ελληνικού τμήματος του ICOMOS, και κατά καιρούς διατέλεσε μέλος στη Νομαρχιακή Επιτροπή ΤΕΕ Ν. Κυκλάδων, στο Νομαρχιακό Συμβούλιο, στην Επιτροπή Αρχιτεκτονικού Ελέγχου και στο Συμβούλιο Χωροταξίας Ν. Κυκλάδων. Δημοσίευσε διάφορες μελέτες για τους παραδοσιακούς οικισμούς των Κυκλάδων και συμμετείχε σε διάφορες εκθέσεις, συνέδρια και σεμινάρια εντός και εκτός

Ελλάδος σαν προσκεκλημένος ομιλητής. Από το 2001 διευθύνει το Κέντρο Κυκλαδικού Περιβάλλοντος (Αστική Εταιρεία-μη-Κερδοσκοπικού Χαρακτήρα).

Ράνια Κλουτσινιώτη

Ως αρχιτέκτων – πολεοδόμος και ελεύθερος επαγγελματίας, διαθέτει εμπειρία πάνω από 35 χρόνια στον τομέα του αστικού σχεδιασμού, της πολεοδομίας και της χωροταξίας, τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Γαλλία. Έχει έντονη κοινωνική δραστηριότητα και υπήρξε μεταξύ άλλων Πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Αρχιτεκτόνων και Επιμελήτης του Επιστημονικού Τμήματος Αρχιτεκτόνων του ΤΕΕ, έχει δημοσιεύσει πολλά άρθρα σε επιστημονικά και πολιτικά περιοδικά, υπήρξε εισηγήτρια σε ημερίδες και μέλος οργανωτικών επιτροπών διεθνών και εθνικών συνεδρίων.

Χάρης Κοκκώσης (Ph.D.) Καθηγητής Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού,

Διευθυντής Εργαστηρίου Περιβάλλοντος και Χωρικού Σχεδιασμού – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης

Εκτεταμένη ερευνητική και επαγγελματική εμπειρία σε θέματα αστικής και περιφερειακής ανάπτυξης, περιβαλλοντικής διαχείρισης και σχεδιασμού. Έχει διατελέσει εμπειρογνώμονας σε διεθνείς οργανισμούς (Ευρωπαϊκή Ένωση, World Bank, UNEP, FAO, OECD, UNESCO) σε θέματα διαχείρισης παράκτιων περιοχών, τουρισμού και περιβαλλοντικής και νησιωτικής ανάπτυξης.

Ελένη Κρητικού, Χημικός Μηχανικός

Γιάννης Μιχαήλ

Διδάκτωρ Αρχιτέκτων – Πολεοδόμος

Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη

Επικεφαλής κύκλου «Ποιότητα Ζωής», 1998 - 2003

Παρασκευή Μποζινέκη – Διδώνη

Αρχιτέκτων

1976-1992, Υπεύθυνη του προγράμματος του Ε.Ο.Τ. για την Οία Σαντορίνης.

2001-2003, Μέλος του ΣΧΟΠ Αιγαίου για το Επαρχείο Θήρας.

Μέλος του Δ.Σ. του Ελληνικού Τμήματος του ICOMOS, έχει ασχοληθεί ενεργά για την προστασία και ανάδειξη της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, με δημοσιεύσεις και αναστηλώσεις.

Γιάννης Παλαιοκροσσός

Οικονομολόγος, τ. Βουλευτής, υπουργός και Επίτροπος ΕΟΚ.

Γεννήθηκε το 1934 στην Αθήνα. Έγγαμος με τη Ναταλία Γκριτζάλα.

Παιδιά: ένας γιός, δύο κόρες.

Σπουδές: Διεθνή οικονομικά στη London School of Economics, M.Sc. (Econ) με ειδίκευση στην οικονομία μεταφορών.

Σταδιοδρομία:

1959-1963 Προϊστάμενος Τμήματος Μακροχρόνιων Προγραμμάτων υπουργείου Συντονισμού.

1961-1963 Οικονομικός Σύμβουλος Ενώσεως Ελλήνων Εφοπλιστών.

1962-1963 Μέλος της Υποεπιτροπής Μεταφορών της Επιτροπής Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας.

1963-1967 Προϊστάμενος Κλάδου Προγραμματισμού του Γραφείου Δοξιάδη.

1967-1968 Διευθυντής του γραφείου Δοξιάδη στο Νιττρόνι (ΗΠΑ).

1969-1970 Γενικός Διευθυντής Windward Shipping (Λονδίνο).

1970-1972 Οικονομικός Σύμβουλος Ομίλου I.K.Καρρά.

1972-1974 Διευθύνων Σύμβουλος της Εταιρείας Προγραμματισμού και Ανάπτυξης ΑΕ.

1974-1975 Βοηθός Αντιπρόεδρος της American Express International Banking Corporation.
 1975-1977 Γενικός Διευθυντής Τράπεζας Εργασίας.
 1978-1981 Βουλευτής Επικρατείας με τη Ν.Δ. Εξελέγη βουλευτής Κυκλάδων (Ν.Δ.) στις εκλογές 1981, 1985, Ιουνίου 1989 και Νοεμβρίου 1989.
 1977-1980 Υφυπουργός Συντονισμού
 1980-1981 Υπουργός Συντονισμού
 1982 Γενικός γραμματέας της Κοινοβουλευτικής Ομάδας της Ν.Δ.
 1984-1988 Πρόεδρος της Οικονομικής Επιτροπής της Ν.Δ.
 1986-1989 Πρόεδρος της ΟΚΕ Εθνικής Οικονομίας της Ν.Δ. και συντονιστής του προεκλογικού αγώνα της Ν.Δ. στις εκλογές Απριλίου 1990
 1990-1992 Υπουργός Οικονομικών
 1992-1994 Επίτροπος της Ελλάδας στην ΕΟΚ.
 1995-1996 επισκέπτης καθηγητής στο Brasenose College Πανεπιστημίου Οξφόρδης - από το 2000 Πρόεδρος της «SPECTRUM ΑΕΠΕΥ»

Μαρία Παπαθεοδώρου, Αρχιτέκτων Μηχανικός,

Συνεργάτης του Υπουργού Αιγαίου σε θέματα προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και των παραδοσιακών οικισμών

Αναστασία Παπαϊωάννου, Αρχιτέκτων Μηχανικός

Αριστείδης Γ. Ρωμανός, Αρχιτέκτων ΕΜΠ, Πολυεξόμος Mphil London University

Ο Αριστείδης Ρωμανός είναι από το 2001 Διευθυντής Ολυμπιακών Χωριών και στη συνέχεια Σύμβουλος Διοίκησης στην Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων ΑΘΗΝΑ 2004. Διετέλεσε Διευθυντής της «Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων Αθήνας Α.Ε.», 1998-2001, και Διευθυντής Μελετών και Ερευνών στη ΔΕΠΟΣ (Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομίας και Στέγασης), 1977-1998. Έχει ασχοληθεί, ιδιαιτέρως, με Μελέτες Προστασίας και Ανάδειξης (Μύκονος, Παλιά Πόλη Χανίων), όπως και με μελέτες οικιστικής ανάπτυξης, καθώς και με αρχιτεκτονικές μελέτες. Δίδαξε επί 10 έτη στη Σχολή Architectural Association του Λονδίνου, καθώς και σε διάφορες Αρχιτεκτονικές Σχολές στη Βρετανία, Ελλάδα και ΗΠΑ. Στα διαστήματα 1974-1983 και 1987-1989 υπήρξε αρθρογράφος και τακτικός συνεργάτης της εφημερίδας ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ για θέματα αρχιτεκτονικής, πολεοδομίας και περιβάλλοντος.

Μιχάλης Σκούλλος

Γεννημένος στην Αθήνα το 1948. Έγγαμος, πατέρας ενός τέκνου.

Καθηγητής Χημείας Περιβάλλοντος και Ωκεανογραφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Διδάκτωρ Χημείας Παν/μίου Αθηνών.

Διδάκτωρ Ωκεανογραφίας (PhD) Πανεπιστημίου Liverpool.

Υπεύθυνος της αντίστοιχης ερευνητικής ομάδας και Διευθυντής του Εργαστηρίου Χημείας Περιβάλλοντος στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Έχει συντονίσει πολλά ερευνητικά προγράμματα που υποστηρίχθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλους διεθνείς και ελληνικούς φορείς.

Πρόεδρος από το 1986 μέχρι και το 1992 και σήμερα Επίτιμος Πρόεδρος του ΕΕΒ (European Environmental Bureau). Πρόεδρος από το 1983 μέχρι και το 2001 και σήμερα Ομότιμος Πρόεδρος της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ για την Προστασία του Περιβάλλοντος και την Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Ιδρυτής και Πρόεδρος, από το 1991, του ΜΙΟ/ΕCSDΕ (Μεσογειακό Γραφείο Πληροφόρησης για το Περιβάλλον, την Ανάπτυξη και τον Πολιτισμό), που αποτελεί την κυριότερη αρμοσπονδία των Μεσογειακών Περιβαλλοντικών Οργανώσεων. Τέως Πρόεδρος της Επιτροπής κατά της Ρύπανσης του CIESM (Comite International pour l'Exploration Scientifique de la Mediterranee).

Από το 1992 μέλος του Δ.Σ. και του Εκτελεστικού Γραφείου, της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Περιβάλλοντος (ΕΕΑ) στην Κοπεγχάγη. Εκπροσωπεί το σύνολο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.

Πρόεδρος επί σειρά ετών της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής MAB (Άνθρωπος και Βιόσφαιρα) της UNESCO.

Αντιπρόεδρος της Mediterranean Commission for Sustainable Development (MCS/UNEP).

Μέλος επί μακρά σειρά ετών της Ελληνικής Εθνικής Επιτροπής UNESCO.

Ιδρυτικό μέλος ή μέλος του Δ.Σ. πολλών διεθνών και ελληνικών οργανισμών όπως του MESAEP ASETM, MHC, Ελληνικού Συνδέσμου ΟΗΕ κ.λπ.

Μέλος της Επιστημονικής Συμβουλευτικής Επιτροπής της Οικονομικής Ένωσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τα ερευνητικά του προγράμματα έχουν τύχει αναγνώρισης και υποστήριξης από πολλούς έγκριτους διεθνείς φορείς (ΟΗΕ, UNEP, UNESCO, IOC, EE, FAD, WWF κ.λπ.) για πολλούς από τους οποίους έχει εργαστεί και ως εμπειρογνώμων. Συγγραφέας 300 βιβλίων, μονογραφιών, επιστημονικών άρθρων, ανακοινώσεων, εργασιών, μελετών κ.λπ. που καλύπτουν ευρύ φάσμα θεμάτων ρύπανσης του υδάτινου, κυρίως, περιβάλλοντος, ή αναφέρονται στην διαχείριση και προστασία του, στην πολιτική περιβάλλοντος, κ.λπ.

Έχει ασχοληθεί επί μακρά σειρά ετών με την περιβαλλοντική εκπαίδευση και ενημέρωση στην Ελλάδα και διεθνώς. Έχει συμμετάσχει σε έναν πολύ μεγάλο αριθμό διεθνών συνεδρίων και διασκέψεων, πολλές δεκάδες από τις οποίες έχει οργανώσει ή προεδρεύσει.

Έχει τιμηθεί με το Μετάλλιο της Πόλεως των Παρισιών (Επίτιμος Δημότης), με βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών, με το Μετάλλιο "Simon Bolivar" της UNESCO, με διάφορα μετάλλια και σειρά άλλων διακρίσεων για την επιστημονική και κοινωνική προσφορά του στα θέματα προστασίας του περιβάλλοντος.

Ιωσήφ Στεφάνου

Είναι αρχιτέκτονας πολεοδομίας, καθηγητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και διευθυντής του Εργαστηρίου Πολεοδομικής Σύνθεσης του Τμήματος Αρχιτεκτόνων. Σπούδασε Αρχιτεκτονική στην Ecole Nationale Supérieure des Beaux, Πολεοδομία στο Institut d'Urbanisme de l'Université des Vincennes (D.E.A. και doctorat 3^{ου} κύκλου), Κοινωνική Ψυχολογία στο Université Louis Pasteur de Strasbourg (D.E.A. και doctorat 3^{ου} κύκλου), Ψυχολογία του χώρου στο Université Strasbourg 1 (doctorat d'état). Είναι αντιπρόεδρος της Επιτροπής «Comité d'experts sur les aspects sociaux du logement eu égard au vieillissement de la population» του Συμβουλίου της Ευρώπης. Περισσότερες από 120 Επιστημονικές Εργασίες του έχουν εκδοθεί ή δημοσιευτεί σε ελληνικά και ξένα περιοδικά.

Ιωάννα Σωτηρίου-Δωροβίνη

Γεννήθηκε στο Ξυλόκαστρο Κορινθίας. Σπούδασε αρχιτεκτονική σε πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, απ' όπου έλαβε τους τίτλους σπουδών Bachelor of Sciences-Pratt Institute, New York και Master of Sciences-Columbia University-New York. Συνέχισε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στη συντήρηση Ιστορικών Κτιρίων και Συνόλων στο Πανεπιστήμιο York της Αγγλίας (Master of Arts in Conservation) με υποτροφία της Ελληνικής Εταιρείας και στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Αθηνών με υποτροφία του ΙΚΥ, λαμβάνοντας τον τίτλο της διδάκτορος στην Ιστορία Αρχιτεκτονικής. Η διατριβή της στην Αγγλία είχε ως θέμα «Η βίλλα Τρεβιάν, μια ενετική βίλλα στο νομό Χανίων» και η διδακτορική της διατριβή «Η αρχιτεκτονική των κατοικιών της ανώτερης αστικής της Μυτιλήνης-1830-1920».

Από το 1977 εργάζεται στο ΥΠΕΧΩΔΕ, στον τομέα της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, έχοντας επεξεργαστεί ειδικές πολεοδομικές μελέτες και όρους προστασίας και δόμησης πολλών αξιόλογων οικισμών και πόλεων του ελλαδικού χώρου, όπως οικισμούς της νήσου Σάμου και Λέσβου (Μόλυβος, πόλη της Μυτιλήνης), Δελφούς, Αράκωβα, Γαλαξείδι, Αργός, Πύργος, κ.α.. Το κύριο βάρος των μελετών της επικεντρώθηκαν στην προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Κρήτης, με διατάγματα προστασίας για την παλιά πόλη Ρεθύμνης και τους 55 οικισμούς του ίδιου νομού, τα σπίτια του Πάνορμου Ρεθύμνης, τα ιστορικά σπίτια της νέας πόλης Χανίων και της 25^{ης} Μαρτίου Ηρακλείου Κρήτης, οικισμούς του νομού Λασιθίου, όπως και πολλών άλλων περιοχών που για διάφορους λόγους δεν εκδόθηκαν τα σχετικά διατάγματα προστασίας. Έχει συγγράψει άρθρα σχετικά με την αρχιτεκτονική κληρονομιά.

Δημήτρης Φυλιππίδης

Αρχιτέκτονας (ΕΜΠ 1962), διδάσκει πολεοδομία στη Σχολή Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ από το 1975. Εκτός από εκτενή πρακτική εμπειρία σε αρχιτεκτονική και πολεοδομία, και διακρίσεις σε ανάλογους διαγωνισμούς, έχει συγγράψει δέκα βιβλία για ελληνική αρχιτεκτονική και πολεοδομία και μεταφράσει άλλα δύο, δημοσιεύοντας παράλληλα άρθρα και κριτικές βιβλίων πάνω σε αντίστοιχα θέματα σε περιοδικά και συλλογικές εκδόσεις.

Γεώργιος Χάλαρης

Γεννήθηκε το 1956 στην Οία Θήρας από Οιάτες γονείς. Φοίτησε στο Δημοτικό Σχολείο Οίας, στο Γυμνάσιο Θήρας και τη Σιβιτανίδειο Σχολή στην Αθήνα. Το 1974 συμμετείχε ενεργά στους σπουδαστικούς αγώνες κατά της δικτατορίας ως μέλος τα 5μελούς Επιτροπής Κατάληψης της Σιβιτανίδειου. Στη συνέχεια εργάστηκε στην Αθήνα σαν ηλεκτρολόγος και ήταν μέλος της Ένωσης Τεχνικών Κινηματογράφου και Τηλεόρασης. Συμμετείχε ενεργά στις δραστηριότητες του Συλλόγου Οιατών και φίλων Οίας, του Λογογραφικού Ομίλου Σαντορίνης της Πανθηραϊκής Ένωσης και ήταν μέλος του Δ.Σ. της Ένωσης Συνεταιρισμών Θηραϊκών Προϊόντων. Διατέλεσε υπάλληλος του Τελεφερίκ Θήρας και σήμερα είναι Υπάλληλος της Δ.Ε.Η Θήρας. Το 1982 ήταν υποψήφιος Πρόεδρος της Κοινότητας Οίας. Το 1986-1990 διετέλεσε Κοινοτικός Σύμβουλος και Αντιπρόεδρος. Τις επόμενες 2 τετραετίες 1994-1998 και 1998-2002 εκλέχθηκε Πρόεδρος. Είναι μέλος του Δ.Σ. της Τ.Ε.Δ.Κ. Κυκλάδων. Είναι παντρεμένος και έχει δύο παιδιά. Ένα γιο ο οποίος σπουδάζει στα Τ.Ε.Ι Πειραιά και ένα γιο ενός έτους. Στις τελευταίες Δημοτικές Εκλογές επανεκλέγεται για τρίτη κατά σειρά τετραετία ως Πρόεδρος της Κοινότητας Οίας

■ ■ ■ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΔΙΗΜΕΡΙΔΑΣ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ 28 ΜΑΡΤΙΟΥ

9.30-13.30 → ΠΡΩΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ → Πρόεδρος: Κώστας Καρράς
(Γόρυμα Γουλανδρή-Χορν, Μάρκου Αυρηλίου 5)

Υποδοχή συνέδριων – Χαιρετισμός Κώστα Καρρά, Προέδρου Ελληνικής Εταιρείας

Ιωάννα Σωτηρίου-Δωροβίνη, Δρ. Ιστορικός Αρχιτεκτονικής

Προλογικά

Εισηγήσεις από τους:

Γαβριέλα Κάρκα-Αγγελίδου, Σύμβουλο, Εκπρόσωπο Υφυπουργού ΠΕΧΩΔΕ,
Βασίλη Χανδράκη, Πολιτικό Μηχανικό, Γενικό Διευθυντή Αναστήλωσης Μουσείων
και Τεχνικών Έργων, Εκπρόσωπο Υπουργού Πολιτισμού,
Μαρία Παπαθεοδώρου, Αρχιτέκτονα, Εκπρόσωπο Υπουργού Αιγαίου

Διάλειμμα

Γιάννης Καρανίκας, Πολεοδόμος-Χωροτάκτης, Εκπρόσωπος Συνλόγου Ελλήνων Πολεοδόμων
και Χωροτακτών

Ο νησιωτικός χώρος: η ανάπτυξη του και η θεσμική του προστασία

Ιωσήφ Στεφάνου, Καθηγητής ΕΜΠ

Η πολεοδομική αντιμετώπιση ιστορικών πόλεων

Γιάννης Μισαήλ, Πολεοδόμος, Βοηθός Συνήγορος του Πολίτη

Ο Συνήγορος του Πολίτη και τα νησιά του Αιγαίου

Ερωτήσεις

15.30-19.30 → ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ → Πρόεδρος: Χάρις Καλλιγιά
(Γόρυμα Γουλανδρή-Χορν, Μάρκου Αυρηλίου 5)

Αρσενίδης Ρωμανός, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

Εισαγωγή στο πρόβλημα προστασίας των νησιών

Κλειώ Γεράρδη, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Αν. Καθηγήτρια ΕΜΠ, Πρόεδρος Εθνικής Επιτροπής

Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης

Τα ειδικά πλαίσια για τον παράκτιο και νησιωτικό χώρο

Δημήτρης Φιλιππίδης, Αρχιτέκτων, Καθηγητής ΕΜΠ

Νόμος: ένα αναπτυξιακό πρόβλημα

Ράνια Κλουτσινιώτη, Αρχιτέκτων

Οι ... αποτελεσματικές προσπάθειες για την προστασία της κληρονομιάς. Η περίπτωση της Κέας

Διάλειμμα

Γρηγόρης Διαμαντόπουλος, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

Μπορεί να υπάρξει αειφορική τουριστική ανάπτυξη; (Με ζωντανό παράδειγμα την Τήλο στα Δωδεκάνησα)

Δημήτρης Οικονόμου, Πολεοδόμος-Χωροτάκτης, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Τα εμπόδια στο σχεδιασμό των τουριστικών νησιών στην Ελλάδα και τα περιθώρια υπέρβασής τους.

Μερικές σκέψεις με αφορμή τις ΕΧΜ Λέσβου, Θήρας και Ιου

Μαρία Βερνάρδου, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

Η Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου της Πάτμου

Ελένη Κρητικού, Χημικός Μηχανικός, Εκπρόσωπος Ένωσης Συμιακών Νέων «Ο Νιρέας»

Περιβάλλον και ενεργός πολίτης: Η περίπτωση της λιμνοδεξαμενής στη Σύμη

Ερωτήσεις

Προβολή εικόνων από τα πρώτα γυρίσματα της ταινίας για το περιβάλλον του Αιγαίου (σκηνοθεσία: Λυδία Καρρά, διάρκεια 10').

Εγκαίνια έκθεσης του φωτογράφου Γιάγκου Αθανασάπουλου με θέμα «Τοπία Κέας». Δεξίωση (Ελληνική Εταιρεία, Τριπόδων 28)

ΣΑΒΒΑΤΟ 29 ΜΑΡΤΙΟΥ

10.00-15.00 – ΠΡΩΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ – Πρόεδρος: **Αλέκος Καλλάρος**
(Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Μάρκου Αυρηλίου 5)

Χάρης Κοκκώσης, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Βιώσιμη ανάπτυξη για τα μικρά νησιά
Αναστάσιος Κάρτας, Αρχιτέκτων
Χωροταξικές ασκήσεις επί χάρτου στις Κυκλάδες
Κωνσταντίνος Δεκαβάλλας, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ
Η αρχιτεκτονική της Σαντορίνης πριν και μετά τους σεισμούς
Βούλα Μποζινέκη-Διδύμη, Αρχιτέκτων
Οία Σαντορίνης. Αρχιτεκτονικοί θησαυροί και τουριστική κατανάλωση
Γιώργος Χάλαρης, Πρόεδρος Κοινότητας Οίας
Προβλήματα της Οίας
Αλέξανδρος Γ. Καλλιγός, Αρχιτέκτων
Από το ένα άκρο στο άλλο – κυριαρχικά και μεταφορικά

Διάλειμμα

Αναστασία Παπαϊωάννου, Αρχιτέκτων
Σύμη: Αρχιτεκτονική σύνθεση και αποσύνθεση
Μιχάλης Σκαύλλας, Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
Πρόεδρος Συμβουλίου Φυσικού Περιβάλλοντος Ελληνικής Εταιρείας
Τα προβλήματα του φυσικού περιβάλλοντος στα ελληνικά νησιά
Γιάννης Παλαιοκρασάς, πρώην Επίτροπος Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Η οικονομική διάσταση της βιώσιμης ανάπτυξης στις νησιωτικές περιοχές
Βασίλης Δωροβίνης, Δικηγόρος – Πολιτικός Επιστήμων
Ερωτηματικά και προβληματισμοί από τη θεσμική προστασία των νησιών του Αιγαίου
Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν, Αν. Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Η ανάπτυξη των νησιών του Αιγαίου και η προστασία των αρχαίων: το παράδειγμα της Κύθνου
Ερωτήσεις

16.15-18.45 – ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ – Πρόεδρος: **Χάρις Καλλιγιά**
(Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, Μάρκου Αυρηλίου 5)

Χάρις Καλλιγιά, Αρχιτέκτων, Πρόεδρος Συμβουλίου Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ελληνικής Εταιρείας, Διευθύντρια Γενναδείου Βιβλιοθήκης
Ανακεφαλαίωση των εισηγήσεων του διημέρου

Συζήτηση Στρογγυλής Τράπεζας, Πρόεδρος: Ανδρέας Συμεών, Αρχιτέκτων, Ομότιμος πρόεδρος Ελληνικής Εταιρείας Συμμετέχουν:

- Νίκος Σπυριδάκης, Υπουργός Αιγαίου
- Στέφανος Μάνος, Βουλευτής Α' Αθηνών
- Γιάννης Παλαιοκρασάς, Πρώην Επίτροπος Περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Κλειτώ Γεράρδη, Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος, Αν. Καθηγήτρια ΕΜΠ, Πρόεδρος Εθνικής Επιτροπής Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
- Μιχάλης Δεκελής, Επ. Αντιπρόεδρος ΣτΕ, Πρόεδρος Επιμελητηρίου Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας
- Χαράλαμπος Μπούρας, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ

Εικόνες ■ ■ ■

ΚΑΥΟΣ

with the help of the Department of Health and Social Services

... and the Department of Health and Social Services

... and the Department of Health and Social Services

8. Διαφημιστικό από κατασκευαστή διαμερισμάτων για τουριστικές εγκαταστάσεις στο Ναύπλιο. Αριστερά: ένα από τα διαμερίσματα.

KAVOS

studios + villas

1. Διαφημιστικό φυλλάδιο τυπικής ξενοδοχειακής μονάδας σε μια από τις δυτικές παραλίες της Νάξου.

2. Εξώφυλλο τουριστικού φυλλαδίου από το Φιλότι Νάξου στην ενδοχώρα του νησιού.

3. Τυπικές αμμοβίνες στην παραλία της Αγίας Άννας, Νότος.

4. Άναρχη δόμηση ανάμεσα σε καλλιέργειες πίσω από τις αμμουδιές της Αγίας Άννας.

5. Τυπικό ταπλό του κεντρικού οροπέδιου της Νόξου (περιοχή Ποταμιάς).

6. Βυζαντινός ναός Παναγίας Αρκουλάς.

7. Βυζαντινός ναός Παναγίας Δαμιώτισσας.

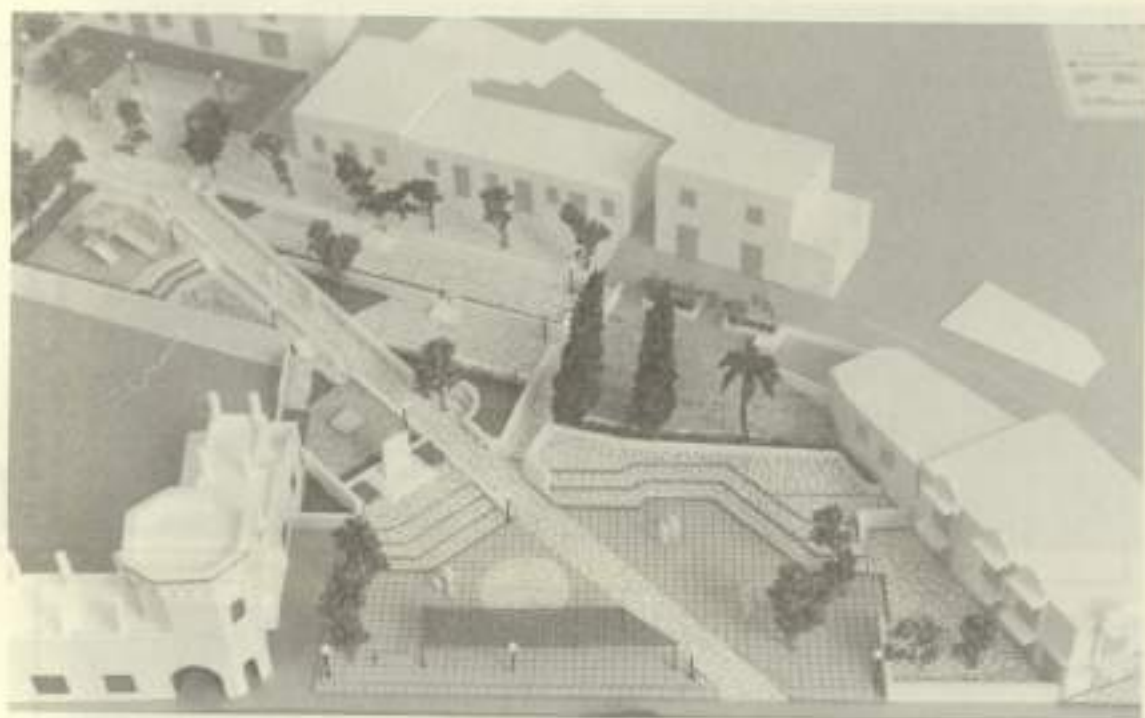
8. Γύρωιλος κοντά στο Σαγκρί, αρχαϊκός ναός και πρωτοχριστιανική βασιλική.

9. Μεσαιωνικός πύργος Δελαρόκα.

10. Πανόραμα προς τα νότια από την περιοχή της Καλορίσσας.

12. Μακέτα της ενιαίας κεντρικής πλατείας στην Τίλα.

13. Υπαίθριο πέτρινο θέατρο, έξω από τον χώρο του σπηλαίου στην Τίλα.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΓΕΩΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΑΛΑΙΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥΣ ΕΛΕΦΑΝΤΙΝΟΥ ΕΣΤΙΣΑΝ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ
ΕΛΛΑΣΟΣ, ΤΟΥΣ ΝΑΝΟΥΣ ΕΛΕΦΑΝΤΕΣ ΤΗΣ ΤΗΛΟΥ

Από την

Καθ. Ν. ΣΥΜΒΕΤΣΙΑΝ ΚΑΙ Αν. Καθ. Γ. ΘΕΩΔΩΡΟΥ

Σε μια εποχή όπου οι τελευταίοι απόγονοι των ελισσόντων θηλαστικών στο πλαίσιο της εξελίξεως είναι ακόμη να αναζητηθεί ο καθένας από:
Εξοικονομεί στην Ελλάδα, Αν όχι, τότε και από εξωτερικούς.

12

ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ

Ο ΔΗΜΟΣ ΤΗΛΟΥ ΒΡΑΒΕΥΕΤΑΙ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Με μια σημαντική απόφαση όχι μόνο για τον Δήμο Τήλου αλλά και για την Αυτοδιοίκηση εκδόθηκε το 1996. Στις 26 Νοεμβρίου 1996 η Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης (ΕΕΠΦ), η ισχυρότερη μη κυβερνητικός οργανισμός

ΑΠΑΓΟΡΕΥΤΗΚΕ ΤΟ
ΚΥΝΗΓΙ ΣΤΗΝ ΤΗΛΟ

ΡΟΛΟΣ

Απαγορεύεται, τελικά, με υπεύθυνη απόφαση που εκδόθηκε χτες το μεσημέρι η κυνηγετική περίοδος για την Τήλο, προκειμένου έτσι να αποφευχθούν τα χειρότερα, ελπίσως της διαμάχης που έχει ξεσπάσει ανάμεσα στους κατοίκους της Τήλου και των κυνηγών.

Ο υπουργός Γεωργίας Φ. Χατζηγεωργιάδης υπέγραψε απόφαση για συνέχιση της απαγόρευσης θήρας στο νησί, που ισχύει εδώ και επτά χρόνια. Σε δηλώσεις του επισήμανε ότι η απόφαση αυτή παρήχθη έπειτα από σχετική πρόταση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των κατοίκων του νησιού. Ο κ. Χατζηγεωργιάδης επισήμανε ακόμη ότι η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ θα στηρίξει «κάθε νέα πρόταση ανάπτυξης για αποκατεστημένες περιοχές της χώρας μας που διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα και πρέπει να τα αξιοποιήσουν».

Να σημειωθεί ότι η απόφαση έγινε δεκτή με ανακοίνωση στην κοινωνία της Τήλου, αλλά αναμένεται να προκύψουν έντονες αντιδράσεις από την πλευρά των Κυνηγετικών Συλλόγων της Διοικητικής και όχι μόνο.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ

Τηλέφ. 1-6-1777
Αρ. Πρωτ.: 1501

Τοπ. Διοίκ. Τήλου Τήλος
Τηλ. Τηλ. 1777
Τηλέφ. 1777
Τηλ. 1777
Τηλ. 1777

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
Α. Γ. ΓΕΩΡΓΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ
Α. ΓΕΩΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ

ΜΕΤΕΛΑ, Προστασία των ανθρωπίνων της Τήλου και των βραχονησίδων της

ΜΕΛΕΤΗ

ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΑΣΙΟΠΟΙΗΣΗ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΦΟΡΕΑΣ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Τ.Υ.Α.Κ.
ΚΑΘΕΤΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

1997
1997 - 1998

L'époque primitive et les premières civilisations

Διεύθυνση Αρχαιοτήτων
Εκδόσεις Αρχαιοτήτων
Εκδόσεις Αρχαιοτήτων
Εκδόσεις Αρχαιοτήτων

Με την Εταιρεία των Αρχαιοτήτων (ΕΕΑ) 1996-1997
Εκδόσεις Αρχαιοτήτων
Εκδόσεις Αρχαιοτήτων
Εκδόσεις Αρχαιοτήτων

«ΑΝΑΛΥΣΗ, ΑΣΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΤΩΝ
ΔΙΚΤΥΩΝ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ, ΤΩΝ ΑΓΑΘΩΝ
ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΛΟΥΤΟΠΑΡΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΠΗΓΩΝ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΑΣ»

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΑΛΦΕΡΗΣ
(άρθρο του) ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΤΗΛΟΥ

Οστά από νεό ελέφαντα (8000 - 7000 π.Χ.), που βρέθηκαν στο απήλατο Χαρκιδιό (Μηρίο Χαρκιδιό).

15. Μονή Αγίου Παντελεήμονα, Λιβόδια Τήλου

16. Παραλία Ερίστου Τήλου. Ελεύθερο κάμπινγκ κάτω από τα αρμυρίκια.

17. Παλιό διασηρητέο κτίριο στα Λιβόδια Τήλου.

18.

19.

20.

21.

22.

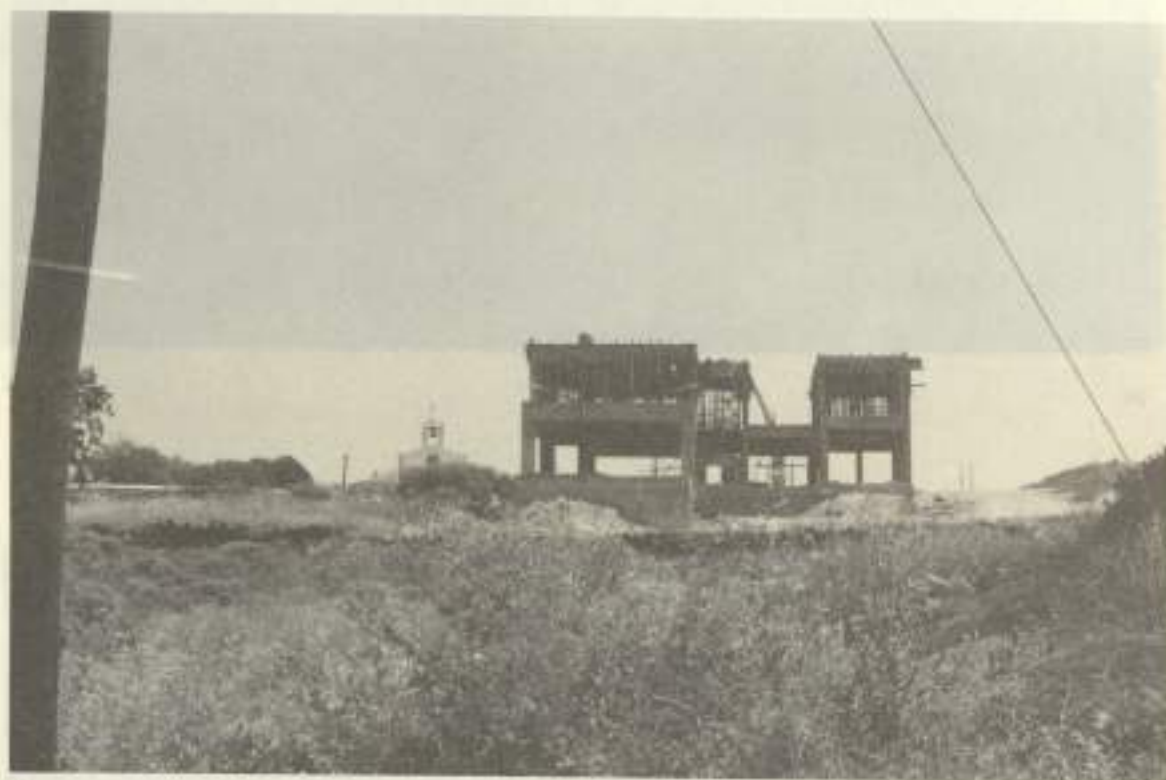
23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

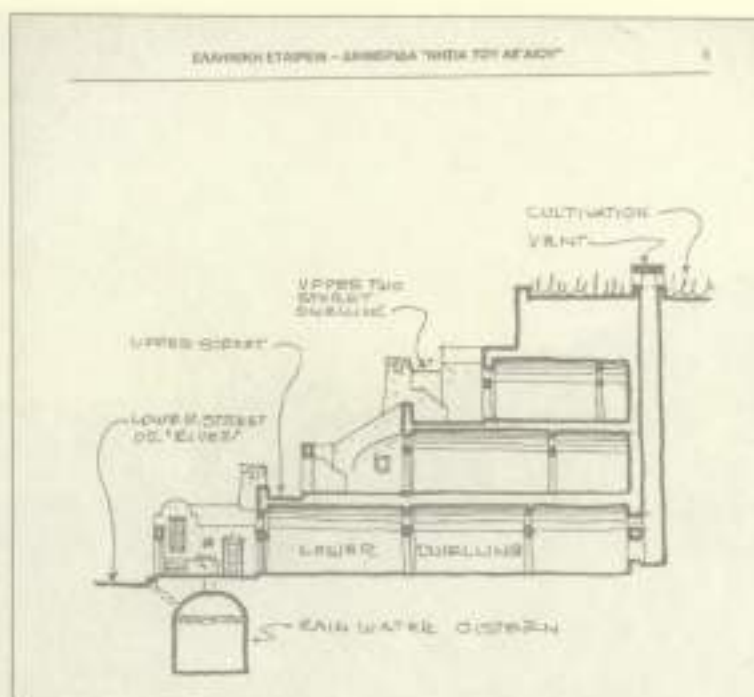

30.

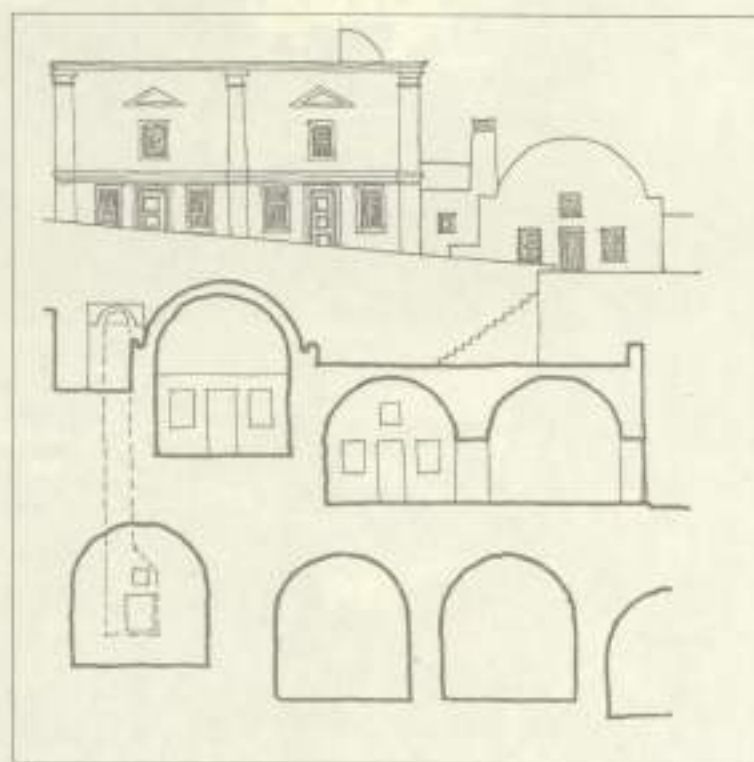

31.

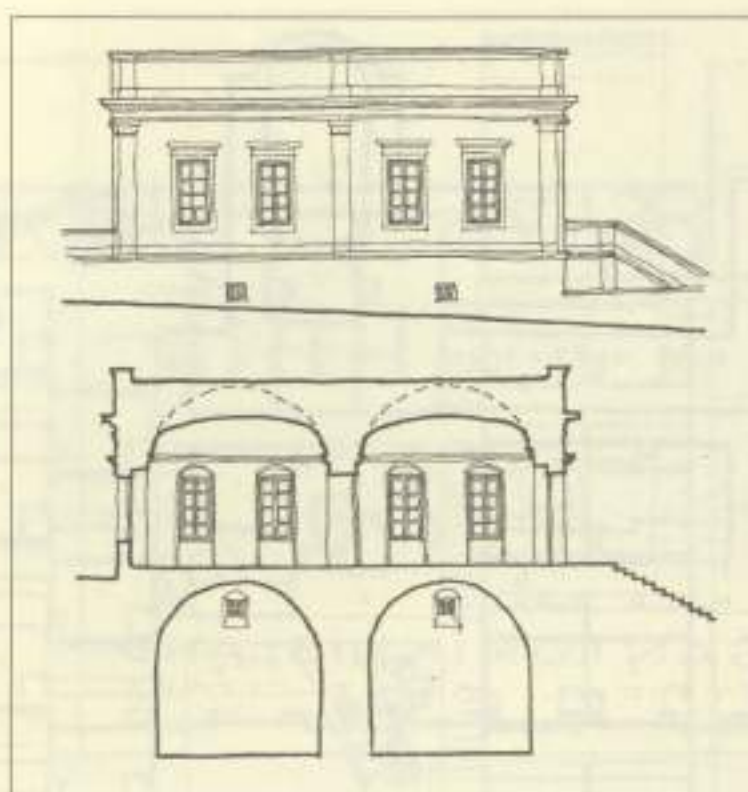
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ - ΣΗΜΕΙΩΣΑ "WHITE TOY AFACH"

32.

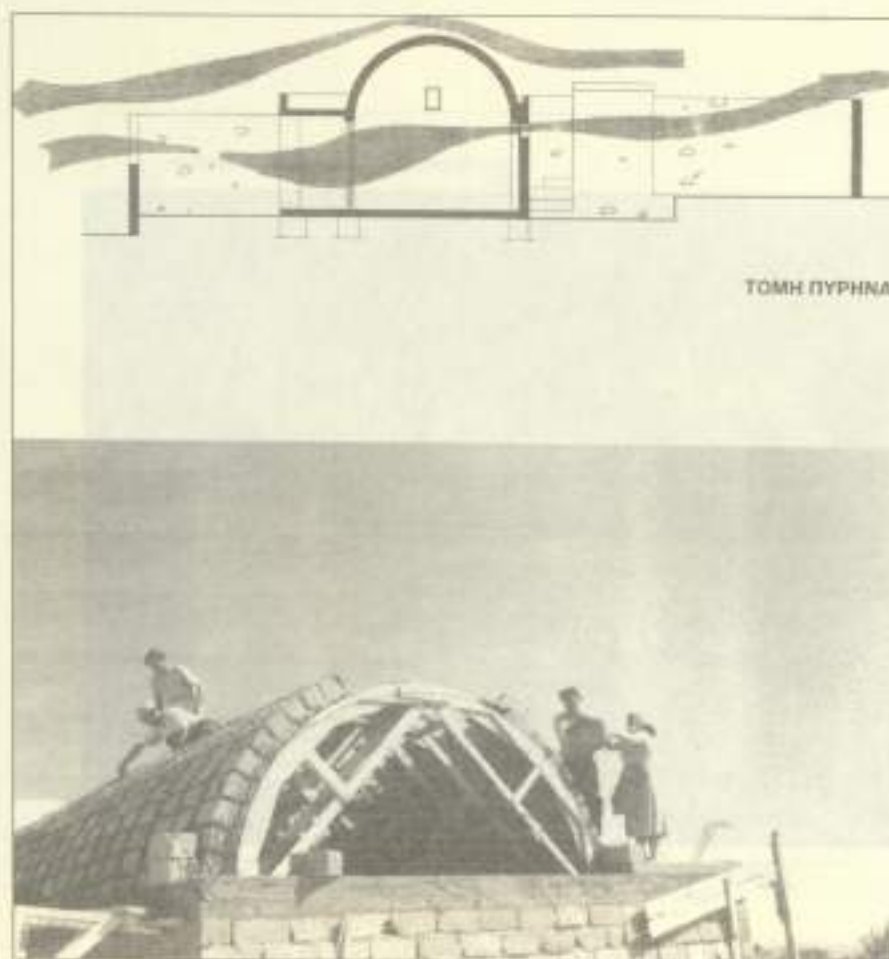
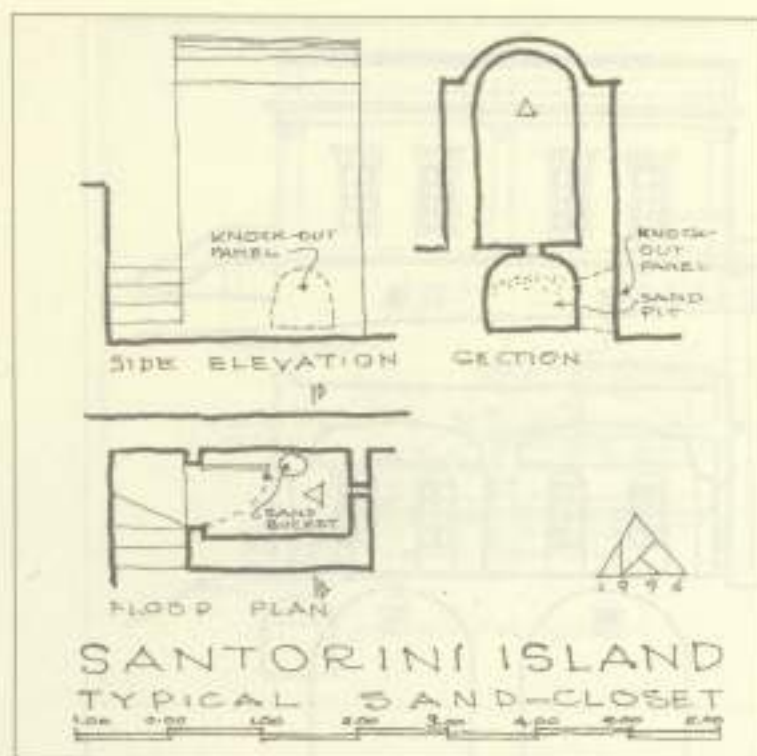
33.

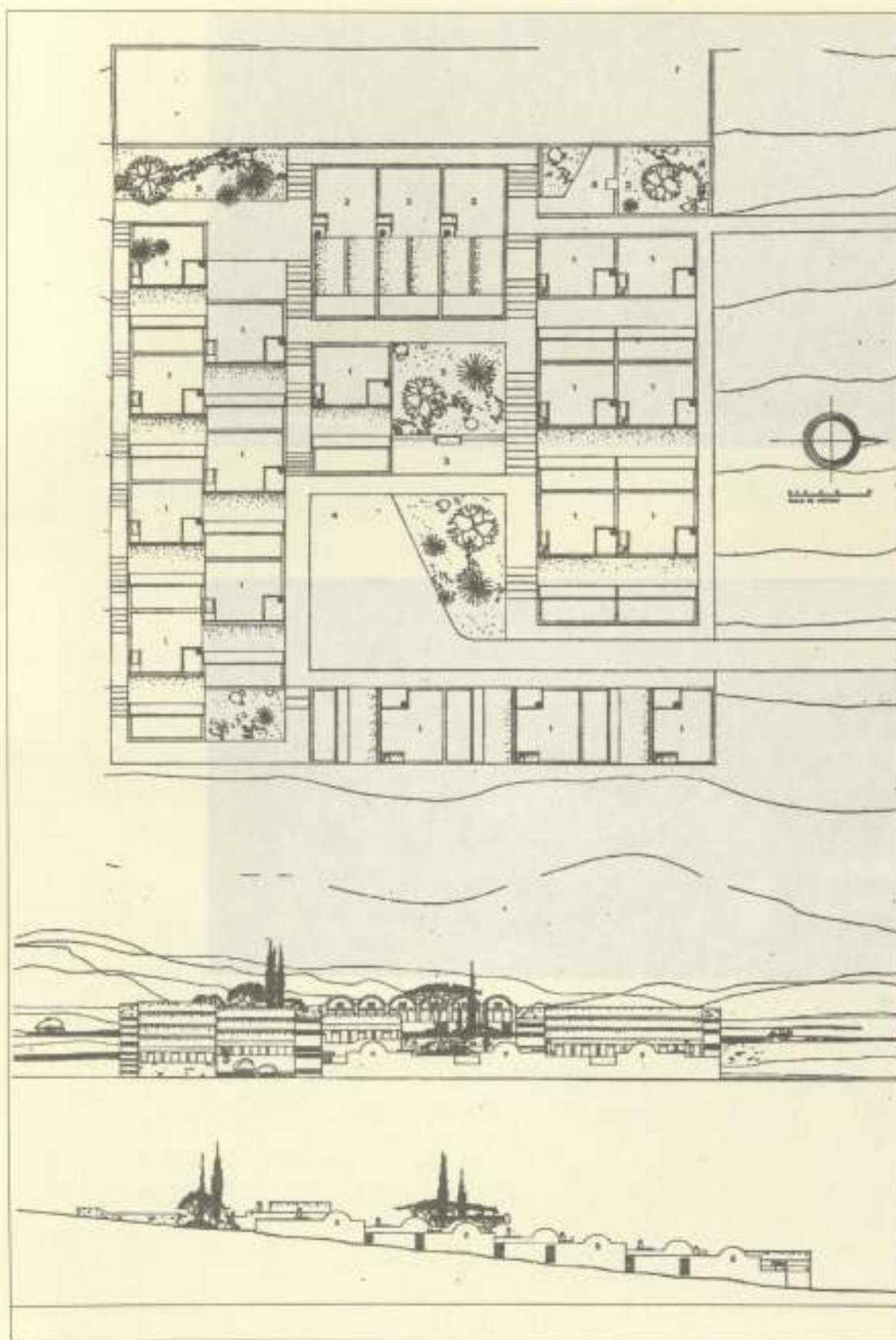

34.

35.

39.

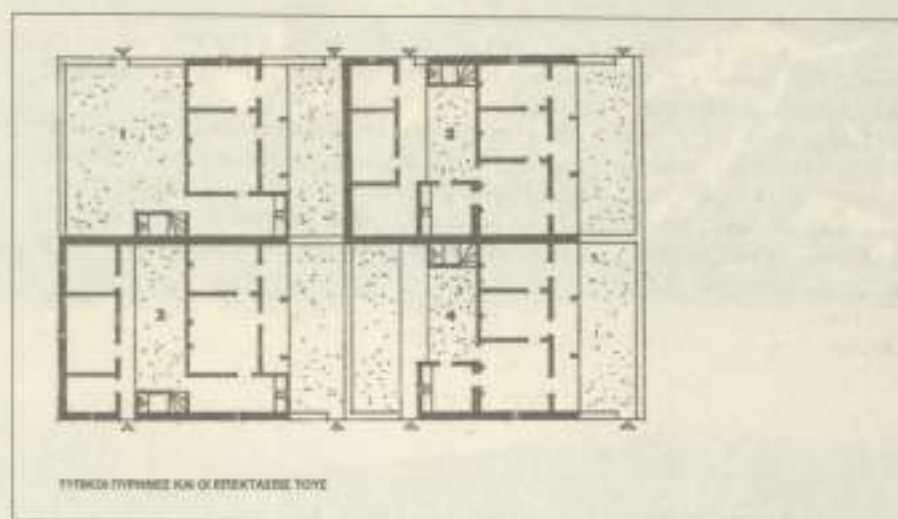

40.

EIK. 15

41.

TYÖKÖLIVÄNNÖN KUN OLENTAISE TOYE

42.

43. Άποψη Οίας, 2004

44. Άποψη Οίας, Δεκέμβριος 1930

45. Μονεμβασία

46. Σίφνος

